

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

Διδακτορική Διατριβή του Υποψηφίου Διδάκτορα:
ΑΝΤΩΝΗ ΑΣΤΡΙΝΑΚΗ

Θέμα:

**"ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΕΣ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΙΑΣ ΤΗΣ
ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ. ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΡΟΠΕΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥΣ"**

Επιτροπή Κρίσης:

Ιάκ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, Αναπλ. Καθηγητής
Φωτ. ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, Αναπλ. Καθηγήτρια
Αφροδ. ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ-ΑΝΑΝΙΑΔΗ, Λέκτορας

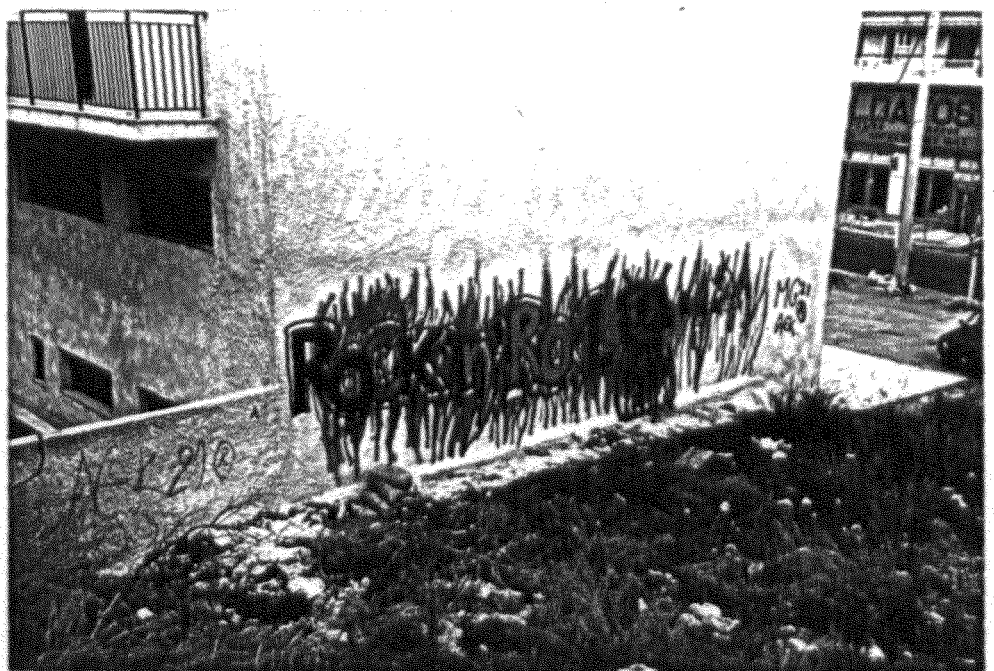
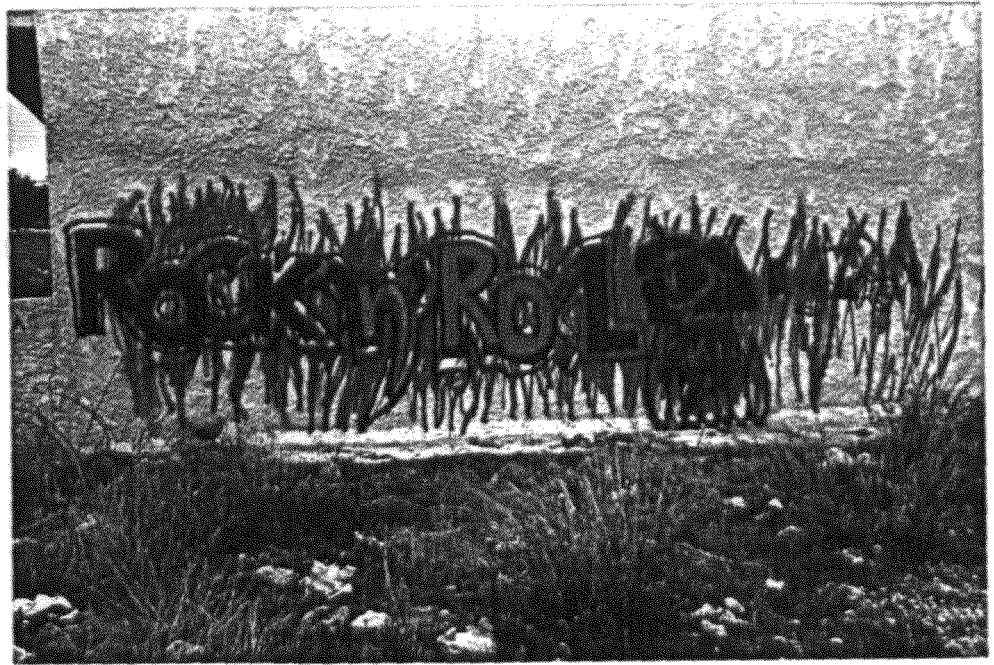
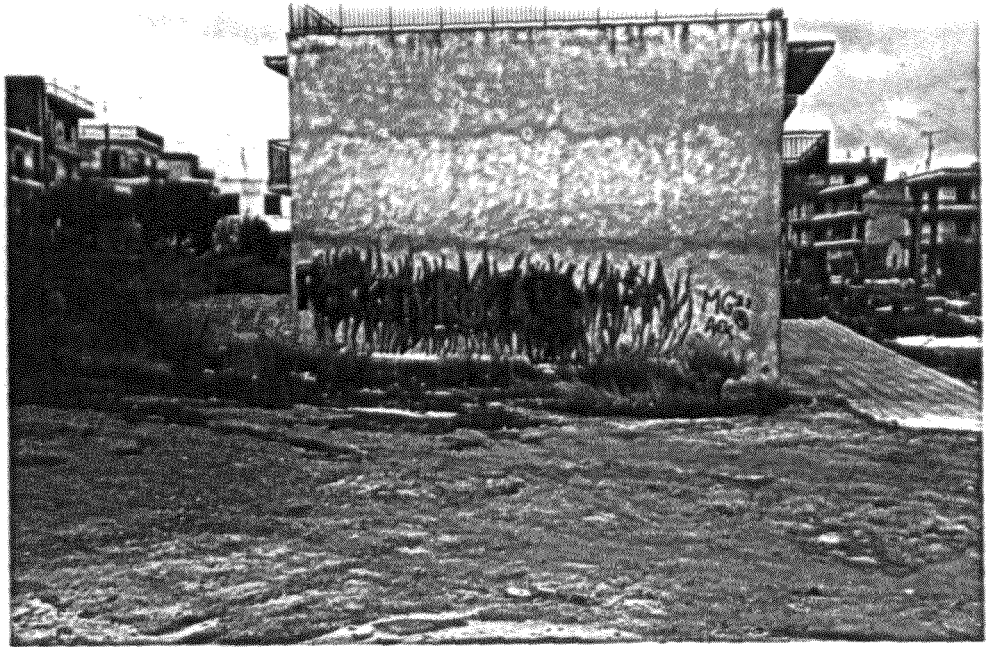
Συμπληρωματική μέλη:

Νικ. ΤΑΤΣΗΣ, Επίκ. Καθηγητής
Σταμ. ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ, Επίκ. Καθηγητής

Επιβλέπων Καθηγητής

Ιάκ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Αθήνα, Μάιος 1990

**ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΕΣ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ
ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥΣ**

**Α' ΜΕΡΟΣ: ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ
ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ
ΘΕΩΡΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΕΣ (ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥΣ)
ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....XIV

I. Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ: ΣΥΝΑΦΙΕΣ

ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ 1

1. Η Συλλογική και ομαδική παρέκκλιση και παραβατικότητα: Η παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα.....2
  - 1.1. Η έννοια της κουλτούρας.....2
  - 1.2. Η έννοια της υποκουλτούρας ως αναλυτικού εργαλείου στην κοινωνιολογία της παρέκκλισης και την εγκληματολογία.....3
2. Συναμική και παροδική παρέκκλιση.....4
3. Οι κοινωνικές και πολιτιστικές ταξινομήσεις των νεανικών πολιτισμών και υποπολιτισμών.....6
4. Η τυπολογία των διάφορων μορφών συλλογικής παρέκκλισης και παραβατικότητας της νεολαίας της εργατικής τάξης.....7
  - 4.1. Η τυπολογία των δυναμικών υποπολιτισμών και η οριακή θέση του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού.....7
  - 4.2. Η κλασική εγκληματολογική τυπολογία.....8
5. Θεματογραφία και πηγές: η λογική των επιλογών της παρούσας μελέτης.....9

II. Η ΤΥΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ("ΠΑΡΕΑ") ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ

ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ 11

1. Η ιστορική προέλευση και οι επιστημονικές αφητηρίες προσέγγισης του φαινομένου....12

2. Ορισμένοι μακροκοινωνικοί και μικροκοινωνικοί παράγοντες διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς.....	14
2.1. Τα κοινωνικά και χωροταξικά πλαίσια διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών ...	14
2.2. Η εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα και η δημιουργία της εδαφικής ταυτότητας	15
2.2.1. Η "μη-κινητικότητα".....	15
2.2.2. Η υποπολιτισμική μεταβίβαση.....	16
2.3. Οι δομικοί εξαναγκασμοί και οι ορθολογικές και διευθετιστικές απαντήσεις των νέων που στελεχώνουν τις κοινωνίες της γειτονιάς.....	18
2.4. Η παρεκκλίνουσα και παραβατική καινοτομία (Η σύλληψη του D. Downes).....	20
2.4.1. Η διπλή μειονεκτικότητα των νέων της εργατικής τάξης και η λύση της μέσω της παρεκκλίνουσας ή παραβατικής υποκουλτούρας	20
2.4.2. Η αποστασιοποίηση και ο διαχωρισμός από τους κοινωνικούς θεσμούς που κυριαρχούνται και ορίζονται από την μεσαία τάξη.....	21
2.4.3. Η βασική διάκριση ανάμεσα στις βρετανικές και στις αμερικανικές παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες.....	23
2.5. Υποκουλτούρες και εκπαίδευση (Μία συνοπτική θεώρηση).....	24
2.6. Η υποπολιτισμική διαφοροποίηση: ο ρόλος των δομών παράνομων ευκαιριών στην διαμόρφωση της νεανικής κοινωνίας.....	25
2.7. Οι υπόγειες αξίες της ανάπτυξης και της απόλαυσης.....	27
2.7.1. Οι σχέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες συμβατικές και παρεκκλίνουσες ή παραβατικές αξίες.....	27
2.7.2. Οι σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην παραβατική υποκουλτούρα και την ευρύτερη (κυρίαρχη) νεανική κουλτούρα	28
3. Συμπεράσματα	29

3.1. Οι τρεις σταθεροί συντελεστές διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών.....	29
3.2. Οι νεανικές κοινωνίες ως "σπονδυλική στήλη" των νεανικών συλλογικών παρεκκλίσεων.....	32
III. ΟΙ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΥΣΕΣ (ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΕΣ) ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ.....	
1. Η διαμόρφωση, η χρήση και τα νοήματα του στύλ στις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες.....	33
1.1. Η έννοια, η σημειολογία και τα νοήματα του στύλ στις υποκουλτούρες.....	33
1.2. Η στοιχειοθέτηση και ο σχηματισμός του στύλ.....	35
1.3. Η εισδοχή του στύλ και της μόδας στις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες. Το στύλ ως βασικό διακριτικό γνώρισμα ανάμεσα στις τυπικές νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς και τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ.....	38
2. Το ιστορικό και μακρο-κοινωνικό πλαίσιο διαμόρφωσης και διάδοσης των παρεκκλινουσών (και παραβατικών) υποπολιτισμικών ομάδων και στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης.....	39
2.1. Πριν τον Π ^ο Παγκόσμιο Πόλεμο: Οι ιστορικές αφετηρίες των παρεκκλινόντων και παραβατικών υποπολιτισμών της νεολαίας της βρετανικής εργατικής τάξης.....	39
2.2. Οι μεταπολεμικές μεταβολές στην βρετανική κοινωνία και ο αντίκτυπός τους στην εργατική τάξη και την νεολαία της: Σύντομη κοινωνικο-ιστορική ανάλυση.....	44
2.2.1. Οι μεταπολεμικές μεταβολές στην βρετανική κοινωνία.....	4.....
2.2.2. Οι απαντήσεις της εργατικής τάξης στις μεταπολεμικές κοινωνικές	

μεταβολές και στην κρίση που επήλθε.	47
2.3. Η παρεμβολή των δυναμικών κοινωνιολογικών προσεγγίσεων: Η παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα ως μοντέρνο φαινόμενο.	50
2.3.1. Κριτική διαπραγμάτευση ορισμένων σημείων της Σύγχρονης Βρετανικής Υποπολιτισμικής θεώρησης.	50
2.3.2. Η σύσταση και η σύνθεση του περιχόμενου της κοινής θεματικής των μακρο-κοινωνιολογικών προσεγγίσεων.	53
(α) Πρώτο κοινό σημείο-κόμβος: η ενιαία αντιμετώπιση των διάφορων μορφών συλλογικής παρέκλισης και παραβατικότητας.	53
(β) Δεύτερο κοινό σημείο-κόμβος: οι μοντέρνες εκφάνσεις της νεανικής περιθωριοποίησης και οι αφετηρίες τους.	54
Η φύση και ο τρόπος λειτουργίας των νέων κοινωνικών συγκρούσεων.	54
Οι κοινωνικές και πολιτισμικές αντιθέσεις της νεωτερικότητας (modernity) και των διαδικασιών του εκσυγχρονισμού (modernisation).	56
Οι πολιτισμικοί (και τεχνολογικοί) πειραματισμοί της νεωτερικότητας ως συντελεστές διαμόρφωσης της σύγχρονης συλλογικής νεανικής παρέκλισης και εγκληματικότητας.	57
Ο ρόλος και οι συνέπειες της ανάπτυξης στις μοντέρνες κοινωνίες.	58
(γ) Τρίτο κοινό σημείο-κόμβος: η δυναμική αξιολόγηση προοπτικής των νεανικών υποπολιτισμών.	59
2.3.3. Ορισμένα σημεία κριτικής διαπραγμάτευσης των μακροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων.	60
2.4. Το διάγραμμα ερμηνείας της κοινωνικής διεύθυνσης, της πολιτιστικής	

διάδοσης και της διεθνοποίησης των παρεκκλιουσών υποπολιτισμικών ομάδων	62
2.4.1. Η διαπραγμάτευση ορισμένων θεμελιωδών προβλημάτων	62
(α) Η περίπτωση της υποκουλτούρας πάνκ στις Ηνωμένες Πολιτείες: αντιτιθέμενα ερευνητικά δεδομένα.....	63
(β) Ο ενδογενής ή εξωγενής χαρακτήρας των διεθνοποιημένων υποπολιτισμικών στύλ	65
2.4.2. Ορισμένοι τρόποι (κοινωνικοί μηχανισμοί) διάδοσης και κοινωνικής επίδρασης των υποπολιτισμικών σχηματισμών	67
3. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης και ανάπτυξης των παρεκκλιόντων υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης.....	70
3.1. Τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ ως απάντηση της νεολαίας της εργατικής τάξης συνδεδεμένη με την γονεϊκή κουλτούρα	72
3.2. Η διαμόρφωση της νεανικών υποπολιτισμικών στύλ ως απάντηση στις αντιθέσεις και αντιφάσεις της γονεϊκής εργατικής κουλτούρας.....	75
3.2.1. Η αντιπαράθεση και η "μαγική" επίλυση των αντιφάσεων της γονεϊκής κουλτούρας.....	76
3.2.2. Οι δύο βασικοί τύποι διαίρεσης (και απαντήσεων) στα νεανικά υποπολιτισμικά στύλ	77
Δύο παραδείγματα: Οι Mods και οι Skinheads.....	77
3.3. Η ασυνέχεια σε σχέση με την γονεϊκή κουλτούρα και η παροδικότητα στην λύση των συγκυριακών προβλημάτων της νεολαίας ως ειδικοί παράγοντες διαμόρφωσης των στύλ	80
Δύο παραδείγματα: οι Skinheads και η υποκουλτούρα "glamrock".....	81
3.4. Ο ρόλος του γένους και του φύλου στην διαμόρφωση και λειτουργία των	

υποπολιτισμικών στύλ. (Διαγενετικές σχέσεις στις παρεκκλινούσες και παραβατικές υποκοουλτούρες).....	83
3.4.1. Ο συσχετισμός των δυνάμεων ανάμεσα στα δύο φύλα.....	84
3.4.2. Η κανονιστική διάρθρωση και η έκφραση του ανδρισμού.....	85
(α) Η δομή των κανόνων του ανδρικού φύλου.....	85
(β) Η ενσάρκωση του ανδρισμού.....	87
3.4.3. Η σημασία του ανδρισμού για τους όρους ζωής της εργατικής τάξης.....	89
3.4.4. Ο "θρίαμβος" των ανδριστικών συμπεριφορών των παρεκκλινόντων νεανικών υποπολιτισμών.....	90
3.4.5. Θηλυκότητα, παραβατικότητα και υποπολιτισμικά στύλ.....	91
(α) Η φυγή στο ρομάντζο.....	92
(β) Νέες κοπέλες και παραβατικότητα.....	93
(γ) Η συμμετοχή των κοριτσιών στις ανδροκρατικές υποκοουλτούρες.....	94
3.5. Η ανασχηματιστική και αναδιευθετιστική ανέλιξη των νεανικών υποπολιτισμικών στύλ.....	97
3.5.1. "Λαϊκοί δαίμονες" και "λαϊκοί ήρωες".....	97
3.5.2. Η ιστορική διαδοχικότητα των υποπολιτισμικών ανασχηματισμών.....	98
3.5.3. Οι ενδο-ομαδικό ("ενδοφυλετικοί") υποπολιτισμικοί ανασχηματισμοί.....	99
3.5.4. Οι εσωτερικοί, εγγενείς παράγοντες που καθορίζουν την ανασχηματιστική πορεία των υποπολιτισμικών στύλ.....	100
Η κοινωνική ταυτότητα των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών (Η περίπτωση του πάνκ).....	101
3.6. Τα νεανικά υποπολιτισμικά στύλ εμπνέονται και επηρεάζονται από τις υποκοουλτούρες της μαύρης νεολαίας.....	104
3.6.1. Οι χρήσεις των παραδοσιακών πολιτισμικών στοιχείων από την	

νεολαία των εθνικών μειονοτήτων και τις υποκουλτούρες της.....	104
3.6.2. Rude Boys και Rastas: οι δύο σπουδαιότερες υποκουλτούρες της Δυτικοϊνδικής νεολαίας	106
3.6.3. Οι δύο βασικότερες μορφές σχέσεων ανάμεσα στα παρεκκλίνοντα στυλ της λευκής νεολαίας και τις υποκουλτούρες της μαύρης νεολαίας.....	108
(α) Οι σχέσεις συμμαχίας και αλληλεγγύης: Rude Boys και Mods, Rastas και Punks.....	109
(β) Οι σχέσεις ανταγωνισμού και εχθρότητας: οι Rastas, οι Skinheads και το "Paki-bashing"	110
3.7. Οι διομαδικές σχέσεις και οι πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης και τις μποέμικες κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων.....	113
3.7.1. Ορισμένα βασικά προβλήματα.....	113
3.7.2. Τα κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο ζώνες της νεανικής παρέκκλισης	115
3.7.3. Οι ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ζώνες της νεανικής παρέκκλισης.....	117
3.7.4. Τα παρεκκλίνοντα στυλ αναπτύσσονται αντιπαραθετικά απέναντι στις μποέμικες υποκουλτούρες.....	118
3.8. Παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ και μουσική: η υποπολιτισμική χρήση της μουσικής και της τεχνολογίας της.....	121
3.8.1. Μουσικές προτιμήσεις, αντίληψη της μουσικής και παρέκκλιση	121
3.8.2. Μουσική Rock'n Roll και υποκουλτούρες.....	123
3.8.3. Υποπολιτισμική εφευρετικότητα και τεχνολογική καινοτομία	126
(α) Rock'n Roll και αυθεντικότητα	126
(β) Rock'n Roll και τεχνολογική καινοτομία	127

(γ) Η αντιπαράθεση μεταξύ "progressive rock" και punk rock.....	128
(δ) Η τεχνολογική αλλαγή έχει γίνει πηγή αντίστασης στο συντεχνιακό έλεγχο της μουσικής πόπ και ρόκ.....	129
(ε) Η υποπολιτισμική χρήση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας υπονομεύει την ιδέα των έτοιμων αντικειμένων στην οποία στηρίζεται το πνευματικό δικαίωμα, η βασική νομική διασφάλιση της τέχνης ως ιδιοκτησίας.....	130
3.9. Ο ρόλος της αγοράς (εμπορευματοποίησης) στην διαμόρφωση, ανάπτυξη και κοινωνική ενσωμάτωση των υποπολιτισμικών στύλ.....	132
4. Συμπεράσματα	135
Β΄ ΜΕΡΟΣ	
IV. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	139
1. Η σκοπιμότητα και οι στόχοι της μελέτης	139
2. Οι βασικές υποθέσεις εργασίας	140
3. Οι ειδικές υποθέσεις εργασίας.....	141
4. Μεθοδολογικά ζητήματα	142
4.1. Η μικροκοινωνιολογική παρατήρηση πεδίου.....	142
4.2. Οι μεθοδολογικές επιλογές της μελέτης και η εφαρμογή τους.....	142
4.3. Ορισμένα γενικά προβλήματα (αξιολογική ουδετερότητα) και ειδικές δυσκολίες (ανάμειξη-του-εαυτού) της ερευνητικής μεθόδου.....	146
4.4. Η δομή και η οργάνωση της μικροκοινωνιολογικής έρευνας.....	147
5. Τα κριτήρια επιλογής της περιοχής μελέτης.....	148
5. Η περιοχή "X". Ορισμένα κοινωνιοδημογραφικά και κοινωνιοχωροταξικά χαρακτηριστικά.....	149
V. Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	151

1. Το σχολείο "ΙΑ" ως υποπολιτισμικός θεσμός.....	153
2. Οι μαζικές συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις στην Περιοχή "X". Οι hard rockers και οι hooligans	154
3. Η μελέτη των αναγραφών στους τοίχους.....	156
3.1. Οι αναγραφές των hooligans και των heavy metal.....	158
3.2. Οι αναγραφές των rockabilly	159
3.3. Οι αναγραφές των punks.....	160
3.4. Οι αναγραφές των skinheads.....	160
4. Τα κεντρικά ενδιαφέροντα της έρευνας και οι τρόποι ανάλυσης των ευρημάτων.....	161
VI. Η ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΩΝ ROCKABILLY.....	163
1. Πλευρές από την ιστορία των rockabilly στην Περιοχή "X"	164
2. Ορισμένα βασικά υποπολιτισμικά πρότυπα της υποκουλτούρας rockabilly.....	165
2.1. Μοντερνισμός: Το ενδυματολογικό στυλ των rockabilly.....	165
2.2. Διαγενετικές σχέσεις: Η διάσταση της παραδοσιακότητας.....	166
2.3. Η "Αίσθηση της εδαφικότητας"	167
2.4. Κοινωνικός δεσμός: Η ηλικιακή ιεραρχία και ο σεβασμός των παραδοσιακών κανόνων συμπεριφοράς.....	168
2.5. οι διομαδικές σχέσεις των rockabilly και ο ρόλος της βίας.....	169
VII. Η ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΩΝ PUNKS (ΚΑΙ ΤΟ "ΣΤΕΚΙ" ΤΟΥΣ "LEM").....	171
1. Η γενική περιγραφή της "LEM" και του Προσωπικού της	171
1.1. Το προσωπικό της pub. (Η Ομάδα Διαχείρισης της "LEM").....	172
1.2. Οι σχέσεις της "LEM" και του Προσωπικού της με την Περιοχή "X"	174
2. Η υποπολιτισμική σύνθεση της πελατείας της "LEM". Οι κύριες τάσεις της και οι βασικές τους διαφοροποιήσεις	176

2.1. Η παραλλαγή "Death Cult" των punks	177
2.1.1. Σύντομη ιστορική παρουσίαση της υποκουλτούρας των "Death Cult"	178
2.1.2. Η παρουσίαση του στύλ των "Death Cult"	179
Εικόνα 1: Η κοπέλλα "Death Cult"	179
Εικόνα 2: Το πρόσωπο της κοπέλλας "Death Cult"	180
Εικόνα 3: Το αγόρι "Death Cult"	181
2.2. Οι ομάδες των "Skinhead-punks" της "LEM"	182
2.2.1. Σύντομη παρουσίαση της υποκουλτούρας "Skinhead-punk"	182
2.2.2. Η απεικόνιση του στύλ των "skinhead-punk" της "LEM"	182
2.2.3. Οι σημειωτικές λειτουργίες του στύλ (Ο "σημειωτικός πόλεμος")	183
2.3. Οι "New Punks-Mohicans" της "LEM"	184
2.3.1. Η απεικόνιση του στύλ των "New Punks-Mohicans" της "LEM"	185
Εικόνα 1: Η κοπέλλα "New Punk"	185
Εικόνα 2: Το πρόσωπο της κοπέλλας "New Punk"	186
Εικόνα 3: Το αγόρι "New Punk"	187
2.3.2. Ανάλυση της σημασίας του στύλ των "New Punks"	188
3. Η "LEM" ως κοινωνική οργάνωση. Η διάρθρωση της κοινωνικής δομής	189
3.1. Η διάρθρωση και τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων στην "LEM"	190
3.1.1. Οι κεντρικές ομάδες της "LEM" και η διάρθρωσή τους	191
3.1.2. οι διομαδικές σχέσεις στην "LEM"	194
3.2. Η μορφολογία της κοινωνικής δομής της "LEM"	196
3.3. Τα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης της "LEM"	198
3.3.1. Περιγραφή ενός επεισοδίου: "Γλέντι στην "LEM"	198
3.3.2. Η ανάλυση του επεισοδίου	198
3.4. Συμπεράσμα: Η "LEM" ως κοινωνική οργάνωση ταλαντεύεται προς την	

παραβατικότητα.....	200
VIII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	201
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	204

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη αυτή εντάσσεται στη γνωστική περιοχή της κοινωνιολογίας της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας και, πιά συγκεκριμένα, στις υποπολιτισμικές μελέτες. Ασχολείται, αποκλειστικά σχεδόν, με ορισμένες σχετικά ήπιες, σύγχρονες, δυναμικές (και οπωσδήποτε λιγότερο αδιέξοδες σε σχέση με την παραδοσιακή νεανική παραβατικότητα) μορφές υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης.

Η επιλογή του θέματος έγινε για λόγους επικαιρότητας. Οι υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης κυριαρχούν στο χώρο των εκφραστικών κοινωνικών κινημάτων κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες (ενώ στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες — 1950 και 1960 — είχαν αναπτυχθεί οι υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων τάξεων). Επίσης, η μεγέθυνσή τους έχει συντελέσει στην γενικότερη αύξηση της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας.

Στην εργασία αυτή προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε τις συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις δυναμικά και, κατά το δυνατόν, πολυπρισματικά. Ο δυναμικός χαρακτήρας της προσέγγισης υπαγορεύεται από την παραδοχή ότι οι συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις αποτελούν εκφράσεις κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων, παράγονται δηλαδή συγκρουσιακά όπως και ολόκληρη η κοινωνία. Αν όμως οι υπό εξέταση σχηματισμοί είναι πράγματι εκφράσεις κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων, τότε οι συγκρούσεις αυτές διεξάγονται ανάμεσα σε περισσότερες "αντικειμενικές" ή "υποκειμενικές" κοινωνικές οντότητες και σε πολλαπλά (μακρο- ή μικρο-) επίπεδα. Μία μελέτη των υποπολιτισμών αυτών οφείλει λοιπόν να παίρνει υπόψη της, στα πλαίσια του κοινωνικού συστήματος, τουλάχιστον τις κυριότερες συνιστώσες της σύγκρουσης, δηλαδή, τους πρωταγωνιστές της. Για τους προαναφερθέντες λόγους, η εξέταση των υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης έγινε τόσο υπό το πρίσμα της κατανοητικής προσέγγισης και της κοινωνιολογίας της κοινωνικής δράσης, όσο και υπό το πρίσμα των κυρίαρχων κοινωνικών συστημάτων (επίσημες και κυρίαρχες κοινωνικές αξίες, θεσμοί κοινωνικού ελέγχου, κλπ.), δίνοντας αναγκαστικά (και ορισμένες φορές ενδεχομένως αυθαίρετα) έμφαση, κατά περίπτωση, σε τούτη ή εκείνη την πλευρά.

Η μελέτη των παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων και στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης αναπτύσσεται προς δύο βασικές κατευθύνσεις. Αφ'ενός, διαπραγματεύεται τα θεωρητικά και εμπειρικά (ή ερευνητικά) δεδομένα ορισμένων αναπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών στον τομέα αυτό (και ιδίως της Βρετανίας που αποτελεί την αφετηρία των υπό εξέταση σχηματισμών). Αφ'ετέρου, διερευνά ορισμένα χαρακτηριστικά των υποπολιτισμών τούτων στην Ελλάδα μέσω μιάς μελέτης που έχει μικροκοινωνιολογικό χαρακτήρα και εμβέλεια.

Στην ερευνητική πτυχή της εργασίας μας δεν θέτουμε ως στόχο την επαλήθευση, και ακόμη περισσότερο την διάψευση, των ευρωπαϊκών (και κατά πρώτον λόγον των βρετανικών) ή αμερικανικών υποπολιτισμικών μελετών. Κάτι τέτοιο είναι έξω από τις ιδιότητες και τις δυνατότητες μιάς μικροκοινωνιολογικής μελέτης. Κάτι τέτοιο προϋποθέσει

μιά διαδοχική σειρά, μιά συνάθροιση μικροκοινωνιολογικών ή ακόμη και μακροκοινωνιολογικών μελετών. Η μικροκοινωνιολογική έρευνα πεδίου έχει ως σκοπό να διερευνήσει να θάσει και να απαντήσει σε ερωτήματα, να καταγράψει και να περιγράψει. Θεωρώντας λοιπόν δεδομένους τους επιστημονικούς και επιστημολογικούς περιορισμούς στην ισχύ της έρευνας, στο δεύτερο μέρος της εργασίας αυτής καταγράφουμε και περιγράφουμε συγκεκριμένες διαστάσεις ορισμένων παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης σε μία παραδοσιακή, για τις ελληνικές συνθήκες, εργατική περιοχή της Αττικής.

Το ζήτημα της ενδογένειας και της εξωγένειας καθώς και της διάδοσης και διεθνοποίησης των υποπολιτισμών και στύλ αναπτύσσεται διεξοδικά στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν. Παρ'όλα αυτά χρειάζεται από τώρα να επιστημόνουμε τις διεθνείς διαστάσεις που οι σχηματισμοί αυτοί έχουν πάρει. (Από αυτήν την άποψη η εξάπλωση και "εγκωροποίηση" του χουλιγκανισμού γύρω από το ποδόσφαιρο αποτελεί το πιό γνωστό και χαρακτηριστικό παράδειγμα). Τολμούμε να δηλώσουμε ότι όσο προχωρούν οι υποπολιτισμικές έρευνες, τόσο λιγότερα αποκαλύπτεται ότι γνωρίζουμε όσον αφορά την ιστορία και την προέλευση, για ορισμένες τουλάχιστον από τις υποκοουλτούρες αυτές. Φαίνεται, λόγου χάριν, ότι άλλες ξεκίνησαν από την Τζαμάικα και στη συνέχεια διαδόθηκαν στη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες (περίπτωση Rastas). Άλλες ξεκίνησαν από της Ηνωμένες Πολιτείες, διαδόθηκαν στην Βρετανία και από εκεί τροποποιημένες και μαζικοποιημένες επαναδιαδόθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες και ταυτόχρονα εξαπλώθηκαν και στην υπόλοιπη Ευρώπη (περίπτωση punk). Άλλες, τέλος, πρωτοεμφανίσθηκαν στην Βρετανία, όπου όμως δεν αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα, για να διαδοθούν, να ριζώσουν και να μαζικοποιηθούν σε τρίτες χώρες (παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των skinheads στη Δυτική Γερμανία. Και παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι έλληνες skinheads υποστηρίζουν ότι συνδέονται με τους γερμανούς όμοιους τους και όχι με τους άγγλους που συνθέτουν την αυθεντική υποκοουλτούρα).

Όσον αφορά τον ενδογενή ή εξωγενή χαρακτήρα και την διάδοση των υποπολιτισμών αυτών στην Ελλάδα, θα αρκестούμε σε δύο τοπικής (και ενδεχομένως μη-γενικεύσιμης) υφής διαπιστώσεις από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, λόγω έλλειψης άλλων σχετικών μελετών.

Πρώτη διαπίστωση είναι ότι οι υποκοουλτούρες που εντοπίσαμε είναι παλιές και πρωτογενείς. Σχηματίσθηκαν κατά τα τέλη του 1970, σε μία περίοδο δηλαδή κατά την οποία οι σχηματισμοί αυτοί ήταν μάλλον άγνωστοι και ως εκ τούτου δεν είχαν γίνει ακόμη μόδα. Έτσι φαίνεται ότι προηγήθηκαν της εμφάνισης ανάλογων ομάδων στην νεολαία των μεσαίων στρωμάτων όπου ευλόγως είναι ευκολότερο να δημιουργηθούν.

Η δεύτερη διαπίστωση σχετίζεται κυρίως με τη μία μόνον από τις υποκοουλτούρες που πιστοποιήσαμε και συγκεκριμένα με τους rockabilly. Οι rockabilly συνιστούν μιά συνοικιακά εδραιωμένη υποκοουλτούρα, συνδέονται, με άλλα λόγια, στενά με το περιβάλλον τους και την τοπική εργατική κουλτούρα. Αυτό επίσης σημαίνει ότι διατηρούν άμεσες μορφές σύνδεσης με

την νεολαίου της εργατικής τάξης της περιοχής, αποτελώντας κάποια υποπολιτισμική έκφραση των προβλημάτων της.

*

* * *

Επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον Ιακ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗ, Αναπληρωτή Καθηγητή και Διευθυντή του Τομέα Εγκληματολογίας του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Π.Π.Κ.Π.Ε. για την πολύτιμη και πολύπλευρη συμβολή του σ'όλα τα στάδια εκπόνησης της Διδακτορικής μας Διατριβής. Χωρίς την βοήθεια του θα ήταν αδύνατη όχι μόνο η ερευνητική πτυχή της παρούσας εργασίας, αλλά ενδεχομένως και η συγγραφή της ίδιας της Διατριβής.

Επίσης επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον Πρόεδρο του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Π.Π.Κ.Π.Ε., Καθηγητή Δημ. ΤΣΑΟΥΣΗ καθώς και τον Αντιπρύτανη του ιδίου Πανεπιστημίου, Αναπληρωτή Καθηγητή Δημ. ΜΑΟ για την συμβολή τους στην διεξαγωγή της έρευνας.

Χωρίς την δυσκολότατη και επίμονη δουλειά των συνεργατών μας κοινωνιολόγων Γ. ΦΛΩΡΑΚΗ, Ι. ΤΡΑΙΦΟΡΟΥ, Α. ΛΙΟΔΑΚΗ, Α ΣΙΑΜΟΥ, Ε. ΚΛΩΚΙΔΟΥ, Χ. ΡΕΠΠΑ, Χ. ΜΠΡΙΚΟΡΗ Γ. ΓΕΩΡΓΟΥΣΑΚΗ και Χ. ΣΙΜΟΥ, η έρευνα, ένα σημαντικό τμήμα της οποίας παρουσιάζεται εδώ, θα ήταν ανέφικτη.

Τέλος, θέλουμε να εκφράσουμε την ευγνώμοσύνη μας στην Λ. ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, κοινωνιολόγο και Ουρ. ΑΣΤΡΙΝΑΚΗ, κοινωνικό ανθρωπολόγο για την σημαντικότερη συνεισφορά τους όπως επίσης και στην Ευγ. ΚΑΠΠΟΥ, για την άρτια, τεχνικά και αισθητικά επεξεργασία κειμένου σε computer.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

**ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΗΣ ΓΙΑ
ΤΟΥΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΕΣ (ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥΣ) ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ
ΚΑΙ ΣΤΥΛ**

I. Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ: ΣΥΝΑΦΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Η μελέτη αυτή έχει δύο κεντρικούς στόχους. Ο ένας είναι η εξέταση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης και ο άλλος η εξέταση των τυπικών κοινωνιών των νέων της εργατικής γειτονιάς. Από άποψη προτεραιότητας, τα υποπολιτισμικά στυλ κατέχουν την πρώτη θέση, στο μέτρο που συνιστούν το κύριο αντικείμενο της εργασίας μας. Από αναλυτική σκοπιά, μεθοδολογικά και γνωστικά, πρώτες έρχονται οι νεανικές κοινωνίες. Αυτό συμβαίνει, αφ' ενός, διότι αποτελούν τον βασικότερο σχηματισμό της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και αφ' ετέρου, διότι οι περισσότερες από τις κοινωνικές και πολιτιστικές δομές που τις δημιουργούν και οι κοινωνικές διαδικασίες που τις διαμορφώνουν αποτελούν ταυτόχρονα τις απαραίτητες προϋποθέσεις εμφάνισης και των υποπολιτισμικών στυλ.

Πριν αρχίσουμε την καθ' εαυτήν διαπραγμάτευση των θεμάτων μας, χρειάζεται να παρουσιάσουμε τα κεντρικότερα χαρακτηριστικά τους και να δούμε τις συνάφειες και τις διαφοροποιήσεις τους, τις σχέσεις που έχουν με άλλα συγγενή φαινόμενα. Με άλλα λόγια, πρέπει να δούμε τα υποπολιτισμικά στυλ και τις νεανικές κοινωνίες ενταγμένες και συνδεδεμένες με το ευρύτερο δίκτυο των συλλογικών νεανικών παρεκκλίσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπον θα κατανοήσουμε ολόκληρο το φάσμα των παλινδρομικών κινήσεων που γίνονται σε όλη την έκταση της εργασίας αυτής ανάμεσα σε τέσσερις βασικούς πόλους : την παρέκκλιση, την υποκοουλτούρα, την νεανική παραβατικότητα και τον χώρο των εκφραστικών κοινωνικών κινήμάτων και θα κατανοήσουμε την διαδοχική εξύψωση των διαφόρων χαρακτηριστικών, τα οποία είναι συνδεδεμένα με τους πόλους αυτούς. Τέλος, πρέπει να καταγράψουμε τις βασικότερες οριοθετήσεις των υπό εξέταση υποπολιτισμών, επισημαίνοντας τα σημεία που τους διακρίνουν έντονα, ή ακόμη και τους αντιπαραθέτουν, με τις άλλες μορφές των συλλογικών παρεκκλίσεων. Θα διανύσουμε, δηλαδή, εκείνη την πορεία που οι κοινωνιολόγοι της επιστήμης προσδιορίζουν ως την "κατασκευή του αντικειμένου μελέτης".

1. Συλλογική και ομαδική παρέκκλιση και παραβατικότητα: Η παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα.

Η πρώτη ομάδα χαρακτηριστικών που διακρίνει τις νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς και τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ είναι ότι αποτελούν συλλογικές μορφές ή εκφράσεις και, επιπλέον, ότι διαμορφώνονται και λειτουργούν σε ομαδική βάση (βλ. Αστρονάκης, 1988). Εντάσσονται, ως εκ τούτου, στα ευρύτερα πλαίσια της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας (η οποία αρχίζει από τα εκφραστικά κοινωνικά κινήματα, τύπου hippy, και φθάνει μέχρι τις βίαιες παραβατικές υποκοουλτούρες σύγκρουσης), ενώ διαφοροποιούνται πλήρως από τις ατομικιστικές ή εξατομικευμένες εκδηλώσεις της παρέκκλισης και της παραβατικότητας. (Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα των τελευταίων είναι ίσως τα σεξουαλικά εγκλήματα, οι αυτοκτονίες, οι σεξουαλικές παρεκκλίσεις, κ.λπ. Για μια εμπειριστατωμένη εξέταση των μορφών αυτών της νεανικής παραβατικότητας, βλ. I. Φαρσεδάκης, 1986).

Η συλλογική και ομαδική φύση των νεανικών κοινωνιών και των παρεκκλινόντων στύλ, συμπτυκνώνεται και εκφράζεται, πρώτα απ' όλα, στον υποπολιτισμικό τους χαρακτήρα.

Για να προσδιορίσουμε όμως την έννοια της υποκοουλτούρας, χρειάζεται να εξετάσουμε, έστω και πολύ συνοπτικά, την έννοια της κουλτούρας. Επίσης, πρέπει να δούμε ορισμένες, τουλάχιστον από τις σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες.

1.1. Η έννοια της κουλτούρας

Από το ευρύτερο φάσμα των πολιτισμικών, κοινωνιολογικών ή ακόμη, και φιλοσοφικών στοιχείων που συμπεριλαμβάνει η έννοια της κουλτούρας, τους σκοπούς της ανάλυσής μας ενδιαφέρουν και εξυπηρετούν άμεσα, ορισμένες λειτουργικές (κοινωνιο-ανθρωπολογικές και κοινωνιοψυχολογικές, ως επί το πλείστον) διαστάσεις της.

Ο όρος "κουλτούρα" αποτελεί εννοιολογική κατασκευή ή μοντέλο, η οποία δεν γίνεται αντιληπτή ορατά. Παραπέμπει στις χαρακτηριστικές εκείνες κανονικότητες — στους τρόπους —, που έχουν συμπτυχθεί από την θεώρηση και την εμπειρική παρατήρηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε μια δεδομένη κοινωνία. Ο R. Firth διέκρινε καθαρά την κουλτούρα από την κοινωνική δομή, ορίζοντας "... την κοινωνία, την κουλτούρα και την κοινότητα ... ως διαφορετικές πλευρές ή συνισταμένες σε βασικές ανθρώπινες καταστάσεις. Αν, για παράδειγμα, η κοινωνία θεωρείται ως μια οργανωμένη διάταξη ατόμων, με ένα δεδομένο τρόπο ζωής, η κουλτούρα αποτελεί εκείνο τον τρόπο ζωής. Αν η κοινωνία θεωρείται ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, τότε η κουλτούρα είναι το περιεχόμενο εκείνων των σχέσεων. Από συμπεριφορική άποψη, η κουλτούρα είναι το σύνολο της εκμαθημένης συμπεριφοράς, που έχει αποκτηθεί κοινωνικά ..." (R. Firth, 1951).

Η κουλτούρα λοιπόν είναι εκείνο το μέρος της εκμαθημένης συμπεριφοράς, το οποίο "συνδέει τους ανθρώπους σε ολότητες" (R. Benedict). Συγχρόνως όμως, η κουλτούρα διαχωρίζει τους ανθρώπους, καθώς συνίσταται από παραδοσιακούς τρόπους επίλυσης προβλημάτων ή από κοινωνικά εκμαθημένες λύσεις προβλημάτων. Ενώ οι μορφοποιημένες κουλτούρες λειτουργούν ως λύσεις σε ειδικά προβλήματα, υπάρχει η τάση να δημιουργούν και καινούργια, λύνοντας τα παλιά. Η κουλτούρα ικανοποιεί και ματαιώνει ή απογοητεύει ταυτόχρονα. (Από εδώ απορρέει, σύμφωνα με τον D. Downes [1966], η ανακρίβεια της καθαρά λειτουργιστικής παράδοσης).

Η κουλτούρα δεν είναι απλώς "κοινωνική κληρονομιά", όρος που υπονοεί νεκρά, στατικά χαρακτηριστικά. Οι άνθρωποι δεν είναι μόνο φορείς ή μεταφορείς, αλλά ταυτόχρονα και δημιουργοί της κουλτούρας. Ακόμη περισσότερο, η κουλτούρα χαρακτηρίζεται και από οργάνωση, και από περιεχόμενο. Απλή, λοιπόν, απαρίθμηση των χαρακτηριστικών της, αποτελεί διαστρέβλωση, καθώς τα διάφορα τμήματά της ποικίλλουν κατά διάταξη, έμφαση και ένταση (για παράδειγμα, οι αξίες διαφοροποιούνται και αναδιατάσσονται σύμφωνα με την εποχή, σε κύριες ή κυρίαρχες και δευτερεύουσες, σε συμβατικές ή παρεκκλίνουσες, κ.λπ.). Τέλος, οι περισσότερες κουλτούρες χαρακτηρίζονται, από εμφανείς αντιθέσεις και αντιφάσεις. Η έννοια της υποκουλτούρας ενορακώνει μια τέτοια αντίθεση.

Η κουλτούρα, ως έννοια, παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Ένα σημαντικό μέρος των προβλημάτων αυτών πηγάζει, όπως επισημαίνει ο D. Downes (1966), από τις δύο διαφοροποιημένες της χρήσεις ή όψεις: την εξήγηση και την καταγραφή. Παρ' όλο που αυτές οι χρήσεις αλληλοεπικαλύπτονται στο επίπεδο της καθημερινής ζωής, αναλυτικά διακρίνονται σαφώς. Όπως θα δούμε στην συνέχεια των αναπτύξεών μας, η αντίθεση αυτή έχει μεταφερθεί και στην έννοια της υποκουλτούρας και στις χρήσεις της.

1.2. Η έννοια της υποκουλτούρας ως αναλυτικού εργαλείου στην κοινωνιολογία της παρέκκλισης και την εγκληματολογία

Αν βασισθούμε στην υποπολιτισμική ανάλυση του David Downes, μπορούμε να ταξινομήσουμε τις υποκουλτούρες σε τρία κύρια είδη. Πρώτον, σε αυτές που εισάγονται ή σχηματίζονται έξω από τα όρια της κυρίαρχης κουλτούρας. Είναι οι κουλτούρες των ομάδων των μεταναστών, οι οποίες γίνονται υποκουλτούρες στα πλαίσια της κουλτούρας υποδοχής, ή οι περιφερειακές και τοπικές κουλτούρες που συγχωνεύονται ή, αντιθέτως, αποτελούν απάντηση στην περιβάλλουσα κυρίαρχη κουλτούρα. Με τους σημερινούς κοινωνιολογικούς όρους, οι υποκουλτούρες αυτές προσδιορίζονται ως εθνικές (για την ακρίβεια, "εθνοτικές": *ethnic*) ή μειονοτικές κουλτούρες (και υποκουλτούρες). Το δεύτερο είδος υποπολιτισμών, είναι αυτό που προέρχεται μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της κυρίαρχης κουλτούρας και μάλιστα δημιουργείται ως θετική απάντηση στις απαιτήσεις των κοινωνικών και πολιτιστικών δομών. Αυτούς τους σχηματισμούς ο Downes τους προσδιορίζει, κυρίως, ως ηλικιακές ή επαγγελματικές υποκουλτούρες. Όμως, με τους σημερινούς κοινωνιολογικούς όρους θα ήταν προτιμότερο να τους προσδιορίσουμε ως άτυπες ομάδες. Τέλος, ο τρίτος τύπος υπο-

πολιτισμών αποτελείται από αυτούς που διαμορφώνονται ως αρνητική απάντηση στις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Είναι, σύμφωνα με τον Downes, οι κατ' εξοχήν υποκουλτούρες. Πρόκειται για τις παρεκκλίνουσες ή/και παραβατικές ομάδες, τις θρησκευτικές σχέτες, κ.λπ.

Εχουμε τη γνώμη ότι οι υποκουλτούρες δείχνουν τις δυνατότητες που υπάρχουν για εναλλακτικές μορφές πολιτισμικής έκφρασης. Αντικατοπτρίζουν μια πολιτισμική πολυμορφία, στα πλαίσια μιας κουλτούρας η οποία, από πρώτη άποψη, φαίνεται ότι κυριαρχεί πλήρως στα μέλη της κοινωνίας.

Οι περισσότεροι μελετητές της υποκουλτούρας συμφωνούν στην διαπίστωση, ότι ο υποπολιτισμός διαμορφώνεται για να επιλύσει προβλήματα, στα οποία η κυρίαρχη ή επίσημη κουλτούρα δεν δίνει διέξοδο. Η υποπολιτισμική καινοτομία είναι επινόηση και επεξεργασία απαντήσεων σε κοινωνικές και πολιτιστικές δυσχέρειες ή αντιφάσεις, για τις οποίες δεν υπάρχουν ακόμη κοινωνικά εκμαθημένες λύσεις. Σύμφωνα με τον Downes (1966), για να δημιουργηθεί μια υποκουλτούρα είναι απαραίτητοι δύο όροι. Κατά πρώτον λόγον, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα πρέπει να χαρακτηρίζονται από κάποια τυποποιημένη, κατανομή, να είναι δηλαδή, κοινωνικά διαρθρωμένα. Κατά δεύτερον λόγον, τα υποκείμενα πρέπει να επεξεργασθούν συλλογική λύση : "ένας αριθμός κοινωνικών δραστηριοτήτων που αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα, στα οποία μέχρι στιγμής δεν έχει δοθεί αποδοτική λύση, πρέπει να έλθουν σε αποτελεσματική αλληλεπίδραση μεταξύ τους" (Downes, 1966:6-5). Επίσης, η υποκουλτούρα, εφ' όσον δημιουργηθεί, εξακολουθεί να λειτουργεί για όσο διάστημα διατηρείται το πρόβλημα. Σύμφωνα με τον Brake (1985), υποκουλτούρες δημιουργούνται σε εκείνες τις περιοχές του κοινωνικού συστήματος στις οποίες υπάρχει κάποια μορφή οργανωμένης ομαδοποίησης αξιών, συμπεριφορών και κοινωνικής δράσης, που διαμορφώνονται ως διιστάμενη απάντηση στις κυρίαρχες διατάξεις των κοινωνικών κανόνων.

Η υποκουλτούρα, ως έννοια, παρουσιάζει ορισμένες προβληματικές πλευρές στην χρησιμοποίησή της. Οι πλευρές αυτές συνδέονται με εκείνες που παρουσιάζει η έννοια της κουλτούρας (Brake, 1985. Downes, 1966). Συγκεκριμένα, η υποκουλτούρα συμπεριλαμβάνει δύο συμπληρωματικές προοπτικές, οι οποίες συγχέονται συχνά. Η μια προοπτική είναι η φορμαλιστική : υποκουλτούρα σημαίνει οργανωμένη διάταξη κοινωνικών σχέσεων, συλλογική και ομαδική μορφή κοινωνικής οργάνωσης (ό,τι, δηλαδή, συνθέτει το στελεχικό δυναμικό, αποσπασμένο όμως από την κοινωνική δομή). Η άλλη προοπτική είναι η περιεχομενολογική και ουσιαστική: η υποκουλτούρα παραπέμπει σε ένα σύνολο κοινωνικών νοημάτων. Αυτή είναι η ερμηνευτική όψη της πολιτισμικής ανάλυσης και της σημασίας της υποκουλτούρας (Brake, 1985).

2. Δυναμική και παροδική παρέκκλιση

Η δεύτερη ομάδα γνωρισμάτων που πρέπει να αναφέρουμε είναι ο δυναμικός και παροδικός χαρακτήρας των υπό εξέταση σχηματισμών. (Το ζεύγος αυτό αφορά κυρίως τα

παρεκκλίνοντα στυλ, ενώ στις νεανικές κοινωνίες της γειτονιάς προσιδιάζει μόνο το γνώρισμα της παροδικότητας της παρέκκλισης). Τα αλληλεξαρτημένα αυτά χαρακτηριστικά διαφοροποιούν εμφανώς τα στυλ και τις νεανικές κοινωνίες από τις παραδοσιακές μορφές της συλλογικής (και ακόμη περισσότερο, ατομικής) νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. (Για διεξοδική ανάλυση της τελευταίας, βλ. I. Φαρσεδάκης, 1986. J. & H. Schwendinger, 1985 και D. Downes, 1966).

Η αντίληψη της υποκουλτούρας ως "συλλογικής λύσης σε κοινά βιωμένα προβλήματα", έχει την αφετηρία της στην αμερικανική υποπολιτισμική παράδοση (A.K. Cohen, Cloward R. Ohlin, κ.λπ.). Η εφαρμογή της έννοιας αυτής διευρύνθηκε, ώστε να συμπεριλάβει ευρύτερες δομικές αντιθέσεις, από τους κοινωνιολόγους και εγκληματολόγους του Νέου Κύματος της υποπολιτισμικής θεώρησης (Murdock, Clarke, Hall, Brake, κ.α.). Η προσέγγιση αυτή προσδιορίζει τις υποκουλτούρες ως σημασιολογικά συστήματα, μορφές έκφρασης τρόπων ζωής που αναπτύσσονται από ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε θέση δομικής υποταγής, ως απάντηση στα κυρίαρχα συστήματα σημασιών.

Οι ομαδοποιήσεις τέτοιου είδους αντικατοπτρίζουν προσπάθειες επίλυσης των δομικών αντιθέσεων. Ως τέτοιες, οι υποκουλτούρες αναπτύσσουν νέα νοήματα και διαμορφώνουν ένα σύμπλεγμα αξιών, δράσεων και συμπεριφορών, οι οποίες έχουν εννοματοποιημένο συμβολισμό για τους συμμετέχοντες κοινωνικούς δράστες.

Σύμφωνα με τους θεωρητικούς του Νέου Κύματος, οι υποκουλτούρες αποτελούν μια μορφή διανθρώπινης αλληλεπίδρασης που στρέφεται εναντίον του υφιστάμενου πολιτιστικού και συμβολικού υπόβαθρου. Οι υποκουλτούρες έχουν έτσι δύο πλευρές. *Εναδομικό επίπεδο*, που παραπέμπει στον τρόπο με τον οποίο η κουλτούρα διαμεσοποιείται και διαμορφώνεται από ένα συλλογικό σχήμα κοινωνικών δραστών. *Ενα υπαρξιακό επίπεδο*, που υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο τα νοήματα που αυτή αντλεί, χρησιμοποιούνται για να προβάλλουν μια εικόνα-του-εαυτού και μια ταυτότητα (Brake, 1985).

Οι αναλύσεις του Νέου Κύματος, και ιδίως όσες προέρχονται από την "ώριμη περίοδο" του, δείχνουν περισσότερο την πολιτισμική και σημασιολογική δυναμική των υποπολιτισμικών στυλ. Πρέπει έτσι να προσθέσουμε τρεις επιπλέον διαστάσεις της δυναμικής τούτης, που είναι παράλληλα και δείκτες της παροδικότητας της παρέκκλισης των υποπολιτισμών αυτών (F. Doubet, 1987. M. Brake, 1985. K. Roberts, 1983). Η πρώτη παράμετρος είναι ότι τόσο τα στυλ, όσο και οι κοινωνίες της γειτονιάς, αποτελούν ένα κανάλι παράλληλης (και εναλλακτικής ίσως) κοινωνικοποίησης ορισμένων νέων. *Νέοι και ομάδες που διαφορετικά ενδεχομένως θα εισέρχονταν στα δίκτυα του εγκληματοποιημένου περιθωρίου, στην παραδοσιακή παραβατικότητα, επαναπροσδιορίζουν την κατάστασή τους μετά μια περίοδο "ηθικών διακοπών"* (όπως θα έλεγε και ο Matza). Βιώνουν έτσι την αντίθεσή τους στα κοινωνικά και πολιτιστικά αδιέξοδα που αντιμετωπίζουν, χωρίς να εγκλωβισθούν στις διαδικασίες αποστέωσης ή δευτερογενούς παρέκκλισης. Η δεύτερη παράμετρος συνίσταται στο ότι πολλές παρεκκλίσεις του είδους αυτού συμβάλλουν, μέσα από την υποπολιτισμική καινοτομία, και στην πολιτισμική και καλλιτεχνική καινοτομία. Εμφανέστερο είναι το παράδειγμα της μουσικής punk rock, και του Rock'n'Roll γενικότερα (Laing, 1985. Frith, 1986), και ακολουθεί η περίπτωση της μόδας (τα στυλ συνήθως μεταβάλλονται σε μόδα, κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες), έπειτα των εικαστικών τεχνών (περίπτωση της pop art, του graffiti,

των punk comics) και, τέλος, της τεχνολογίας (όπως θα μας δοθεί η δυνατότητα να αναπτύξουμε στο Κεφάλαιο III, 3.8.3.). Η τρίτη παράμετρος συνίσταται στο γεγονός ότι οι υποκουλτούρες λειτουργούν ως δίοδοι ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για πολλούς νέους, ή και ομάδες ολόκληρες, ενταγμένους σε τέτοιους υποπολιτισμούς. Αυτό πραγματοποιείται κυρίως μέσα από την πολιτιστική και καλλιτεχνική εφευρετικότητα που επιδεικνύουν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι πάλι, τα μουσικά συγκροτήματα του Rock'n'Roll, διάφορες ομάδες καλλιτεχνών (π.χ. οι γραφίστες των graffiti (R. Lachman, 1988), οι ομάδες των underground περιοδικών και ραδιοφωνικών σταθμών (που εξελίσσονται αργότερα σε μουσικοκριτικούς, δημοσιογράφους, disk jockeys ή στελέχη της μουσικής βιομηχανίας).

3. Οι κοινωνικές και πολιτισμικές ταξινομήσεις των νεανικών πολιτισμών και υποπολιτισμών

Το πανόραμα των νεανικών πολιτισμών και υποπολιτισμών, μπορεί να διαιρεθεί και να ταξινομηθεί, για αναλυτικούς σκοπούς, κατά δύο τρόπους. Πρώτον, κοινωνικά, δηλαδή από την άποψη της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της θέσης που καταλαμβάνουν στην κοινωνική δομή τα υποκείμενα. Δεύτερον πολιτισμικά, δηλαδή, από την άποψη των κοινωνικών και πολιτισμικών νοημάτων, αξιών, στόχων, δράσης και συμπεριφοράς των συλλογικών υποκειμένων (M. Brake, 1985. K. Roberts, 1983).

Οι νεανικές κουλτούρες διαιρούνται, από κοινωνική άποψη, σε πολιτισμούς της νεολαίας της εργατικής τάξης και σε πολιτισμούς της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων. Εδώ, πρέπει να προστεθεί και το σύγχρονο φαινόμενο της "συνθετικής κουλτούρας" (synthetic culture) που κατασκευάζεται από τα συστήματα μαζικής επικοινωνίας (συμπεριλαμβανομένων και των μέσων μαζικής επικοινωνίας), την πολιτιστική βιομηχανία, την βιομηχανία της ανάπαυσης, τον καταναλωτικό καπιταλισμό (M. Brake, 1985) και τα συμβολικά συστήματα καθορισμού της κοινωνικής συμπεριφοράς (μόδα, τέχνες, κ.λπ. : F. Pataki, 1982).

Οι κουλτούρες και υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης διαιρούνται, πολιτισμικά, ως εξής: πρώτον, στην επικρατούσα δημοφιλή νεανική κουλτούρα (mainstream pop culture), δεύτερον, στην παραδοσιακή νεανική παραβατικότητα (traditional working-class youth delinquency), τρίτον, στα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης (working-class youth deviant subcultural styles), και τέταρτον, στην πολιτικά στρατευμένη νεολαία (politically militant youth). Από τους τέσσερις προαναφερθέντες σχηματισμούς, υπάρχουν έντονες αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις, αφ' ενός, ανάμεσα στην παραδοσιακή παραβατικότητα και τα υποπολιτισμικά στυλ και, αφ' ετέρου, ανάμεσα στα τελευταία και την πολιτικά στρατευμένη νεολαία.

Οι κουλτούρες και υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων τάξεων διαιρούνται, από πολιτισμική άποψη, ως εξής: πρώτον στην κυρίαρχη νεανική κουλτούρα (dominant youth culture). Εδώ συμπεριλαμβάνονται οι κυρίαρχοι τρόποι ανάπαυσης και οι μόδες των "καθώς-πρέπει" νέων, η εφηβική κουλτούρα (teenage culture), κ.λπ., δεύτερον στην παραβατική νεολαία (middle-class youth delinquency), τρίτον, στους κοινωνικούς; αμφισβητίες και

τις μποέμικες υποκοουλτούρες (cultural rebels και bohemian subcultures), τέλος, τέταρτον, στα κινήματα διαμαρτυρίας και την πολιτικοποιημένη νεολαία (protest movements και politically militant youth). Και εδώ, τα κύρια νήματα των αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων, μπορούν να βρεθούν, αφ' ενός, ανάμεσα στην παραβατική νεολαία και τις μποέμικες υποκοουλτούρες και, αφ' ετέρου, ανάμεσα στις τελευταίες και τα κινήματα διαμαρτυρίας.

Από την σκοπιά του θέματος της μελέτης μας πρέπει να επισημανθεί, από τώρα, ο πολύπλοκος διαμεσολαβημένος και αντιφατικός χαρακτήρας τόσο των κοινωνικών, όσο και των πολιτισμικών σχέσεων που υπάρχουν, ανάμεσα στα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ και τις μποέμικες υποκοουλτούρες.

4. Η τυπολογία των διαφόρων μορφών συλλογικής παρέκκλισης και παραβατικότητας της νεολαίας της εργατικής τάξης

Αν πάρουμε υπ' όψιν μας τα κριτήρια της δυναμικής, της παροδικότητας, του σχετικά μοντέρνου χαρακτήρα και του βαθμού της παραβατικότητας που επιδεικνύουν ή της ποινικοποίησης που υφίστανται οι διάφορες υποκοουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, μπορούμε να τις ταξινομήσουμε, σχηματικά και για αναλυτικούς πάλι σκοπούς, σε δύο κύριες τυπολογίες (ή να τις διαιρέσουμε σε δύο ζώνες, αν υποθέσουμε ότι υπάρχει η σχετική αντιστοιχία μεταξύ επιστημονικής ανάλυσης και κοινωνικού φαινομένου). Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα προκύψει η τυπολογία των δυναμικών, παροδικών, σχετικά μοντέρνων, καθώς επίσης και περιστασιακά παραβατικών ή μη-ποινικοποιημένων υποπολιτισμικών συμπεριφορών και η ταξινόμηση της παραδοσιακής νεανικής παραβατικότητας, δηλαδή, η κλασσική εγκληματολογική υποπολιτισμική τυπολογία. Χρειάζεται όμως να σημειώσουμε ότι, όπως θα δούμε και στις αναπτύξεις που θα ακολουθήσουν, στο επίπεδο της πραγματικότητας, οι δύο αυτές ζώνες της συλλογικής παρέκκλισης επικοινωνούν μεταξύ τους, συχνά δε, η ύπαρξη της μιας αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη της άλλης.

4.1. Η τυπολογία των δυναμικών υποπολιτισμών και η οριακή θέση του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού

Η πρώτη τυπολογία μπορεί να συμπεριλάβει τις νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς, τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ και, ενδεχομένως, τον ποδοσφαιρικό χουλιγκανισμό (ο οποίος, σύμφωνα με τις τελευταίες διαπιστώσεις, επαναπροσδιορίζεται ως χουλιγκανισμός γύρω από το ποδόσφαιρο και, γενικότερα, τα σπορ).

Οι δύο πρώτοι τύποι υποπολιτισμών θα αναλυθούν διεξοδικά στις αναπτύξεις που ακολουθούν (κεφάλαια II και III), ως τα κατ' εξοχήν αντικείμενα της εργασίας αυτής. Η περίπτωση του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού είναι ιδιόμορφη, διότι αποτελεί οριακό φαινόμενο. Αυτός είναι ο λόγος, μαζί με την κλιμάκωση του φαινομένου και τις διαστάσεις τις οποίες έχει πάρει κατά τα τελευταία χρόνια, που έχει μετατραπεί σε αυτόνομο χώρο

μελέτης. Αυτός είναι επίσης ο λόγος για τον οποίο δεν τον συμπεριλάβαμε, τελικά, στην παρούσα εργασία.

Ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός τοποθετείται, κατά την γνώμη μας, στα όρια των δύο τυπολογιών, για τρεις λόγους. Πρώτον, βρίσκεται στο ενδιάμεσο διάστημα της υποκουλτούρας και της παραβατικής συμμορίας, ιδίως στην σημερινή του εξέλιξη (κλιμάκωση της επιθετικότητας). Οι βρετανικές έρευνες δείχνουν ότι ξεκινάει από ομάδες συνομηλίκων, οι οποίες μετασχηματίζονται σε επιθετικές συνοικιακές συμμορίες (Elias & Dunning, 1986. Dunning et al, 1986), ενώ οι βελγικές υποστηρίζουν ότι συναρθρώνεται από "χαλαρές ομάδες" ("near-groups" - Van Limbergen, Colaers & Walgrave, 1989. Walgrave & Van Limbergen). Ούτε οι εγκληματολόγοι του Νέου Κύματος (Pearson, Bailey, κ.λπ.) θεωρούν ότι οι ομάδες των hooligans συνιστούν υποκουλτούρες με την στενότερη έννοια του όρου. Αυτό συμβαίνει διότι φαίνεται ότι, δεύτερον, ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός, στην σημερινή του μορφή, αποτελεί, πρωτίστως, χώρο συμπίκνωσης και κανάλι εξωτερίκευσης του προβλήματος της βίας στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες. Το κεντρικότερο ίσως ενδιαφέρον των σκληροπυρηνικών ομάδων hooligans της τρίτης γενιάς είναι η βία και η επιθετικότητα (Elias & Dunning, 1986. Van Limbergen, Colaers & Walgrave, 1989). Εκτός από την βία και τον σεξισμό, οι σύγχρονοι hooligans δεν επεξεργάζονται κανένα άλλο κοινωνικό νόημα ούτε έχουν κάνει κάποια άλλη υποπολιτισμική επένδυση. Τέλος, τρίτον, ο χουλιγκανισμός έχει μετατραπεί σε εξ' ολοκλήρου ποινικοποιημένη συμπεριφορά, στα πλαίσια των διαδικασιών ενίσχυσης και διάχυσης της παρέκκλισης.

4.2. Η κλασική εγκληματολογική τυπολογία

Η δεύτερη τυπολογία συμπεριλαμβάνει την παραδοσιακή νεανική συλλογική παραβατικότητα, που ως επί το πλείστον αποτελείται από ποινικοποιημένες συμπεριφορές. Είναι η κλασική εγκληματολογική τυπολογία, η τυπολογία της αμερικανικής υποπολιτισμικής προσέγγισης (A.K. Cohen, 1955. A.K. Cohen & J. Short, 1958. Miller, 1958. Cloward & Ohlin, 1961, κ.λπ. Επίσης, για κριτική εξέταση της τυπολογίας αυτής, βλέπε : I. Φαρσεδάκης, 1986. J. & H. Schwendinger, 1985. D. Downes, 1966).

Σύμφωνα με τους Cohen και Short (1958), η γονεϊκή ανδρική κουλτούρα είναι ο πρόγονος των ακολούθων τριών παραβατικών υποπολιτισμικών παραλλαγών της νεολαίας της εργατικής τάξης. Πρώτον, της "συγκρουσιακά προσανατολισμένης" υποκουλτούρας ("conflict-oriented subculture"), που είναι εξειδικευμένη στην μάχη μεταξύ συμμοριών. Δεύτερον, της "χαλαρής ομάδας" ("near-group"), που αποτελεί ενδιάμεση μορφή, μεταξύ της συμμορίας σύγκρουσης και της γονεϊκής υποκουλτούρας. Σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται και η υποκουλτούρα των τοξικομανών ("drug-addict subculture"). Τρίτον, η υποκουλτούρα των "ημι-επαγγελματιών κλεπτών" ("semi-professional theft"), που διαμορφώνεται κατά τη μέση της εφηβείας και λειτουργεί ως δίοδος προς το οργανωμένο έγκλημα.

Σύμφωνα με τους Cloward και Ohlin (1961), η παραβατική υποκουλτούρα συνιστά μια ειδική κατηγορία της παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας, διακρίνεται δε σε τρία διαφορετικά

είδη. Στην "υποκουλτούρα σύγκρουσης" ("conflict subculture"), που έχει ως κεντρικό ενδιαφέρον την βία (π.χ. βίαιες συμμορίες). Στην "εγκληματική υποκουλτούρα" ("criminal subculture"), που έχει κίνητρο τα υλικά αγαθά, την κοινωνική δύναμη και το κοινωνικό κύρος (γρήγορη επιτυχία και ανοδική κινητικότητα). Τέλος, στην υποκουλτούρα της απόσυρσης ("retreatist subculture"), που διαμορφώνεται ως λειτουργικό μέσο, εργαλείο πρόσβασης, στην χρήση των τοξικών ουσιών.

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι παραβατικές παραλλαγές των Cohen και Short έχουν τα αντίστοιχά τους στα τρία διαφορετικά είδη των παραβατικών υποπολιτισμών των Cloward και Ohlin.

5. Θεματογραφία και πηγές: η λογική των επιλογών της μελέτης αυτής

Το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας αυτής στηρίζεται επιστημονικά, επιστημολογικά και θεματογραφικά σε δύο βασικές πηγές. Στηρίζεται, κατά πρώτον λόγον, στην "Σύγχρονη Βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση" και, συμπληρωματικά, στην ιστορική της αφετηρία (θεματολογική περισσότερο παρά επιστημολογική), τις αμερικανικές υποπολιτισμικές μελέτες, οι οποίες νομίζουμε ότι έχουν γίνει πλέον κλασσικές. Η επιστημολογική (και ιδεολογική θα προσθέταμε) διάσταση που υπάρχει ανάμεσα στις θεωρήσεις αυτές υποδηλώνει, ίσως, τον αναγκαστικό χαρακτήρα και των δικών μας επιστημολογικών και μεθοδολογικών επιλογών. Όπως ακριβώς η βρετανική υποπολιτισμική προσέγγιση αναγκάστηκε να στηριχθεί στις αμερικανικές μελέτες, προκειμένου να βάλει τα θεμέλια προσέγγισης των ποικίλων και εκτεταμένων συλλογικών νεανικών παρεκκλίσεων που εμφανίζονται και αναπτύσσονται με δραματικό τρόπο και ταχείς ρυθμούς κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες στο Ην. Βασίλειο, έτσι και εμείς βασιζόμαστε αναγκαστικά και στις δύο — και ιδιαίτερα στην βρετανική θεώρηση — για να τοποθετήσουμε τις βάσεις μιας μελλοντικής σφαιρικής προσέγγισης των σχηματισμών αυτών στην Ελλάδα. Οι επιλογές μας λοιπόν έγιναν θεματολογικά και θεματογραφικά.

Η Σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση, άρχισε να διαμορφώνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960, με την καθοριστική συμβολή των Downes, Fyvel, Carter (κ.α). Βασικός της κορμός, είναι το "Νέο Κύμα της βρετανικής υποπολιτισμικής θεωρίας".

Η "Σχολή" αυτή θα μπορούσε ίσως να χωρισθεί διακριτικά, και στα πλαίσια πάντα μιας στενής αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης, στο "Νέο Κύμα" της βρετανικής κοινωνιολογίας και στην "Νέα Εγκληματολογία". Και οι δύο κλάδοι έχουν κοινή επιστημολογική βάση και ακολουθούν παρεμφερείς μεθοδολογίες. Χρησιμοποιούν συμπληρωματικά και συνδυασμένα την μαρξιστική και φαινομενολογική ανάλυση και τον βρετανικό κουλτουραλισμό (R. Williams), εξετάζοντας τόσο την "αντικειμενική", όσο και την "υποκειμενική" κοινωνική πραγματικότητα (αφ' ενός δηλαδή τα κοινωνικά κινήματα, τις δομές και τους κοινωνικούς "ντετερμινισμούς" και αφ' ετέρου την βίωση, σημασιολόγηση και εννοματοποίηση της κοι-

νωνικής πραγματικότητας από τα ίδια τα υποκείμενα, όπως επίσης και τις απαντήσεις που αυτά δίνουν ως κοινωνικοί δράστες). Και οι δύο κλάδοι έχουν επεξεργασθεί μεθόδους διασύνδεσης της μακροσκοπικής εξέτασης με την μικροσκοπική, καθώς επίσης και της κοινωνικής πραγματικότητας με την ψυχολογική πραγματικότητα. Αξίζει τέλος να σημειωθεί, ότι το Νέο Κύμα και η Νέα Εγκληματολογία έχουν δημιουργήσει διεπιστημονικές θεωρίες και έννοιες που επιδεικνύουν ιδιαίτερη επιχειρησιακή ικανότητα, ως αποτέλεσμα του διεπιστημονικού τρόπου εργασίας τους. (Συνδυάζουν πρωτίστως κοινωνιολογικές, εγκληματολογικές, οικονομικές, κοινωνιοψυχολογικές και σημειολογικές προσεγγίσεις).

Με το Νέο Κύμα, συνδέεται και ένας αυτόνομος κλάδος της κοινωνιολογίας της μουσικής και της κοινωνιομουσικολογίας (Laing, Frith, Willis, κ.α.), που εξετάζει, ως επί το πλείστον, τις σημασιολογικές, μουσικές, αισθητικές και τεχνολογικές διαστάσεις της μουσικής και, γενικότερα, των τεχνημάτων που παράγουν ορισμένοι υποπολιτισμοί (όπως οι punks, το glamrock, κ.λπ.).

Ο δεύτερος, κατά την γνώμη μας, σημαντικός κορμός της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης, είναι η Ομάδα Μελέτης των Σπορ του Πανεπιστημίου του Λέστερ (με τους Dunning, Williams και Murphy ως συνδιευθυντές). Η ομάδα αυτή συνδυάζει κοινωνιο-ανθρωπολογικές μεθόδους, με την θεωρία των "διαδικασιών του εκπολιτισμού", του ιστορικού Norbert Elias. Είναι εξειδικευμένη στην μελέτη του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού (και του χουλιγκανισμού γενικότερα), όπως επίσης και των διαδικασιών διάδοσης και στερέωσής του μέσα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (deviancy amplification processes).

Η εργασία αυτή στηρίζεται λοιπόν σε ένα σώμα θεωρητικών γνώσεων και ερευνητικών διαπιστώσεων που προέρχεται κυρίως από την Βρετανία. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι οι βρετανικές κοινωνιολογικές και εγκληματολογικές αντιλήψεις φαίνεται ότι έχουν επικρατήσει στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης. Αυτό προκύπτει από τις έρευνες (κυρίως συγκριτικές ή εκτιμητικές) που διεξάγονται κατ' ανάθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως επίσης και από τις Βελγικές, Ολλανδικές, Δανικές και Δυτικο-γερμανικές μελέτες (Council of Europe, November 1989 και Council of Europe, December 1989). Επιστημολογικά και μεθοδολογικά φαίνεται να διαφοροποιείται, σε ένα βαθμό, μόνο η γαλλική κοινωνιολογία, η οποία όμως, μάλλον πρόσφατα ενεργοποιημένη στον τομέα αυτόν, έχει παράγει περιορισμένο έργο. (Ορισμένες γαλλικές θεωρητικές επεξεργασίες — Touraine, Balandier — και εμπειρικές έρευνες — Doubet, Mauger & Fossé - Poliak —, που έχουν γίνει στο πεδίο των συλλογικών παρεκκλίσεων της νεολαίας, προσπαθήσαμε να τις ενσωματώσουμε στην εργασία μας).

Βασική μας επιδίωξη είναι λοιπόν να συστηματοποιήσουμε περισσότερο και να ολοκληρώσουμε αποτελεσματικότερα, στο μέτρο βέβαια των δυνατοτήτων μας, το θεωρητικό και ερευνητικό αυτό σώμα, τροποποιώντας τα σημεία που υπεργενικεύονται ή παρουσιάζουν δυσχέρειες και αντιφάσεις και συμπληρώνοντας ορισμένα από τα κενά που υπάρχουν, με βάση την δική μας, περιορισμένη είναι αλήθεια, εμπειρία.

II. Η ΤΥΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ("ΠΑΡΕΑ") ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ

Η νεανική κοινωνία της εργατικής γειτονιάς είναι ένας εμπειρικά ιδιαίτερα δυσδιάκριτος, σχεδόν μόνο αναλυτικά υφιστάμενος κοινωνικός σχηματισμός. Όμως, λόγω των σημαντικών κοινωνικών και ψυχολογικών λειτουργιών που επιτελεί για τους νέους της εργατικής κοινότητας, έχει γίνει επανειλημμένα, θέμα έντονης καλλιτεχνικής και κυρίως, κινηματογραφικής έμπνευσης και παρουσίασης. Έτσι, στο κινηματογραφικό έργο του Scorsese "Κακόφημοι Δρόμοι ("Mean Streets"), βλέπουμε εμπειριστατωμένα ό,τι ο W.F. Whyte (1945) υπογραμμίζει στην κλασσική του μελέτη "Street Corner Society" : την περιστασιακή (ή επεισοδιακή) υφή ορισμένων συμβάντων που δραματοποιούν και εγκληματοποιούν μια νεανική ομάδα του δρόμου. Στο φιλμ "Outsiders" του Copola, παρακολουθούμε τις κοινωνικο-πολιτιστικές διαιρέσεις, ανισότητες και αποστάσεις που νομιμοποιούν και μονιμοποιούν τους δύο βασικούς τύπους, σύμφωνα με τους Julia και Herman Schwendinger (1985), των αμερικανικών νεανικών κοινωνιών, τους "streetcorners" (στην προκειμένη περίπτωση, τους greasers) και "socialites". Τέλος, στον "Αταίριαστο", του προαναφερθέντος σκηνοθέτη (αυθεντικός τίτλος : "The Rumble Fish" που σημαίνει την συμπλοκή μεταξύ νεανικών συμμοριών), μπορούμε να καταλάβουμε πώς διαμορφώνεται το παρελθόν της ομάδας του δρόμου και οι ήρωές της. Δηλαδή, με ποιό τρόπο το συλλογικό βίωμα της ομάδας (ως παρελθόν) δημιουργεί την συνθηματολογία της, όταν ο "Motorbike Boy", κεντρικός ήρωας της "συμμορίας", στο τέλος της ταινίας γίνεται graffiti.

Οι ομάδες των νέων της εργατικής γειτονιάς αποτελούν την "σπονδυλική στήλη" και το πρωτότυπο κάθε μορφής συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαία η διαλεύκανση και κατανόηση των κοινωνικών καταστάσεων, δομών και διαδικασιών, μέσα από τις οποίες διαμορφώνονται τόσο αυτές οι ίδιες, όσο και οι ομάδες των συνομηλίκων. Αυτό αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέταση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ και, γενικότερα, της συλλογικής νεανικής παραβατικότητας που αναπτύσσεται στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης. Όσον αφορά τα παρεκκλινόντα υποπολιτισμικά στυλ, τα οποία συνιστούν και το κεντρικό πεδίο της μελέτης μας η διαλεύκανσή τους απαιτεί μια πολυ-επίπεδη και πολυπαραγοντική ανάλυση που θα έχει σκοπό την προοδευτική σύμπτυξη των σχέσεών τους. Για τον λόγον αυτό, η γνωστική μας πορεία (δηλαδή, η οργάνωση και ανάπτυξη της μελέτης αυτής), θα είναι κλιμακωτή και αθροιστική.

1. Η ιστορική προέλευση και οι επιστημονικές αφετηρίες προσέγγισης του φαινομένου

Ο σχηματισμός των νεανικών κοινωνιών στις εργατικές γειτονίες και συνοικίες συνδέεται με την πρώιμη ιστορία της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Οι Julia και Herman Schwendinger (1985) υποστηρίζουν ότι κάθε κοινωνικο-οικονομικός σχηματισμός, δημιουργεί τις δικές του χαρακτηριστικές μορφές παρέκκλισης και εγκληματικότητας. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, ο καπιταλισμός, αποδιαιρώνοντας τον προγενέστερο κοινωνικό σχηματισμό, όχι μόνο εισήγαγε, κατά την γνώμη τους, την εγκληματικότητα στους κόλπους της νεολαίας, αλλά και την επεξέτεινε σε όλα τα στάδια της ζωής της. Αυτό συνέβη όταν ο μερκαντιλικός καπιταλισμός κατέστρεψε τους παλαιότερους τρόπους παραγωγής, με αποτέλεσμα χιλιάδες παιδιά, χωρίς γνώσεις κάποιας τέχνης, να βρεθούν χωρίς εργασία και πόρους ζωής. Πρόκειται για τους υποπρολεταριακούς σχηματισμούς της νεανικής εγκληματικότητας. Εν τούτοις, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι το κλασικό μοντέλο δεν αποτελεί την μοναδική εξήγηση της υποπρολεταριακής νεανικής εγκληματικότητας που παρέχει η πολιτική οικονομία. Πρέπει επίσης να εισαχθεί και χρησιμοποιηθεί η έννοια της διάρθρωσης ανάμεσα στους καπιταλιστικούς και προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής και κοινωνικές σχέσεις. Σε χώρες όπου οι παραδοσιακές παραγωγικές μονάδες και κοινωνικοί θεσμοί κατόρθωσαν να επιβιώσουν και να συνυπάρξουν με τις καπιταλιστικές και αστικές, η εγκληματικότητα δεν επεκτάθηκε (J. & H. Schwendinger, 1985). Στην μετανάστευση προς τις πόλεις των εκτοπισμένων και οικονομικά κατεστραμμένων αγροτών, στα πλαίσια της ανάπτυξης της καπιταλιστικής οικονομίας κατά τον 16ο και 17ο αιώνα, αποδίδει και ο Michael Brake (1985) την δημιουργία της νεανικής αλητείας και του χουλιγκανισμού. Τότε διαμορφώθηκαν οι περιπλανώμενες συμμορίες των νέων που συνιστούσαν σοβαρή απειλή για τους τεχνίτες κατοίκους των πόλεων. Το φαινόμενο της μαζικής νεανικής αλητείας είχε πρώτη συνέπεια την θέσπιση των νόμων για τους φτωχούς και τους περιπλανώμενους. Οι νόμοι αυτοί είχαν ως σκοπό τον έλεγχο των άστεγων παιδιών και την ρύθμιση της ζωής και της διακίνησης στους δρόμους των πόλεων (M. Brake, 1985).

Οι επιστημονικές αφετηρίες της μελέτης της νεανικής κοινωνίας της εργατικής γειτονιάς συνδέονται στενά με την ευρύτερα εννοούμενη αμερικανική υποπολιτισμική θεώρηση, δηλαδή τις κοινωνιολογικές και εγκληματολογικές μελέτες της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και εγκληματικότητας.

Η πρώτη κοινωνιολογική καταγραφή και ανάλυση της νεανικής ομάδας του δρόμου έγινε, σε συστηματική βάση, στην περίφημη μελέτη "Street Corner Society" του W.F. Whyte (1945[1943]). Στο έργο αυτό εξετάζονται οι μη-παραβατικές όψεις, αλλά και η παρεκκλίνουσα και υποπολιτισμική δυναμική που εμπεριέχουν οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και η κοινωνική οργάνωση των ομάδων της εργατικής γειτονιάς.

Στην δεκαετία του 1950 η νεανική κοινωνία της εργατικής γειτονιάς εντάχθηκε στις υποπολιτισμικές μελέτες, συνδεόμενη λιγότερο ή περισσότερο με τις διαδικασίες διαμόρφωσης των παραβατικών υποπολιτισμών και συμμοριών. Οι A.K. Cohen και J.F. Short προσδιορίζουν τον σχηματισμό αυτό ως "σταθερή απάντηση ή κουλτούρα του (σταθερού) αγοριού του δρόμου" και ως "ομάδα του σταθερού αγοριού του δρόμου", η οποία "δεν είναι ιδιαίτερος εγκληματική". Ο σχηματισμός αυτός δεν επιλύει ριζικά τα διλήματα του αγοριού του δρόμου, διότι αποφεύγει τις αβεβαιότητες και το ηθικό κόστος που συνεπάγονται τόσο οι παραβατικές απαντήσεις, όσο και αυτές του "κολλεγιόπαιδου". Αντιθέτως, συχνά συμβιβάζεται, ή ακόμη και καιροσκοπεί, με την ηθική της μεσαιάς τάξης και τότε μόνον οδηγείται σε παραβατική συμπεριφορά, όταν η συμμόρφωση στους κανόνες της μεσαιάς τάξης συγκρούεται με την συμμόρφωση στους κανόνες της ομάδας των αγοριών του δρόμου. Σύμφωνα με τους Cohen και Short, η εγκληματική απάντηση ικανοποιεί την διπλή ανάγκη (απογοήτευση λόγω της χαμηλής κοινωνικής θέσης και νομιμοποίηση της επιθετικότητας) εκείνων των νέων του δρόμου, οι οποίοι είναι ανίκανοι να αναθεωρήσουν τα καθοδικού κοινωνικού προσανατολισμού κίνητρά τους (A.K. Cohen 1955, A.K. Cohen & J.F. Short, 1958).

Ο W.B. Miller (1958) θεωρεί ότι η νεανική ομάδα της εργατικής γειτονιάς αποκρυσταλλώνεται γύρω από τα κεντρικά ενδιαφέροντα της κουλτούρας των κατωτέρων τάξεων και συνιστά το πρωτότυπο ή βασικό τύπο της παραβατικής συμμορίας. Τέλος, οι R.A. Cloward και L.E. Ohlin (1961) επίσης προσδιορίζουν την παρεκκλίνουσα νεανική υποκουλτούρα ως βάση της παραβατικής υποκουλτούρας και των τριών χαρακτηριστικών τύπων στους οποίους την διακρίνουν ("εγκληματική", "σύγκρουσης" και "απόσυρσης").

Βλέπουμε λοιπόν ότι η κοινωνία των νέων της εργατικής γειτονιάς θεωρείται από την κλασική αμερικανική υποπολιτισμική προσέγγιση το πρωτότυπο ή η "υποδομή" κάθε σχεδόν τύπου συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας, χωρίς η ίδια να είναι κατ'εξοχήν παραβατική. Εξαιρέση αποτελούν οι Cohen και Short (1958), οι οποίοι αποδίδουν ανάλογες δυναμικές λειτουργίες στην "γονεϊκή ανδρική υποκουλτούρα" ("parent male subculture") και όχι στην νεανική κοινωνία του δρόμου. Νομίζουμε όμως ότι από στατική άποψη, η κατάσταση και η θέση της νεανικής ομάδας της γειτονιάς παρουσιάζεται, από τους προαναφερθέντες εγκληματολόγους, ιδιαίτερα εμπεριστατωμένα.

Μια πρόσφατη σειρά από εγκληματολογικές και κοινωνιολογικές έρευνες και μελέτες, ανανέωσε το ενδιαφέρον και υπογράμμισε περισσότερο την σπουδαιότητα της κοινωνίας του δρόμου, αναδεικνύοντάς την σε κεντρικό σχηματισμό της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης. Πρόκειται για την "galère", όπως αποκαλείται η ομάδα του δρόμου των εργατικών προαστείων (banlieu) των γαλλικών πόλεων (F. Doubet, 1987) και τους "loubards", που είναι τα μέλη αυτών των κοινωνιών (G. Mauger & C. Fossé-Polliak, 1986), καθώς επίσης και για τους "streetcorners" των αμερικανικών "slums" και "ghettoes" (J. & H. Schwendinger, 1985).

2. Ορισμένοι μακροκοινωνικοί και μικροκοινωνικοί παράγοντες διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς

Στις αναπτύξεις που ακολουθούν θα εξετάσουμε ορισμένους δομικούς παράγοντες, μακροκοινωνικές ή μικροκοινωνικές καταστάσεις και διαδικασίες, όπως επίσης και κοινωνικές αξίες ή πολιτιστικά (και υποπολιτισμικά) πρότυπα, που συντελούν, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, καθοριστικά στην δημιουργία και ανάπτυξη των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς.

2.1. Τα κοινωνικά και χωροταξικά πλαίσια διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς

Οι τυπικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς δημιουργούνται κατά κύριο λόγο στις παραδοσιακές εργατικές κατοικίες και σπανιότερα στα βιομηχανικά προάστια. Στις παραδοσιακές εργατικές συνοικίες εξακολουθούν να λειτουργούν — έστω και σε περιορισμένη έκταση — εκείνοι οι πρωτογενείς θεσμοί ή ομάδες (C. Cooley), που συνιστούν τους αναγκαίους όρους διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών. Πρόκειται, πριν απ' όλα, για την ομάδα των συνομηλίκων και γενικότερα για τις σχέσεις της γειτονιάς και, κατά δεύτερο λόγο, για την (σχετικά τουλάχιστον) εκτεταμένη οικογένεια, τις σχέσεις συγγένειας ή την ύπαρξη των τοπικών κοινωνικών κέντρων (συννοικιακών καφενείων, παμπ, κ.λπ.). Χρειάζεται ίσως να σημειώσουμε ότι οι ομάδες του δρόμου δεν μπορούν να αναπτυχθούν στις νέες βιομηχανικές πόλεις, στις οποίες συνήθως δημιουργούνται επιθετικές νεανικές ομάδες ή συμμορίες (τύπου χούλιγκαν) ούτε στις ολοκληρωτικά υποβαθμισμένες και κοινωνικά "αποδιοργανωμένες" περιοχές των πόλεων, στις οποίες συνήθως εκδηλώνεται η εξατομικευμένη ή ατομικιστική εγκληματικότητα (A. Ασρινάκης, 1988. D. Downes, 1966).

Οι τυπικές αυτές ομάδες στελεχώνονται από νέους που προέρχονται από τις "κατώτερες φράξιες" των "καθώς-πρέπει" στρωμάτων της εργατικής τάξης, είτε, σε μικρότερο ποσοστό, από τις "περισσότερο ευκατάστατες" ομάδες των σκληρών τμημάτων της εργατικής τάξης (H. Parker, 1976, G. Mungham, 1976). Οι νέοι που προέρχονται από τα κατ' εξοχήν σκληρά τμήματα της εργατικής τάξης, συγκροτούν σκληροπυρηνικές και βίαιες νεανικές συμμορίες (E. Dunning, 1986. E. Dunning et al., 1986)¹.

¹ Εφ' όσον θα κάνουμε συνεχείς αναφορές στην κοινωνική διαστρωμάτωση της βρετανικής εργατικής τάξης, στο μέτρο που εξετάζουμε θέματα που έχουν βρετανικές αφετηρίες και βασιζόμαστε στην βρετανική βιβλιογραφία, πρέπει να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τους βρετανούς κοινωνιολόγους, η εργατική τάξη της χώρας αυτής διαιρείται σε τρία βασικά στρώματα. Πρώτον, στα "καθώς-πρέπει" ή "αξιοπρεπή" ("respectable working-class"). Δεύτερον, στην εργατική αριστοκρατία ή ηγετική-ελιτιστική εργατική τάξη ("elite working-class leadership or labour aristocracy"). Τέλος, στα "σκληρά (ή τραχιά) τμήματα" ("rough working-class sections"). Οι κοινωνικές αυτές ταξινομήσεις είναι, απ' ότι έχουμε υπ

2.2. Η εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα και η δημιουργία της εδαφικής ταυτότητας

Οι μορφές που παίρνουν οι ομάδες των νέων του δρόμου δεν είναι απλοί αντικατοπτρισμοί των μακρο-κοινωνικών σχέσεων. Οι παραλλαγές αυτές διαμορφώνονται μέσα σε ήδη συγκροτημένες κοινότητες και τα δίκτυά τους επηρεάζονται από τις τοπικές συνθήκες (J. & H. Schwendinger, 1985). Η εδαφική περιοχή έχει μεγάλη κοινωνική σημασία για την τοπική γειτονιά της εργατικής τάξης και ο φυσικός χώρος μετατρέπεται σε σύμβολο ενός ολοκληρωμένου τρόπου ζωής (M. Brake, 1985).

Σε αυτή την ενότητα θα διαπραγματευθούμε ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία της παραδοσιακής εργατικής κοινότητας, τα οποία ασκούν καθοριστική επίδραση στην κοινωνικοποίηση των νεαρών μελών της και συμβάλλουν καθοριστικά στην δημιουργία των νεανικών κοινωνιών. Πρόκειται για την *εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα*, απαραίτητη πολιτιστική προϋπόθεση για την διαμόρφωση της νεανικής κοινωνίας, αλλά και κάθε παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας (M. Brake, 1985. H. Parker, 1976) και την *εδαφική ταυτότητα* ή "*αίσθηση της εδαφικότητας*", η οποία αποτελεί έναν ουσιαστικό δομικό εσωτερικό παράγοντα κάθε τύπου ομαδικής ή ατομικής κοινωνιοψυχικής ταυτότητας που έχει παρεκκλίνουσα υφή. Με τον όρο "*αίσθηση της εδαφικότητας*" εννοούμε κυρίως την *εδαφική κατοχή και άμυνα*, καθώς και την *ιδεολογικοποίηση της περιοχής* από αυτούς που την κατοικούν (E. Dunning et al, 1986. M. Brake, 1985. H. Parker, 1976).

Σύμφωνα με τον Howard Parker (1976), τόσο η εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα, όσο και η εδαφική ταυτότητα, δημιουργούνται από την "*μη-κινητικότητα*" και από τις διαδικασίες της *υποπολιτισμικής μεταβίβασης*.

2.2.1. Η "*μη-κινητικότητα*"

Σύμφωνα με τον H. Parker (1976), η "*μη-κινητικότητα*", που συμπεριλαμβάνει και την κοινωνική μη-κινητικότητα, αποτελεί συνάρτηση τριών μεταβλητών. Η πρώτη μεταβλητή είναι η *γεωγραφική καθήλωση*. Οι νέοι, δηλαδή, τείνουν να ζουν στην ίδια περιοχή με τους γονείς τους και πιθανότατα θα συνεχίσουν να παραμένουν σε αυτήν για ολόκληρη την ζωή τους. Η δεύτερη μεταβλητή είναι η *τοπικά μόνο προσφερόμενη εργασία*. Αυτό σημαίνει ότι ο νέος δεν μπορεί να βρει αλλού απασχόληση, παρά μόνο στην περιοχή όπου ζει. Τέλος, η τρίτη παράμετρος είναι η *έλλειψη συγκοινωνίας και επικοινωνίας* ανάμεσα στις διάφορες περιοχές και με το κέντρο (ή κέντρα) της πόλης. Εδώ πρέπει ίσως να σημειώσουμε ότι ο

όψιν μας, γενικά αποδεκτές στους κόλπους της βρετανικής κοινωνιολογίας (βλ. A. Giddens 1981 [1973]. K. Roberts, 1983. M. Brake, 1985. Dunning et al., 1986, κ.α.).

αποκλεισμός αυτός σχετίζεται και με την διάθεση του ελεύθερου χρόνου του νέου, ο οποίος κατ' αυτόν τον τρόπο οδηγείται σε κοινωνική και πολιτιστική απομόνωση.

Η "μη-κινητικότητα", όπως διαμορφώνεται από τους προαναφερθέντες συντελεστές, έχει, σύμφωνα με τον H. Parker (1976), δύο βασικές συνέπειες. Πρώτον, οδηγεί συνήθως σε μια *δραστική γκεττοποίηση*. Η γκεττοποίηση αυτή αντανακλά και ενισχύει ταυτόχρονα την συνεκτικότητα και αλληλεγγύη της κοινότητας της εργατικής τάξης. Ρομαντικοποιεί την σημασία της κοινότητας και αναζωογονεί την παρηγορητική παράσταση και φαντασίωση του μικρο-σύμπαντος του κοινοτικού δεσμού ("gemeinschaft"). Η δεύτερη συνέπεια έγκειται στο ότι οδηγεί τους νέους να θεωρούν τους εαυτούς τους *μέλη μιας ταξικής κοινότητας*, όχι προϊόν κάποιας κοινωνίας ισοπεδωμένων ατόμων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι νέοι της εργατικής τάξης οικοδομούν μια σταθερή "κοινωνική" ταυτότητα της τάξης τους, σε αντίθεση με την *ενδημική κρίση ταυτότητας* που αντιμετωπίζουν οι νέοι των μεσαίων τάξεων κατά τις τελευταίες δεκαετίες (F. Pataki, 1982. P. Berger et al., 1973).

Η "μη-κινητικότητα" συμβάλλει καθοριστικά όχι μόνο στην δημιουργία των νεανικών κοινωνιών του δρόμου, αλλά επίσης, ιδίως όταν παίρνει έντονη μορφή, στην συγκρότηση των *μαχητικών ομάδων των skinheads και των σκληροπυρηνικών hooligans* (E. Dunning et al., 1986. Clarke & Jefferson, 1976).

2.2.2. Η υποπολιτισμική μεταβίβαση

Η κοινωνική κατάσταση της "μη-κινητικότητας" θέτει σε λειτουργία, στο επίπεδο των κοινωνικών αξιών και συλλογικών αναπαραστάσεων, την διαδικασία της υποπολιτισμικής μεταβίβασης. Όπως αναφέρει και ο Parker (1976), ως υποπολιτισμική μεταβίβαση εννοούνται οι διαδικασίες εκείνες της κοινωνικής μάθησης, μέσα από τις οποίες εσωτερικεύονται και υιοθετούνται οι παραδοσιακές κοινοτικές (ή συνοικιακές) αξίες, πιστεύω, αντιλήψεις και συμπεριφορές στους κοινωνικοποιούμενους νέους. Στα πλαίσια της υποπολιτισμικής μεταβίβασης, τα παραδοσιακά πολιτιστικά και υποπολιτισμικά πρότυπα της κοινότητας (ή συνοικίας) γίνονται αποδεκτά κατ' απομίμηση, ενώ η στερεοτυπική αναπαραγωγή τους ενισχύεται ή και επιβάλλεται από την κοινότητα (ή συνοικία) αυτή.

Σύμφωνα με τους Geoff. Mungham (1976) και Howard Parker (1976), ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά της υποπολιτισμικής μεταβίβασης είναι τα εξής : Πρώτον, η χωρίς αποστασιοποίηση ταύτιση ανηλίκων και ενηλίκων και η μη-διαφοροποίηση των διαφορετικών γενεών. Δεύτερον, η απολυτοποίηση της διαίρεσης "εμείς/αυτοί", της συνείδησης της "εσω-ομάδας" και της "έξω-ομάδας", τόσο στα πλαίσια της οικογένειας, όσο και στα πλαίσια της ομάδας των συνομηλίκων. Τρίτον, η δομή της οικογένειας είναι συνεκτική προς τα μέσα και αραγής προς τα έξω. Λειτουργεί δε και αναπαράγεται μέσα από πάγιους και μεταβιβάσιμους, από γενεά σε γενεά, ρόλους, επαγγέλματα και κοινωνικές, ηθικές και πολιτικές πεποιθήσεις. Τέταρτον, η εκπαιδευτική εμπειρία απορρίπτεται όπως επίσης και οι αξίες του σχολείου γενικότερα. (Η "ζούγκλα του μαυροπίνακα", το "σκασιαρχείο", η γρήγορη εγκατάλειψη του σχολείου, η στασιμότητα και γενικότερα, η χαμηλή

απόδοση συνιστούν ορισμένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις συνοικίες αυτές). Πέμπτον, η νεότητα, όπως και η παιδική ηλικία, συντομεύονται αδικαιολόγητα στις περιοχές αυτές, ενώ, αντιστρόφως, επιταχύνεται η ενηλικίωση και η ένταξη στην παραγωγή (και συνήθως σε θέσεις εργασίας-χωρίς-μέλλον ["dead-end jobs"]).

Η τελευταία αυτή υποπολιτισμική παράδοση επιδρά καταλυτικά στην κοινωνιοψυχική ανάπτυξη των νέων και συμβάλλει αποφασιστικά στην πρώιμη συγκρότηση των νεανικών κοινωνιών του δρόμου και της συλλογικής νεανικής παραβατικότητας γενικότερα. Το γεγονός αυτό συνιστά μια από τις πρώτες διαπιστώσεις της κοινωνιολογίας της παρέκκλισης και της εγκληματολογίας, ενώ τονίζεται περαιτέρω και αναλύεται διεξοδικότερα, και σε διεθνή βάση, από ορισμένες πρόσφατες έρευνες σε σχέση με την συγκρότηση των ομάδων των σκληροπυρηνικών χούλιγκαν (E. Dunning, 1986. G. Pearson, 1986. K. Van Limbergen, C. Coiaers & L. Walgrave, 1989. L. Walgrave & Van Limbergen).

2.3. Οι δομικοί εξαναγκασμοί και οι ορθολογικές και διευθετιστικές απαντήσεις των νέων που στελεχώνουν τις κοινωνίες της γειτονιάς

Οι G. Murdock και R. McCron (1976), εξετάζοντας τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και την ηλικία, διαπιστώνουν ότι η τελευταία λειτουργεί και ως μεταβίβαση της τάξης. Ετσι, η συντομευμένη νεανικότητα των νέων της εργατικής τάξης είναι συνάρτηση της δομικής τους θέσης και της πολιτιστικής τους κατάστασης (έλλειψη οικογενειακών οικονομικών πόρων και κοινωνικών παροτρύνσεων, μη-αναγνώριση του status και των ρόλων του νέου από το κοινωνικό περιβάλλον, ανάγκη γρήγορης εξεύρεσης εργασίας, κ.λπ.). Οι Murdock και McCron επισημαίνουν επίσης ότι οι ταξικές αντιθέσεις διαμεσοποιούνται με φιλτραρισμένη μορφή και τελικά συγκεκριμενοποιούνται στις κοινωνικές σχέσεις και καταστάσεις που καθορίζουν το σχολείο, την απασχόληση, την οικογένεια και την περιοχή διαμονής (Murdock & McCron, 1976).

Τέλος, κατά τους προαναφερθέντες κοινωνιολόγους, η διαμόρφωση της υποκουλτούρας της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι συνάρτηση των πολύπλοκων σχέσεων και διευθετήσεων ανάμεσα, αφ' ενός, στις εργασιακές καταστάσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται το σύστημα παραγωγής και το εκπαιδευτικό σύστημα, και αφ' ετέρου, στους τρόπους χρήσης της ανάπαυσης (Murdock & McCron, 1976).

Ο H. Parker (1976), παίρνοντας υπ' όψιν του τους υποπολιτισμικούς παράγοντες, τους δομικούς παράγοντες και την κοινωνιολογία της κοινωνικής δράσης, καταλήγει σε συμπεράσματα ανάλογα με εκείνα των Murdock και McCron (1976), έπειτα από μια έρευνα που πραγματοποίησε σε υποβαθμισμένες συνοικίες του ιστορικού κέντρου του Liverpool. Ο βρετανός εγκληματολόγος διαπιστώνει ότι η συμπεριφορά της ομάδας του δρόμου στις συνοικίες αυτές αποτελεί ενεργητική και ορθολογική απάντηση στις κοινωνικές ανάγκες και πιέσεις που αυτή αντιμετωπίζει, λόγω της δομικής της θέσης και της κοινωνικής της κατάστασης. Ο Parker θεωρεί ότι, στην περίπτωση των μελών των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς, είμαστε αντιμέτωποι με μια ορθολογική και διευθετιστική απόφαση των κοινωνικών δραστών, που καθορίζεται από τους δομικούς εξαναγκασμούς, που τους πλαισιώνουν και τους πολιτιστικά καθορισμένους και από την άποψη των υποκειμένων επίσης ιδεώδεις στόχους. Η απόρριψη των κυρίαρχων κοινωνικών αξιών και τρόπων ζωής μέσα από τις διαδικασίες της υποπολιτισμικής μεταβίβασης εξυπηρετεί και τους υποκειμενικούς σκοπούς των νέων τούτων : αναπληρώνει, προκαταβολικά, την σύντομη και καταπιεσμένη, ίσως και στερημένη, νεανικότητά τους. Το ίδιο συμβαίνει και με την παραβατικότητα των νέων αυτών : αποτελεί το μοναδικό σχεδόν μέσο για την εξασφάλιση της ανάπαυσης και της διασκέδασής τους. Ετσι ο Parker καταλήγει σε ορισμένες διαπιστώσεις, οι οποίες, κατά την γνώμη μας, συνιστούν έναν αρκετά ακριβή προσδιορισμό των τυπικών νεανικών ομάδων της εργατικής γειτονιάς. Οτι, δηλαδή, οι ομάδες αυτές υιοθετούν ένα τρόπο υπόγειας ανάπαυσης, χωρίς να χαρακτηρίζονται από βαθύτερη αποξένωση απέναντι στην κοινωνία (όπως για παράδειγμα τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ ή οι παραβατικές υποκουλτούρες) ούτε, πολύ περισσότερο, από επαναστατική δράση. Η

εχθρότητά τους στρέφεται, αποκλειστικά σχεδόν, εναντίον εκείνων των θεσμών της εξουσίας, με τους οποίους συνδιαλέγονται, δηλαδή των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Με άλλα λόγια, βρίσκονται σε σύγκρουση με τους φορείς αυτούς λόγω των παρεκκλιουσών ή παραβατικών διαστάσεων της συμπεριφοράς τους (Parker, 1976).

Η συνήθως αυστηρότερη επιτήρηση των εργατικών συνοικιών και η προκατειλημμένη ή ανεπιεικής αντιμετώπιση των πράξεων των νέων που στελεχώνουν τις ομάδες της γειτονιάς από την αστυνομία και τα άλλα όργανα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου θέτει σε λειτουργία ένα "σπιράλ" ενίσχυσης και διάχυσης της παρέκκλισης, με αποτέλεσμα πολλά μέλη ή παρέες των κοινωνιών του δρόμου να μετασχηματίζονται σε παραβατικές υποκοινοότητες (Brake, 1985. Parker, 1976).

2.4. Η παρεκκλίνουσα και παραβατική καινοτομία. (Η σύλληψη του Downes)

2.4.1. Η διπλή μειονεκτικότητα των νέων της εργατικής τάξης και η λύση της μέσω της παρεκκλίνουσας ή παραβατικής υποκουλτούρας

Ο David Downes (1966) επισημαίνει ότι η ταξική θέση των νέων της εργατικής τάξης δεν καθορίζει μόνο τις βιοτικές ευκαιρίες που έχουν στη σφαίρα της εκπαίδευσης και της εργασίας. Η θέση αυτή, επιπλέον, διαρθρώνει δομικά τις προσβάσεις που μπορούν να έχουν σε επιλογές και ευκαιρίες στην σφαίρα της ανάπαυσης ("leisure"). Για τον λόγο αυτό, οι νέοι της εργατικής τάξης υπόκεινται σε διπλή μειονεκτικότητα. Αφ' ενός, ως προς το εκπαιδευτικό σύστημα και την απασχόληση και αφ' ετέρου, ως προς την σφαίρα της ανάπαυσης. Αντιμετωπίζοντας μια μονότονη και αλλοτριωτική εργασία (σχολείο, δουλειά), επικεντρώνουν την προσοχή τους στον μη-εργάσιμο χρόνο, στα πλαίσια του οποίου επιχειρούν να ανακτήσουν κάποια αίσθηση απόλαυσης, διέγερσης και αυτονομίας. Όμως και εδώ μειονεκτούν. Από την μια πλευρά, δελεάζονται από τις εικόνες της αίγλης και από την ηδονιστική κατανάλωση που διαχέονται από την βιομηχανία της εφηβικής αγοράς και εκπέμπονται από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, τους λείπουν τα μέσα και οι ευκαιρίες για να πραγματοποιήσουν τις αυξημένες προσδοκίες που έχουν στην ανάπαυση. Αυτό συμβαίνει επειδή οι εμπορευματοποιημένες μορφές διασκέδασης, που προσφέρονται τοπικά, τους φαίνονται κακόγουστες και πεπαλαιωμένες (για παράδειγμα τα μαζικά "Dance Halls"). Επίσης, οι νέοι αυτοί αισθάνονται αποξενωμένοι από τους φορείς της επίσημης κουλτούρας, δεδομένου ότι οι συγκεκριμένοι φορείς διαπνέονται από τις κυρίαρχες μεσοαστικές αξίες και λειτουργούν ηθικοπλαστικά, στις σχέσεις τους με τους νέους αυτούς (π.χ. πολιτικές οργανώσεις νεολαίας, κόμματα, πολιτιστικοί σύλλογοι, θρησκευτικές οργανώσεις). Τέλος, το περιβάλλον της παραδοσιακής διασκέδασης, δεν μπορεί πλέον να ικανοποιήσει τις μοντέρνες ανάγκες τους (δηλαδή, δεν μπορούν να πηγαίνουν στα ίδια μέρη με τους γονείς τους [D. Downes, 1966]).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Downes (1966), έχουμε να κάνουμε με μια αναντίστοιχία που μας παραπέμπει στην "Κοινωνική Δομή και Ανομία" του Robert Merton (1968, 1968a). Συγκεκριμένα, οι πολιτισμικά αναγνωρισμένοι και προβαλλόμενοι στόχοι που εκφράζει η κυρίαρχη νεανική κουλτούρα δεν αντιστοιχούν στις κοινωνικά διαρθρωμένες δυνατότητες, που υπαγορεύει η κοινωνική κατάσταση των νέων της εργατικής τάξης. Αντιμέτωπος με αυτήν την αντίφαση, ο νέος της εργατικής γειτονιάς απαντά με διπλό τρόπο. Αφ' ενός αντιδρά ενάντια και στην κουλτούρα της μεσαίας τάξης και σ' αυτήν των εργατικών στρωμάτων. Αφ' ετέρου, φθάνει στην παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα ιθύνοντας τις νομιμοποιημένες αξίες της επικρατούσας εφηβικής κουλτούρας στην ακραία λογική τους κατάληξη. Καταλήγει, δηλαδή, στα πλαίσια της υποπολιτισμικής ή παραβατικής καινοτομίας, σε συμπεριφορές που

βρίσκονται έξω από τα όρια της συμβατικότητας της νεανικής κουλτούρας, και συχνά, και της νομιμότητας της διασκέδασης (D. Downes, 1966).

Η περίπτωση των μηχανόβιων και των "καμικάζι"

Χαρακτηριστική περίπτωση υποπολιτισμικής καινοτομίας είναι, νομίζουμε, η μοτοσυκλέτα, η χρήση της οποίας προωθείται από κάθε σχεδόν κυρίαρχη νεανική κουλτούρα και επιπλέον, από την βιομηχανία και την διαφήμιση (Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας), την τελευταία τριακονταετία, ως απαραίτητο νεανικό "αξεσουάρ". Παράλληλα, κάθε χρόνο, προβάλλεται και ένας νέος τύπος της, με μεγαλύτερα κυβικά, ταχύτητα ή νέα εμφάνιση.

Ένας νέος εργατικής κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης, μεταξύ δεκαπέντε και είκοσι περίπου χρονών, ευλόγως δεν μπορεί να ανταποκριθεί στην επιθυμία του για νέα ή "καλή" μοτοσυκλέτα, πολύ συχνά δε, δεν μπορεί να αποκτήσει καθόλου. Επηρεαζόμενος από την μόδα, τις διαφημίσεις, όπως επίσης και τις προσωπικές του ανάγκες (η μοτοσυκλέτα χρησιμεύει ως μέσο φυγής, "εκτόνωσης", αναπλήρωσης, κοινωνικού αναστήματος και status σε σχέση με την ομάδα των συνομηλίκων και τις κοπέλες, ενώ ταυτόχρονα ικανοποιεί και τις πραγματικές ανάγκες κίνησης και αναψυχής), ο νέος αυτός θα προσπαθήσει, ενδεχομένως, να αποκτήσει κάποια παλιά και χρησιμοποιημένη. Τότε, θα εξασκηθεί στην μεγάλη ταχύτητα, στο ανταγωνιστικό προσπέρασμα (στις "κόντρες"), στους ελιγμούς, προκειμένου να μην "του την βγαίνουν" οι μοντέρνες μοτοσυκλέτες μεγάλων κυβικών (διότι είναι ζήτημα κύρους απέναντι στους φίλους του και στις κοπέλες). Θα επιδοθεί στον εκσυγχρονισμό της παλιάς του μοτοσυκλέτας με ξένα ανταλλακτικά και με το underground στυλιζάρισμα (παράξενο τιμόνι, κ.λπ.). Με άλλα λόγια, θα γίνει μηχανόβιος ή "καμικάζι", βάζοντας ενδεχομένως σε κίνδυνο την ζωή του και τους άλλους, στο μέτρο που η μοτοσυκλέτα αυτή θα είναι η μόνη, δύσκολα αποκτημένη και υπό την συνεχή απειλή του ανταγωνισμού ευρισκόμενη, διέξοδός του.

Στην περίπτωση που δεν πετύχει να αγοράσει ούτε κάποια μεταχειρισμένη ή παλιά μοτοσυκλέτα, ίσως επιδιώξει να την κλέψει. (Στις χώρες που είναι διαδεδομένη η χρήση της μοτοσυκλέτας, και σ' αυτές συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα, το μέσο αυτό έχει τον μεγαλύτερο δείκτη κλοπών από νεαρούς φυσικά παραβάτες).

2.4.2. Η αποστασιοποίηση και ο διαχωρισμός από τους κοινωνικούς θεσμούς που κυριαρχούνται και ορίζονται από την μεσαία τάξη

Ο David Downes, στην πρωτοποριακή έρευνα που πραγματοποίησε στις εργατικές περιοχές Stepney και Poplar του Λονδίνου (1966), διαπίστωσε ότι οι όροι ύπαρξης και οι παραδόσεις των παραβατικών υποπολιτισμών, των αντι-πολιτισμών (contra-cultures) και των νεανικών κοινωνιών της γειτονιάς στη Βρετανία είναι εντελώς διαφορετικοί, από τους αντίστοιχους των Ην. Πολιτειών. Σύμφωνα με τον Downes, οι συμπεριφορές των

υποπολιτισμών αυτών στην Βρετανία δεν οφείλονται στην αποξένωση και στην "ματαίωση λόγω της μη-απόκτησης κοινωνικής θέσης" ("status frustration"), σε εκείνο δηλαδή το βασικό κίνητρο στο οποίο ο A.K. Cohen (1955) αποδίδει την διαμόρφωση της παραβατικής υποκοουλτούρας. Δεν οφείλονται, επίσης, στον "σχηματισμό της αντίδρασης" ("reaction-formation"), σε εκείνη δηλαδή την διαδικασία, μέσω της οποίας, κατά τον Cohen, η παραβατική υποκοουλτούρα ανατρέπει το σύστημα αξιών της μεσαίας τάξης και παρέχει μια συλλογική λύση στα μέλη της. Κατά τον βρετανό εγκληματολόγο, η διαμόρφωση των υποπολιτισμών αυτών οφείλεται σε μια διαδικασία αποστασιοποίησης και διαχωρισμού (process of dissociation) από τα πλαίσια του σχολείου, της εργασίας και της αναψυχής, στα οποία κυριαρχούν οι αξίες της μεσαίας τάξης. Η απογοήτευση που αισθάνεται ο νέος, προκαλεί κυρίως μια υπερβολική έμφαση στους στόχους της ανάπαυσης, επιμελώς καλλιεργημένους από την εμπορευματοποιημένη εφηβική κουλτούρα, και λιγότερο στις άλλες περιοχές της μη-εργασίας (Downes, 1966). Για τους λόγους αυτούς, σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι παρεκκλίνουσες υποκοουλτούρες στο Ην. Βασίλειο αναπτύσσονται περισσότερο στο πεδίο της ανάπαυσης παρά μέσα από διομαδικές συγκρούσεις και επιθετική συμπεριφορά, όπως συμβαίνει στις Ην. Πολιτείες².

Κατά τον Downes, ο νέος της εργατικής τάξης γίνεται ιδιαίτερα επιρρεπής στην παράνομη συμπεριφορά, την οποία βλέπει ως μέσο για να φτιάξει το ήθος του, όταν ευρίσκεται σε μια κατάσταση, όπου ταυτόχρονα έχει ανάγκη να επιτύχει τους πολιτιστικά καταξιωμένους στόχους, ενώ δεν είναι σε θέση να το πραγματώσει αυτό εύκολα ή σύντομα. Επίσης, ο νέος της εργατικής τάξης, που έχει διέλθει την διαδικασία αυτή και ο οποίος έχει παρενοληθεί στο σχολείο εξ αιτίας της πρόσδεσής του στις αξίες και στους κανόνες της εργατικής τάξης, αντιδρά στην αποτυχία αυτή, όχι με απογοήτευση ή ματαίωση ("status frustration", Cohen, 1955), αλλά με την επιβεβαίωση του συστήματος αξιών της εργατικής τάξης (Downes, 1966 : 258-259). Η διαπίστωση αυτή προσεγγίζει την άποψη των Cloward και Ohlin (1961) σύμφωνα με την οποία, η λύση που επιδιώκουν οι νέοι της εργατικής τάξης καθιστά αναγκαία την κατάκτηση υψηλής θέσης, όχι τόσο στην βάση των κριτηρίων των μεσαίων τάξεων, όσο, κυρίως, των κατωτέρων τάξεων.

Ο Downes λοιπόν θεωρεί καθοριστικότερη διαδικασία, που οδηγεί στην επεξεργασία της παρεκκλίνουσας ή παραβατικής υποπολιτισμικής λύσης, την αποστασιοποίηση και τον διαχωρισμό από τους μεσοαστικά κυριαρχούμενους και οριζόμενους κοινωνικούς θεσμούς της εργασίας, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας. Ο Βρετανός εγκληματολόγος δεν αρνείται το ενδεχόμενο, η απογοήτευση και ματαίωση από την αποτυχία κατακτήσεως κοινωνικού status, να ισχύει στην περίπτωση των Ην. Πολιτειών. Δεν ισχύει όμως στο Ην. Βασίλειο, όπου οι παραδόσεις της κοινωνικής τάξης είναι ιδιαίτερα δομημένες και παλιές. Με την ευκαιρία αυτή σημειώνουμε ότι το νήμα της "ματαίωσης και απογοήτευσης" του A.K. Cohen, επιβεβαιώνεται και από ορισμένες σύγχρονες αμερικανικές μελέτες της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Έτσι, οι J. και H. Schwendinger (1985) επικυρώνουν και υπογραμμίζουν την θέση του Cohen στις έρευνες που έκαναν σχετικά με τις νεανικές κοινωνίες των εργατικών συνοικιών (streetcorner youth). Αυτό προκύπτει από την έντονη

²Το γεγονός αυτό δείχνει ότι οι παρεκκλίνουσες υποκοουλτούρες δεν αρνούνται τις αξίες των μεσαίων στρωμάτων, αλλά ότι τις συναρθερώνουν με τις αξίες της εργατικής τάξης (M. Brake, 1985).

περιγραφή των αμφιθυμικών στάσεων και σχέσεων που έχουν οι νέοι αυτοί με τις αντιστοιχες ομάδες των νέων των μεσαίων τάξεων που αυτοπροσδιορίζονται, σύμφωνα με τους Schwendingers (1985), ως "socialites".

2.4.3. Η βασική διάκριση ανάμεσα στις βρετανικές και αμερικανικές παρεκκλίνουσες νεανικές υποκουλτούρες

Στην προαναφερθείσα έρευνα, όπως επίσης και στην κριτική ανασκόπηση της αμερικανικής υποπολιτισμικής θεώρησης που έκανε υπό το πρίσμα κυρίως των βρετανικών δεδομένων, ο Downes έθεσε ορισμένες βάσεις των μορφολογικών και ποιοτικών διαφοροποιήσεων και της διάκρισης των τάσεων εξέλιξης ανάμεσα στις βρετανικές και αμερικανικές παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες. Από αυτήν την άποψη, μια θεμελιώδης διαπίστωση του Downes ήταν ότι στην Βρετανία δεν διαμορφώνονται εγκληματικές ή βίαιες ομάδες και συμμορίες στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης. Ο κύριος παράγοντας που αντιστρατεύεται στην ανάπτυξή τους είναι η σχετική απουσία ορισμένων επιτυχημένων και εκτεταμένων δομών παράνομων ευκαιριών (τύπου Cloward & Ohlin, 1961). Συγχρόνως, ο Downes έκανε την υπόθεση ότι η νεοεμφανιζόμενη εφηβική κουλτούρα μπορεί να οδηγήσει τους νέους του δρόμου να επεξεργασθούν και να υιοθετήσουν μια συλλογική παραβατική λύση με αντι-πολιτισμικό (contra-cultural) προσανατολισμό, υπό την προϋπόθεση ότι οι νέοι αυτοί θα αρνηθούν και αυτές ακόμη τις περιορισμένες δυνατότητες πώλησης της εργατικής τους δύναμης, τις μόνες που θα έχουν, εφ' όσον έχουν αποτύχει και στο σχολείο. Επίσης, η εντατικοποίηση των διαδικασιών της τεχνολογικής ανάπτυξης, που θα έχει συνέπεια και την αύξηση της ανεργίας, μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία ομάδων φασιστικού ανορθολογισμού. Η ανάλυση του κινήματος των Teddy Boys, περί τα τέλη του 1950, και η αποκρατάλωση του σε παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα, με την ανάπτυξη ενός υποπολιτισμικά επινοημένου συνδυασμού στοιχείων νεανικής εξέγερσης και παραδοσιακής εργατικής εγκληματικότητας (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Fyvel, 1961), νομίζουμε ότι αποτέλεσε την αφετηρία των υποθέσεων του D. Downes (1966).

Οι υποθέσεις του Βρετανού εγκληματολόγου για τις μελλοντικές κατευθύνσεις των υποπολιτισμών επαληθεύτηκαν. Ένα σημαντικό μέρος των νεανικών κοινωνιών των εργατικών συνοικιών μετασχηματίστηκε, κυρίως από τα τέλη του 1960, σε αντι-πολιτισμούς ή σε παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης, σύμφωνα με την ορολογία της Σύγχρονης Βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Βίαιες ή εγκληματικές υποκουλτούρες και ομάδες σύγκρουσης δεν αναπτύχθηκαν στο Ην. Βασίλειο παρά μόνο στην δεκαετία του 1980, όταν στις έρευνες της ομάδας των Dunning, Williams και Murphy, διαπιστώνεται η εμφάνιση, ίσως και σε μαζική βάση, των επιθετικών συμμοριών των σκληροπυρηνικών χούλιγκαν.

Τις διαπιστώσεις του Downes επιβεβαιώνει και προεκτείνει το σύνολο σχεδόν της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Σύμφωνα με τον Brake (1985), τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ αναπτύσσονται, κατά κύριο λόγο, στην Βρετανία. Τέτοια υποπολιτισμικά πρότυπα δεν εμφανίζονται στους κόλπους της αμερικανικής εργατικής τάξης.

Ευδοκιμούν, ίσως, δευτερογενώς, στα milieu των μεσαίων στρωμάτων. Στους κόλπους της αμερικανικής εργατικής τάξης δημιουργούνται μόνο παραβατικές υποκουλτούρες ή υποκουλτούρες σύγκρουσης, ενώ στο περιβάλλον των μεσαίων στρωμάτων εμφανίζονται και επικρατούν οι μποέμικες κουλτούρες, τύπου Hippie ή Beat (Brake, 1985). Τα συμπεράσματα του Brake επιβεβαιώνονται και από τις μελέτες των J. και H. Schwendinger (1985), σύμφωνα με τις οποίες, στις ΗΠΑ λειτουργούν και αναπτύσσονται οι απλές, τυπικές νεανικές κοινωνίες, στα πλαίσια της ενσωματωμένης εργατικής τάξης, οι παραβατικές ή καθαρά εγκληματικές υποκουλτούρες, στην εργατική τάξη των εθνικών μειονοτήτων και, τέλος, οι μποέμικες υποκουλτούρες και οι "Socialites" (ο αντίστοιχος σχηματισμός των "streetcorners") στις μεσαίες και ανώτερες τάξεις. Σύμφωνα με τους Schwendingers, στις εργατικές περιοχές των ΗΠΑ η υποκουλτούρα punk θεωρείται, από τους απλούς νέους του δρόμου, πρότυπο κατανάλωσης και τρόπος περιποιημένης ένδυσης, δηλαδή, μόδα.

2.5. Υποκουλτούρες και εκπαίδευση (μια συνοπτική θεώρηση)

Οι Julia και Herman Schwendinger (1985), στην εξακολουθητική έρευνα που πραγματοποίησαν στις Ην. Πολιτείες, βρήκαν ότι τα δίκτυα των νεανικών κοινωνιών αρχίζουν να δημιουργούνται στο δημοτικό σχολείο. Εδώ μικρές κλίκες αγοριών και κοριτσιών περνούν ώρες ολόκληρες περιποιούμενα την εμφάνισή τους, απομονωμένα από τα υπόλοιπα παιδιά. Λίγο αργότερα, προς το τέλος του δημοτικού, αρχίζουν να ασχολούνται με τους κανόνες, τους ρόλους και τα status της παρέας των συνομηλίκων τους. Οι J. και H. Schwendinger υποστηρίζουν ότι η *μαζική συγκέντρωση των νέων στο σχολείο* συνιστά έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες στη διαμόρφωση των νεανικών κοινωνιών. Η απομάκρυνση της νεολαίας από την οικονομία και η προαγωγή και καθιέρωση του καθολικού υποχρεωτικού εκπαιδευτικού συστήματος της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έγινε εξ αιτίας της συρρίκνωσης της παιδικής και νεανικής εργασίας. Ομως, σύμφωνα με τους ίδιους εγκληματολόγους, *το σχολείο λειτουργεί με βάση τις σχέσεις αναπαραγωγής και κυριαρχείται από τα εργασιακά και ιεραρχικά πρότυπα που είναι καθιερωμένα στην βιομηχανία* (J. & H. Schwendinger, 1985).

Ο D. Downes επισημαίνει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα έχει θεσμοποιήσει την πολιτισμική σύγκρουση, έτσι ώστε, το σύστημα αξιών των νέων της εργατικής τάξης να έχει προσβληθεί βαθύτατα από την σύγκρουση αυτή (Downes, 1966). Το γεγονός αυτό συμβάλλει καθοριστικά στην δημιουργία ενός οικείου προτύπου (Murdock & McCron, 1976) : οι μαθητές της εργατικής τάξης, που είναι τοποθετημένοι "στον πάτο" της τυπικής και αξιολογικής σχολικής ιεραρχίας, αντιδρούν στην μειονεκτική τους κατάσταση και στο συνεπαγόμενο αίσθημα αποτυχίας, απορρίπτοντας τις αξίες και τους στόχους του σχολείου και αναμειγνύονται στην *αντι-σχολική* (ή και, σαφώς αντι-ακαδημαϊκή) *κουλτούρα*, η οποία εστιάζεται στην *ανάπαυση*, στην *εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα* (μπιλιάρδα, παμπ, κ.λπ.) και στην *παραβατική υποκουλτούρα* (Murdock & McCron, 1976).

Σύμφωνα με τον M. Brake (1985), η αντι-σχολική κουλτούρα και η υπερβολική επένδυση στην ανάπαυση, οδηγεί στην *αναπαραγωγή της ταξικής δομής της απασχόλησης και στην*

διαμόρφωση της υποκουλτούρας των μαζικών εργασιακών χώρων (shop floor culture). Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα σύγκρουσης ανάμεσα στην λαϊκή, "από τα κάτω" κουλτούρα, αφ' ενός και στην επίσημη (ή ακόμη και υψηλή) κουλτούρα, αφ' ετέρου, που καταλήγει στην αναγκαστική (και συχνά άνευ όρων) προσαρμογή των νέων, στις συνθήκες της εργασίας και της συμβατικής ζωής της εργατικής τάξης (Willis, 1977)³.

2.6. Η υποπολιτισμική διαφοροποίηση: ο ρόλος των δομών παράνομων ευκαιριών στην διαμόρφωση της νεανικής κοινωνίας

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε τον ρόλο των δομών παράνομων ευκαιριών (Cloward & Ohlin, 1961) στην δημιουργία των νεανικών κοινωνιών. Η συνύπαρξη δομών παράνομων ευκαιριών και εδραιωμένης τοπικής εργατικής κουλτούρας, τα χαρακτηριστικά της οποίας διαπραγματευθήκαμε στις δύο πρώτες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου (2.1 και 2.2), μεταβάλλει μια παραδοσιακή εργατική συνοικία σε εδαφική, κοινωνική, πολιτιστική και υποπολιτισμική βάση ενός συγκεκριμένου τύπου (διαφορικής) κοινωνικής οργάνωσης (Sutherland & Cressey, 1966) που είναι κατάλληλος για την δημιουργία των νεανικών κοινωνιών.

Το πρόβλημα της υποπολιτισμικής διαφοροποίησης, των λόγων δηλαδή για τους οποίους αναπτύσσονται διαφορετικοί τύποι υποπολιτισμών (D. Downes, 1966), αντιμετωπίζεται πληρέστερα από τους Cloward και Ohlin (1961). Για τους σκοπούς της ανάλυσης, οι συγγραφείς αυτοί βλέπουν κάθε άτομο να κατέχει μια συγκεκριμένη θέση τόσο στις νόμιμες, όσο και στις παράνομες δομές ευκαιριών. Είναι πολύ δύσκολο να υποθέσουμε ότι, εφ' όσον ένα υποκείμενο έχει απορρίψει το σύστημα των νόμιμων ευκαιριών, έχει, ταυτοχρόνως, στην διάθεσή του έτοιμη μια διάταξη παράνομων. Τα παράνομα μέσα, όπως ακριβώς και τα νόμιμα, χαρακτηρίζονται από διαφορεική διαθεσιμότητα και η δυσαρμονία στόχων και μέσων (τύπου R. Merton) ισχύει στον ίδιο βαθμό και για τα δύο, (Cloward & Ohlin, 1961. Downes, 1966).

Σύμφωνα με τον Βρετανό εγκληματολόγο D. Downes (1966), ο βαθμός στον οποίον το milieu της συνοικίας ενοποιεί διαφορετικές ηλικιακές σειρές παραβατών και η έκταση στην οποία ενσωματώνει συμβατικές και παρεκκλίνουσες αξίες είναι αποφασιστικής σημασίας. Ο πρώτος παράγοντας υποδηλώνει την ανάγκη ύπαρξης επιτυχημένων μοντέλων ρόλων ενήλικων εγκληματιών, ώστε να πραγματοποιείται ένας οικείος, προσωπικός και σταθερός συγχρωτισμός με τους παρεκκλίνοντες νέους (Cloward & Ohlin, 1961). Ο δεύτερος παράγοντας παραπέμπει στην θεωρία του S. Korten (1961), ότι οι περιοχές των slums διαφέρουν ως προς τον βαθμό στον οποίο τα παρεκκλίνοντα και τα συμβατικά συστήματα αξιών συναρθρώνονται μεταξύ τους. Στην ανάλυση του Korten, οι αντίθετοι τύποι-πόλοι είναι η "ενσωματωμένη" και η "μη-ενσωματωμένη" περιοχή. Η ενσωματωμένη περιοχή χαρακτηρίζεται όχι μόνο από δεσμούς, αλλά και από αλληλεξάρτηση ανάμεσα στους φορείς

³Για διεξοδική ανάλυση των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στο σχολείο και την νεανική παρέκκλιση και παραβατικότητα, βλέπε : Ιακ. Φαρσεδάκης (1986 : 68-81).

των συμβατικών και των παρεκκλινουσών αξιών. Σε αυτήν έχει θεσμοποιηθεί μια σταθερή εγκληματικότητα ενηλίκων, ενώ έχουν εδραιωθεί, σε ένα σταθερό συνδυασμό, οι δομές εκμάθησης και οι δομές των ευκαιριών για την πραγμάτωση των εγκληματικών ρόλων. Η μη ενσωματωμένη περιοχή είναι το αποδιοργανωμένο *slum*, του οποίου τα συστήματα αξιών διαρρηγνυται αδιάκοπα από δημογραφικές αναστατώσεις. Ως εκ τούτου, οι δεσμοί ανάμεσα στα δύο συστήματα δεν υποστηρίζονται από θεσμοποιημένους μηχανισμούς. Ενώ ενδεχομένως χαρακτηρίζεται από υψηλούς δείκτες ενήλικης εγκληματικότητας, η εγκληματικότητα αυτή είναι συνήθως ανοργάνωτη και μη-συστηματική. Αυτό συμβαίνει, διότι οι δομές παράνομων ευκαιριών τείνουν να διαμορφώνονται μόνον εκεί όπου υπάρχουν σταθεροποιημένα πρότυπα συνάρθρωσης ανάμεσα στους ενήλικους φορείς των συμβατικών και των παρεκκλινουσών αξιών (Kobrin, 1961. D. Downes, 1966).

Η ενσωματωμένη περιοχή είναι, ως εκ τούτου, το ουσιώδες περιβάλλον για την ανάπτυξη της παρεκκλινουσας υποκοουλτούρας. Η συνάρθρωση των διαφορετικών ηλικιακών σειρών των παράνομων φέρνει σε επαφή τους νέους του δρόμου με επιτυχημένα — και ιδιαίτερα θεατά — μοντέλα ρόλων ενήλικων εγκληματιών. Εδώ, η εκμάθηση της παράνομης συμπεριφοράς, ιδίως όταν υποστηρίζεται από την υποπολιτισμική γειτονιά, λαμβάνει χώρα ακόμη και κατά το στάδιο της "ομάδας-του-παιγνιδιού" (*play group*).

Σύμφωνα λοιπόν με τους Cloward, Ohlin, Kobrin και Downes, το περιεχόμενο της παρεκκλινουσας υποκοουλτούρας αποτελεί μια, περισσότερο ή λιγότερο, άμεση απάντηση στο τοπικό *milieu* στο οποίο διαμορφώνεται. Το κοινωνικό *milieu* επιδρά καθοριστικά στην φύση της παρεκκλινουσας απάντησης, ανεξάρτητα από τα κίνητρα και την κοινωνική θέση (ηλικία, φύλο, κοινωνικο-οικονομικό *status*) αυτών που συμμετέχουν στην υποκοουλτούρα.

Οι Glaser (1966) και Brake (1985) αναλύουν τις επιδράσεις που ασκούν οι δομές παράνομων ευκαιριών στην δημιουργία της παρεκκλινουσας υποκοουλτούρας υπό το πρίσμα της οικοδόμησης της κοινωνικής ταυτότητας των νέων του δρόμου, δίνοντας έμφαση στις δυνατότητες επιλογής των υποκειμένων (διαφορική ταυτότητα στην υποβαθμισμένη εργατική συνοικία). Θεωρούν λοιπόν ότι στις υποβαθμισμένες εργατικές συνοικίες υπάρχει μεγάλη πολιτισμική πολυμορφία, με αποτέλεσμα οι κοινωνικοί δράστες να επηρεάζονται και να ταυτίζονται με διαφορετικά μοντέλα αξιών, κανόνων και ρόλων. Έτσι, η διαμόρφωση της παρεκκλινουσας υποκοουλτούρας αποτελεί, κατά τους Glaser (1966) και Brake (1985), μια συνέπεια της πολιτιστικής πολυμορφίας πάνω στους κοινωνικούς δράστες.

2.7. Οι υπόγειες αξίες της ανάπαυσης και της απόλαυσης

2.7.1. Οι σχέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες συμβατικές και παρεκκλίνουσες ή παραβατικές κοινωνικές αξίες

Οι Matza και Sykes (1961) απορρίπτουν την ιδέα της παραβατικής υποκοουλτούρας ως συστήματος αξιών που αντικατοπτρίζει την αντιστροφή των προτύπων τα οποία υιοθετεί η "καθώς-πρέπει" και έννομη κοινωνία. Οι συγγραφείς αυτοί πιστεύουν ότι είναι πολύ πιθανότερο ο νέος να εσωτερικεύει τις απαιτήσεις για συμμόρφωση, ταυτόχρονα όμως μπορεί να τις ουδετεροποιεί, όταν διαμορφώνονται κατάλληλες συνθήκες. Οι τρόποι με τους οποίους πραγματοποιείται η ουδετεροποίηση αυτή συνιστούν το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της παραβατικής διαδικασίας εκμάθησης που κατέχει τόσο κεντρική θέση στην έννοια των "διαφορικών συγχρωτισμών" του Sutherland. (Σύμφωνα με τον Downes, και είναι κάτι που πιστεύουμε και εμείς, το ασθενές σημείο του επιχειρήματος των Matza και Sykes έγκειται στο γεγονός ότι αποτυχαίνουν να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους η ανάγκη των τεχνικών ουδετεροποίησης παρουσιάζεται εντονότερα και πειστικότερα στο κατώτερο μέρος της κοινωνικής δομής. Δεν κατορθώνουν να ανατρέψουν την διαπίστωση, ότι η κατανομή της ανάγκης αυτής είναι ευθέως συσχετισμένη με την κατανομή της παραβατικότητας σύμφωνα με την κοινωνική τάξη [Downes, 1966]).

Οι Matza και Sykes υποστηρίζουν ότι οι αξίες που βρίσκονται πίσω από ένα μεγάλο μέρος της νεανικής παραβατικότητας είναι πολύ λιγότερο παρεκκλίνουσες απ' ότι γενικώς πιστεύεται. Αυτή η ανακριβής εικόνα οφείλεται σε μια χονδροειδή υπεραπλούστευση του συστήματος αξιών της μεσαίας τάξης. Κατά τους προαναφερθέντες εγκληματολόγους, τέσσερα θέματα επανέρχονται στις περισσότερες μελέτες για την νεανική εγκληματικότητα: η έμφαση στην τόλμη, η έμφαση στην πολυτελή και επιδεικτική κατανάλωση, η αποθέωση της ανδροπρέπειας, που επιδεικνύεται με την δύναμη, και η απόρριψη της μονότονης πειθαρχίας στην εργασία. Και τα τέσσερα αυτά θέματα βρίσκουν τα αντίστοιχά τους στην αργόσχολη ελίτ του Thorstein Veblen (1982[1899]). Το μόνο που είναι μη-οικείο, στην περίπτωση των νεαρών παραβατών, είναι ο τρόπος έκφρασης, δηλαδή, η παραβατικότητα. Έτσι, οι αξίες αυτές συσκοτίζονται από το δεδομένο πλαίσιο. Επίσης, κατά τους συγγραφείς αυτούς, όλες οι αξίες έχουν τα αντίστοιχά τους στην κυρίαρχη κοινωνική τάξη. Τα ταξικά συστήματα αξιών θεωρούνται περισσότερο στην βάση του μοντέλου της "κατανομής των συχνοτήτων" και λιγότερο ως χαρακτηριστικές ομαδοποιήσεις ειδικών αξιών, γενικευμένων στα πλαίσια της κοινωνικής τάξης στην οποία, υποτίθεται, ότι εδράζονται. Ακόμη περισσότερο, όλες οι τάξεις ενστερνίζονται ορισμένες υπόγειες αξίες, οι οποίες βρίσκονται σε σύγκρουση, ή ακόμη και αντίθεση με άλλες, εξ ίσου βαθειά θεμελιωμένες αξίες. Οι υπόγειες αξίες, παρ' όλα αυτά, αναγνωρίζονται και γίνονται αποδεκτές από πολλούς. Αυτά τα αντιτιθέμενα πρότυπα είναι δυνατόν να συνυπάρχουν με τα συμβατικά μέσα στο ίδιο άτομο και να γίνονται αιτία ισχυρών αισθημάτων αμφιθυμίας. Πρόκειται λοιπόν για παρεκκλίνουσες αξίες μόνο στον

βαθμό που αντικατοπτρίζουν την ιδιωτική ηθικότητα να βρίσκεται σε αντιπαράθεση με την δημόσια ηθική (Matza & Sykes, 1961).

Η συγκεκριμένη δέσμη των αξιών όχι μόνο δεν καταδείχνει την αποστασιοποίηση και τον διαχωρισμό των παραβατών από τον συμβατικό κόσμο, αλλά υποδηλώνει την προσκόλλησή τους σε αυτόν. Κατά τους συγγραφείς, οι παραβάτες ή εγκληματίες όχι μόνο δεν είναι ξένοι στο κοινωνικό σώμα, αλλά αντιθέτως, αντιπροσωπεύουν μια επικίνδυνη απεικόνιση και γελοιογραφία του (Matza & Sykes, 1961).

2.7.2. Οι σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην παραβατική υποκουλτούρα και την ευρύτερη (κυρίαρχη) νεανική κουλτούρα

Οι Matza και Sykes (1961), λοιπόν, υποστηρίζουν ότι οι νεαροί παραβάτες έχουν ενστερνισθεί επιλεκτικά αξίες ριζωμένες τόσο στην εργατική τάξη, όσο και σε ένα μέρος της κυρίαρχης κουλτούρας. Όσον αφορά τις τελευταίες, πρόκειται για τις υπόγειες αξίες της ανάπαυσης και της απόλαυσης. Οι αξίες αυτές βρίσκουν την συμβατικοποιημένη τους μορφή στα επίσημα επιδοκιμασμένα πρότυπα της κατανάλωσης και της διασκέδασης. Έτσι, οι παραβατικές ή παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες δεν είναι απομονωμένες νησίδες, αποκομμένες από την κυρίαρχη κουλτούρα. Αντιθέτως, συνιστούν υπερβολικές, διαστρεβλωμένες παραλλαγές των αξιών που εκφράζουν την ηδονιστική απόλαυση και διασκέδαση. Για τον λόγον αυτόν, αντιτίθενται στο ήθος που συνδέεται με την παραγωγική εργασία και βελτίζεται στο κυρίαρχο πολιτισμικό σύστημα.

Οι Matza και Sykes θεωρούν την ευρύτερη (κυρίαρχη) νεανική κουλτούρα μια ευδαιμονιστική, ευχάριστη παραλλαγή της παραβατικής ή παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η νεανική κουλτούρα, όπως ακριβώς και η παραβατική, συνδέεται με τις υπόγειες αξίες του ηδονισμού, οι οποίες εδράζονται στους κόλπους της κυρίαρχης κουλτούρας. Οι εκδηλώσεις υπερ-κομπορμισμού, υπερ-καταναλωτισμού και έντονου ηδονισμού, που διαπιστώνουμε στις περισσότερες νεανικές κουλτούρες και υποκουλτούρες (απ' όπου και το κεντρικό μοτίβο : "Sex & Drugs & Rock'n'Roll" και Fast cars, όπως προσθέτει ο Βρετανός κοινωνιολόγος Victor Bailey), απορρέουν, σε σημαντικό βαθμό, από την υπόγεια παράδοσή τους.

Σύμφωνα με τους δύο επιφανείς αμερικανούς εγκληματολόγους, όπως επίσης και τον Downes, η νεανική κουλτούρα, και σε πιο περιορισμένη έκταση και η παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα, αποτελεί ένα συμβιβασμό ανάμεσα στην Προτεσταντική Ηθική των μεσαιών κυρίως τάξεων (M. Weber, 1978 [1920]) και την Ηθική της Σχολής, ορισμένων ομάδων — της αργόσχολης ελίτ — των ανώτερων κοινωνικών τάξεων (T. Veblen, 1982 [1899]). Η παραβατικότητα θεωρείται προκαταβολική ανάπαυση και απόλαυση, περίοδος ελευθερίας για τους νέους. (Το ίδιο επισημαίνει και ο H. Parker, όταν αναφέρεται στις ορζολογικές και διευθετιστικές απαντήσεις των νέων των υποβαθμισμένων συνοικιών, ως κοινωνικών δραστηρίων). Από εδώ παρακινείται η νεανική κουλτούρα και η εμπορευματοποιημένη δημιουργία της "εφηβικής κουλτούρας".

Κατά τους Matza και Sykes (1961), οι νέοι των ανώτερων και των κατώτερων (όχι δηλαδή των μεσαίων) τάξεων είναι περισσότερο ελεύθεροι να ακολουθήσουν την νεανική κουλτούρα ή να διαμορφώσουν δικές τους υποκουλτούρες. Υπάρχει ένας παραλληλισμός, ανάμεσα στον "play boy" νέο των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και στον νεαρό παραβάτη των κατώτερων στρωμάτων: και οι δύο είναι αποδεσμευμένοι από την στοχοπροσήλωση στην καριέρα που ενστερνίζονται και πραγματώνουν οι νέοι των μεσαίων τάξεων και της "καθώς-πρέπει" εργατικής τάξης. Ομως, η ελευθερία με την οποία οι νέοι των ανώτερων τάξεων υιοθετούν τους εκφραστικούς τρόπους της συμπεριφοράς των νέων των κατώτερων τάξεων δεν ισχύει και αντίστροφα. Οι νέοι των κατώτερων εργατικών στρωμάτων δεν έχουν τα μέσα να αξιοποιήσουν και να εφαρμόσουν τους τρόπους ανάπαυσης και διασκέδασης των νέων των ανώτερων τάξεων ή τα πρότυπα της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας. Φθάνουν έτσι στην παραβατική υποπολιτισμική καινοτομία που αναπτύξαμε σε προηγούμενη ενότητα (Downes, 1966).

Οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνονται εμπειρικά και από την πρόσφατη μελέτη των Schwendingers (1985), όπου εξετάζεται συγκριτικά η παραβατικότητα των ομάδων των νέων που προέρχονται από ανώτερα (-προς-μεσαία) κοινωνικά στρώματα, των "socialites" με αυτήν των νεανικών κοινωνιών των εργατικών συνοικιών. Οι "socialites" προέρχονται από τις κοινωνικές ομάδες των "gentry", μιας κατηγορίας με υψηλά επιδεικτικά πρότυπα στην κοινωνική και υλική κατανάλωση. Οι "socialites" έχουν μια έντονη εγκληματική ιστορία, όταν ως "γαλάντες" ή "δανδήδες" ("Galants"), βίαζαν κοπέλες, κατέστρεφαν κέντρα διασκέδασης και γενικότερα, εγκληματούσαν ατιμώρητα. Στην σημερινή τους μορφή, σύμφωνα με τους Schwendingers, οι "socialites", εμπλέκονται λιγότερο σε σοβαρά βίαια ή οικονομικά εγκλήματα σε σύγκριση με τους νέους του δρόμου (Greasers, Homeboys, κ.λπ.). Εν τούτοις, όσον αφορά τις κλοπές αυτοκινήτων, τον βανδαλισμό, την κραιπάλη, την χαρτοπαιξία, τις μικρές κλοπές και τα σεξουαλικά εγκλήματα, οι "socialites" συναγωνίζονται τους νέους του δρόμου, αν δεν τους ξεπερνούν (J. & H. Schwendinger, 1985).

3. Συμπεράσματα

3.1. Οι τρεις σταθεροί συντελεστές διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς

Με το τέλος του δεύτερου κεφαλαίου της εργασίας μας, πρέπει ίσως να συνοψίσουμε τους βασικούς και — όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης αυτής — ερευνητικά επιχειρησιακούς παράγοντες που είναι απαραίτητοι για την διαμόρφωση της νεανικής κοινωνίας των εργατικών συνοικιών.

Για να δημιουργηθεί, λοιπόν, υποκουλτούρα του τύπου αυτού, απαιτούνται τρεις βασικές προϋποθέσεις (Murdock & McCron, 1976, βλέπε Σχήμα Ι). Απαιτείται, κατά πρώτον λόγον, η ύπαρξη εδραιωμένης ποπικής εργατικής κουλτούρας στην περιοχή. Με τους όρους της σημερινής πραγματικότητας, αυτό ίσως σημαίνει, εκτός από τις πολιτισμικές δομές και

παραδόσεις. την λειτουργία τοπικών κέντρων διασκέδασης (μπιλιάρδα, ηλεκτρονικά παιχνίδια, μπαρ και παμπ, φαστ φουντ, κ.λπ.), την ύπαρξη τοπικής ποδοσφαιρικής ομάδας ή τα "στέκια" στην πλατεία (π.χ. με τους μηχανόβιους).

Η δεύτερη βασική προϋπόθεση είναι η ύπαρξη μιας ευρύτερης και διαχυμένης νεανικής κουλτούρας. Με τον όρο νεανική ή εφηβική κουλτούρα (και μάλιστα, επικρατούσα, "mainstream"), εννοούμε ένα σύνολο ηλικιακά προσδιορισμένων τρόπων ζωής, ανάπαυσης και διασκέδασης. Ορισμένα στοιχεία που καθορίζουν τους ηλικιακούς αυτούς τρόπους είναι : η μουσική pop και Rock'n'Roll, το ντύσιμο της μόδας, η σύγχρονη οπτικο-ακουστική τεχνολογία, ένα αναπτυγμένο δίκτυο παροχής μοντέρνας διασκέδασης (discotheques, bars, pubs, κ.λπ.).

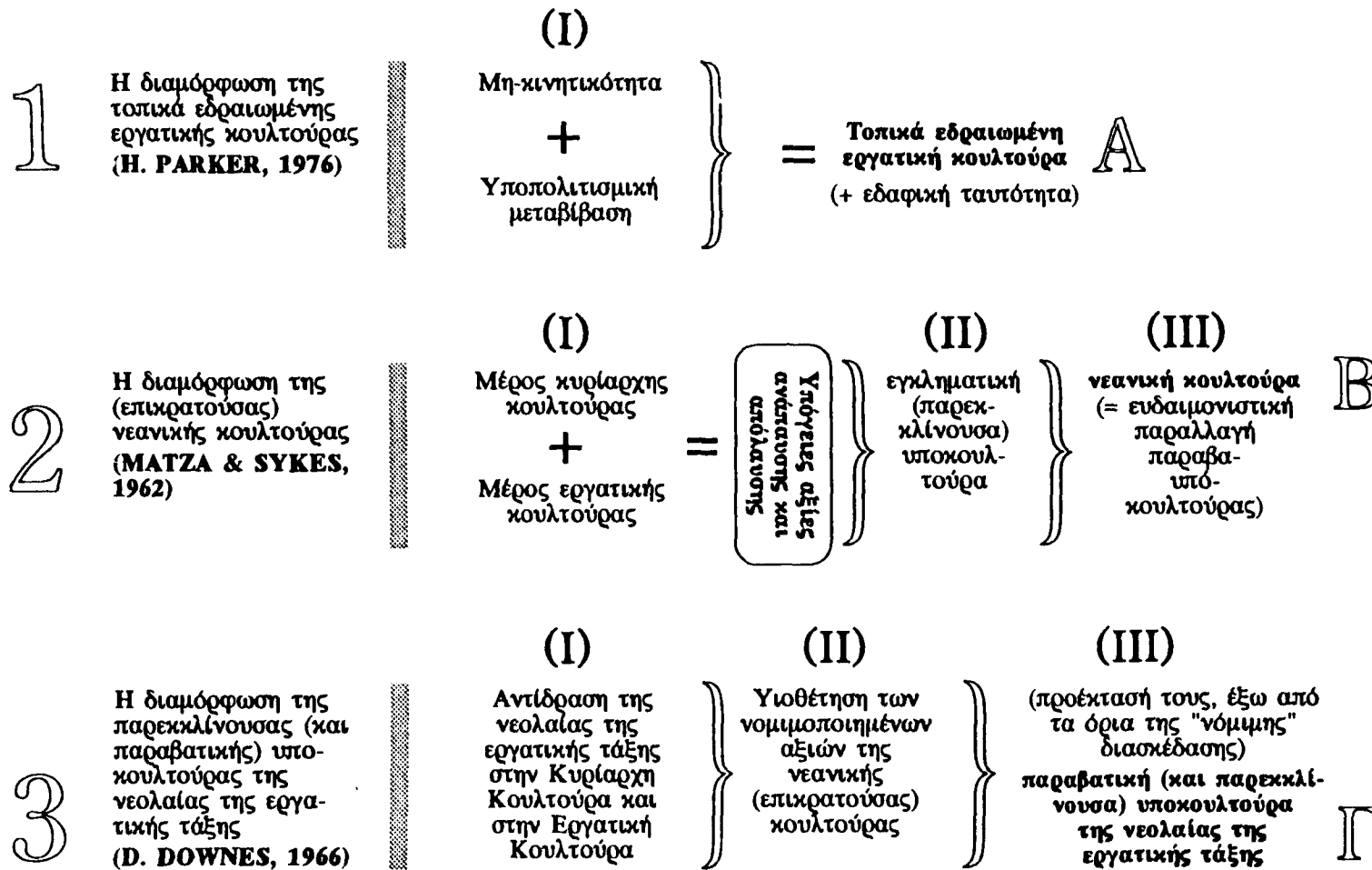
Τέλος, αναγκαία θεωρείται η ύπαρξη παραβατικής υποκουλτούρας (βανδαλισμός, "βαποράκια", δίκτυο μεταπώλησης κλεμμένων αντικειμένων, κ.λπ.). Επιστρέφοντας στο κινηματογραφικό έργο "Κακόφημοι Δρόμοι" του Scorsese, βλέπουμε, πώς η παρέα της γειτονιάς εμπλέκεται στο εμπόριο ναρκωτικών, στην αρχή περίπου "για πλάκα". Δραματοποιείται όμως η ανάμειξή της (οι έμποροι πήραν στα σοβαρά τα αστεία των μελών της παρέας) και η κρισιμότητα της κατάστασης κλιμακώνεται με την εκτέλεση όλων των μελών από τους εμπόρους.

Με το τελευταίο αυτό παράδειγμα διαπιστώνουμε τον ρόλο που μπορεί να παίξουν οι δομές παράνομων ευκαιριών στον προσανατολισμό και στην τύχη της νεανικής κοινωνίας.

Οι τρεις παράγοντες που παρουσιάσαμε δομούν την νεανική κοινωνία στην ιδεοτυπική της μορφή. Όμως, η αποκρυστάλλωση και η συγκεκριμένη μορφή που αυτή θα πάρει θα είναι αποτέλεσμα πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων διαπραγματεύσεων και διευθετήσεων ανάμεσα στους παράγοντες αυτούς (Murdock & McCron, 1976). Χρησιμοποιώντας ορισμένα ιστορικά παραδείγματα μπορούμε να πούμε ότι, αν στις διαπραγματεύσεις αυτές υπερισχύσει ο παράγοντας "τοπική κουλτούρα - εδαφική ταυτότητα", τότε ίσως διαμορφωθεί μια ομάδα που θα μοιάζει στους Hooligans ή στους Skinheads, είτε ίσως, μετεξελιχθεί στην πορεία της σε έναν από τους προαναφερθέντες σχηματισμούς, αν και αυτό είναι μάλλον σπάνιο. Εναλλακτικά, αν υπερισχύσει η "επικρατούσα νεανική κουλτούρα", τότε ίσως προκύψει μια υποκουλτούρα συγγενής προς το Glamrock Cult.

Σχήμα Ι ΟΙ ΤΡΕΙΣ (Α,Β,Γ) ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ (ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΥΣΑΣ ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ)
(ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ MURDOCK & McCRON, 1976)

3.2. Οι νεανικές κοινωνίες ως "σπονδυλική στήλη" των νεανικών συλλογικών παρεκκλίσεων

Οι νεανικές κοινωνίες αποτελούν την πολιτισμική (είτε ίσως πιο συγκεκριμένα: την υποπολιτισμική) σπονδυλική στήλη κάθε μορφής συλλογικής παρέκκλισης που εμφανίζεται στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης. Αυτό επισημαίνουν και οι J. και H. Schwendinger (1985), θεωρώντας ότι ο όρος "νέος του δρόμου" (streetcorner) ή "περιθωριακός" (marginal) παραπέμπει περισσότερο σε πρωτότυπες υποπολιτισμικές σχέσεις, παρά σε μορφοποιημένους και αναπτυγμένους σχηματισμούς ενηλίκων. Προσδιορίζουν τις κοινωνίες αυτές ως στρωματοποιημένα δίκτυα νεανικών ομάδων τα οποία διαμεσολαβούν και διαπλέκουν τις σχέσεις ανάμεσα στις μακροκοινωνικές διαδικασίες και τα τροποποιημένα και προσαρμοσμένα πρότυπα της παραβατικότητας.

Από την άλλη πλευρά, χρειάζεται να υπογραμμισθεί, ότι οι νεανικές κοινωνίες σπάνια μετασχηματίζονται σε άλλη υποκοουλτούρα. Αποτελούν αυτόνομες οντότητες, προσκολλημένες στην τυπική τους λειτουργία και αναπαραγωγή, ενώ ευρίσκονται σε μια παράλληλη δράση με τις άλλες μορφές της νεανικής συλλογικής παρέκκλισης. Σύμφωνα πάλι με την έρευνα των Schwendingers (1985), ούτε οι punks, αλλά ούτε και οι hardrockers, μια πολύ παλιά και εδραιωμένη στην εργατική τάξη υποκοουλτούρα, κατόρθωσαν να διεισδύσουν και να μαζικοποιηθούν στις τάξεις των νέων του δρόμου. Παρομοίως, το κίνημα των hippies, δεν άλλαξε σημαντικά τα εκτεταμένα δίκτυα των νεανικών κοινωνιών ούτε καν στην Καλιφόρνια, όπου ήταν η βάση της μποέμικης αυτής υποκοουλτούρας. Τέλος, η έκρηξη της χρήσης των ναρκωτικών στην δεκαετία του 1970 δεν αποδιοργάνωσε τις νεανικές κοινωνίες ούτε καν επέδρασε καταλυτικά πάνω τους, όπως συνέβη στις άλλες υποκοουλτούρες. Τα μέλη των νεανικών ομάδων της γειτονιάς είχαν ήδη θεσμοποιήσει, μια "μετριοπαθή" κατανάλωση τοξικών ουσιών (J. & H. Schwendinger, 1985).

III. ΟΙ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΥΣΕΣ (ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΕΣ) ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

1. Η διαμόρφωση, η χρήση και τα νοήματα του στύλ στις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες

Το στύλ, η επεξεργασία και παρουσίαση μιάς ιδιόμορφης αισθητικής, η οποία ταυτόχρονα εκφράζει και τον τρόπο ζωής ή τις στάσεις των υποκειμένων, αποτελεί το πιο κοινό χαρακτηριστικό των υπό εξέταση ομάδων. Είναι το σημαντικότερο ολικό γνώρισμα των υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης, το οποίο, μαζί ίσως με την μουσική (και κυρίως το Rock'n'Roll), τις διαφοροποιεί και αποστασιοποιεί, τόσο από τις κλασικές παραβατικές συμπεριφορές, όσο και από τις τυπικές παρές των εργατικών συνοικιών, λειτουργώντας ως συμβολική (και μαγική) διέξοδος.

Το στύλ και πιο συγκεκριμένα το στύλ ζωής (ή τρόπος ζωής: "life-style"), ως όρο "έπλασε" ο Ned Polsky, στα μέσα του 1960, κατά την διάρκεια των ερευνών του για τους Beats (Polsky, 1969 [1961]) και τους Hustlers (Polsky, 1969 [1964], για να τον αποκηρύξει εν συνεχεία "διότι έγινε του σεισμού"). Τον όρο αυτό επεξεργάστηκε περαιτέρω και χρησιμοποίησε ο Phil Cohen (1972), στις έρευνες που έκανε για τις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης (Mods, Parkers, Skinheads) στο East London. Κατ'αυτόν τον τρόπο, το στύλ ή στύλ-ζωής, εισήχθη στην προβληματική και μεθοδολογία του Νέου Κύματος της βρετανικής κοινωνιολογίας και της Νέας Εγκληματολογίας.

1.1. Η έννοια, η σημειολογία και τα νοήματα του στύλ στις υποκουλτούρες

Σύμφωνα με τους J. Clarke και T. Jefferson (1976), στύλ είναι το αποτέλεσμα μιάς διαδικασίας οικειοποίησης ετεροκλήτων αντικειμένων και συμβόλων. Τα μέλη μιάς ομάδας οικειοποιούνται τα αντικείμενα αυτά, από το φυσιολογικό τους κοινωνικό πλαίσιο, και τα επανεξεπεργάζονται σε μιά νέα συνεκτική και ειδικά σημασιοδοτημένη ολότητα.

Μιά τέτοια διαδικασία είναι δυνατή επειδή, κατ' αρχήν, όλα τα αντικείμενα, σύμβολα και πράξεις, κατέχουν για τους κοινωνικούς δράστες μια ποικιλία εν δυνάμει νοημάτων και δεν αποτελούν μονοδιάστατους και κλειστούς ορισμούς. Εν τούτοις, σε κάθε δεδομένη ιστορική κατάσταση, κάθε τέτοιο σύμβολο ή δραστηριότητα, έχει ένα νόημα που κυριαρχεί ή προτιμάται. Πρόκειται για εκείνο το νόημα που έχει δοθεί από την κυρίαρχη κουλτούρα και που συνθλίβει, ή συγκαλύπτει, τις υπόλοιπες εν δυνάμει σημασίες του.

Κατά τους προαναφερθέντες συγγραφείς, η δημιουργία ενός στυλ συνεπάγεται πρώτον, την επιλογή ορισμένων συμβόλων (π.χ. ρούχων, κτενισμάτων, τοποθεσιών) συναφών προς τις κεντρικές ανησυχίες και ενδιαφέροντα της συγκεκριμένης ομάδας. Δεύτερον, την επένδυση των συμβόλων αυτών με τα (νέα) νοήματα της ομάδας. Τρίτον, μια τέτοια χρήση τους, ώστε να διαμορφώνουν μια χαρακτηριστική ολότητα η οποία να εκφράζει συμβολικά τόσο τα κεντρικά ενδιαφέροντα της ομάδας αυτής, όσο και την αντίληψη του εαυτού της (self-perception).

Αναλύοντας σημειολογικά την δημιουργία του στυλ, μπορούμε να πούμε ότι: αντικείμενα και τεχνουργήματα (σε συγκεκριμένη και σε συμβολική μορφή) αναδιατάσσονται και τοποθετούνται σε νέα πλαίσια έτσι ώστε, να δίνουν νέο νόημα σε πρόσφατες πράξεις. Αυτό ονομάζεται "bricolage" από τον John Clarke (ο οποίος βασίζεται στον Levi-Strauss). Για τους M. Brake (1985) και D. Hebdige (1981), όπου υπάρχει επανασυναρμολόγηση (παλαιότερων) στυλ σε ένα νέο υποπολιτισμικό σύνολο, η συναρμολόγηση αυτή δεν πρέπει να φαίνεται ότι εκφράζει μηνύματα παρόμοια με αυτά των προηγούμενων στυλ. Ένα νέο υποπολιτισμικό στυλ δημιουργείται με την οικειοποίηση αντικειμένων από την υπάρχουσα αγορά τεχνουργημάτων και με την χρήση τους υπό την μορφή "collage". Η πρακτική αυτή αναπλάθει την ομαδική ταυτότητα και συμβάλλει στην αμοιβαία παραδοχή των μελών.

Τα νοήματα του στυλ, όπως τα προσδιορίζουν οι Hebdige (1981) και Brake (1985), είναι ποικιλόμορφα. Πριν από όλα ίσως εκφράζουν τον βαθμό δέσμευσης του υποκειμένου στην υποκοουλτούρα και αντιστρόφως, τις απαιτήσεις που έχει μια υποκοουλτούρα ως προς την δέσμευση των μελών της. Σε σχέση με αυτό, υποδηλώνεται και το μέγεθος και η υφή της παρέκκλισης. Ένας πάνκ, για παράδειγμα, μπορεί να κυκλοφορεί ήπια "μασκαρεμένος" πράγμα που υποδηλώνει δυνατότητα μετριοπαθούς ταύτισης με τον ρόλο του. Αντίθετα, μια υποκοουλτούρα με σκληρή και ανεξίτηλη απεικόνιση, όπως είναι οι σκίνχεντς με τα ολόσωμα τατουάζ, ή τις παραμάνες στο πρόσωπο, κάνει εμφανή τόσο την ένταση και ευρύτητα των ταυτίσεων που απαιτεί από τα μέλη της, όσο και τον βαθμό της περιθωριοποίησής της.

Το στυλ, παράλληλα με την ένδειξη ένταξης σε μια συμβολική ομάδα, διαφοροποιεί επιδεικτικά την ομάδα αυτή τόσο από τις κυρίαρχες και δημοφιλείς κουλτούρες, όσο και από άλλες υποπολιτισμικές ομάδες. Έτσι, εκφράζει περιφρόνηση ή και επιθετικότητα ενάντια στις κυρίαρχες αξίες. Επίσης, και αυτό πρέπει να τονιστεί, προσφεύγει σε μια ταυτότητα που βρίσκεται έξω από ταξικούς προσδιορισμούς.

Εν ολίγοις το στυλ παραπέμπει σε ένα στυλ-ζωής που χαρακτηρίζεται από υπόγειες αξίες, τις οποίες συνδυάζει προκειμένου να φτιάξει μιαν ορατή πρόκληση τόσο σε δομικό όσο και σε υπαρκτικό επίπεδο.

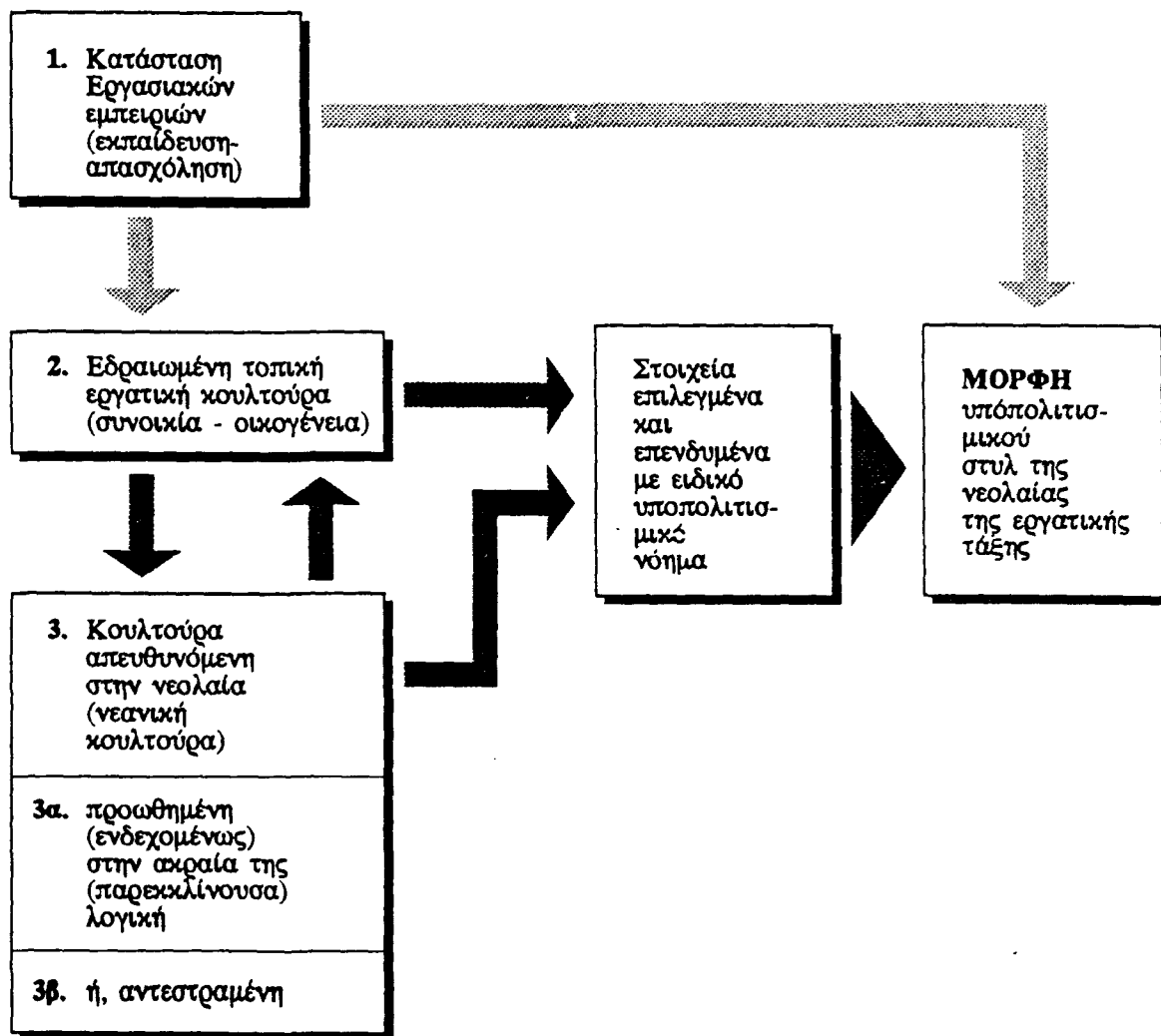
1.2. Η στοιχειοθέτηση και η κοινωνική διαδικασία σχηματισμού του στυλ

Ο P. Cohen (1972) αναλύει το στυλ (ή πιο συγκεκριμένα, το στυλ-ζωής) σε δύο συμβολικά υποσυστήματα. Το ένα συγκροτείται από τις εύπλαστες μορφές ένδυσης και μουσικής. Το άλλο από τις παραδοσιακές μορφές υποδομής — δηλαδή την αργκό και τα τελετουργικά στοιχεία. Το εύπλαστο συμβολικό υποσύστημα έχει σχηματιστεί, επιλεκτικά, από τον κόσμο του εμπορίου και επενδύθει με υποπολιτισμικές αξίες που εκφράζουν την υποκείμενη θεματική. Οι υποπολιτισμικές αξίες του υποσυστήματος αυτού αντικατοπτρίζουν αλλαγές στις ευμετάβλητες μορφές. Το υποσύστημα παραδοσιακής υποδομής έχει μορφωθεί από την γονεϊκή κουλτούρα και ανθίσταται περισσότερο στις μεταβολές.

Ο M. Brake (1985) θεωρεί ότι το στυλ συγκροτείται από την απεικόνιση (image), την διαγωγή (demeanour) και την αργκό. Η απεικόνιση αφορά την ειδική ενδυμασία, τα εξαρτήματα (ζώνες, κοσμήματα κ.λπ.) και τους τρόπους κόμωσης. Η διαγωγή αφορά τους τρόπους έκφρασης (την εκφραστικότητα), βαδίσματος και στάσης του σώματος, καθώς και το "Πότε και Πώς" χρησιμοποιεί ο δράστης τα στοιχεία της απεικόνισης. Τέλος, η αργκό παραπέμπει σε ένα ειδικό λεξιλόγιο καθώς και στον τρόπο εκφώνησής του (άρθρωση ομιλίας).

Η βασική κοινωνική διαδικασία, ο κοινωνικός "μηχανισμός" διαμόρφωσης των νεανικών υποπολιτισμικών στυλ, είναι η εξής: Οι νέοι που βρίσκονται σε ιδιαίτερες ταξικές τοποθετήσεις και κάτω από καθορισμένες κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες, καθοριστικές των εργασιακών εμπειριών που αποκομίζουν (από την εκπαίδευση και απασχόληση), επιλέγουν στοιχεία τόσο από την εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα, όσο και από την επικρατούσα νεανική (αυτήν δηλαδή που διαχέεται μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, την διαφήμιση και την πολιτιστική βιομηχανία). Τα στοιχεία αυτά τα επεξεργάζονται σε ένα ιδιόμορφο στυλ, επενδυμένο με ειδικό υποπολιτισμικό νόημα (Clarke & Jefferson, 1976), συχνά ωθούμενο ως την ακραία λογική της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας (D. Downes, 1966). (Η επεξεργασία των επιλεγμένων στοιχείων μπορεί να πάρει και την μορφή της πλήρους αντιστροφής τους: π.χ. η συλλογικότητα ως κυρίαρχο πολιτιστικό πρότυπο μιας κουλτούρας, δυνατόν να αντιστραφεί σε αποξένωση ή εξατομίκευση στα πλαίσια μιας υποπολιτισμικής επεξεργασίας). Τέλος, το στυλ αυτό, συγκεκριμενοποιεί την άποψη που έχουν οι νέοι για την κατάστασή τους και ταυτοχρόνως συμβολίζει μια προσπάθεια τους να την υπερβούν (βλέπε Σχήμα II).

**Σχήμα Π Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΝΕΑΝΙΚΩΝ
ΥΠΟΠΟΛΙΤΣΜΙΚΩΝ ΣΤΥΛ**

1.3. Η εισδοχή του στυλ και της μόδας στις παρεκκλίνουσες υποκοουλτούρες

Ο ιστορικός προσδιορισμός και η εντόπιση της χρήσης του στυλ από τις παρεκκλίνουσες υποκοουλτούρες καθώς και οι επιδράσεις που αυτές δέχονται από την μόδα, αποτελούν, κατά την γνώμη μας, ένα ιδιαίτερα λεπτό και ακανθώδες ζήτημα για την σύγχρονη υποπολιτισμική θεώρηση. Αυτό συμβαίνει διότι οι ιστορικές μελέτες της αγγλικής κοινωνιολογίας της παρεκκλίσεως και της εγκληματολογίας άρχισαν να αποκαλύπτουν όχι μόνο την ύπαρξη και δράση παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων της εργατικής τάξης, αλλά και την επανεμφάνιση διακεκριμένων στυλ, ήδη από τον περασμένο αιώνα (όπως θα μας δοθεί η δυνατότητα να δούμε στο επόμενο κεφάλαιο). Σχετικοποιούνται λοιπόν οι απόψεις (συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του γράφοντος, βλ. Α. Astrinakis, 1985 και Α. Αστρινάκης, 1988) που τόνιζαν υπέρμετρα ή και απολυτοποιούσαν τον μεταπολεμικό και μοντέρνο χαρακτήρα των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών. Εξακολουθούμε όμως να πιστεύουμε ότι, από τον II παγκόσμιο πόλεμο και ύστερα και κυρίως κατά την δεκαετία 1950-60, παρουσιάζονται σημαντικές ποιοτικές και ποσοτικές διαφοροποιήσεις στην διαμόρφωση και ανέλιξη των νεανικών υποπολιτισμικών στυλ.

Όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, η πιο ενδιαφέρουσα διάσταση του στυλ είναι ίσως η διαφοροποίηση της εργασίας από την ανάπαυση. Στην ανεπτυγμένη βιομηχανική κοινωνία, εργασία και ανάπαυση διαχωρίστηκαν αυστηρά για πρώτη φορά. Η τελευταία διοχετεύθηκε ανάμεσα στα αναγνωρισμένα παράγωγα της ηθικής της εργασίας. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε νέες κοινωνικές και πολιτισμικές μετατοπίσεις αξιών. Η παραγωγική ηθική υπάχθηκε, κατά ένα μέρος τουλάχιστον, στο ενδιαφέρον του χρήματος ως μέσου για την πραγματοποίηση των κοινωνικο-πολιτιστικών επενδύσεων στην νέα σφαίρα της κοινωνικής ζωής, τη σφαίρα της ανάπαυσης (J. Clarke & T. Jefferson, 1976. M. Brake, 1985). Η αναβάθμιση της ανάπαυσης σε κυρίαρχη κοινωνική αξία συνεπάγεται μεταβολές στις βάσεις οικοδόμησης της κοινωνικής ταυτότητας: η παραγωγική ηθική, το επάγγελμα, η κοινωνική θέση, παύουν να αποτελούν τα αποκλειστικά θεμέλια στήριξής της. Συμπληρώνονται από την κατανάλωση, την απόλαυση, την διασκέδαση και γενικότερα από τις αξίες της "σχόλης" (leisure).

Προϋπόθεση των εξελίξεων αυτών ήταν η απογείωση της μαζικής παραγωγής, η αύξηση και κοινωνική διεύρυνση της αγοραστικής δύναμης και κατά συνέπεια της κατανάλωσης. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δημιουργείται μια μυθική, δημοφιλής ελίτ, προωθούμενη από τα μέσα ενημέρωσης, την διαφήμιση και την υπό ανάπτυξη πολιτιστική βιομηχανία.

Ο M. Brake θεωρεί ότι υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα στη σύνδεση με τη μυθική αυτή ελίτ, μέσα από την υιοθέτηση του στυλ και του ντυσίματος, και στην διαμόρφωση μιας ταυτότητας που στηρίζεται σε αταξικούς και μη-παραδοσιακούς ορισμούς. Οι κοπέλλες της εργατικής τάξης, αντιγράφοντας πολιτιστικές και καλλιτεχνικές ηρωίδες (τύπου Μονroe), αισθάνονται ότι εντάσσονται σε ειδικές "αταξικές" ομάδες άλλων κοριτσιών που ομοιάζουν με την Μονroe. Αυτό μπορεί εύλογα να προεκταθεί και στις υποκοουλτούρες που έχουν καθορισμένη φαντασία και στυλ, διότι το στυλ είναι συνήθως υπερισχύον προσδιοριστικό στοιχείο των νεανικών υποπολιτισμών. Οι αξιόλογες βελτιώσεις στην εργατική ζωή, στο

χρήμα και στον ελεύθερο χρόνο, επενδύονται σε δραματουργικές καταστάσεις που αφορούν την απεικόνιση-του-εαυτού. Έτσι επιδιώκεται ο προσδιορισμός μιας κοινωνικής ταυτότητας έξω από τα όρια της τάξης, της εκπαίδευσης και των προδιαγεγραμμένων status και ρόλων, ιδιαίτερα όταν οι τελευταίοι τοποθετούνται χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία (M. Brake, 1985:12).

Το στυλ ως βασικό διακριτικό γνώρισμα ανάμεσα στις τυπικές νεανικές ομάδες της εργατικής γειτονιάς και τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ.

Το στυλ αποτελεί ένα ουσιαστικό διακριτικό γνώρισμα μεταξύ των τυπικών νεανικών κοινωνιών της εργατικής συνοικίας (που δεν έχουν στυλ) και των παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων (που έχουν στυλ). Έχουμε ήδη αναφέρει ως ένα από τα νοήματα του στυλ την διαφοροποιητική του λειτουργία σε σχέση με τις άλλες κουλτούρες ή υποκουλτούρες. Η διαφοροποίηση αυτή ισχύει και προς την κατεύθυνση των ομάδων της εργατικής συνοικίας.

Όπως ήδη γράψαμε, τα υποπολιτισμικά στυλ, επανεπεξεργάζονται και επενδύουν με δικά τους νοήματα τα στοιχεία που δανείζονται από τις άλλες κουλτούρες. Δηλαδή, τα μέλη τους είναι δρώντα κοινωνικά υποκείμενα και φορείς υποπολιτισμικής (ή/και πολιτισμικής) καινοτομίας (εδώ συχνά συμπεριλαμβάνεται και η καλλιτεχνική δημιουργία: μουσική, ενδυματολογική μόδα, εικαστικές τέχνες). Τα γνωρίσματα αυτά απουσιάζουν πλήρως από τις νεανικές ομάδες του δρόμου, των οποίων οι υποπολιτισμικές διέξοδοι χαρακτηρίζονται, σε μεγάλο βαθμό, από τυπικότητες, κανονικότητες και είναι επομένως ιδιαίτερα περιορισμένες.

2. Το ιστορικό και μακρο-κοινωνικό πλαίσιο διαμόρφωσης και διάδοσης των παρεκκλινουσών (και παραβατικών) υποπολιτισμικών ομάδων και στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, πρόκειται να εξετάσουμε το ιστορικό και μακρο-κοινωνικό πλαίσιο διαμόρφωσης και διάδοσης των παρεκκλινουσών (και παραβατικών) υποπολιτισμικών ομάδων και στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης. Το πλαίσιο αυτό στοιχειοθετείται από τρεις συντεταγμένες οι οποίες νομίζουμε ότι διαπλέκονται στενά μεταξύ τους: την ιστορία και την παράδοση των παρεκκλινόντων και παραβατικών βρετανικών νεανικών υποπολιτισμών, τις μεταπολεμικές κοινωνικές μεταβολές στην Βρετανία και τα μοντέρνα διεθνή χαρακτηριστικά των συγχρόνων αναπτυγμένων κοινωνιών. Οι τρεις αυτές συντεταγμένες συνιστούν ταυτόχρονα τρία αναλυτικά επίπεδα μακροσκοπικής εξήγησης, τα οποία αντικατοπτρίζουν τρεις διαφοροποιημένους τύπους προσέγγισης του φαινομένου. Πρώτον, με βάση τις μελέτες της (βρετανικής) ιστορικής κοινωνιολογίας και εγκληματολογίας. Δεύτερον, με βάση τη σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση (στην οποία κατέχουν δεσπόζουσα θέση το "Νέο Κύμα" της Βρετανικής Κοινωνιολογίας και η Νέα Εγκληματολογία. Η βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση συνδέεται άμεσα με τις ιστορικές κοινωνιολογικές μελέτες). Τρίτον, με βάση τις μοντέρνες μακροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις (οι οποίες, ως επί το πλείστον, προέρχονται από την Ηπειρωτική Ευρώπη). Στο μέτρο που οι τελευταίες συμβάλλουν ουσιαστικά στην κατανόηση των διαδικασιών κοινωνικής διεύρυνσης και υπερεθνικής διάδοσης των νεανικών υποπολιτισμών, αναφέρουμε τα κύρια σημεία ενός σχεδίου ερμηνείας του φαινομένου αυτού στην τελευταία ενότητα του παρόντος κεφαλαίου

2.1. Πριν τον ΙΙο Παγκόσμιο Πόλεμο: Οι ιστορικές αφητηρίες των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της βρετανικής εργατικής τάξης

Όπως ήδη αναφέραμε, η ανάπτυξη των μελετών της ιστορικής εγκληματολογίας και κοινωνιολογίας, κατά την δεκαετία του 1980, έριξε φως σε ορισμένες πτυχές της ιστορικής προέλευσης των παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων και ανασκεύασε, κατά κάποιο τρόπο, κοινωνιολογικές διαπιστώσεις που απολυτοποιούσαν τον μοντέρνο χαρακτήρα των παρεκκλινόντων στυλ. Σύμφωνα με τις μελέτες αυτές, συλλογικές μορφές νεανικής παρέκκλισης, στους κόλπους της βρετανικής εργατικής τάξης, παρουσιάζονται ήδη από τα τέλη του ΧΙΧ αιώνα. Ήταν δε απόρροια των υποδεέστερων, υλικών και πολιτιστικών, συνθηκών ζωής, αλλά και των ελευθεριών που απολάμβανε η βρετανική εργατική τάξη (E. Dunning et al., 1986. V. Bailey, 1985. G. Pearson, 1983). Η συλλογική παρέκκλιση και παραβατικότητα

ήταν πάντοτε συνδεδεμένη με ευρύτερες κοινωνικές εντάσεις και την ηθική και πολιτιστική κατάσταση των εργατικών στρωμάτων.

Ο όρος "Hooligan" υφίσταται ήδη από τον XIX αιώνα. Ο Geoffrey Pearson (1983) μιλάει για "Εδουαρδιανούς Χούλιγκανς", αναφερόμενος σε συμμορίες νεαρών αλητών που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στις εορτές των διακοπών του Αυγούστου (August Bank Holiday), το καλοκαίρι του 1898, όταν ξέσπασαν μαζικές ταραχές στο Λονδίνο, οι οποίες επιβεβαιώνουν για άλλη μια φορά τις παραδόσεις αντίστασης στην αστυνομία, που από παλιά υπήρχαν στις συνοικίες της εργατικής τάξης.

Ως προς το νόημα της λέξης "Hooligan", ο G. Pearson θεωρεί πιθανότερο ότι είναι ανάλογο με εκείνο των όρων "Teddy Boy" ή "Mod" ή "Skinhead". Ως προς την αφετηρία δε του φαινομένου, θεωρεί ότι έχει τις ρίζες του στη λαϊκή κουλτούρα της εργατικής τάξης του Λονδίνου, την οποία είχαν ενστερνισθεί οι νέοι ορισμένων περιοχών προκειμένου να προσδιορίσουν τους εαυτούς τους και τα στοιχεία που άντλησαν για την κοινωνική τους ταυτότητα. Προηγουμένως, άτομα με ανάλογες συμπεριφορές είχαν κατά καιρούς αποκληθεί "άραβες του δρόμου" ("street arabs"), "ρουφιάνοι" ή απλώς "σκληροί" (G. Pearson, 1983).

Το καλοκαίρι του 1898 ήταν, κατά τον Pearson, αφύσικα ζεστό. Ήταν δηλαδή, κατά παράδοξο τρόπο, ανάλογο με εκείνο του 1976, που περιγράφει ο Hebidge, οπότε και έκαναν την πρώτη εμφάνισή τους οι rumpks. Ο ηθικός πανικός που επακολούθησε ήταν αναμενόμενος: "τα διαμερίσματα του Λονδίνου είναι πιο επικίνδυνα από ... τη Σικελία και την Ελλάδα ... τα κλασσικά στέκια των ληστών", έγραφαν οι εφημερίδες της εποχής.

Όσον αφορά τα υποπολιτισμικά αξιολογικά πρότυπα των χούλιγκαν συμμοριών ο Pearson αναφέρει το βίαιο τυπικό της εδαφικής υπεροχής και άμυνας που μοιάζει με την σύγχρονη πρακτική των σκίνχεντς και των χούλιγκανς του ποδοσφαίρου. Εδώ συμπεριλαμβάνονται συμπλοκές και ταραχές στα παμπ για την "τιμή" της περιοχής ή της ομάδας.

Καταγράφηκαν πολλές περιπτώσεις φόνων στους δρόμους, που στάθηκε αδύνατο να διαλευκανθούν ή έστω να εξηγηθούν και η "αντίσταση κατά της Αρχής" πήρε διαστάσεις επιδημίας όπως και οι επιθέσεις εναντίον αστυνομικών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Μητροπολιτικής Αστυνομίας του Λονδίνου, ο ένας στους τέσσερις αστυνομικούς της Βρετανικής πρωτεύουσας είχε δεχθεί βίαιη επίθεση - 3.444 περιπτώσεις κατά το 1899, όταν η συνολική δύναμη του σώματος ανερχόταν σε 13.213 άνδρες και 1.949 αξιωματικούς. Αυτό συνέβαινε παρ' όλο που η αστυνομία απέφευγε επιμελώς, ακόμη και να περιπολεί στα πιο επικίνδυνα διαμερίσματα. Επίσης, καταγράφηκαν πολλές περιπτώσεις συμπλοκών ανάμεσα σε γυναίκες και η αστυνομία επισήμανε συγκεκριμένη συμμορία εμπειρών γυναικών-πορτοφολάδων. Οι εφημερίδες έγραφαν και για "γυναικείο χούλιγκανισμό" (G. Pearson, 1983).

Οι χούλιγκανς είχαν δική τους μόδα και εμφάνιση στύλ. Σύμφωνα πάλι με τον Pearson, ένα πράγμα που έγινε σύντομα εμφανές ήταν ότι οι χούλιγκανς έμοιαζαν εξωτερικά μεταξύ τους, όχι όμως με τον τρόπο που συνήθως οι φτωχοί φαίνονται όμοιοι (χωρίς παπούτσια, τρύπια ρούχα κ.λπ.). Οι συμμορίες επεδίωκαν συνειδητά να μοιάζουν μεταξύ τους και είχαν υιοθετήσει ομοιόμορφο τρόπο ένδυσης. Οι δερμάτινες ζώνες τους ήταν συχνά διακοσμημένες με μεταλλικά αντικείμενα ή σήματα, κατά τον τρόπο που οι σημερινοί "μηχανόβιοι"

διακοσμούν τα δερμάτινα μπουφάν τους. Τοπικές συμμορίες επίσης αυτοσχεδιάζαν ειδικές παραλλαγές στυλ - βελουδίνες κάπες, κ.λπ. - ως ένδειξη κοινής κοινωνικής ταυτότητας, ενώ υπήρχαν συγκεκριμένες ομάδες που "λάνσαραν" την μόδα. Παρουσιάστηκε το "μοϊκανό" κούρεμα που αργότερα επανεμφανίστηκε στους πιο ακραίους teds και κυριάρχησε στους rnkks. Με την διόγκωση των αφελειών και της χαιτίης ("donkey-fringe"), δημιουργήθηκε το χαρακτηριστικό κούρεμα "χούλιγκαν", που παραμένει τυπικό για τους σημερινούς hard rockers και χούλιγκανς του ποδοσφαίρου. Τέλος, εμφανίστησαν χαρακτήρες κόμικ με περιβολή χούλιγκαν.

Ακόμη και στο σημερινό Λονδίνο θα προκαλούσε τρόμο, για την ηθική παρακμή της νεολαίας, το στυλ των Εδουαρδιανών χούλιγκανς, το οποίο δεν θα είχε τίποτα να ζηλέψει από τα μοντέρνα παρεκκλίνοντα στυλ και τις μόδες της μεταπολεμικής περιόδου της "κοινωνίας της αφθονίας". Καταλήγουμε λοιπόν στο πρώτο βασικό μας συμπέρασμα: *Η κοινωνική αναγνωρισιμότητα και η θεατότητα των "Εδουαρδιανών χούλιγκανς" ως χαρακτηριστικού τρόπου παρουσίασης του εαυτού και παραβατικής συμπεριφοράς παραπέμπει αντίστοιχα, στις ελευθερίες και στην σχετική οικονομική ευμάρεια που απολάμβανε η εργατική τάξη κατά τα τέλη του 19ου αιώνα. Ο βραδυνός περίπατος, η δυνατότητα εξεύρεσης χρημάτων για την εξόφληση των προστίμων και ποινών, καθώς και η αγορά και χρήση "καλών ρούχων" για τα δικαστήρια ενισχύουν, όπως υπογραμμίζει ο G. Pearson (1983), την παραπάνω διαπίστωση.*

Ο "Εδουαρδιανός χουλιγκανισμός" ήταν μέρος ενός ευρύτερου προβλήματος: της εργασίας των αγγλικών και γενικότερα, της δημιουργίας της νεανικής εργατικής δύναμης. Επρόκειτο για τις μάξες των νέων της εργατικής τάξης του Λονδίνου και των άλλων βιομηχανικών πόλεων, που απασχολούνταν, κυρίως, σε βαριές χειρωνακτικές "εργασίες-χωρίς-μέλλον". Γι' αυτό και σύντομα αναγνωρίστηκε, από τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου της εποχής, ότι το πρόβλημα αυτό θα παρέμενε ανεπίλυτο στα πλαίσια της στενής ποινικής απάντησης: "... από τους 2.000.000 νέους της Βρετανίας μόνο το ένα τέταρτο βρίσκεται υπό "καλήν επίδραση", εκτός σχολείου. Οι υπόλοιποι ρέπουν προς τον χουλιγκανισμό ... Πρέπει λοιπόν να μάθουν να κλωτσούν μπάλλες αντί για αστυνομικούς" (V. Bailey, 1985. G. Pearson, 1983). Ερχόμαστε έτσι στο δεύτερο βασικό μας συμπέρασμα: δεν είναι μόνο η οικονομική στέρηση, αλλά και η *πρώιμη απασχόληση και μάλιστα σε εργασίες χωρίς ουσιαστικό ενδιαφέρον και προοπτική, που δημιουργεί και τροφοδοτεί την συλλογική παρέκκλιση και παραβατικότητα των νέων.*

Και άλλες μορφές συλλογικής παρέκκλισης και εγκληματικότητας έχουν μελετηθεί διεξοδικά από την ιστορική κοινωνιολογία και εγκληματολογία. Μια από αυτές είναι και ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός που παρουσιάστηκε σε μεγεθυμένες διαστάσεις περί τα τέλη του 1800 (E. Dunning et al, 1986). Η προέλευσή του εντοπίζεται, σύμφωνα με τον E. Dunning (1986), στα παραδοσιακά παιγνίδια (σπορ) της πατριαρχικής και βίαιης κοινωνίας του περασμένου αιώνα. Μια άλλη, το μαζικό "κίνημα διάλυσης των μηχανών" ("machine smashing"), το οποίο έκανε την εμφάνισή του στις αρχές του XIX αιώνα στις εργοστασιακές πόλεις επεξεργασίας βάμβακος, στο αστικό συγκρότημα του βορειοανατολικού Lancashire. Συνέχεια της παράδοσης του κινήματος αυτού αποτελεί σύμφωνα με τον G.

Pearson (1976) το φαινόμενο του βίαιου ξυλοδαρμού των Πακιστανών (πρόκειται για το γνωστό στην Αγγλία ως "Paki-bashing"), το οποίο αποτελεί βασικό συμπεριφορικό στοιχείο των skinheads. Η συνέχεια αυτή διαφαίνεται μέσα από την συγκριτική μελέτη των ιστορικών περιόδων (των περιοχών) που γέννησαν τα δύο αυτά συναφή φαινόμενα.

Ο ξυλοδαρμός των Πακιστανών από τους skinheads (1964-1970) συνδέεται με την ιστορική συγκυρία την στιγμή της άφιξης των πακιστανών μεταναστών, στις πόλεις επεξεργασίας βάμβακος στο Lancashire. Οι προσπάθειες αναδιοργάνωσης της οικοδομικής δομής, οι φόβοι του ξένου ανταγωνισμού, της υπερπαραγωγής, της πτώσης της ζήτησης και της συμπίεσης των μισθών κυριαρχούσαν στην οικονομική ζωή του αστικού συγκροτήματος, έπειτα μάλιστα από μια πρόσφατη συντριβή της τοπικής οικονομίας. Επικρατούσε λοιπόν μεγάλη κοινωνική ένταση και αναταραχή όταν έφθασαν τα πρώτα κύματα των Πακιστανών μεταναστών, οι οποίοι αντιμετώπιστηκαν ευθύς εξ αρχής, με βάση τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις ανταγωνιστικά και εχθρικά. (Και χρειάζεται ίσως να προσθέσουμε ότι την βιομηχανία των βαμβακερών που έχαναν οι Άγγλοι, την κέρδιζαν οι Ινδίες και το Πακιστάν με την φθηνή τους εργατική δύναμη). Συνοπτικά, σύμφωνα με τον Pearson (1976), οι ξυλοδαρμοί των Πακιστανών και η εχθρική στερεοτυποποίησή τους, αποτελούν έκφραση του ακρωτηριασμού του τρόπου ζωής της τοπικής κοινότητας από τις αυθαίρετες κινήσεις ενός οικονομικού συστήματος το οποίο αδυνατούσαν τα μέλη της να ελέγξουν. Πιο συγκεκριμένα, αποτελούν μη-διαρθρωμένες και ανίσχυρες προσπάθειες άμεσης δράσης και παρέμβασης στους μηχανισμούς λειτουργίας της αγοράς.

Το κίνημα της διάλυσης των μηχανών συνιστούσε επίσης μια μορφή αντίστασης της εργατικής τάξης στην μηχανοποίηση και βιομηχανοποίηση της παραγωγής, μέσα από την άμεση δράση της λαϊκής μάζας. Αποτελούσε μίαν ασχημάτιστη και στοιχειώδη μορφή αντίστασης "από τα κάτω" απέναντι στις δυνάμεις που οι μάζες των εξαγριωμένων εργατών φαντάζονταν ότι μετέβαλαν τις ζωές τους (G. Pearson, 1976).

Οι δύο λοιπόν αυτές συμπεριφορές, της συντριβής των μηχανών (1826) και του ξυλοδαρμού των Πακιστανών (1964-70), επιτελούν κατά τον Pearson (1976) τις ίδιες κοινωνικές λειτουργίες. Ερχόμαστε έτσι στο τρίτο βασικό μας συμπέρασμα: *Η συλλογική παρέκκλιση και παραβατικότητα ανελίσσεται σε ιστορικές περιόδους πολιτιστικής και οικονομικής αποδιάρθρωσης. Αποτελεί μορφή μη-διαρθρωμένης αντίστασης ομάδων, οι οποίες δεν μπορούν να προσδιορίσουν επακριβώς το στόχο της αντίστασής τους.*

*

*

*

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι παραβατικοί και παρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί, αποτελούν συστατικά μέρη της ιστορίας της βρετανικής εργατικής τάξης και της νεολαίας της. Τα τρία βασικά συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε αποτελούν όρους ύπαρξης, ή πιο συγκεκριμένα, σταθερούς συντελεστές διαμόρφωσης των συγχρόνων νεανικών υποπολιτισμικών ομάδων και στυλ.

Οι μελέτες της ιστορικής εγκληματολογίας και κοινωνιολογίας, άσκησαν καθοριστική επίδραση στην εξέλιξη της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης κατά τα τελευταία χρόνια. Την οδήγησαν στο να εντάξει την ιστορική διάσταση στις αναλύσεις της. Αντιθέτως, ανεπηρέαστες φαίνεται να παραμένουν οι μακροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις της κοινωνιολογίας της Ηπειρωτικής Ευρώπης, οι οποίες στηρίζονται στα μοντέρνα χαρακτηριστικά των συγχρόνων αναπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εξακολουθούν να απολυτοποιούν και να γενικεύουν τα πράγματι υπάρχοντα νέα χαρακτηριστικά των συγχρόνων παρεκκλινόντων υποπολιτισμών¹.

---

¹ Ανάλογες απόψεις ασπαζόταν και ο γράφων, πριν ασχοληθεί με την ιστορική διάσταση του φαινομένου, τις οποίες και έχει διατυπώσει σε εργασίες του (βλ. Astrinakis, 1985 & Ασρινάκης, 1988).

2.2. Οι μεταπολεμικές μεταβολές στην Βρετανική κοινωνία και ο αντίκτυπός τους στην εργατική τάξη και την νεολαία της: Σύντομη κοινωνικο-ιστορική ανάλυση

Στο προηγούμενο κεφάλαιο προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι η ύπαρξη υποπολιτισμικών ομάδων και στυλ, στον χώρο της νεολαίας της εργατικής τάξης, δεν αποτελεί καινούριο κοινωνικό φαινόμενο. Όπως και οι άλλες ομάδες παρεκκλίνουσας και παραβατικής υφής, μορφές νεανικών υποπολιτισμών σχηματιζόντουσαν πολύ πριν τον Πο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μετά τον Πο Παγκόσμιο Πόλεμο και συγκεκριμένα από τις αρχές της δεκαετίας του '60 παρατηρούμε μια έξαρση στην εμφάνιση των υποπολιτισμικών στυλ. Η έξαρση αυτή συνοδεύεται από ουσιαστικές διαφοροποιήσεις σ' όλο το φάσμα της ανάπτυξής τους, των χαρακτηριστικών τους και των λειτουργιών τους. Παρουσιάζονται (τα στυλ) περισσότερο διαρθρωμένα, είναι ποικιλόμορφα και σχετικά μαζικά. Τα παρακολουθούμε να διαμορφώνουν κανονική σχεδόν ιστορική ακολουθία, αλληλοδιαδεχόμενα το ένα το άλλο. Συχνά διεθνοποιούνται, αποκτώντας πανευρωπαϊκές αν όχι και παγκόσμιες διαστάσεις. Έχουν εμπλουτισθεί με καινούργια πολιτισμικά και υποπολιτισμικά χαρακτηριστικά και επιτελούν διευρυμένες κοινωνικές λειτουργίες. Επινοούν και προωθούν όχι μόνο υποπολιτισμικές καινοτομίες αλλά και, ορισμένες φορές, πολιτισμικές, ενώ λειτουργούν και ως δίοδοι κοινωνικοποίησης.

Η έκρηξη των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης συνδέεται, ιστορικοκοινωνικά, από το σύνολο σχεδόν των βρετανών κοινωνιολόγων και εγκληματολόγων, με τις μεταπολεμικές κοινωνικές μεταβολές που συντελέστησαν στην βρετανική κοινωνία και τον αντίκτυπο που είχαν στην εργατική τάξη και στην νεολαία της. Για το λόγο αυτό θα προχωρήσουμε σε μια σύντομη και επιλεκτική μακροσκοπική εξέταση των κυριότερων παραμέτρων του φαινομένου αυτού.

2.2.1. Οι μεταπολεμικές μεταβολές στην Βρετανική κοινωνία

Μια από τις πλέον εμφανείς μεταβολές της δεκαετίας του 1950, ήταν η *έλευση της ευημερίας* (της "κοινωνίας της αφθονίας"). Η αύξηση της παραγωγής και η άνοδος του εισοδήματος μετέτρεψαν σε πραγματικότητα τα νέα πρότυπα κατανάλωσης. *Απομάκρυναν την κοινωνική έμφαση από την εργασία και την παραγωγή και την επικέντρωσαν στην κατοικία, στην ανάπαυση και στην κατανάλωση.*

Στενά συνδεδεμένη με τις νέες προτεραιότητες ήταν η *οικιστική πολιτική* που ακολούθησαν τόσο η ιδιωτική πρωτοβουλία, όσο και ο δημόσιος τομέας. Η δημόσια ανοικοδόμηση είχε αμεσότερες επιπτώσεις (εφ' όσον ο μεγαλύτερος όγκος του πληθυσμού παράμεινε αποκλεισμένος από την ιδιότητα κατοικία), *καταστρέφοντας πολλούς παραδοσιακούς εργατικούς συνοικισμούς.* Είτε η ανοικοδόμηση αυτή πήρε την μορφή της μετακίνησης των οικογενειών από την περιοχή που ζούσαν σε νέους δήμους ή συνοικίες (όπως π.χ. προς το

East End του Λονδίνου), είτε την μεταγενέστερη μορφή της ανοικοδόμησης ή ανάπτυξης των παλαιών συνοικιών και τετραγώνων, οι συνέπειές τους για την τοπική εργατική κοινότητα ήταν οι ίδιες. Συγκεκριμένα, αποδιοργάνωσαν τους κοινωνικούς δεσμούς της εκτεταμένης οικογένειας, ο ρόλος της οποίας ήταν ιδιαίτερα σημαντικός. Μια περαιτέρω συνέπεια, για εκείνους που παρέμειναν, ήταν η υποβάθμιση της περιοχής (πολύ σπάνια επακολούθησε αναβάθμιση). Η υποβάθμιση ήταν αλληλένδετη με την εισροή εγχρώμων εργατών, οι οποίοι έψαχναν για φθηνή κατοικία. Και η εμφάνισή τους ερμηνεύεται και ταυτίζεται με τον κοινωνικό υποβιβασμό της περιοχής, από τις εναπομείνουσες πληθυσμιακές ομάδες. Οσοι πάλι μετακινήθηκαν σε νέες κατοικίες, είχαν να αντιμετωπίσουν το μικρό διαμέρισμα, και κυρίως την έλλειψη κοινοτικού χώρου και των κοινωνικών του κέντρων (του pub, του καφέ-μπαρ της γειτονιάς, κ.λπ.).

Η καταστροφή της εργατικής κοινότητας, όπως υπογραμμίζουν και οι J. Clarke και T. Jefferson (1976), έχει βαρύνουσα σημασία, κατά το μέτρο που το μόρφωμα αυτό αποτελεί έναν από τους κεντρικούς θεσμούς της εργατικής κουλτούρας. Μιας κουλτούρας εφοδιασμένης με τα δικά της δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και νοημάτων τα οποία διαφέρουν σημαντικά από αυτά των μεσαίων στρωμάτων.

Μια άλλη σημαντική περιοχή που δέχθηκε την μεταβολή των κοινωνικών της προτύπων ήταν, σύμφωνα με τους Clarke και Jefferson (1976), η σφαίρα της ανάπτυξης (και της διασκέδασης). Εδώ, κοινωνικά (και ταξικά) σύνορα που προηγουμένως ήταν εμφανώς οριοθετημένα, μετατράπηκαν σε ασαφή. Επιπλέον, με την μετατόπιση της κοινωνικής έμφασης από την παραγωγή στην κατανάλωση, η ανάπτυξη προσέλαβε αυξημένο κοινωνικό ενδιαφέρον, μετατρέπόμενη σε πρόβλημα.

Μια σημαίνουσα διάσταση της αλλαγής αυτής ήταν η παρακμή της γειτονιάς ως εστίας ανάπτυξης και διασκέδασης και η συγκέντρωση των φόρουμ παροχής αναψυχής στα κέντρα των πόλεων (κλεισιμο τοπικών κινηματογράφων, παμπς, κ.λπ.). Τα κεντρικά (και ολιγοπωλιακά συνήθως) συγκροτήματα παροχής διασκέδασης, οδήγησαν ή εξανάγκασαν τα τοπικά κοινωνικά κέντρα να οδηγηθούν σε μετασχηματισμό και εκσυγχρονισμό — προκειμένου να επιβιώσουν και να μπορέσουν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά. Και ο εκσυγχρονισμός αυτός έγινε κάτω από τους όρους και τις επιρροές των επιχειρήσεων του κέντρου.

Οι αλλαγές στην παροχή διασκέδασης βασίσθηκαν, και στην συνέχεια ενίσχυσαν, την πεποίθηση της μεταβαλλόμενης κοινωνικής σύνθεσης των πελατών. Η εικόνα του πελάτη δομήθηκε στα μεσοαστικά χαρακτηριστικά της ευημερίας, της συγκοινωνιακής ευκολίας (αυτοκίνητο Ι.Χ.) και στην ικανότητα για ορθολογική επιλογή ανάμεσα σε εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης. Η νέα εικόνα του πελάτη, εξέφραζε τον "πελάτη-καταναλωτή" (δηλαδή, εξωτερική και παροδική δέσμευση με το καταναλωτικό αγαθό), απορρίπτοντας τον "πελάτη-μέλος".

Οι μεταπολεμικές αλλαγές στο ποδόσφαιρο, απεικονίζουν τις μεταβολές που μόλις αναπτύξαμε. Σύμφωνα με τους I. Taylor και D. Wall (1976), το ποδόσφαιρο ήταν ο σημαντικότερος θεσμός αναψυχής στην κουλτούρα της εργατικής τάξης. Για τον λόγο αυτόν, αποτέλεσε ένα από τα κεντρικότερα πολιτιστικά ενδιαφέροντα των σκίνχεντς και αποτελεί το μοναδικό σύγχρονο κανάλι έκφρασης του χούλιγκανισμού.

Η επαγγελματισμοποίηση, η εμπορευματοποίηση και η διεθνοποίηση μπορεί να θεωρηθούν ως οι κυριότερες μεταβολές στο ποδόσφαιρο. Το αποσπών από τους κόλπους της εργατικής κουλτούρας και, σύμφωνα με τον Ian Taylor, το αστικοποιούν. Οι διαδικασίες αυτές άλλαξαν την δομή και λειτουργία των αθλητικών ομίλων καθώς και την διοργάνωση, τους σκοπούς και τον τρόπο διαδραμάτισης του αγώνα.

Η ιδέα του υποστηρικτή της ομάδας και του οπαδού ή "ποδοσφαιρόφιλου", επαναπροσδιορίστηκε. Ο γνήσιος υποστηρικτής παύει να είναι η παραδοσιακή σημασιοτολισμένη φιγούρα που ταυτίζει την τύχη του με την πορεία της ομάδας. *Εννοια του ιδεώδους υποστηρικτή έχει γίνει ο άνδρας που είναι παθητικός δέκτης και εκλεκτικός καταναλωτής (και δεν συμμετέχει ούτε καν συμμερίζεται τις υποθέσεις της ομάδας).* Η φυσική εμπειρία του να σταθεί κανείς και να φωνάζει ανάμεσα σε ένα εξεγερμένο πλήθος, αντικαταστάθηκε από το χειροκρότημα των περιτέχνων φάσεων του αγώνα. *Το παιχνίδι μετασχηματίστηκε σε θέαμα και ο ρόλος του ποδοσφαιρόφιλου είναι να το κατανοήσει και να το θαυμάσει.*

Επακόλουθο της μεταβολής που επήλθε στην εικόνα του οπαδού και ποδοσφαιρόφιλου, ήταν η *ποινικοποίηση ορισμένων συμπεριφορών του πλήθους και ο προσδιορισμός τους ως εκνόμων και παραβατικών.*

Οι συμπεριφορές αυτές εθεωρούντο προηγουμένως νόμιμες και κανονικές ήταν δε ενταγμένες στα θεσμικά και εθιμικά πλαίσια διεξαγωγής του αγώνα. Η "απειλή φυσικής βίας", η "εξύβριση Αρχής" και η "υβριστική συμπεριφορά", αποτελούσαν τις κύριες κατηγορίες που απάγγελαν στους χούλιγκανς οι φορείς του τυπικού κοινωνικού ελέγχου κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όπως προκύπτει από έρευνα του E. Τhίνιζας (1980) και άλλες μελέτες. Η αύξηση και ενίσχυση των ποινικών μέτρων, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980, οδήγησε στην πλήρη εγκληματισμοποίηση της συμπεριφοράς χούλιγκαν. Ετσι, τέθηκε σε λειτουργία το σπιράλ ενίσχυσης και διάχυσης, και εν συνεχεία, αποστέωσης της παρέκκλισης (J. Young, 1971). *Κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγείται μια από τις διαστάσεις — η συμβολή της κοινωνικής αντίδρασης — που συνθέτουν την σημερινή εκρηκτική κατάσταση του ποδοσφαιρικού χούλιγκανισμού.*

Το τρίτο και τελευταίο, στα πλαίσια της επιλεκτικής μας ανάπτυξης, πεδίο που αναδιοργανώθηκε κοινωνικά, ήταν η *κοινωνική πρόνοια για τον πολίτη. Η συγκεκριμενοποίηση της κοινωνικής πολιτικής στην περιοχή της εκπαίδευσης, θα συγκεντρώσει το δικό μας ενδιαφέρον.*

Πρόκειται κυρίως για την άρση των εμφανών κοινωνικο-πολιτισμικών εμποδίων στην παροχή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (δίδακτρα, κριτήρια εισοδήματος και κοινωνικού status για την εγγραφή σε ορισμένα σχολεία, κ.λπ.), καθώς και την *αναδιοργάνωση του*

εκπαιδευτικού συστήματος στην βάση της ατομικής ικανότητας και επίδοσης. Έτσι οι μόνες επιτρεπτές και ορατές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους μαθητές, είναι πλέον εκείνες που σχετίζονται με την ατομική τους ικανότητα.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, μάλλον οριακά επηρέασαν την ενδοσχολική εμπειρία των νέων της εργατικής τάξης, δηλαδή το πρόγραμμα σπουδών και την διαδικασία της εκπαίδευσης, τις αντιλήψεις και στάσεις των καθηγητών απέναντι στους μαθητές, ή την χρήση της γλώσσας. Περισσότερο, όπως υποστηρίζει ο David Reynolds (1976), *μετέτρεψαν τις έκδηλες κοινωνικές αποστάσεις σε λανθάνουσες, εξατομικεύοντας και ψυχολογικοποιώντας τα κοινωνικοπολιτισμικά διαρθρωμένα μειονεκτήματα των νέων της εργατικής τάξης*. Ιατροκοποίησαν δηλαδή, σύμφωνα με τον Alain Touraine (1984), τις κοινωνικές συγκρούσεις, μετασχηματίζοντάς τις σε "μαθησιακές δυσκολίες", "προβλήματα συγκέντρωσης της προσοχής" ή γενικότερα σε "ψυχικές διαταραχές".

Για τους παραπάνω λόγους, η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, κατά την δεκαετία του 1980, επικέντρωσε το ενδιαφέρον της σε δύο ερευνητικούς τομείς. Στην μελέτη της διδακτέας ύλης και των κοινωνικών της νοημάτων ("curriculum" studies), και στις διατομικές σχέσεις καθηγητών και μαθητών, όπου αυτές προσλαμβάνονται και ως διομαδικές σχέσεις. Τις ίδιες ερευνητικές προτεραιότητες ακολουθεί και η κοινωνιολογία της παρέκκλισης δίνοντας έμφαση στην υφή των σχέσεων μεταξύ καθηγητών και μαθητών. Αυτό, διότι θεωρεί ότι στις συγκρουσιακές σχέσεις των δύο αυτών ομάδων, οφείλεται σε σημαντικό βαθμό η παραγωγή της νεανικής παρέκκλισης και εγκληματικότητας.

*

*

*

Συνοψίζοντας, λοιπόν, παρατηρούμε τα εξής: πρώτον, οι περισσότεροι κεντρικοί θεσμοί της κουλτούρας της βρετανικής εργατικής τάξης *διήλθαν ή βρίσκονται σε διαδικασία κρίσης και αποσύνθεσης*, πράγμα που οφείλεται στις μεταπολεμικές αλλαγές της βρετανικής κοινωνίας. Δεύτερον, η βρετανική εργατική τάξη, από παράδοση, ήταν εφοδιασμένη με μια δική της συνεκτική κουλτούρα, με τα δικά της δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και κοινωνικών νοημάτων που διαφέρουν σημαντικά από αυτά των αστικών στρωμάτων.

2.2.2. Οι απαντήσεις της Αγγλικής εργατικής τάξης στις μεταπολεμικές κοινωνικές αλλαγές και στην κρίση που επήλθε

Η κρίση αυτή μετεξελίχθηκε σε οξεία κοινωνική ένταση, με την παρεμβολή των διαδοχικών οικονομικών κρίσεων και τις προσπάθειες αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της οικονομικής δομής της χώρας (περί τα μέσα της δεκαετίας του 1960). Επακόλουθο των εντάσεων αυτών ήταν η εκδήλωση σοβαρών αντιθέσεων και συγκρούσεων στις σχέσεις κράτους-οικονομίας και κράτους-πολιτών. Την οξεία συγκρουσιακή αυτή κατάσταση ο S.

Hall και οι συνεργάτες του (αλλά και η μεγαλύτερη μερίδα του βρετανικού "Νέου Κύματος") εκτιμούν ως κρίση ηγεμονίας στην μεταπολεμική Βρετανία, βασιζόμενοι στις αναλύσεις του Gramsci.

Κατά τον S. Hall, η χώρα κυριαρχήθηκε από αγωνία λόγω των μεταβαλλομένων κοινωνικών συνθηκών. Αυτή η αγωνία μετατέθηκε και προβλήθηκε ειδικά, πάνω στον ευρύτερο στόχο "νεολαία": "η γενικευμένη ηθική αγωνία, αναφορικά με την "κατάσταση των πραγμάτων", συμπτυνώθηκε αρχικά στην νεολαία. Η νεολαία λειτούργησε ως μεταφορά για την κοινωνική αλλαγή και ως δείκτης για την κοινωνική αγωνία" (Hall et al., 1978:235). Στη συνέχεια συγκεκριμενοποιήθηκε σε ηθικό πανικό προσανατολισμένο σε δύο μερικότερους στόχους. Πρώτον, στην αύξηση της εγκληματικότητας και της παρέκκλισης στους κόλπους της εργατικής κυρίως νεολαίας, σαν συνέπεια "έκκλυσης" των ηθών της (G. Pearson, 1983). Δεύτερον, στην αύξηση της εγκληματικότητας του δρόμου, του κοινού δηλαδή εγκλήματος, από την μαύρη νεολαία (Hall et al., 1978).

Σύμφωνα με τις επεξεργασίες των J. Clarke και T. Jefferson (1976), η βρετανική εργατική τάξη αποκραυστάλλωσε ποικίλους και διαφορετικούς τρόπους απαντήσεων στις εξελίξεις της μεταπολεμικής περιόδου. Τους τρόπους αυτούς, οι προαναφερόμενοι συγγραφείς, τους οργανώνουν σε τρεις κύριους τύπους, κατασκευάζοντας έτσι μια κλίμακα απαντήσεων.

Ο πρώτος τύπος περιλαμβάνει τον "κυρίαρχο τρόπο" απάντησης που αναλύεται σε δύο παραλλαγές. Πρώτον, στην "μοιρολατρική υποταγή και συμμόρφωση". Με την έκφραση αυτή εννοείται η αποδοχή της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης (όπως είναι), χωρίς προσπάθεια ούτε συλλογικής αντιστάσης, ούτε ατομικής κοινωνικής ανέλιξης. Η δεύτερη παραλλαγή μπορεί να ονομασθεί "φιλοδοξη απάντηση". Εδώ το άτομο αποδέχεται την υπάρχουσα κοινωνική κατάσταση. Όμως, δεν αποδέχεται την θέση του μέσα σ' αυτήν. Έτσι, φιλοδοξεί και επιδιώκει να διασχίσει ατομικά την διαίρεση "εμείς/αυτοί", να ανελιχθεί δηλαδή κοινωνικά. Είναι η περίπτωση του "toity" εργάτη.

Ο δεύτερος τύπος περιλαμβάνει την "διευθετιστική απάντηση". Όπως ο όρος "διευθέτιση" υποδηλώνει, η συμπεριφορά αυτή είναι συμβιβαστική. Δηλαδή, ταυτόχρονα και αποδέχεται και απορρίπτει την υπάρχουσα κατάσταση. Αυτό που κυρίως χαρακτηρίζει τον διευθετιστικό τύπο, είναι η διάσταση που υπάρχει ανάμεσα στην δημόσια και ιδιωτική όψη των στάσεων και συμπεριφορών. Για παράδειγμα: η θεωρητική και αφηρημένη καταδίκη της κλοπής ενός αυτοκινήτου από την τοπική νεανική "συμμορία", αντικατοπτρίζει την δημόσια πλευρά στην συμπεριφορά της συγκεκριμένης εργατικής γειτονιάς. Στην ιδιωτική όμως πλευρά της συμπεριφοράς της γειτονιάς αυτής παραπέμπει η συγκάλυψη του γεγονότος, η μη-αποκάλυψη των δραστών στην αστυνομία και, ενδεχομένως, η επιείκεια και κατανόηση που θα επιδειχθεί στην πράξη, απέναντι στην νεανική αυτή ομάδα.

Η διευθετιστική απάντηση υποδιαιρείται σε τρεις παραλλαγές. Ο τρόπος αντίδρασης που μόλις αναπτύξαμε, συνιστά την πρώτη παραλλαγή η οποία είναι και ο κλασικότερος τύπος διευθέτισης. Πρόκειται γι' αυτό που οι Clarke και Jefferson ονομάζουν "εμείς/αυτοί". Η δεύτερη παραλλαγή του διευθετιστικού τύπου είναι η συνδικαλιστική απάντηση. Αυτή συνιστά ένα τρόπο αντίδρασης λιγότερο μοιρολατρικό σε σύγκριση με την διαίρεση "εμείς/αυτοί". Η τρίτη παραλλαγή πλησιάζει την δεύτερη (συνδικαλιστική) από την άποψη της μειωμένης

μοιρολατρικότητας. Πρόκειται για την *παρεκκλίνουσα και εγκληματική απάντηση*. Και εδώ η σύγκρουση περιορίζεται (εκτός αν, όπως υποστηρίζουν οι παραπάνω εγκληματολόγοι, παρεμβληθούν περίοδοι ιδιαίτερα έντονης κοινωνικής κρίσης, οπότε μετατρέπεται σε "κοινωνική ληστεία" τύπου Hobsbawm).

Οι απαντήσεις συνολικής αντίθεσης υπάγονται στον τρίτο και τελευταίο τύπο. Εδώ έχουμε σφαιρική αμφισβήτηση της νομιμοποίησης του πολιτικού ή/και κοινωνικού συστήματος, καθώς και οργανωμένη πολιτική δράση διαφόρων επιπέδων και προσανατολισμών.

*

*

*

Δώσαμε έμφαση στην παρουσίαση του διευθετιστικού τύπου και στις παραλλαγές του, διότι όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο (3.1) αναλυτικά, οι Clarke και Jefferson συσχετίζουν ευθέως την *γονεϊκή αυτή πολιτιστική απάντηση με την διαμόρφωση και ανάπτυξη των συλλογικών μορφών νεανικής παρέκκλισης ή παραβατικότητας, και των υποπολιτισμικών στύλ, στην μεταπολεμική Βρετανία. Συγκεκριμένα, η παραδοσιακή νεανική εγκληματικότητα προκύπτει από την αντιπατική γονεϊκή συμπεριφορά σε σχέση με το "εμείς/αυτοί". Η κυρίαρχη και δημοφιλής νεανική κουλτούρα συνδέεται με την συνδικαλιστική απάντηση. Τέλος τα παρεκκλίνοντα νεανικά υποπολιτισμικά στύλ, αντικατοπτρίζουν την παρεκκλίνουσα και εγκληματική γονεϊκή παραλλαγή (J. Clarke & T. Jefferson, 1976).*

2.3. Η παρεμβολή των δυναμικών κοινωνιολογικών προσεγγίσεων: η παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα ως μοντέρνο φαινόμενο

Στην πρώτη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου, διαπραγματευθήκαμε τις ιστορικές αφητηρίες των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης. Στη συνέχεια, εξετάσαμε ορισμένες παραμέτρους οι οποίες εξηγούν μακροσκοπικά την μεταπολεμική έκρηξη των σχηματισμών αυτών. Πρόκειται για τις μεταπολεμικές αλλαγές της Βρετανικής κοινωνίας. Θα προχωρήσουμε τώρα στην ανάπτυξη ορισμένων μοντέρνων και συγχρόνων διαστάσεων του φαινομένου. Με την προσθήκη αυτή, ίσως αποκτήσουμε μια τρισδιάστατη, και επομένως πιο σφαιρική, αντίληψη της παρεκκλίνουσας υποκοουλτούρας: την ιστορική-παραδοσιακή της πλευρά, τον μεταπολεμικό της χαρακτήρα, ως προϊόν της ανάπτυξης των ετών 1950-70 και αι τέλος την μοντέρνα της φύση — όπως παρουσιάζεται από τις δυναμικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις.

Στην ενότητα λοιπόν αυτή θα παρεμβάλλουμε ορισμένα στοιχεία της δυναμικής κοινωνιολογικής προσέγγισης, ορισμένων κοινωνιολόγων της Ηπειρωτικής, κυρίως, Ευρώπης. Οι προσεγγίσεις αυτές προσδιορίζουν τους παρεκκλινόντες υποπολιτισμούς ως μοντέρνες μορφές περιθωριοποίησης. Στηρίζονται στα μακροκοινωνικά μεγέθη και διαδικασίες, στα δομικά χαρακτηριστικά και στις κοινωνικές συγκρούσεις και αντιθέσεις των συγχρόνων κοινωνιών: της "μεταβιομηχανικής κοινωνίας" (A. Touraine, 1984), της "νεωτερικότητας" ("modernité", G. Balandier, 1985), του "εκσυγχρονισμού" ("modernisation", P. Berger et al, 1973) και των "αναπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών" (J. Hubermas, 1981). Ενώ, ο Άγγλος κοινωνιολόγος K. Roberts (1983) από την άλλη πλευρά, επισημαίνει και αναλύει την δημιουργία και τις λειτουργίες της σφαίρας της ανάπαυσης (leisure), στις μοντέρνες κοινωνίες.

Η εξέταση θα είναι πολύ σύντομη, γι' αυτό και την προσδιορίζουμε ως παρεμβολή. Πριν όμως περάσουμε σε αυτήν, θα ασχοληθούμε κριτικά με ορισμένους περιορισμούς, ίσως δε και αδιέξοδα, στη σύλληψη και εξήγηση των νεανικών υποπολιτισμών από την σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση — και ιδίως από μια συγκεκριμένη τάση της — για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα (μέχρι το 1980 περίπου). Τα προβλήματα αυτά σχετίζονται, ως επί το πλείστον, με την "αρνητική" δυναμική και την υπεργενίκευση των περιορισμών, όπως αποδίδονται στις κουλτούρες και υποκοουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η κριτική αυτή επισημαίνει ορισμένα κενά που οι δυναμικές κοινωνιολογικές θεωρήσεις θα μπορούσαν ενδεχομένως να καλύψουν.

2.3.1. Κριτική διαπραγμάτευση ορισμένων σημείων της Σύγχρονης Βρετανικής Υποπολιτισμικής θεώρησης

Ένα σημαντικό μέρος της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης, αποδίδει την διαμόρφωση των παρεκκλινόντων νεανικών στύλ, αποκλειστικά σχεδόν, στις διαδικασίες

κρίσης, αποδιάρθρωσης και αναδιάρθρωσης των παραδοσιακών, προπολεμικών δομών, θεσμών και πολιτισμικών προτύπων της Βρετανικής κοινωνίας. Διαδικασίες που κατά κύριο λόγο χαρακτηρίζονται από ρήξεις, μετατροπή της δομής της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της εργατικής τάξης και γενικευμένη κρίση της κουλτούρας της. Αυτό ισχύει περισσότερο για τα πρώτα στάδια της θεώρησης αυτής (G. Mungthum & G. Pearson, 1976). *Η δυναμική λοιπόν της θεώρησης αυτής περιορίζεται, αφ' ενός από την αρνητική, κατά κάποιο τρόπο, επαγωγή και αφ' ετέρου, από τον αποκλειστικά απαντητικό χαρακτήρα που προσδίδει στην δημιουργία των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών.*

Η βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση, μέχρι το 1980 περίπου, αντιμετώπιζε τα υποπολιτισμικά στύλ ως *αποκλειστικά βρετανικά μορφώματα*. Η αντιμετώπιση αυτή συνδέεται άμεσα με τα θεωρούμενα ως αίτια της διαμόρφωσής τους. Οι πρώτες μελέτες της "κουλτούρας της νεολαίας της εργατικής τάξης", υπερέβαλλαν στην έμφασή τους στις στρωματικές, εθνικές-βρετανικές και τυπικές ιδιαιτερότητες των νεανικών υποπολιτισμών. Απέρριπταν κάθε συνάφειά τους με ξένες, π.χ. βορειοαμερικάνικες υποκουλτούρες (G. Mungtham & G. Pearson, 1976. G. Murdock & R. McCron, 1976) και θεωρούσαν τους σχηματισμούς αυτούς ως συστατικές κουλτούρες της αγγλικής εργατικής τάξης, όχι υποπολιτισμούς (G. Murdock & R. McCron, 1976. G. Mungtham & Pearson, 1976). Αν όμως είναι αυτοί οι μόνοι καθοριστικοί παράγοντες δόμησης των ομάδων τούτων, τότε μένει ανεξήγητη η μαζική επίδραση που έχουν και σε άλλα τμήματα της νεολαίας, ακόμη και στο ίδιο το Ην. Βασίλειο. Ούτε, ακόμη περισσότερο, εξηγείται η διεθνοποίηση των σχηματισμών αυτών.

Η εξάπλωση, μαζικοποίηση και διεθνοποίηση των υποπολιτισμικών ομάδων λοιπόν, δύσκολα εξηγείται από το βρετανικό "Νέο Κύμα". Πιο συγκεκριμένα, κατά τις πρώτες ερμηνείες της "Σχολής" αυτής, μια ομάδα αντιμετώπιζε ανάλογες εξελίξεις είτε ως κατ' εξοχήν αποτέλεσμα των οικονομικών μορφών της κοινωνικής αντίδρασης (I. Taylor & D. Wall, 1976), είτε ως πιέσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης, αποδυνάμωσης και ομαλοποίησης (D. Hebdige, 1981 [1979]). Ομως, οι πρόσφατες απόψεις έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά. Μάλιστα, ορισμένοι κοινωνιολόγοι μελετούν την πολιτιστική βιομηχανία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την μουσική (το rock'n'roll δηλαδή), για να διαπιστώσουν τους τρόπους μεταβίβασης των υποπολιτισμικών προτύπων (ως μηνυμάτων, κ.λπ.) και ως εκ τούτου την εξάπλωση και διεθνοποίηση των παρεκκλινόντων σχηματισμών (S. Frith, 1986, D. Laing, 1986). Σύμφωνα με τον M. Brake (1985): "οι επιτυχείς υποκουλτούρες χρειάζονται λίγο μόνο χρονικό διάστημα για να ξεδιπλωθούν από τις αφετηρίες τους και να ξεπεράσουν τα ταξικά όρια. Το αποτέλεσμα όμως δεν είναι η συγχώνευση όλων των νέων σε μια αταξική νεανική κουλτούρα, αλλά η διαστρωμάτωση κάθε κατεύθυνσης σε μια σειρά επιπέδων με διαφορετικά νοήματα για τους συμμετέχοντες. Τα επίπεδα αυτά απευθύνονται και προσελκύουν νέους οι οποίοι αντιμετωπίζουν διαφορετικές αντιθέσεις στα πλαίσια αντιστοιχών ταξικών θέσεων". Ο D. Laing (1986) υποστηρίζει ότι, αναφορικά με την διεθνοποίηση των υποπολιτισμών (και συγκεκριμένα των punk's), πρόκειται για μια προσαρμογή της φόρμας στα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα των χωρών υποδοχής, μέσα από δανεισμούς στοιχείων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η υποκουλτούρα αποκτά εθνικό χαρακτήρα, "εγχωριοποιείται" ("domestication").

Ένα σημαντικό μέρος της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης, *εκμηδενίζει τις προοπτικές που μπορεί να έχουν ορισμένες υποκοουλτούρες*. Βέβαια, ένας παρεκκλίνων υποπολιτισμός έχει, εξ ορισμού νομίζουμε, περιορισμένες προοπτικές (αν έχει καθόλου). Εν τούτοις, στην περίπτωση ορισμένων, ηπίων κυρίως, υποπολιτισμικών ομάδων (mods, glamrock, punks), υπήρξαν τέτοιες: πολιτιστική διάδοση και αναγνώριση, μαζικοποίηση, κοινωνική και πολιτιστική ανέλιξη ορισμένων ομάδων (καλλιτέχνες: μουσικοί, εικαστικοί, κ.λπ.). Αυτά όμως θεωρούνται από ορισμένους κοινωνιολόγους ως εξαστισμός, διάβρωση και αποδυνάμωση της υποκοουλτούρας (I. Taylor & D. Wall, 1976). Η ίδια άποψη εκφράζεται και για τις *πολιτιστικές καινοτομίες των σχηματισμών αυτών*. Είτε πρόκειται για την διάδοση μιας στυλιστικής εμφάνισης και την μετατροπή της σε μόδα, είτε για την καθιέρωση μιας ενόργανης μουσικής φόρμας και την ανάδειξή της σε καλλιτεχνικό ρεύμα, είτε, τέλος, για την δημοσιοποίηση συμπεριφορικών και αξιολογικών στοιχείων της κουλτούρας της εργατικής τάξης (που συχνά έχουν σαν αποτέλεσμα την πολιτιστική αναγνώριση της κοινωνικής ταυτότητας ακόμη και των σκληρών τμημάτων της), μέσα από video-clips κ.λπ., η ερμηνεία που δίνεται παραπέμπει, κατ' απόλυτο τρόπο, στις ανάγκες του καταναλωτικού καπιταλισμού για ενσωμάτωση νέων κοινωνικών στρωμάτων (της νεολαίας της εργατικής τάξης στην προκειμένη περίπτωση) στην αγορά.

Η σφαίρα της ανάπαυσης (leisure) θεωρείται ως καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης αλλά και ευρύτερο πεδίο λειτουργίας των παρεκκλινόντων μορφωμάτων. Οι λειτουργίες όμως της σφαίρας αυτής *εξαντούνται στην επίλυση των ματαιώσεων και απογοητεύσεων (Frustrations)*, όπως σαφώς επισημαίνει ο K. Roberts (1983). Δεν της αποδίδεται η ευρύτητα των λειτουργιών που επιτελεί, σε σχέση με τους νεανικούς υποπολιτισμούς, σε μια σύγχρονη αναπτυσσόμενη κοινωνία.

Ανάμεσα στην νεολαία της εργατικής τάξης και την νεολαία των αστικών στρωμάτων *υπάρχουν πολλά κοινά σημαντικά προβλήματα*, πολιτιστικής ως επί το πλείστον φύσης. Τέτοια είναι, για παράδειγμα, οι δυσκολίες επικοινωνίας, η υπερβολική εξατομίκευση και η απονοματοποίηση των κοινωνικών αξιών. Μεταξύ των άλλων ζητημάτων, οι νεανικές κουλτούρες και υποκοουλτούρες, τόσο της αστικής όσο και της εργατικής τάξης, επεξεργάζονται και επιλύουν υποπολιτισμικά και τα κοινά αυτά προβλήματα. Συμβαίνει έτσι κάποτε να είναι δυσδιάκριτη, όχι μόνο η ταξική αφετηρία ενός υποπολιτισμικά επανεπεξεργασμένου προβλήματος, αλλά και της ίδιας της υποκοουλτούρας. Η περίπτωση του glamrock cult (και, λιγότερο, του punk), είναι ίσως χαρακτηριστική από την άποψη αυτή. Και μόνον οι πρόσφατες μελέτες του Νέου Κύματος της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης (D. Laing, 1985, M. Brake, 1985, κ.λπ.), επισημαίνουν και ερευνούν τα προαναφερόμενα σημεία τομής, ξεπερνώντας έτσι τους απολυτοποιημένους και αγεφύρωτους διαχωρισμούς που έθετε η ταξική ανάλυση της περιόδου πριν το 1980.

*

*

*

Τα σημεία που παρουσιάσαμε συνιστούν μίαν ενιαία, επιστημολογικά συνεκτική δέσμη απόψεων μιας συγκεκριμένης τάσης μελετητών της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Η ομαδική και συνεκτική υφή καθιστά τις απόψεις αυτές επιδεκτικές κριτικής διαπραγμάτευσης, από την άποψη της περιοριστικής και "αρνητικής" δυναμικότητας που προσδίδουν στις νεανικές κουλτούρες και υποκουλτούρες της εργατικής τάξης. Βέβαια, οι περιορισμοί και αποκλεισμοί που θέτουν οι απόψεις αυτές, χαρακτηρίζουν, πράγματι, έντονα την παρεκκλίνουσα υποπολιτισμική λύση. Όμως εδώ έχουμε ορισμένες υπερβολές στην έμφαση και υπεργενικεύσεις.

Η κριτική παρουσίαση της δέσμης αυτής διευκολύνει ίσως στην αντιπαράβολή και σύγκριση με τις θεωρήσεις ορισμένων εκπροσώπων της δυναμικής κοινωνιολογίας. Κατά πρώτο λόγον όμως καθορίζει τα κενά, τα οποία οι μοντέρνες κοινωνιολογικές θεωρήσεις θα μπορούσαν ενδεχομένως να συμπληρώσουν.

2.3.2. Η σύσταση και η σύνθεση του περιεχομένου της κοινής θεματικής των μακροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων

Σε δύο προηγούμενες εργασίες του γράφοντος τέθηκαν ορισμένες βάσεις μιας συνθετικής δυναμικής κοινωνιολογικής προσέγγισης των υποπολιτισμικών ομάδων της νεολαίας της εργατικής τάξης. Στην πρώτη ασχολήθηκε αποκλειστικά με την κοινωνιογένεση του punk (Α. Astrinakis, 1985). Στην δεύτερη, υπήρξε προσπάθεια μελέτης ενός ευρύτερου φάσματος "νέων μορφών περιθωριοποίησης της νεολαίας" (σύμφωνα με τις τότε απόψεις του), ξεκινώντας από ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά τους και βασιζόμενος, σε σημαντικό βαθμό, στις θεωρητικές επεξεργασίες και έρευνες που συσχετίζουν το φαινόμενο αυτό με τα νέα ή μοντέρνα χαρακτηριστικά των συγχρόνων αναπτυσσόμενων κοινωνιών (Α. Αστρονάκης, 1988). Για τους λόγους αυτούς, η διαπραγμάτευση που ακολουθεί απ' ενός, μεν τροποποιεί και συμπληρώνει, ενδεχομένως και ανασκευάζει, παλαιότερες διαπιστώσεις και απόψεις, απ' ετέρου δε, επιδιώκει τη λιγότερη δυνατή επανάληψη μιας ήδη παρουσιασμένης ύλης.

Οι επιμέρους επιστημολογικές αντιλήψεις των μακροκοινωνιολογικών θεωρήσεων της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας, είναι συχνά διαμετρικά αντίθετες μεταξύ τους. Μπορούν όμως να ενοποιηθούν και να συγκροτήσουν, με τις απαραίτητες αφαιρέσεις και σχηματοποιήσεις, μια κοινή θεματική. Ο κορμός της κοινής θεματικής αποτελείται από τρία κομβικά σημεία τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με μια ενιαία λογική αντιμετώπισης του περιθωριακού φαινομένου, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

(α) *Πρώτο κοινό σημείο-κόμβος: η ενιαία αντιμετώπιση των διαφόρων μορφών συλλογικής παρέκκλισης και παραβατικότητας*

Το πρώτο κομβικό σημείο συνίσταται στην ενιαία αντιμετώπιση των διαφόρων μορφών συλλογικής παρέκκλισης και παραβατικότητας της νεολαίας, ανεξάρτητα από συγκεκριμένες

ταξικές τοποθετήσεις. Κοινός παρονομαστής τους είναι η χρήση της έννοιας "περιθωριοποίηση" (και "περιθωριακότητα") που αντιδιαστέλλεται από την "παρέκκλιση", την "υποκουλτούρα" και πολύ περισσότερο από την "παραβατικότητα" (και "εγκληματικότητα"). Ως περιθωριοποίηση εννοείται η μη ενεργός συμμετοχή στις κεντρικές διαδικασίες της κοινωνικής ζωής. Η διαφοροποίηση ορισμένων πληθυσμιακών κατηγοριών σε περιθωριακές και κεντρικές, ως συνάρτηση της συμμετοχής τους στην κοινωνική ζωή, συνδέεται άμεσα με τις δομικά προσδιορισμένες κοινωνικές ανισότητες και αποστάσεις, καθώς και τις πολιτιστικά αναγνωρισμένες διακρίσεις και αξιολογήσεις μιας κοινωνίας (Α. Αστρινάκης, 1988:64). Διαφαίνεται, νομίζουμε, από τον ορισμό αυτό, ότι η έννοια της περιθωριακότητας εμπνέεται από τις αναλύσεις των κοινωνικών διαφοροποιήσεων και αποστάσεων και είναι φορτισμένη με πολιτική ιδεολογία, περισσότερο τουλάχιστον από ότι η έννοια της παρέκκλισης (που προέρχεται από την λειτουργιστική παράδοση και είναι καθορισμένη "μόνο" με κοινωνικοπολιτιστικές αξιολογήσεις).

Σύμφωνα λοιπόν με τις προσεγγίσεις αυτές, οι κουλτούρες και οι παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, και οι κουλτούρες ή παρεκκλίσεις της νεολαίας των αστικών στρωμάτων, συγκλίνουν και διαχέονται στο ενιαίο ρεύμα, ή κατά περίπτωση κίνημα, της περιθωριοποίησης. (Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι, σε άλλους τομείς της κοινωνιολογικής έρευνας, δεν υιοθετείται η διαφορική ταξική ανάλυση).

(β) Δεύτερο κοινό σημείο-κόμβος: οι μοντέρνες εκφάνσεις της νεανικής περιθωριοποίησης και οι αφητηρίες τους

Η ενιαία αντιμετώπιση που απολαμβάνει η συλλογική νεανική παρέκκλιση και παραβατικότητα, στοιχειοθετείται από τα μοντέρνα, καινούργια χαρακτηριστικά και τις θετικές, δυναμικές κοινωνικές λειτουργίες που της προσδίδουν οι θεωρήσεις αυτές. Θεωρούν δηλαδή τη νεανική περιθωριοποίηση ως κατ' εξοχήν νέο φαινόμενο και αποτέλεσμα ορισμένων καινούργιων γνωρισμάτων και αντιθέσεων των συγχρόνων αναπτυσσόμενων κοινωνιών. Αυτό αποτελεί και το δεύτερο κομβικό σημείο.

Η φύση και ο τρόπος λειτουργίας των νέων κοινωνικών συγκρούσεων

Ο Alain Touraine (1984, 1984/85), συναρτά τα φαινόμενα περιθωριοποίησης από την φύση και τους τρόπους λειτουργίας των νέων κοινωνικών συγκρούσεων, όπως αναδύονται στα πλαίσια της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Ταυτόχρονα συνδέει τα φαινόμενα περιθωριοποίησης με τα "νέα κοινωνικά κινήματα" (οικολόγους, ειρηνιστές, φεμινίστριες, ομοφυλόφιλους, κ.λπ.) και ιδιαίτερα, με τα πολιτιστικά κινήματα.

Σύμφωνα με την συγκρουσιακή λογική της ανάλυσης του Α. Touraine (1984:249-269. Α. Αστρινάκης, 1988:60-62), σε μια μεταβιομηχανική κοινωνία οι συγκρούσεις γενικεύονται. Η μετακοινωνική τάξη, η οποία τμηματοποιούσε και στεγανοποιούσε τις κοινωνικές συγκρού-

σεις, μαζί με τις συνεπαγόμενες διεκδικήσεις, οχυρώνοντας έτσι την κοινωνική τάξη, αποσυντίθεται και απομυθοποιείται. Έτσι, στην θέση μιας υπέρτατης ενότητας του κόσμου διαμορφώνεται ένα κεντρικό παιγνίδι των κοινωνικών συγκρούσεων.

Κατά τον Touraine, οι δομικές συγκρούσεις διαχωρίζονται από αυτές που συνδέονται με την κοινωνική αλλαγή. Είναι λοιπόν όλο και πιο δύσκολο να ορισθούν οι δυνάμεις της αντιπολίτευσης, της αντίθεσης και της αμφισβήτησης ως εν δυνάμει φορείς μιας καινούργιας εξουσίας: η αντίθεση οφείλει να προσδιορίζεται ως τέτοια χωρίς να προβάλλει κάποιο (νέο) μοντέλο κοινωνίας (και κράτους). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα δεν μπορούν να κατακτήσουν καμία υπέρτατη αρχή ενότητας. Δεν μπορούν να καταξιωθούν έτσι, ως δυνατοί διαχειριστές και διευθυντές μιας χώρας. Αυτό που αρθρώνει και ενοποιεί τα κοινωνικά κινήματα αντίστασης συνίσταται στις ίδιες τις στάσεις αντίστασης που αρθρώνουν και εκφράζουν.

Οι κοινωνικές συγκρούσεις και οι συμπεριφορές της περιθωριοποίησης και της παρέκκλισης τείνουν να αλληλο-επικαλύπτονται. Όσο περισσότερο οι (γενικοί) μηχανισμοί διεύθυνσης και διαχείρισης (της εξουσίας) τείνουν να επιβληθούν στο σύνολο της κοινωνίας, οι δυνάμεις της αντίθεσης (και της αμφισβήτησης) παρουσιάζονται ως μειονότητες. Στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες, η ενσωμάτωση στο κοινωνικό σύστημα δεν ξεκινά από "επάνω", από τα κέντρα αποφάσεων, αλλά από "κάτω": οι οργανισμοί, τα σχολεία, η κατανάλωση είναι που ιεραρχούν και ενσωματώνουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι μεγάλοι οργανισμοί επιβάλλουν την εικόνα της κανονικότητας και της κεντρικότητας, δημιουργώντας έτσι τις ομάδες των περιθωριακών και "μη-κανονικών". Επί πλέον, λειτουργεί μια ιδιαίτερα δυνατή τάση "ιατρικοποίησης" των κοινωνικών προβλημάτων: η κοινωνική αμφισβήτηση ορίζεται ως "ψυχασθένεια", αρρώστεια, κ.λπ. Στην ουσία, πρόκειται για ένα μηχανισμό που ανάγει τις κοινωνικές συγκρούσεις και αντιθέσεις σε προβλήματα περιθωριοποίησης. Αυτή η αναγωγή συνεπάγεται, την ανάγκη της επανερμηνείας της περιθωριοποίησης με βάση τους όρους της σύγκρουσης. Έτσι, στο παρελθόν η αντιψυχιατρική αμφισβήτηση την ερμηνεία της "τρέλλας" ως απόκλισης, ενώ, στις μέρες μας, οι εξεγέρσεις των φυλακισμένων διαδέχονται η μια την άλλη στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, ξεπερνώντας την απλή αμφισβήτηση των συνθηκών της έγκλεισης (Α. Touraine, 1984).

*

* * *

Σύμφωνα λοιπόν με την λογική της συγκρουσιακής παραγωγής της παρέκκλισης του Α. Touraine, εκδηλώνονται συγκρούσεις και αναπτύσσονται διεκδικητικά κινήματα, σε χώρους που δεν υπήρχε παρά η καταστολή της εγκληματοποίησης. Η έννοια της κοινωνικής τάξης, η οποία, γενικευμένη, τείνει να επιβληθεί παντού, ταυτόχρονα αποκαλύπτεται ότι είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κυρίαρχη ιδεολογία. Έτσι επανερμηνεύεται και επανατοποθετείται. Το γεγονός αυτό παραπέμπει σε ένα προηγούμενο θέμα: η σύγκρουση δεν είναι πλέον συνδεδεμένη με ένα τομέα ο οποίος κρίνεται ως θεμελιώδης για την κοινωνική δράση, με την υποδομή της κοινωνίας και, πιο συγκεκριμένα, με την εργασία. Η σύγκρουση βρίσκεται παντού. Από την γενίκευση των θεμελιωδών συγκρούσεων σ' όλους τους τομείς της

κοινωνικής ζωής προκύπτει ότι δεν υπάρχει πλέον καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στις συγκρούσεις και τους άλλους τύπους αντι-κομφορμιστικών και παρεκκλιουσών συμπεριφορών.

Οι κοινωνικές και πολιτισμικές αντιθέσεις της νεωτερικότητας (*modernity*) και των διαδικασιών του εκσυγχρονισμού (*modernisation*)

Η κατάκτηση του κοινωνικού "σώματος", η κρατικοποίηση (και γραφειοκρατικοποίηση) της κοινωνίας, οι πολιτισμικοί θρυμματισμοί, οι μετατοπίσεις του κοινωνικού (*social*) προς το κοινωνιακό (*societal*), η εμφάνιση του διπολικού φαινομένου "άκρατη εξατομίκευση/μαζοποίηση", η εκλογίκευση, οργάνωση, διεύθυνση και συστηματοποίηση της (κοινωνικής) επικοινωνίας, συνιστούν μια πρώτη ομάδα αντιθέσεων και αντινομιών της νεωτερικότητας και των διαδικασιών του εκσυγχρονισμού, που, σύμφωνα με τις δυναμικές προσεγγίσεις, συντελεί στην παραγωγή της νέας παρέκκλισης (P. Berger et al, 1973. J. Habermas, 1987, G. Balandier, 1985).

Η δημιουργία των "φυλών" των νέων και της "κουλτούρας του ναρκισσισμού", που κυριαρχεί στις σύγχρονες κοινωνίες, παραπέμπει στις προαναφερθείσες διαδικασίες, κατά τον G. Balandier (1985). Ο όρος "φυλή", προσδιορίζει τις αναδιατάξεις και αναδομήσεις των κοινωνικών ομάδων και δικτύων, που προκύπτουν από την διπλή κίνηση της διάσπασης και της συγχώνευσης. Ορισμένα κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, συμβάλλουν στην ενοχνοποίηση των φυλών (κυρίως από τους "outgroup"). Όμως, στην πραγματικότητα, κάθε μια προβάλλει έντονα την διαφορά της. Διαφοροποιείται και συγκρούεται με τις υπόλοιπες, μέσω ενός διακεκριμένου στυλ-ζωής και χαρακτηριστικού κώδικα (σωματικού αναστήματος, ένδυσης, χώρων συγκέντρωσης, πολιτιστικών σημείων), που επιβεβαιώνουν την ταυτότητά της μέσα από την αντιπαράθεση και εκφράζουν συνολικές αξιολογήσεις της για την κοινωνία και την κουλτούρα.

Από την άλλη πλευρά, ο "νέος ατομικισμός" στηρίζεται στις αμφιβολίες και στις αδυναμίες του ατόμου, στην οντολογική του ανασφάλεια. Επιτελεί λειτουργίες αναπλήρωσης. Υποδηλώνει ότι η ένταση των κοινωνικών κινήσεων που έχει ενεργοποιήσει ή νεωτερικότητα, απειλεί τη συγκρότηση και την υπεράσπιση της προσωπικής ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Balandier, η ναρκισσιστική απάντηση είναι η απάντηση ορισμένων "*milieux*" μοντέρνων περιθωριακών: του new wave, του new look. (Και, προσθέτουμε εμείς: του glamrock, από το οποίο πρώτα ίσως εκδηλώθηκε, του punkabilly και του psychabilly). Οι punks είναι μη-τυπικοί και απογοητευμένοι (Frustré) νάρκισσοι, υποστηρίζει ο γάλλος κοινωνιο-ανθρωπολόγος. Η ναρκισσιστική λύση των περιθωριακών είναι μια απόπειρα κατίσχυσης του εγώ μέσα από την διερεύνηση και κατασκευή της προσωπικής εικόνας.

Η σύγκρουση εκσυγχρονισμού και παράδοσης, κοινωνικής μεταβολής και παράδοσης, της ίδιας της ύπαρξης του παραδοσιακού μέσα στην νεωτερικότητα, αποτελεί μια δεύτερη δέσμη αντιθέσεων, που οδηγεί σε παρεκκλίνουσες και παραβατικές υποπολιτισμικές απαντήσεις (G.

Balandier, 1985, P. Berger et al, 1973. Πάνω σε αυτό ακριβώς το θέμα συνεργάζονται και οι N. Elias και E. Dunning (1986)).

Η παραδοσιακότητα της αντίστασης ("traditionalisme de resistance"), αποτελεί μια νέα μορφή παρέκκλισης που έχει δημιουργηθεί από τις παραπάνω συγκρούσεις. Πρόκειται, όπως υποστηρίζει ο G. Balandier, για ένα εργαλείο άρνησης: οι τροποποιημένες ή/και αναζωπυρωμένες παραδόσεις, στεγάζουν τις εκφράσεις και τις εκδηλώσεις αντίθεσης. Είναι οι περιπτώσεις των rockers και σκίνχεντς σύμφωνα με την βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση.

Η διαμόρφωση των ανδριστικών και σεξιστικών υποπολιτισμών του ποδοσφαιρικού χουλγκανισμού και του ράγκμπυ, εξηγείται, από τους N. Elias και E. Dunning (1985), και με την παραδοσιακότητα της αντίστασης.

Από την άλλη πλευρά, ο αντι-εκσυγχρονισμός, αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους άξονες δόμησης των περιθωριακών κινήματων της νεολαίας των μεσαιών τάξεων, κατά τον P. Berger και τους συνεργάτες του (αντικουλτούρα, underground, hippies, κ.λπ.). Είναι η αντίθεση στον μύθο της προόδου, η εσχατολογική (και καταστροφολογική) ερμηνεία της δυτικής νεωτερικότητας. Επίσης, συντέλεσε και στην δημιουργία ορισμένων υποπολιτισμικών προτύπων των πανκς και των χαρντ-ρόκερς (εσχατολογική και υπερφυσική επιστημονική φαντασία).

Ο αντι-εκσυγχρονισμός, θεωρείται από τον Balandier ως μορφή υπαρξιακής και όχι επαναστατικής αμφισβήτησης. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1960, στις Ην. Πολιτείες προτάθηκε ένας τρόπος ζωής που συνιστούσε αντιστροφή του "american way of life" και του "american dream". Παρουσίαζε ως καρικατούρα την κοινωνία της αποτελεσματικότητας, του κέρδους και της διαμεσοποίησης. Ήταν η γενιά των Beats με την άρνηση της εργασίας, τις περιπλανήσεις του ατόμου, το αμερικανικό φολκλόρ, τους θρησκευτικούς και φιλοσοφικούς μυστικισμούς, την ανακάλυψη της ποιότητας, της έντασης και της αισθαντικότητας της ζωής. Οργανωμένοι σε κοινόβια, σέκτες, μπάντες ή απλές ομάδες, είχαν εμπνευσθεί από τα αρχαία ή πρωτόγονα μοντέλα κοινωνικότητας (G. Balandier, 1985 Βλ. επίσης N. Polsky, 1969).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι τα κινήματα του αντι-εκσυγχρονισμού και της αντικουλτούρας, χαρακτηριζόντουσαν από ψευδο-παραδοσιακότητα, πολιτισμικό συγκριτισμό και κοινωνική-πολιτιστική απομόνωση. Συγκρότησαν έτσι μια ζώνη ιδιόμορφης παρέκκλισης που ήταν άγνωστη για την εποχή και τα κοινωνικά στρώματα από τα οποία προερχόντουσαν.

Οι πολιτισμικοί (και τεχνολογικοί) πειραματισμοί της νεωτερικότητας ως συντελεστές διαμόρφωσης της σύγχρονης συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και εγκληματικότητας

Οι κοινωνίες των νέων αποτελούν πεδία δοκιμών της νεωτερικότητας. Αυτό συχνά συνεπάγεται την θυματοποίησή τους. Πολιτισμικά, οι κοινωνίες των νέων επιλέγουν, καινοτομούν, αναδιαρθρώνουν και δίνουν την δυνατότητα να υποβληθούν σε δοκιμασία

τρόποι διαγωγής, οι οποίοι μπορούν πιθανώς να ενσωματωθούν ή να αναπληρώσουν τους υπάρχοντες. Οι πειραματισμοί, παίρνουν συχνά χαρακτηρισμό παροξυσμού και ορισμένες φορές συνεπάγονται πολιτισμικές τροποποιήσεις ανθεκτικές στον χρόνο. Σύμφωνα με τον G. Balandier (1985), η αντικουλτούρα, στις Η.Π.Α., αφενός διάβρωσε την κοινωνική τάξη, αφετέρου, σκιαγράφησε μεταβολές οι οποίες τώρα βέβαια θεωρούνται κοινοτοπίες.

Τεχνολογικά, η νεολαία υφίσταται τους πειραματισμούς της υψηλής τεχνολογίας, της πληροφορικής και της βιοτεχνολογίας (προσωπικοί υπολογιστές, video, μέσα μεταφοράς υψηλής ταχύτητας, νέοι τρόποι αναπαραγωγής και αντισύλληψης, κ.λπ.). Οι ομάδες των μηχανοβίων και "καμικάζι", για παράδειγμα, δεν θα μπορούσαν να εκδηλώσουν την καταστροφικότητα και αυτοκαταστροφικότητά τους, σε άλλες εποχές (τουλάχιστον κατ' αυτόν τον τρόπο).

Οι κοινωνίες των νέων λοιπόν, επιτελούν λειτουργίες πειραματισμού, επιλογής και καινοτομίας. Ως προς αυτό συμφωνούν τόσο οι δυναμικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις (και κατά πρώτο λόγο οι Touraine [1984] και Balandier [1985]), όσο και η σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση (και κυρίως οι S. Hall et al. [1978] και οι Clarke & Jefferson [1976]). Τις λειτουργίες όμως αυτές, η κάθε πλευρά, τις εντάσσει σε διαφορετικές προοπτικές.

Μπορούμε έτσι να πούμε ότι ένα σημαντικό μέρος της νέας παρέκκλισης και εγκληματικότητας, προέρχεται από τους πειραματισμούς της νεωτερικότητας και ιδιαίτερα από τις αποτυχημένες εκφάνσεις τους. Συνδεόμαστε έτσι με τις θεωρίες της αλληλεπίδρασης οι οποίες υποστηρίζουν ότι ανάμεσα στην παρέκκλιση και την κοινωνική αλλαγή και καινοτομία, υπάρχει μια ευθεία σχέση (H. Becker), αλλά και μια αντίστροφη. Πρόκειται για την παρέκκλιση ως αποτυχούσα καινοτομία (E. Lemert).

Ο ρόλος και οι συνέπειες της ανάπαυσης στις μοντέρνες κοινωνίες

Ένα σημαντικό μέρος των πειραματισμών της νεωτερικότητας, πραγματοποιείται στη σφαίρα της ανάπαυσης και της απόλαυσης (στην "σχόλη", "leisure"). Μάλιστα, στις σύγχρονες κοινωνίες, για πρώτη φορά δημιουργήθηκε η βιομηχανία παροχής και εκμετάλλευσης της ανάπαυσης.

Στην ευρωπαϊκή εγκληματολογική και υποπολιτισμική ανάλυση, ο ρόλος της ανάπαυσης υπογραμμίστηκε (και ίσως εισήχθη) για πρώτη φορά από τον βρετανό εγκληματολόγο David Downes (1966). Στις ημέρες μας, οι μελέτες για την ανάπαυση έχουν οδηγήσει στην σύσταση ενός νέου αλλά ήδη εξειδικευμένου κλάδου της κοινωνιολογίας. Σε αυτόν υπάγεται ένα μέρος των εργασιών του βρετανού κοινωνιολόγου Kenneth Roberts.

Ο Roberts (1983) προσεγγίζει τις νέες εκφάνσεις της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας, μέσα από την οπτική των μελετών για την ανάπαυση και την νεολαία (την οποία θεωρεί ειδική κοινωνική κατηγορία). Κατ' αυτόν, τόσο η ανάπαυση όσο και η νεολαία συνιστούν κοινωνικά πεδία που ανεδείχθησαν από τις μοντέρνες κοινωνίες. Οι

σύγχρονες νεανικές παρεκκλίσεις προσδιορίζονται κατά πρώτον λόγον ως νεανικές κουλτούρες και δευτερευόντως ως παρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί. Θεωρούνται δε ως περιπτώσεις "διασταυρωμένης γονιμοποίησης" των προαναφερθέντων δύο κοινωνικών πεδίων.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Roberts (1983), οι νεανικές κουλτούρες συγκροτούνται κατά την διάρκεια του χρόνου της ανάπαυσης και μέσα από τις δραστηριότητες της ανάπαυσης. Είναι δηλαδή προϊόντα της σφαίρας αυτής. Προκειμένου λοιπόν να τις κατανοήσουμε, πρέπει να μελετήσουμε τις ιδιότητες και τον ρόλο της ανάπαυσης στις αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες.

Οι εργατικές νεανικές κουλτούρες θεωρούνται από τον συγγραφέα ως συνάρτηση των τρόπων ανάπαυσης (και διασκέδασης) της εργατικής τάξης. Διαφοροποιούνται σε "κομψές" και "σκληρές", ανάλογα με τις (διαφορικές) πολιτιστικές συνήθειες των στρωμάτων από τα οποία προέρχονται (δηλαδή, των ευπρεπών και σκληρών τμημάτων αντιστοίχως). Έτσι, οι κουλτούρες αυτές προσδιορίζονται και ως διακεκριμένα "στυλ ανάπαυσης" (leisure styles) αλλά και μόδες (Fads), οι οποίες καθορίζονται ουσιαστικά, από την εμπορευματοποίηση και την βιομηχανία (K. Roberts, 1983).

Ο Roberts υποστηρίζει ότι η ανάπαυση έχει τη δυνατότητα να σημασιοδοτεί και να διακρίνει τους διάφορους τρόπους ζωής στο σύνολό τους. Οι χρήσεις της ανάπαυσης είναι πάντα περιορισμένες από τον χρόνο και το χρήμα. Οι χρήσεις του ελεύθερου χρόνου και του χρήματος από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και άτομα, αντικατοπτρίζουν αξίες κοινωνικής τάξης και φύλου. Παρ' όλα αυτά, η θέση ότι υπάρχει προγραμματισμός διαφορικής χρήσης της ανάπαυσης, βασισμένος στους κοινωνικούς ρόλους του φύλου και στο υπόβαθρο της κοινωνικής τάξης, διαστρεβλώνει, σύμφωνα με τον συγγραφέα, την πραγματικότητα.

Το είδος των συνεπειών, οι οποίες προκύπτουν από την μεγέθυνση της ανάπαυσης, εξαρτάται από την κοινωνική ομάδα (ή άτομο) που επωφελείται. Ριζικά ευεργετικές συνέπειες είναι πιθανότερες όταν οι αποδέκτες της, απολαμβάνουν παράλληλα προσβάσεις στις οικονομικές πηγές, στο πολιτιστικό κεφάλαιο και δυνατότητες πολιτικής κινητοποίησης. Αυτό είναι αναγκαίο για τον ανασχηματισμό των κοινωνικών δομών. Περισσότερος ελεύθερος χρόνος δυνατόν να έχει ως συνέπεια την ανία, όταν οι αποδέκτες στερούνται εισοδήματος, πολιτιστικής και πολιτικής δύναμης, όπως οι ηλικιωμένοι, ορισμένες κατηγορίες γυναικών και ευρεία τμήματα της ανειδίκευτης εργατικής τάξης και της νεολαίας της. Ανάμεσα στους νέους της εργατικής τάξης η αύξηση του χρόνου ανάπαυσης και της αγοραστικής δύναμης, είναι συνταγή για επιδεικτικό καταναλωτισμό και υποκουλτούρες αντίστασης (contra-cultures, K. Roberts, 1983).

(γ) Τρίτο κοινό σημείο-κόμβος: η δυναμική αξιολόγηση προοπτικής των νεανικών υποπολιτισμών

Το τρίτο κομβικό σημείο εμπεριέχεται, εν μέρει τουλάχιστον, στο δεύτερο, που μόλις εξετάσαμε, αποτελώντας, σε σημαντικό βαθμό, προέκταση της λογικής του. Αναφερόμαστε στην θετική συνεπαγωγή της δυναμικής των νεανικών υποπολιτισμών και στις ευρύτερες και

ουσιαστικότερες προοπτικές και λειτουργίες που τους προσδίδονται από τις μακροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις.

Σύμφωνα με την συγκρουσιακή παραγωγή της σύγχρονης νεανικής περιθωριοποίησης του A. Touraine, τα φαινόμενα αυτά αποτελούν συλλογικές περιθωριακές συμπεριφορές (*conduites collectives marginales*), όπως έχουμε αναλυτικά εκθέσει στις δύο προαναφερθείσες εργασίες μας. Οι συμπεριφορές αυτές μετασχηματίζονται, συχνά και κατ' επανάληψη, σε κοινωνικο-πολιτιστικές δράσεις σύγκρουσης (*actions conflictuelles socioculturelles*), επιδιώκοντας — συνήθως με τρόπο διακεκομμένο και ασυνεχή — να μετασχηματίσουν τις σχέσεις κοινωνικοπολιτισμικής κυραρχίας, που ασκείται πάνω στις θεμελιώδεις πολιτισμικές πηγές και μέσα της κοινωνίας. Οι συλλογικές περιθωριακές συμπεριφορές με την διαφορούμενη υφή τους, την "αμφιθυμία" τους, τις παρεκτροπές τους και τον έντονα εξατομικευμένο χαρακτήρα τους, σκιαγραφούν ένα "μη δυνατό" (ανέφικτο) κοινωνικό κίνημα το οποίο είναι στερημένο από ιστορική προοπτική (A. Touraine, 1984, 1984/85 και A. Αστρινάκης, 1985, 1988). Τα "μη δυνατά" κινήματα έχουν πολλά κοινά με τα "δυνάμει" κοινωνικά κινήματα του Jurgen Habermas (1981), όπως δηλαδή ήταν στην Δυτική Γερμανία οι οικολόγοι, οι φεμινίστριες, οι ομοφυλόφυλοι και άλλες μειονότητες, πριν το 1980. Και οι δύο σχηματισμοί συνιστούν μια προσπάθεια προσδιορισμού και επίλυσης λανθάνοντων κοινωνικών αντιθέσεων και ανομικών καταστάσεων του κοινωνικού συστήματος.

Σε προηγούμενή μας εργασία (A. Αστρινάκης, 1988) ασχοληθήκαμε αναλυτικά με τις δυναμικές ορισμένων "παρεκτροπών" (σύμφωνα με την ορολογία του Balandier) και τον μετασχηματισμό τους σε "avant-garde" κουλτούρες (R. Roggioli, 1968). Είναι οι περιπτώσεις των mods, του glamrock και των punks. Διαπραγματευθήκαμε επίσης την διαμόρφωση των πολιτιστικών κινήματων περιθωριακής έμπνευσης, που κατά τον Touraine ενοποιούνται και αρθρώνονται μέσα στην προσωπικότητα και την κουλτούρα. Πρόκειται για το παράδειγμα του New Wave, παραγώγου του punk (A. Αστρινάκης, 1988).

Ο Balandier (1985) υποστηρίζει ότι οι παρεκτροπές είναι ωθήσεις στα πολιτιστικά άκρα που εντάσσονται στην ανίχνευση και διερεύνηση, στο "ψάξιμο" κάποιου νοήματος. (Πρόκειται για το πρόβλημα της "απονοηματοποίησης" στην νεωτερικότητα και τις λύσεις που επινοούν οι νεανικές παρεκκλίσεις). Ο A. Touraine (1984) τους αποδίδει λειτουργίες αντισχεδίου. Κατ' αυτόν, ενώ η περιθωριοποίηση μέχρι πρότινος εθεωρείτο αποκλειστικά και μόνο αποτυχία ενσωμάτωσης, στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες έγινε το σύμβολο της αντίθεσης, ένα εργαστήριο στο οποίο διαμορφώνεται μια νέα κουλτούρα, ένα αντισχέδιο της κοινωνίας. Για τους λόγους αυτούς μετατρέπεται σε κοινωνικοπολιτιστικό κίνημα.

2.3.3. Ορισμένα σημεία κριτικής των μακροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων

Ολοκληρώνουμε την ενότητα αυτή με μια συνοπτική κριτική ορισμένων βασικών σημείων των μακροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων.

Η απολντοποίηση του μοντέρνου χαρακτήρα των υποπολιτισμικών σχηματισμών, αποτελεί το πρώτο σημείο που χρήζει κριτικής διαπραγμάτευσης. Την άποψη αυτή, την οποία μέχρι πρότινος ασπάζομουν και προσωπικά (Α. Αστρινάκης, 1985. Α. Αστρινάκης, 1988), νομίζω ότι ανασκεύασα στην πρώτη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου (2.1), με την συμβολή των μελετών της ιστορικής εγκληματολογίας και κοινωνιολογίας. Ας επαναλάβουμε: οι παρεκκλίνουσες υποπολιτισμικές ομάδες της νεολαίας της εργατικής τάξης όσο κι αν αναπτύχθηκαν, διαφοροποιήθηκαν και πολλαπλασιάστηκαν από τα τέλη του 1950 και στο εξής, προϋπήρχαν του Δευτέρου Πολέμου (τουλάχιστον στην Βρετανία).

Ένα από τα σημαντικότερα ίσως μειονεκτήματα των μακρο-προσεγγίσεων, συνίσταται στην υπέρμετρα γενικευτική σύλληψη των "μοντέρνων περιθωριακών φαινομένων" και στην αδιαφοροποίητη και αφηρημένη, αποκλειστικά θεωρητική εξέτασή τους. Από την αφηρημένη θεωρητική αυτή στάση προκύπτουν τα επόμενα δύο σημεία της κριτικής μας. Πρώτον, συνήθως δεν διαφοροποιούνται οι παρεκκλίνουσες ή παραβατικές υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, από τις νεανικές παρεκκλίσεις και τις περιθωριακές ομάδες μεσοαστικής προέλευσης. Οι δύο ζώνες παρουσιάζονται κάτω από την γενική σκέπη της νεανικής περιθωριοποίησης, χωρίς να διερευνάται το κανονικο-πολιτισμικό περιβάλλον (milieu) των πληθυσμών που τις συγκροτούν. Η διαμόρφωσή τους παραπέμπεται στις ίδιες ακριβώς κοινωνικές συγκρούσεις και αντιθέσεις.

Στην τελευταία αυτή άποψη συντελεί η επιστημολογική υφή των επιμέρους θεωρήσεων που συνθέτουν τις μακρο-προσεγγίσεις. Η πρόταση του Α. Touraine (1985) ότι οι δομικές συγκρούσεις διαχωρίζονται από τις συγκρούσεις που συνδέονται με την κοινωνική μεταβολή, ερμηνευόμενη άκαμπτα, υποβιβάζει τον ρόλο των δομικών καθορισμών στην διαμόρφωση των νεανικών παρεκκλίσεων και ως εκ τούτου, στον προσδιορισμό της ταξικής (και στρωματικής) προέλευσης κάθε συγκεκριμένης υποκουλτούρας. Η μέθοδος της "κοινωνιο-ανθρωπολογικής παράκαμψης" του G. Balandier (1985), η οποία συνίσταται στην αποκάλυψη του παραδοσιακού μέσα στην νεωτερικότητα, θέτει, στην συγκεκριμένη περίπτωση, έξω από τα ενδιαφέροντά της την κοινωνική δομή και την κοινωνική στρωματοποίηση. Εκτός κοινωνικής δομής και στρωματοποίησης κινείται και η φαινομενολογική ανάλυση του P. Berger και των συνεργατών του (1973), η οποία επικεντρώνει την προσοχή της στην κοινωνική υποκειμενικότητα των περιθωριακών κινημάτων.

Η εύκολη ανάδειξη και η υπερβολική έμφαση (και αισιοδοξία) στους δυναμισμούς και στις προοπτικές των νεανικών παρεκκλίσεων, συνιστά την δεύτερη συνέπεια της αδιαφοροποίητης και αφηρημένης θεωρητικής αντιμετώπισής τους. Περί τίνος ακριβώς πρόκειται; Οι μακροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις, πολύ συχνά, όχι μόνο συγχέουν ή ταυτίζουν τις δύο, κοινωνικά διαφορετικές, ζώνες των νεανικών παρεκκλίσεων. Επίσης, υποκαθιστούν ή επισκιάζουν τις υποπολιτισμικές ομάδες των νέων της εργατικής τάξης με τις περιθωριακές κουλτούρες των νέων από τα μεσαία στρώματα και των φοιτητών¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ανάδειξη του δυναμικού χαρακτήρα και των προοπτικών των μοντέρνων εκφάνσεων της περιθωριοποίησης, γίνεται σαφώς ευκολότερη. Δεν φωτίζονται όμως τα κοινωνικά,

¹ Εξαιρεση αποτελεί ο J. Habermas (1981), ο οποίος προσδιορίζει επακριβώς την κοινωνική και πολιτιστική θέση και κατάσταση των περιθωριακών κινημάτων με τα οποία ασχολείται (δευτερογενή κοινωνικά κινήματα: οικολόγοι, ομοφυλόφιλοι, φεμινίστριες κ.λπ.).

πολιτιστικά και υπαρκτικά αδιέξοδα των νέων των υποπολιτισμικών ομάδων της εργατικής τάξης, ούτε οι διαδικασίες στιγματισμού ή ακόμη, δευτερογενούς παρέκκλισης και εγκληματοποίησης, μέσα από τις οποίες, όχι και τόσο σπάνια, διέρχονται.

2.4. Το διάγραμμα ερμηνείας της κοινωνικής διεύρυνσης, της πολιτιστικής διάδοσης και της διεθνοποίησης των υποπολιτισμικών ομάδων

Ένα σχέδιο εξήγησης της κοινωνικής (ταξικής) διεύρυνσης, της πολιτισμικής διάδοσης και της διεθνοποίησης των υποπολιτισμικών ομάδων της νεολαίας της εργατικής τάξης, χρειάζεται να πάρει υπ' όψη του, επιλεκτικά, πολλά και διαφορετικά επιστημονικά και επιστημολογικά πλαίσια ανάλυσης καθώς και "αυτόνομες" θεωρίες.

Οι δυναμικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις μπορούν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην μακροκοινωνιολογική θεμελίωση μιας τέτοιας προσπάθειας. Την συμβολή αυτή την αντιλαμβανόμαστε με την έννοια της επισήμανσης και διερεύνησης ορισμένων κοινών, για τις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κοινωνίες, συγκρούσεων και εντάσεων οι οποίες, κάτω από συγκεκριμένες πολιτισμικές συνθήκες, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα είτε την ταυτόχρονη, σε περισσότερες χώρες, διαμόρφωση ανάλογων συλλογικών παρεκκλίσεων, είτε συχνότερα ίσως, την εξάπλωση και διάδοση κάποιας υποκοουλτούρας "εθνικά δημιουργημένης". Εννοούμε επίσης την συμβολή αυτή, από την άποψη της αποκάλυψης συγκεκριμένων κοινωνικών μηχανισμών που παράγουν ή αναπαράγουν, ορισμένες σύγχρονες εκφάνσεις των νεανικών συλλογικών παρεκκλίσεων.

Ένα άλλο πλαίσιο ανάλυσης, που βοηθά ουσιαστικά το σχέδιο εξήγησης, συντίθεται από τις πρόσφατες μελέτες της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Αφορά στον ρόλο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, της νέας τεχνολογίας, της μουσικής και της συνθετικής δημοφιλούς (pop) κουλτούρας, στην μεταβίβαση και διάχυση των υποπολιτισμικών (και πολιτισμικών) προτύπων (D. Laing, 1985, 1986. S. Frith, 1986. M. Brake, 1985, κ.ά.).

Το τρίτο βασικό πλαίσιο ανάλυσης συναποτελείται από ορισμένες μελέτες και έρευνες της κοινωνιολογίας της ομάδας και της κοινωνικής ψυχολογίας (γνωστική πειραματική κατεύθυνση), που αναφέρονται στις διαδικασίες της κοινωνικής επίδρασης και επιρροής. Πρόκειται κατά πρώτο λόγο, για την θεωρία της ομάδας αναφοράς (R. Merton, 1968β, 1968γ) και την θεωρία της ψυχολογίας των ενεργών μειονοτήτων (S. Moscovici, 1979. Σ. Παπαστάμου & G. Mugny, 1983).

2.4.1. Η διαπραγμάτευση ορισμένων θεμελιωδών προβλημάτων

Η μεταβίβαση και διάδοση των υποπολιτισμικών προτύπων αποτελεί, γενικά, ένα πολύπλοκο και δύσκολο ζήτημα. Έχει απασχολήσει ιδιαίτερω την εγκληματολογική και

κοινωνιολογική σκέψη. Η διάδοση και διεθνοποίηση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών ειδικά, αποτελεί, κατά την γνώμη μας, ένα από τα πλέον δυσεπίλυτα ζητήματα της υποπολιτισμικής θεώρησης (είναι, ίσως, το ίδιο ακανθώδες, όπως αυτό της ιστορικής εντόπισης και του προσδιορισμού των παρεκκλινόντων στυλ).

Ο ένας βασικός λόγος της δυσκολίας έγκειται, νομίζουμε, στο γεγονός ότι η πιστοποίηση διαδόσεως της υποπολιτισμικής φόρμας μιας παρεκκλινουσας ομάδας, δεν αποδεικνύει (πάντοτε) την ύπαρξη μιας πραγματικής υπόστασης. Η τελευταία αυτή, επαληθεύεται μόνο με τον έλεγχο του υποπολιτισμικού περιεχομένου, δηλαδή, των κοινωνικών και πολιτιστικών νοημάτων, αξιών και συμπεριφορών της ομάδας αυτής. Ένας μεγάλος αριθμός υποπολιτισμικών στυλ διαδίδεται όχι μόνο πανευρωπαϊκά, αλλά και σε αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες άλλων ηπείρων (Ην. Πολιτείες, Καναδά, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία). Οι διεθνοποιημένες αυτές ομάδες, έχουν όμως, όντως παρεμφερή (τουλάχιστον) υποπολιτισμικά νοήματα εκφράζοντας έτσι ανάλογες κεντρικές ανησυχίες;

(α) Η περίπτωση της υποκοουλτούρας πανκ στις Ην. Πολιτείες (και στον Καναδά) : αντιτιθέμενα ερευνητικά δεδομένα

Το πρώτο λοιπόν θεμελιώδες πρόβλημα που τίθεται ως προς την μεταβίβαση, διάδοση και διεθνοποίηση μιας υποκοουλτούρας, σχετίζεται με την αντιστοιχία (ή αναντιστοιχία) μορφής και περιεχομένου. Το ζήτημα αυτό, είναι συχνά πηγή λανθασμένων ή/και αντιτιθεμένων επιστημονικών διαπιστώσεων. Αυτό νομίζουμε ότι συμβαίνει με την περίπτωση της υποκοουλτούρας πανκ στην Βόρεια Αμερική, την οποία θα εξετάσουμε ως παράδειγμα.

Αν αρκεσθούμε στα πλαίσια της λογικής των μακροκοινωνιολογικών προσεγγίσεων, ο διεθνής χαρακτήρας του παρεκκλινόντος υποπολιτισμικού στυλ πανκ, εξηγείται ικανοποιητικά από την πολυεθνική του παρουσία. Ανάμεσα στις ομάδες πανκ των διαφόρων χωρών, δεν επισημαίνονται αξιόλογες διαφοροποιήσεις και ιδιαιτερότητες. Αντίθετα, όπως και οι περισσότερες από τις άλλες νεανικές παρεκκλίσεις, οι πανκ αντιμετωπίζονται ενιαία. Αυτό ισχύει και για την υποκοουλτούρα του αμερικανικού πανκ. Τα δεδομένα των αμερικανικών ερευνών και μελετών, μας οδηγούν όμως σε αντίθετα συμπεράσματα.

Οι αμερικάνοι κοινωνιολόγοι P. Lamy και J. Levin (1986), στα πλαίσια μιας συγκριτικής τους μελέτης, υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες των πανκ στις Η.Π.Α., εμπνέονται από τα ιδεώδη της μεσαίας τάξης της χώρας τους, ενώ οι αξίες των άγγλων πανκ είναι καθορισμένες από τα πολιτιστικά πρότυπα της βρετανικής εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, στην κοινωνική σύνθεση των αμερικανικών ομάδων πανκ υπερισχύουν σαφώς οι φοιτητές και οι μεσοαστοί νέοι, μέσης ηλικίας 25 χρόνων. Αντίθετα στις αγγλικές ομάδες υπερισχύουν οι έφηβοι (της ηλικιακής ομάδας των 13-19 χρόνων) με γνήσια προλεταριακή προέλευση (P. Lamy & J. Levin, 1986). Οι οιαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνονται από την έρευνα των επίσης αμερικανών κοινωνιολόγων της μουσικής J. Robinson και E.L. Fink (1986), για τις υποπολιτισμικές διαφοροποιήσεις στην διάρθρωση των μουσικών προτιμήσεων στις Ην. Πολιτείες. Για τρεις τύπους μουσικής, την τζαζ, την

σόουλ και την ροκ (δηλαδή, τις κατ' εξοχήν περιθωριακές και αμφισβητησιακές μουσικές φόρμες), διαπιστώνεται θετική συσχέτιση ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης που, κατά τους συγγραφείς, συνιστά παράγοντα άμεσα συνδεδεμένο με την κοινωνική τάξη. (Ως προς τον παράγοντα ηλικία, διαπιστώνεται αρνητική συσχέτιση). Πιο συγκεκριμένα, ο θετικός συσχετισμός "επίπεδο εκπαίδευσης - προτίμηση ροκ μουσικής" κορυφώνεται στην κατηγορία των κολλεγιακών φοιτητών (και αποφοίτων) της ηλικιακής ομάδας των 19-29 χρόνων, υποσκελίζοντας, απόλυτα σχεδόν, τους υπόλοιπους δώδεκα μουσικούς τύπους (κλασσική μουσική, όπερα, μιούζικαλ, μουσική δωματίου, τζαζ, σόουλ, κάντρου-γουέστερν, φολκ, ύμνοι, κ.λπ. J. Robin & E.L. Fink, 1986 : table 16.4)¹ Στον Καναδά, ο J. Shepherd (1986) εξέτασε τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικές ταυτότητες-του-εγώ, καθώς διατάσσονται με βάση τις παραμέτρους της κοινωνικής τάξης, του γένους/φύλου, της ηλικίας και της εθνικότητας, βιώνουν και εκφράζονται ταυτοχρόνως μέσα από πρότυπα κατανάλωσης δημοφιλούς λαϊκής (popular) μουσικής. Δύο από τα συμπεράσματα της έρευνας μας ενδιαφέρουν άμεσα εδώ. Πρώτον, τα άτομα εκείνα που είναι περιθωριακά τοποθετημένα στην κοινωνική δομή (φοιτητές, εργαζόμενοι φοιτητές, ειδικευμένοι και ημι-ειδικευμένοι νέοι εργάτες) προτιμούν σαφώς την μουσική αντίθεσης και αμφισβήτησης: την προοδευτική ροκ (progressive rock), το χαρντ ροκ, το punk rock/new wave και δευτερευόντως την επικρατούσα μοντέρνα μουσική ροκ (mainstream). Δεύτερον και σημαντικότερο: ενώ οι εργαζόμενοι φοιτητές επιλέγουν αρχικά το punk rock/new wave και το χαρντ ροκ, και δευτερευόντως την μοντέρνα ροκ, οι ειδικευμένοι και ημι-ειδικευμένοι νέοι εργάτες, επιλέγουν αποκλειστικά το χαρντ ροκ. Ως επιστέγασμα του ερευνητικού του προγράμματος ο καναδός κοινωνιολογός Shepherd, συγκρότησε τα "τυπικά προφίλ της προσωπικότητας" οκτώ κατηγοριών μουσικής με βάση τις παραμέτρους που αναφέραμε (κοινωνική τάξη, φύλο, ηλικία και εθνικότητα). Έτσι, ενώ το τυπικό προφίλ "πανκ/νιού γουέϊβ" αντιπροσωπεύει "άνδρες, κάτω των 25 ετών, αγγλόφωνους (πρόκειται για τον δίγλωσσο Καναδά) εργαζόμενους φοιτητές", το προφίλ "χαρντ ροκ" αντιστοιχεί σε "άνδρες, κάτω των 25, αγγλόφωνους φοιτητές που εργάζονται, καθώς και ειδικευμένους και ημι-ειδικευμένους εργάτες" (J. Shepherd, 1986).

Το ζήτημα της λειτουργίας της πανκ υποκουλτούρας στις Ην. Πολιτείες περιπλέκεται, όταν οι Lamy και Levin (1986) δηλώνουν, ότι η προέλευση του υποπολιτισμού αυτού πρέπει να αναζητηθεί ταυτοχρόνως στις ΗΠΑ και στην Βρετανία και συγκεκριμένα στις αντι-κουλτούρες (των ετών 1960-70) και υποκουλτούρες των δύο χωρών. Και τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο περίπλοκα αν λάβουμε υπ' όψιν μας τις πρόσφατες τοποθετήσεις, επί του θέματος, ορισμένων κοινωνιολόγων της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Έτσι ο D. Hebdige (1981[1979]), αν και δεν δέχεται μια τόσο άμεση αλληλεξάρτηση, θεωρεί ότι υπάρχει μια ιδιαίτερως έμμεση, διαμεσολαβημένη σχέση του βρετανικού πανκ με ορισμένες αμερικανικές περιθωριακές κουλτούρες, και ιδίως, μια έμπνευση από την

1 Παρουσιάζουμε ενδεικτικά ορισμένους συσχετισμούς, σε ποσοστά (%), μεταξύ ηλικίας και εκπαίδευσης αναφορικά με ορισμένες προτιμήσεις (Robin & Fink, 1986 : 236, table 16.4).

I. Θετική Συσχέτιση μεταξύ ηλικ. & εκπαίδ. II. Συσχέτιση αρνητικής ηλικ. & θετικής εκπαίδ.

Ηλικ.	ΚΛΑΣΣΙΚΗ			ΟΠΕΡΑ			ΤΖΑΖ			ΡΟΚ		
	Στοιχ.	Ανώτ.	Αν/τη	Στοιχ.	Ανώτ.	Αν/τη	Στοιχ.	Ανώτ.	Αν/τη	Στοιχ.	Ανώτ.	Αν/τη
18-29	9	14	33	2	2	6	17	22	41	52	74	77
30-35	12	22	50	4	7	16	13	17	37	16	33	39
56+	14	34	54	7	17	29	9	19	27	4	6	5

νεοθορκέζικη υπόγεια *αβάν-γκαρντ* (η οποία είναι γνωστή και ως "πρωτο-πανκ"). Κατ' αυτόν όμως το πανκ είναι τελικά βρετανικό φαινόμενο. Οι D. Laing (1985) και M. Brake (1985) υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα την πνευματική και καλλιτεχνική εκκίνηση της υποκουλτούρας αυτής από τις ΗΠΑ, ειδικά δε της μουσικής φόρμας του πανκ ροκ. (Αντιθέτως, οι θεωρητικοί της "πρώτης φάσης" του βρετανικού "Νέου Κύματος", απορρίπτουν κατηγορηματικά οποιαδήποτε συνάφεια [G. Mungham & G. Pearson, 1976]).

Τι ακριβώς συμβαίνει; Εν συντομία, πρώτον, όπως διαπιστώνει και ο M. Brake (1985) στην συγκριτική του μελέτη για τις υποκουλτούρες στην Βρετανία, στις ΗΠΑ και στον Καναδά, στις Ην. Πολιτείες δεν υπάρχουν παρεκκλίνουσες υποπολιτισμικές ομάδες-στυλ στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης (πανκ, σκίνχεντς, κ.λπ.). Στα "milieu" αυτά διαμορφώνονται, αναπτύσσονται και επικρατούν, παραβατικές (εγκληματικές) υποκουλτούρες ή "υποκουλτούρες σύγκρουσης" ("contra-cultures") τύπου βίαιης συμμορίας. (Και αξίζει ίσως να σημειωθεί, ότι στα ίχνη της διαπίστωσης αυτής βρισκόταν, είκοσι χρόνια νωρίτερα, ο Downes [1966]). Αντίθετα, στην βορειοαμερικανική αυτή χώρα, διαμορφώνονται και επικρατούν "μποτέμκες" παρεκκλίσεις και περιθωριακές υπόγειες κουλτούρες (beats, αντικουλτούρα, hippies, αντεργκράουντ, κ.λπ.) της νεολαίας των μεσαίων αστικών στρωμάτων και της διανόησης.

Δεύτερον, ορισμένα πρότυπα του πανκ επινοήθηκαν από το αντεργκράουντ της Νέας Υόρκης (ροκ τραγουδιστές/συνθέτες: Iggy Pop, Patty Smith, ροκ σύνολα: Velfet Underground). Πρόκειται για το λεγόμενο πρωτο-πάνκ. Τα πρότυπα αυτά, μεταβιβάστηκαν στην Αγγλία από ορισμένα μέλη του βρετανικού συγκροτήματος "Sex Pistols". Τότε διαμορφώθηκε το πανκ και πήρε τις διαστάσεις της υποκουλτούρας της νεολαίας της αγγλικής εργατικής τάξης.

Τρίτον, το πανκ ως βρετανική πλέον υποκουλτούρα, μεταδόθηκε (ή επαναμεταδόθηκε) στις Ην. Πολιτείες (και μέσω επισκέψεων αμερικανικών συγκροτημάτων του rock'n'roll—Ramones, κ.λπ.). Φαίνεται όμως, ότι τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 1970, διαδόθηκε κυρίως στους κόλπους των φοιτητών, των νέων διανοουμένων και γενικότερα της μεσοαστικής νεολαίας. Για το λόγο αυτό, αφενός πήρε την μορφή της κουλτούρας *αβάν-γκαρντ* και αφετέρου παρουσιάστηκε αλληλένδετο με το "Νιού Γουέϊβ".

(β) *Ο ενδογενής ή εξωγενής χαρακτήρας των διεθνοποιημένων υποπολιτισμικών στυλ*

Το πρόβλημα ως προς τον τύπο της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα σε ένα εθνικά επινοημένο και επεξεργασμένο, και ένα διεθνώς διαδεδομένο (παράγωγο) υποπολιτισμικό πρότυπο, καθώς και το (συνεπαγόμενο) ζήτημα της αντιστοιχίας μεταξύ υποπολιτισμικής μορφής και περιεχομένου, συνδέεται με ένα πάγιο δίλημα των κοινωνικών επιστημών. Είναι η *ενδογένεια* και η *εξωγένεια* όσον αφορά την προέλευση ενός φαινομένου ή μιας διαδικασίας. Αυτό αποτελεί και το δεύτερο θεμελιώδες πρόβλημα σχετικά με την μεταβίβαση, διάδοση και διεθνοποίηση μιας παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας. Το ερώτημα, για την ακρίβεια, τίθεται ως εξής: τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ, ή τουλάχιστον ορισμένα από αυτά, που

έχουν διαφορετικές εθνικές και πολιτισμικές προελεύσεις, αποτελούν πράγματι ενδογενείς, ενσωματωμένες εκφράσεις της νεανικής παρέκκλισης των κοινωνιών στις οποίες αναπαράγονται; Συνιστούν δηλαδή συγκεκριμένες, αν και μαγικές-φαντασιακές, λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα ομάδων της εργατικής νεολαίας στις χώρες υποδοχής; Η μήπως, αποτελούν εξωγενείς, εισαγόμενες αντιγραφές προτύπων που είναι άσχετα (ή ελάχιστα σχετιζόμενα) με τις αντιθέσεις και εντάσεις των δεδομένων κοινωνιών;

Είμαστε, νομίζω, αντιμέτωποι με ενδογενείς αντιθέσεις και δυσλειτουργίες, στις οποίες υποπολιτισμικές λύσεις και πρότυπα εξωγενούς προέλευσης, τροφοδοτούν, είτε ακόμη και ενεργοποιούν, τις απαντήσεις των κοινωνικών δραστηριοτήτων. Οι εξωγενείς αυτές λύσεις είναι επινοημένες και επεξεργασμένες, συνήθως, στις κοινωνίες που αντιμετώπισαν κοινωνικές και πολιτιστικές αντιθέσεις τέτοιας υφής πρωτίτερα, από άποψη χρόνου και σε οξυμένη μορφή. Όμως, η υιοθέτηση εξωγενών λύσεων, δεν σημαίνει και αντίτυπη εφαρμογή τους. Οι κοινωνικοί δράστες τις επεξεργάζονται και τις προσαρμόζουν, συνήθως, στις συγκεκριμένες πολιτισμικές συνθήκες και περιστάσεις των κοινωνιών τους. Νομίζουμε, ότι το φαινόμενο αυτό δεν είναι πρωτόγνωρο ούτε ιστορικά, ούτε φαινομενολογικά, όσο και αν παρουσιάζεται συχνότερα και εντονότερα στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κοινωνίες.

Από ιστορική άποψη, γνωρίζουμε ότι το εργατικό (συνδικαλιστικό) κίνημα γεννήθηκε και αναπτύχθηκε, για πρώτη φορά, (πάλι) στην Βρετανία (την χώρα του κλασσικού καπιταλισμού σύμφωνα με τον Karl Marx), την αφετηρία της βιομηχανικής παραγωγής και της διαμόρφωσης των αστικών (καπιταλιστικών) σχέσεων παραγωγής. Στη συνέχεια διαδόθηκε στην Ηπειρωτική Ευρώπη. Πολλά εκφραστικά κοινωνικά κινήματα (expressive social movements), σύμφωνα με τον όρο του H.W. Pfautz, στις Ην. Πολιτείες, ή δευτερογενή κοινωνικά κινήματα, όπως ορίζει ο J. Habermas τους ανάλογους (δυτικογερμανικούς) σχηματισμούς, στην Ευρώπη, διαγράφουν αντίστοιχες πορείες. Στις Ην. Πολιτείες δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά τα κινήματα των εθνικών και φυλετικών μειονοτήτων, της χειραφέτησης των γυναικών και της πολιτιστικής (και νομικής) αναγνώρισης των ομοφυλοφίλων, που μεταγενέστερα διαδόθηκαν και στην Ευρώπη. Στην Δυτ. Γερμανία, όπου ίσως για πρώτη φορά συνειδητοποιήθηκε συλλογικά ως πρόβλημα η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, από ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, γεννήθηκε το κίνημα των οικολόγων (grün-alternatives), το οποίο στην συνέχεια, επίσης εξαπλώθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Ο επιφανής γάλλος κοινωνιολόγος R. Boudon (1984), εξετάζοντας τον εξωγενή ή ενδογενή χαρακτήρα των κοινωνικών διαδικασιών μεταβολής και καινοτομίας, καταλήγει στην σχετικοποίηση της σημασίας του αντιθετικού αυτού εννοιολογικού ζεύγους, αίροντας, κατά κάποιο τρόπο, το πάγιο δίλημα των κοινωνικών επιστημών. Κατά τον Boudon πρώτον, υπάρχουν διαδικασίες κοινωνικής μεταβολής και καινοτομίας, οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ούτε ενδογενείς, ούτε εξωγενείς. Δεύτερον, για να αποδοθεί ο ένας ή ο άλλος χαρακτήρας σε μια τέτοια κοινωνική διαδικασία, προαπαιτείται ιστορική και κοινωνιολογική μελέτη των συγκεκριμένων συνθηκών και περιστάσεων κάτω από τις οποίες εκτυλίχθηκε η διαδικασία αυτή. Ο Boudon, δεν αρνείται την ύπαρξη ενδογενών ή εξωγενών διαδικασιών κοινωνικής αλλαγής και καινοτομίας. Υποστηρίζει όμως ότι οι χαρακτηρισμοί αυτοί δεν πρέπει να αποτελούν αξίωμα αλλά διαπίστωση της συγκεκριμένης επιστημονικής ανάλυσης

του συγκεκριμένου φαινομένου. Τρίτον και σπουδαιότερο από την άποψη της μελέτης μας: υπάρχουν κοινωνικές διαδικασίες μεταβολής και καινοτομίας, οι οποίες μπορούν να προσδιορισθούν ως ενδογενείς-εξωγενείς, στο μέτρο που σε ένα δεδομένο στάδιο, οι αντιθέσεις ή δυσλειτουργίες ενός κοινωνικού συστήματος (συστημικά εννοούμενου), λύονται ή επιλύονται με την είσοδο στο προσκήνιο κοινωνικών δραστηρίων (είτε άλλων, συχνά πολλαπλών, παραγόντων) εξωτερικών ως προς το σύστημα τούτο. Για να συμβεί βεβαίως αυτό χρειάζεται η πλήρωση τριών προϋποθέσεων. Πρέπει οι δράστες αυτοί να υπάρχουν και να έχουν συγχρόνως τις ικανότητες (και τα μέσα) αλλά και τα κίνητρα για να παρέμβουν.

Η διάζευξη "ενδογενής ή εξωγενής χαρακτήρας", λοιπόν, σχετικοποιείται και συμπληρώνεται, από τον Raymond Boudon, με ένα πολλαπλό παραλλακτικό συνδυασμό. Υπάρχουν, κατά τον συγγραφέα, διαδικασίες κοινωνικής μεταβολής και καινοτομίας κατ' αρχήν ενδογενείς ή εξωγενείς. Όμως υπάρχουν και άλλες ενδογενείς-εξωγενείς ή εξωγενείς-ενδογενείς. Υπάρχουν ορισμένες που δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο, όπως και άλλες που έχουν, εξελικτικά, αλυσιδωτή ανέλιξη (R. Boudon, 1984:161-164 και 196-201).

Ανάλογη, αν και ριζοσπαστικότερη, μπορεί να θεωρηθεί και η τοποθέτηση του Georges Balandier (1985) επί του θέματος. Η τοποθέτηση αυτή θεμελιώνεται σε φαινομενολογικές βάσεις: στις κοινωνικές διαδικασίες και τα χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας. (Ενώ του R. Boudon θεμελιώνεται στην επιστημολογική και μεθοδολογική κριτική των θεωριών για την κοινωνική μεταβολή). Οι κινήσεις που ενεργοποιεί η νεωτερικότητα, στα πλαίσια των οποίων το φαινόμενο της επικαιρότητας καθώς και αυτό της επιταχυντικής επίπτωσης (l'effet accélérateur de la modernité) παίζουν καθοριστικό ρόλο, οδηγούν στην διάχυση του εξωγενούς στο ενδογενές. Η αύξηση της συχνότητας και η μεγέθυνση της διάδοσης των διαφόρων υποπολιτισμικών προτύπων, στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κοινωνίες, μπορεί ενδεχομένως (και ανάμεσα στα άλλα) να αποδοθεί σε ανάλογους δυναμισμούς και κινήσεις. Επίσης, εδώ ίσως οφείλεται το φαινόμενο της ανάδρασης (Feedback), που χαρακτηρίζει τις κινήσεις της υποκουλτούρας πανκ (επινόηση - μετάδοση - επαναδιάδοση) μεταξύ Ην. Πολιτειών και Βρετανίας.

2.4.2. Ορισμένοι τρόποι (κοινωνικοί μηχανισμοί) διάδοσης και κοινωνικής επίδρασης των υποπολιτισμικών σχηματισμών

Διαπραγματευθήκαμε δύο καιρία, κατά την γνώμη μας, ζητήματα τα οποία αφορούν τις δυνατότητες και τις δυσκολίες που παρεμβάλλονται στην διάδοση και διεθνοποίηση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης (και γενικότερα, των περιθωριακών μορφωμάτων). Στην ενότητα αυτή, θα παρουσιάσουμε ορισμένους βασικούς κοινωνικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων διαδίδονται οι νεανικές υποκουλτούρες, ολοκληρώνοντας έτσι τα κύρια σημεία του σχεδίου ερμηνείας της εξάπλωσης των συλλογικών παρεκκλίσεων.

Εχουμε ήδη αναφέρει (και εξηγήσει στους μακροκοινωνικούς παράγοντες που οδηγούν στο γεγονός) ότι η περιθωριοποίηση, η παρέκκλιση και η παραβατικότητα, έχουν γίνει ένα

σύμβολο αντίθεσης στην κοινωνική τάξη και ένα εργαστήριο στο οποίο διαμορφώνεται μια νέα κουλτούρα, ένα νέο αντισχέδιο της κοινωνίας. Η ευφυής αυτή διαπίστωση του Alain Touraine (1984), προεκτείνεται και αναλύεται περισσότερο από τον Michael Brake (1985). Κατ' αυτόν, μια υποκουλτούρα, ως κοινωνική ομάδα, έχει την δυνατότητα να τροφοδοτήσει με ιδεολογία και μορφή την παραβατικότητα, ακόμα και το έγκλημα. Έτσι, μπορεί να απειλήσει την φαινομενική συναίνεση του συμβολικού σύμπαντος. Η απειλή αυτή, αναλυτικότερα, έγκειται, από την μια πλευρά, στην υποπολιτισμική ερμηνεία του κυρίαρχου συστήματος αξιών, η οποία μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία ηθικού (αντι-) παραδείγματος (αμφισβήτηση κοινωνικών αξιών, παραβίαση κοινωνικών κανόνων, παράβαση νόμων, έγκλημα). Η απειλή αυτή έγκειται από την άλλη πλευρά, στις δυνατότητες στρατολόγησης που αυτή διαθέτει, στο μέτρο που προκαλεί εκείνο το συμβολικό σύμπαν και κατά τρίτον λόγον, στην χρησιμοποίηση των αξιών, των ρητορικών και των φαντασιών της, από όσους έχουν προσχωρήσει σε αυτήν, προκειμένου να μεταβάλλουν τις εικόνες-του-εαυτού τους.

Είτε με την δύναμη των ηθικών της (αντι-) παραδειγμάτων (M. Brake), είτε με την ακτινοβολία των κοινωνικών της αντισχεδίων (A. Touraine), η παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα αναδεικνύεται και λειτουργεί ως ομάδα αναφοράς (R. Merton, 1968β, 1968γ) για ευρύτερα κοινωνικά τμήματα της νεολαίας, στην χώρα που διαμορφώθηκε ή και στο εξωτερικό, όπως έχουμε δείξει σε άλλες μας εργασίες (A. Astrinakis, 1985. Α. Ασρινάκης, 1988). Σύμφωνα με τον D. Glaser (1966), ο οποίος στηρίζεται στις επεξεργασίες της γνωστής κοινωνιο-ψυχολόγου T. Shibutani, οι ομάδες αναφοράς δεν είναι μόνο πραγματικές. Είναι επίσης, μυθικές ή φανταστικές, είτε τουλάχιστον, αποκτούν τέτοιες διαστάσεις. Για τον λόγον αυτόν, η λειτουργία τους δεν περιορίζεται στο πεδίο των γνωστικών δομών του ψυχισμού, αλλά επεκτείνεται, συχνά δε εντονότερα και αποτελεσματικότερα, και στα πεδία της φαντασίας και του συμβολικού. Κατά τον D. Glaser, οι υποκουλτούρες προσελκύουν και επηρεάζουν τους νέους όχι μόνο λόγω της πραγματικής τους γνωστικής επίδρασης (θεωρίες αλληλεπίδρασης και θεωρίες κοινωνικής εκμάθησης: θεωρία διαφορικού συγχρωτισμού — Satherland & Cressey, 1966). Οι μυθολογίες, οι συμβολισμοί και οι ρητορικές που φαντασιώνουν οι νέοι, είναι εξ ίσου υπαίτιες (πρωταρχικά υπαίτιες υποστηρίζει ο συγγραφέας) για την έλξη ή την ένταξή τους στην υποκουλτούρα.

Παράλληλα, ο Glaser (1966) θεωρεί ότι η ανάδειξη και λειτουργία των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών σχηματισμών ως ομάδων αναφοράς, οφείλεται, σε σημαντικό βαθμό, στις συνθήκες της πολιτισμικής πολυμορφίας που δεσπόζουν στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κοινωνίες. Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για τον αντίκτυπο της πολιτιστικής πολυμορφίας πάνω στους κοινωνικούς δράστες. (Κατ' αυτόν τον τρόπον, ο αμερικανός κοινωνιολόγος οδηγείται στην κατασκευή μιας "εκτεταμένης θεωρίας του διαφορικού συγχρωτισμού", συγχω-νεύοντας την συμβολική αλληλεπίδραση με την πολιτισμική πολυμορφία).

Οι υψιχικές και φαντασιακές επιδράσεις της παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας ως ομάδας αναφοράς, ενισχύονται και εντείνονται από τα συμβολικά συστήματα καθορισμού της κοινωνικής συμπεριφοράς (την μόδα, την τέχνη, την μουσική, κ.λπ. [F. Pataki, 1982]), τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και από τα προϊόντα προηγμένης τεχνολογίας της πολιτιστικής βιομηχανίας. Μέσα από τα τρία αυτά συστήματα (με τα οποία ορισμένες υποκουλτούρες έχουν

σχέσεις συνύφανσης) μεταβιβάζονται και διαδίδονται, σε πολύ μεγάλο βαθμό, οι διάφοροι υποπολιτισμικοί σχηματισμοί ενώ συγχρόνως, μεγεθύνεται και διαχέεται η παρέκκλισή τους (deviancy amplification processes, J. Young, 1978).

Η ψυχολογία των ενεργών μειονοτήτων θεωρεί ότι μια κοινωνική ολότητα είναι ενεργή μειονότητα όταν τα σχέδια και οι απαντήσεις που έχει είναι αντίθετα με τα αντίστοιχα που κυριαρχούν στο κοινωνικό σύστημα τη δεδομένη ιστορική στιγμή, όταν διακρίνεται από σταθερότητα στη διαφορά της αυτή και όταν μπορεί να αποτυπώνει τα σχέδιά της στη λογική του κοινωνικού συστήματος (στο οποίο ανήκει), με άλλα λόγια, όταν επιδρά κοινωνικά (S. Moscovici, 1979 Σ. Παπαστάμου & G. Mugny, 1983). Νομίζουμε ότι ορισμένες υποπολιτισμικές ομάδες συμπληρώνουν αυτές τις τρεις γενικές προϋποθέσεις, ώστε να θεωρηθούν ενεργές κοινωνικές μειονότητες.

Σε προηγούμενη μας εργασία (Α. Αστρινάκης, 1988) διερευνήσαμε, εν μέρει, μόνο το πρόβλημα των τρόπων άσκησης της κοινωνικής επίδρασης από τις υποπολιτισμικές ομάδες. Αυτό επειδή οι επεξεργασίες που έχει κάνει η γνωστική πειραματική κοινωνική ψυχολογία συμβάλλουν στην προσέγγιση και ερμηνεία της κοινωνικής επιρροής μόνο στο επίπεδο των γνωστικών δομών (όπως: διαπραγματεύσεις μειονότητας και πληθυσμού, επεξεργασία εύκαμπτης στρατηγικής μειονοτικής επίδρασης). Καταλήξαμε έτσι στο συμπέρασμα ότι οι παρεκκλίνουσες υποπολιτισμικές ομάδες αποτελούν ενεργές μειονότητες που λειτουργούν, ως επί το πλείστον, στο συμβολικό-φαντασιακό επίπεδο. (Από γνωστική άποψη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το φαινόμενο του "μεταγενέστερου αντίκτυπου", της καθυστερημένης, δηλαδή, εμφάνισης της κοινωνικής τους επιρροής [Σ. Παπαστάμου & G. Mugny, 1983]). Η συμβολική λειτουργία της ομάδας αναφοράς που αναπτύξαμε προηγουμένως, νομίζω ότι συμπληρώνει και εδραιώνει περισσότερο τις παλαιότερες μας διαπιστώσεις.

Ένα δεύτερο σημείο που πρέπει να υπογραμμίσουμε είναι ότι η κοινωνική επιρροή των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ δεν δρομολογεί καινοτομίες στα θεσμικά πεδία (πολιτική, οικονομία, εκπαίδευση, κ.λπ.) ενός κοινωνικού συστήματος, (άλλωστε κάτι τέτοιο δεν είναι καν μέσα στις προθέσεις τους), αλλά στη σφαίρα της κουλτούρας, της νοοτροπίας και της ανάπαυσης, δηλαδή στον τρόπο ζωής.

3. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης και ανάπτυξης των παρεκκλινόντων υποπολιτιστικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης

Στο προηγούμενο κεφάλαιο εξετάσαμε το ιστορικό και μακρο-κοινωνικό πλαίσιο διαμόρφωσης των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών και στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης, διαπραγματευθήκαμε δηλαδή ένα φάσμα γενικών μακρο-συντελεστών. Στις αναπτύξεις που ακολουθούν θα συνεχίσουμε την εξέταση ορισμένων ειδικών, αυτή τη φορά, μακρο-συντελεστών για να περάσουμε έπειτα στους ειδικούς μικρο-συντελεστές. Και τις δύο ομάδες παραμέτρων, τις ονομάζουμε "προσδιοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης και ανάπτυξης των υποπολιτισμικών στύλ". Πρόκειται για ένα είδος πολυπαραγοντικής ανάλυσης στηριγμένης κυρίως στις μελέτες του Νέου Κύματος της Βρετανικής Κοινωνιολογίας και Εγκληματολογίας και γενικότερα στις μελέτες της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης (Ομάδα Ερευνών του Ποδοσφαίρου στο Leicester, κοινωνιολογία και κοινωνιολογία της πολιτιστικής βιομηχανίας και της μουσικής στο Open University, κλπ.). Τους παράγοντες αυτούς τους έχουμε επανειληφώς, εμπλουτίσει και συστηματοποιήσει σε σημαντικό βαθμό.

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης και ανάπτυξης των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών και στύλ είναι συνολικά εννέα και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της "φυσικής ιστορίας" των στύλ. Όχι βέβαια όλο. Παραλείπονται έτσι ορισμένοι ουσιαστικοί συντελεστές, όπως η επίσημη και ανεπίσημη κοινωνική αντίδραση και οι λειτουργίες και επιδράσεις των συστημάτων μαζικής επικοινωνίας. Παρ'όλο που και οι δύο προαναφερθείσες παράμετροι εξετάζονται κατά περίπτωση, και η πρώτη ίσως κάπως διεξοδικότερα, δεν αναπτύσσονται ανάλογα με την βαρύτητα και την εμβέλειά τους. Λόγω της διαμεσοποιημένης και μη-έκδηλης υφής των λειτουργιών τους, απαιτούν εμπειριστατωμένη ανάλυση, πράγμα που θα επιβάρυνε σημαντικά το ήδη μεγάλο κείμενο.

Οι τρεις πρώτοι συντελεστές συνδέονται με την κοινωνική δομή και διαστρωμάτωση καθώς και με την κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση της νεολαίας της εργατικής τάξης. Αποτελούν συνέχεια της μακροσκοπικής ανάλυσης του Νέου Κύματος που παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Αναλυτικότερα, ο πρώτος προσδιοριστικός παράγοντας (3.1), σχετίζεται με το γεγονός ότι τα υποπολιτισμικά στύλ συνιστούν *μιαν απάντηση της νεολαίας της εργατικής τάξης, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την γονεϊκή κουλτούρα*, δηλαδή με τους τρόπους αντίδρασης της εργατικής τάξης στις μεταπολεμικές μεταβολές της βρετανικής κοινωνίας που είδαμε προηγουμένως. Ο δεύτερος παράγοντας (3.2) παραπέμπει στο γεγονός ότι οι παρεκκλινουσες υποκουλτούρες αποτελούν *νεανικές απαντήσεις στις εσωτερικές αντιφάσεις της γονεϊκής εργατικής κουλτούρας*. Ο τρίτος παράγοντας παραπέμπει στις *ασυνέχειες που υπάρχουν μεταξύ νεανικής και γονεϊκής κουλτούρας και την παροδικότητα που χαρακτηρίζει όσες λύσεις δίνονται από μιά υποκουλτούρα στα ειδικά προβλήματα της εργατικής νεολαίας* (3.3).

Ο τέταρτος προσδιοριστικός παράγοντας (3.4), αναφέρεται στον ρόλο του φύλου (και του σέξ) στην διαμόρφωση των υποπολιτισμών και των στύλ. Πρόκειται, κατά πρώτο λόγο, για τον ανδρικό και σεξιστικό χαρακτήρα των περισσότερων υποπολιτισμών.

Ο πέμπτος προσδιοριστικός παράγοντας παραπέμπει σε ορισμένες διαδικασίες που οδηγούν στην ανασχηματιστική και αναδιευθετιστική ανέλιξη των νεανικών υποπολιτισμών και τους προσδίδουν την καλειδοσκοπική τους υφή (3.5). Εδώ συμπεριλαμβάνονται συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τις ενδο-ομαδικές σχέσεις των υποπολιτισμών (ως συνάρτηση της αμυντικής ή αντιεπιθετικής κοινωνικής ταυτότητάς τους), όπως διαπλέκονται με ορισμένους αντίκτυπους της ανεπίσημης και επίσημης κοινωνικής αντίδρασης ("λαϊκοί ήρωες" ως συνέπεια των "λαϊκών δαιμόνων").

Η καλειδοσκοπική υφή των παρεκκλινόντων νεανικών στύλ απορρέει και από τον χαρακτήρα των διομαδικών και διαπολιτισμικών σχέσεων τους. Αναφερόμαστε στον έκτο και έβδομο προσδιοριστικό παράγοντα. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος (3.6) παραπέμπει στο γεγονός, ότι τα παρεκκλινόντα στύλ της νεολαίας της (λευκής) εργατικής τάξης εμπνέονται και επηρεάζονται - όχι χωρίς αντιξοότητες - από τις υποκουλτούρες της μαύρης νεολαίας. Ο δεύτερος (3.7) σχετίζεται κυρίως με την αντιπαράθεσή τους στις μποέμικες νεανικές κουλτούρες μεσο-αστικής προέλευσης.

Ο όγδοος προσδιοριστικός παράγοντας σχετίζεται με την υποπολιτισμική χρήση της μουσικής και της τεχνολογίας της από τα παρεκκλινόντα στύλ (3.8). Πρόκειται, ουσιαστικά, για τις αλληλεξαρτήσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις υποκουλτούρες, το Rock'n Roll και την πολιτιστική βιομηχανία. Εδώ αναλύονται και ορισμένες διαδικασίες κατασκευής της συνθετικής νεανικής κουλτούρας. Με αυτές συνδέεται και ο τελευταίος παράγοντας (3.9), δηλαδή η συμβολή της αγοράς και της εμπορευματοποίησης στην μετατροπή των στύλ σε βιομηχανοποιημένα τεχνήματα και στην κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

Στενή αλληλεξάρτηση φαίνεται ότι υπάρχει ανάμεσα στο ρόλο των οικονομικών συμφερόντων και στον ρόλο της κοινωνικής αντίδρασης, ως προς την συμβολή τους στην ομαλοποίηση ή αποσύνθεση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών. Επί πλέον, η κοινωνική αντίδραση συντελεί, μέσα από τις στιγματιστικές διαδικασίες, τις ποινικοποιήσεις των συμπεριφορών και τις ευρύτερες διαδικασίες εγκληματοποίησης που συχνά ενεργοποιεί, στον μετασχηματισμό ορισμένων νεανικών υποπολιτισμών σε αποστεωμένη παρέκκλιση.

3.1. Τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ ως απάντηση της νεολαίας της εργατικής τάξης συνδεδεμένη με την γονεϊκή κουλτούρα.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο (2.2) διαπραγματευθήκαμε τους τρόπους αντίδρασης της εργατικής τάξης απέναντι στις μεταπολεμικές αλλαγές της βρετανικής κοινωνίας, όπως τις επεξεργάστηκαν οι J. Clarke και T. Jefferson (1976) σε μία τυπολογία απαντήσεων. Οι ίδιοι συγγραφείς έχουν εκπονήσει μία παρεμφερή κλίμακα δυνατών απαντήσεων της νεολαίας της εργατικής τάξης που αποτελούν συνάρτηση των γονεϊκών αντιδράσεων, δηλαδή, της γονεϊκής εργατικής κουλτούρας (βλ. Σχήμα III). Οι νεανικές αυτές απαντήσεις θεωρούμε ότι συνιστούν τον πρώτο προσδιοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των υποπολιτισμικών στυλ.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τους Clarke και Jefferson (1976), η νεανική αντικατόπτριση της κυρίαρχης γονεϊκής απάντησης (του πρώτου δηλαδή τύπου) είναι, είτε ο "συνεχιστής", στην "μοιρολατρική υποταγή", είτε το "κολληγιόπαιδο", στην "φιλόδοξη" παραλλαγή.

Στις τρεις παραλλαγές που διαιρείται η διευθετιστική γονεϊκή απάντηση (δεύτερος τύπος), αντιστοιχούν οι ακόλουθες νεανικές απαντήσεις. Πρώτον, η παραδοσιακή νεανική εγκληματικότητα, στην γονεϊκή παραλλαγή της διάστασης του "εμείς/αυτοί". Δεύτερον, η κυρίαρχη νεανική κουλτούρα, στην συνδικαλιστική γονεϊκή παραλλαγή. Και τέλος, τρίτον, το παρεκκλίνον νεανικό υποπολιτισμικό στυλ που αντικατοπτρίζει την παρεκκλίνουσα και εγκληματική γονεϊκή παραλλαγή.

Μιά ειδική κατηγορία των υποπολιτισμικών ομάδων, τα υποπολιτισμικά στυλ αντίθεσης (π.χ. πάνκς, ροκ εντ ρολλ) εκφράζουν, σε ένα ορισμένο βαθμό, την πολιτιστική γονεϊκή απάντηση, αποτελούν δηλαδή οριακές περιπτώσεις.

Όπως αντιλαμβανόμαστε, το ενδιαφέρον της ανάλυσης (του παρόντος κεφαλαίου) επικεντρώνεται στις τρεις παραλλαγές της νεανικής διευθετιστικής απάντησης και ιδίως στο παρεκκλίνον υποπολιτισμικό στυλ. Χρειάζεται επίσης να διευκρινισθεί ότι οι τρεις τύποι της διευθετιστικής απάντησης παρουσιάζονται, στο επίπεδο της εμπειρικής πραγματικότητας, συνήθως αλληλοσυνδεδεμένοι και αλληλοεπηρεαζόμενοι, τόσο από την άποψη των δι-ομαδικών όσο και των δι-ατομικών σχέσεων. Έτσι, νεαροί παραβάτες (ή και εγκληματίες) εντάσσονται στις υποπολιτισμικές ομάδες-στυλ ενώ, μέλη των παρεκκλινόντων στυλ εμπλέκονται σε παραβατικές και εγκληματικές δραστηριότητες. Συνολικές υπόκουλτούρες μετασχηματίζονται σε παραβατικές ομάδες (περίπτωση σκίνχεντς) ή μετατρέπονται σε κεντρικές νεανικές κουλτούρες (περίπτωση glamrock). Για τον λόγο αυτό, όσο αναγκαία καθίσταται η εννοιολογική και αναλυτική διάκριση στην μεταχείρισή τους, στον ίδιο βαθμό επιβάλλεται η υπενθύμιση της διαπλοκής τους.

Υπό το πρίσμα της ιδεοτυπικής θεώρησης (Max Weber), οι τρεις παραλλαγές της νεανικής διευθετιστικής απάντησης παρουσιάζουν, αντιστοίχως, τρεις ουσιαστικές διαφορές. Πρώτον, οι παραδοσιακοί νεαροί εγκληματίες εξαντλούν την αντίθεσή τους στην κοινωνική κατάσταση που βρίσκονται, με την παράνομη, ιδιωτική και μυστική, κοινωνική δράση. Σε αυτό έγκειται η παράγωγη σχέση που έχουν με την αντιφατική και αμφιθυμική γονεϊκή

απάντηση του "εμείς/αυτοί". Προεκτείνουν δηλαδή την διάσταση, την αντίφαση, διττότητα και αμφιθυμία που υποβόσκει μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής γονεϊκής συμπεριφοράς.

Δεύτερον, η απάντηση της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας αποτελεί την ενσωματωμένη παραλλαγή του υποπολιτισμικού στύλ. Αντιπροσωπεύει την παραλλαγή που έχει "εξαγορασθεί" και εξυγιανθεί, έχει μετατραπεί σε αβλαβή και έχει διαχυθεί στην ευρύτερη νεανική αγορά. Κατ'αυτόν τον τρόπο, το παρεκκλίνον στύλ γίνεται καταναλωτικό στύλ, ή εμπορική προσαρμογή του πραγματικού (όπως θα δούμε πιά αναλυτικά κατά την ανάπτυξη του ρόλου της αγοράς, στην τελευταία ενότητα).

Τρίτον, το παρεκκλίνον υποπολιτισμικό στύλ δημιουργείται από την επεξεργασία και επίλυση των αδιεξόδων της παρεκκλίνουσας και εγκληματικής γονεϊκής υποκουλτούρας. Αντιπροσωπεύει την πιά ακραία μορφή της κεντρικής νεανικής απάντησης και αποτελεί την παρεκκλίνουσα πρωτογένεια της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε τις μεταγενέστερες παρεμβάσεις και επιδράσεις των εμπορικών συμφερόντων που έχουν αποτέλεσμα την διαιώνιση, τροποποίηση και, ενδεχομένως, την κοινωνική ενσωμάτωση των παρεκκλινόντων στύλ. Για τούτο όταν αναφερόμαστε στις ομάδες αυτές, εννοούμε περισσότερο τις αρχικές τους φάσεις, τότε δηλαδή σχηματίζονται και μορφοποιούνται, και λιγότερο την κατοπινή τους εξέλιξη.

Με την ευκαιρία των αναπτύξεων αυτών πρέπει να σημειώσουμε μιά δεύτερη ουσιαστική διάκριση μεταξύ των νεανικών υποπολιτισμικών στύλ και των ομάδων της εργατικής συνοικίας, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την πρώτη, που παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο (1.3). Αναφερόμαστε στο ότι, ενώ τα υποπολιτισμικά στύλ αποτελούν την πρωτογένεια, το πρωτότυπο της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας, δηλαδή την πηγή έμπνευσης της και το πρότυπο διαμόρφωσής της, οι ομάδες των νέων της εργατικής γειτονιάς, αντίθετα, φθάνουν στην παρεκκλίνουσα λύση, ωθόντας τις νομιμοποιημένες αξίες της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας στην πιά ακραία λογική τους κατάληξη (σύμφωνα με τον D. Powers, 1966). Δημιουργούνται, δηλαδή, μέσα από μιάν ακριβώς αντίστροφη κοινωνική διαδικασία.

Τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι κατά πρώτο λόγο διευθετιστικά και δευτερευόντως αντιθετικά. Κι αυτό γιατί στην πραγματικότητα, λειτουργούν μόνο σε ένα πεδίο της κοινωνικής ζωής, στην σφαίρα της ανάπαυσης. (Γι αυτό και ορισμένοι κοινωνιολόγοι τα ονομάζουν και στύλ ανάπαυσης. [K. Roberts, 1983]). Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορούν να μετασχηματίσουν ουσιαστικές όψεις του κοινωνικού συστήματος ούτε και επιδιώκουν κάτι ανάλογο. Παρ' όλα αυτά προχωρούν σε μιά συμβολική κριτική της κοινωνικής τάξης (και του κοινωνικού συστήματος γενικότερα), συνιστώντας έτσι μιά λανθάνουσα μορφή μη-ιδεολογικής ή πολιτιστικής πολιτικής (cultural politics: J. Clarke & T. Jefferson, 1976. D. Hebdige, 1981. M. Brake, 1985). Επίσης, αν και δεν αποτελούν ομαδοποιήσεις σφαιρικής αμφισβήτησης, με την πάροδο του χρόνου προσεγγίζουν τέτοιες προοπτικές. (Όπως θα δούμε στην συνέχεια, υπάρχει μιά κλιμάκωση στον βαθμό αντίθεσης που επιδεικνύουν οι ομάδες αυτές κατά την ιστορική τους ακολουθία. Φαίνεται ότι η κλιμάκωση αυτή κορυφώνεται στην περίπτωση της υποκουλτούρας των πανκς).

Α. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ

(Μεταπολεμικές αλλαγές στην βρετανική κοινωνία)

1. Αλλαγές στην πολιτική κατοικίας και στον τρόπο κατοίκησης ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ
2. Αλλαγές στον ρόλο και την υφή της ανάπαυσης ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗΣ
3. Αλλαγές στην εκπαίδευση ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΘΕΣΗΣ "ΕΜΕΙΣ/ΑΥΤΟΙ" ΙΑΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

4. Οικονομικές κρίσεις 1960-1970

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

(Γονεϊκή Κουλτούρα)

1. Κυρίαρχος Τύπος	α) παθητική υποταγή και συμμόρφωση β) Φιλοδοξία Ατομικής Ανέλιξης (Toogy)
2. Διευθετητικός Τύπος	α) "Εμείς - Αυτοί" (Ms - Them) Us β) Συνδικαλιστική Απάντηση γ) Παρεκκλίνουσα και Εγκληματική Απάντηση
3. Τύπος Συνολικής Αντίστασης	Πολιτική Δράση

Γ. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

1α') "Συνεχιστής"
1β') Κολλεγιόπαιδο
2α') παραδοσιακή νεανική εγκληματικότητα
2β') επικρατούσα νεανική κουλτούρα
2γ') Παρεκκλίνοντα (υποπολιτισμικά) νεανικά στυλ
(I) Αντίδρασης: π.χ. Skinheads
(II) Αντίστασης: π.χ. Punks

Σχήμα III Η ΚΛΙΜΑΚΑ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (J. CLARKE & JEFFERSON, 1976)

3.2. Η διαμόρφωση των νεανικών υποπολιτισμικών στύλ ως απάντηση στις αντιθέσεις και αντιφάσεις της γονεϊκής εργατικής κουλτούρας

Στην προηγούμενη ενότητα διαπραγματευθήκαμε τη διαμόρφωση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών από την άποψη της σύνδεσης και της παράγωγης σχέσης που έχουν με τις απαντήσεις της γονεϊκής κουλτούρας. Όμως, τα νεανικά στύλ δεν αποτελούν μόνον απαντήσεις θετικά συνδεδεμένες με τις κοινωνικές πρακτικές και συμπεριφορές της εργατικής τάξης. Συγχρόνως, και μεταξύ άλλων, συνιστούν απάντηση στις εσωτερικές αντιφάσεις και αντιθέσεις που υπάρχουν στους κόλπους της ίδιας της γονεϊκής κουλτούρας. Οι εσωτερικές αντιφάσεις, τα αδιέξοδα και τα διλήματα που αντιμετωπίζει το σύστημα των πολιτιστικών θεσμών, παραδόσεων και αξιών της εργατικής τάξης, συνιστούν ένα άλλο νήμα στη διάρθρωση των νεανικών παρεκκλινόντων στύλ.

Σύμφωνα με την ανάλυση των J. Clarke και J. Jefferson (1976), οι αντιθέσεις και αντιφάσεις αυτές προέρχονται, στον μεγαλύτερό τους βαθμό, από τις μεταβολές που επήλθαν στην κοινωνική κατάσταση των αξιοπρεπών στρωμάτων της βρετανικής εργατικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα, τα στρώματα αυτά είχαν να αντιμετωπίσουν, κατά πρώτον λόγο, μιά αντίθεση ανάμεσα στην θεαματική κατανάλωση και ευημερία, αφενός και στην παραδοσιακή ιδεολογία της εργασίας, αφετέρου. Επίσης, απειλούνταν με την μείωση της διαπραγματευτικής τους δύναμης στην αγορά εργασίας, ως συνέπεια της αναδιοργάνωσης και του εκσυγχρονισμού της βιομηχανίας κατά την περίοδο αυτήν. Τέλος, με τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην οργάνωση της εργασίας (αυτοματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, κλπ.), έγινε αδύνατη η διατήρηση της παραδοσιακής υπερηφάνειας εξάσκησης της "τέχνης" (της επαγγελματικής ειδικότητας του τεχνίτη), ως θεμελιώδους κοινωνικής αξίας και στάτους.

Οι αντιθέσεις αυτές δρώντας συνδυασμένα, είχαν μιά διπλή επίπτωση (J. Clarke & T. Jefferson, 1976). Στο κοινωνικό επίπεδο, υπέσκαψαν την οντότητα του ευπρεπούς στρώματος της εργατικής τάξης, διασπώντας το βαθειά. Έτσι, το στρώμα αυτό διαιρείται εξακολουθητικά σε κοινωνικά ανερχόμενη εργατική ελίτ και σε νέες ομάδες "λούμπεν" προλεταριάτου. Η διαδικασία αυτή δημιουργεί το δίλημα της οικονομικής και κοινωνικής "γκετοποίησης". Από την άλλη πλευρά, στο πολιτιστικό επίπεδο, δημιούργησαν μιάν άλυτη αντίθεση. Πρόκειται για την αντίθεση ανάμεσα στον παραδοσιακό εργατικό πουριτανισμό και τον νέο ηδονισμό (ο οποίος εκφράζεται κυρίως μέσα από την κατανάλωση). Η αντίθεση αυτή οδήγησε στο δίλημα της πολιτιστικής και ιδεολογικής αστικοποίησης (βλ. Σχήμα IV).

Οι εντάσεις και αβεβαιότητες που δημιουργήθηκαν από τις αντιφάσεις αυτές διοχετεύθηκαν συγκεντρωτικά στο κοινωνικοπολιτιστικό πεδίο της νεολαίας. Πρόκειται γι' αυτό που ο S. Hall και οι συνεργάτες του αποκαλούν "μετατόπιση της κρίσης πάνω στην νεολαία", όπως γράψαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο (2.2.2). Οι σημαντικότεροι αντίκτυποι των εξελίξεων αυτών πάνω στην νεολαία είναι, κατά την γνώμη μου, δύο.

3.2.1. Η αντιπαράθεση και η "μαζική" επίλυση των αντιφάσεων της γονεϊκής κουλτούρας από τα παρεκκλίνοντα στυλ.

Ο πρώτος αντίκτυπος μπορεί να συμπεκνωθεί στην διαπίστωση των J. Clarke και T. Jefferson (1976) ότι οι εσωτερικές αντιφάσεις της γονεϊκής κουλτούρας *εξελίχθηκαν και επαναδιατυπώθηκαν με τους όρους της σύγκρουσης των γενεών*. Ως εκ τούτου, τα νεανικά υποπολιτισμικά στυλ αναδύθηκαν, σε ένα βαθμό, ως *αντιπαράθεση στην γονεϊκή κουλτούρα*.

Σύμφωνα με τον Phil Cohen (1972), η υποκουλτούρα έχει ως λανθάνουσα λειτουργία να εκφράσει και να *επιλύσει, αν και μαγικά*, τις συγκαλυμμένες ή άλυτες αντιθέσεις που υπάρχουν στην γονεϊκή κουλτούρα. *Οι αντιθέσεις αυτές τροφοδοτούν τα ιδεολογικά θέματα που αυτή επεξεργάζεται*. Από την άλλη πλευρά, κατά τον ίδιο συγγραφέα, η υποκουλτούρα, εξ ορισμού, αδυνατεί να αποσυνδεθεί από τις αντιθέσεις αυτές, είναι δέσμιά τους. Το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να *διασκευάσει τους όρους και τις σχέσεις των αντιθέσεων αυτών σε μικροκοινωνικό επίπεδο και να τους εγγράψει σε ένα "σετ" από φαντασιωκές λύσεις*.

3.2.2. Οι δύο βασικοί τύποι διαίρεσης (και απαντήσεων) στα νεανικά υποπολιτισμικά στυλ

Τα διλήματα που εξετάσαμε λειτούργησαν ως *αντίθετοι κοινωνικοί και πολιτιστικοί πόλοι εκκίνησης και ως άξονες οριοθέτησης και αναφοράς των πρωτογενών (και γνήσιων) παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων*. Σε αυτό έγκειται ο δεύτερος σημαντικός αντίκτυπος των αντιφάσεων της γονεϊκής κουλτούρας, οι οποίες περιέπλεξαν και όξυναν τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς αντικατοπτρισμούς της διαστρωμάτωσης της βρετανικής εργατικής τάξης (σε εργατική ελίτ, ευπρεπή στρώματα και σκληρά-λούμπεν τμήματα) στην νεολαία της. Οδήγησαν έτσι στις δύο βασικές διαιρέσεις ανάμεσα στους υποπολιτισμούς της νεολαίας της εργατικής τάξης που, κατά τον Kenneth Roberts (1983), παίρνουν τις εκφραστικές μορφές των *"σκληρών" και των "κομψών" στυλ*, αντικατοπτρίζοντας τις κοινωνικές φράξιες από τις οποίες προέρχονται (βλ. Σχήμα IV).

Ανάλογη είναι και η άποψη του Michael Brake (1983), σύμφωνα με την οποία στις νεανικές υποκουλτούρες *υπερισχύουν δύο κυρίαρχες στάσεις, οι οποίες προέρχονται από την ζωή της εργατικής τάξης: Η αποθέωση με "βαρύ αντριλίκι" (machismo) των συχνά συντηρητικών αξιών της εργατικής κοινότητας και η επίδειξη μιάς ατάραχης, απαθούς (cool) αποστασιοποίησης μιάς συχνά "μπλαζέ" επιτήδευσης*. Κατά τον Brake, οι κυρίαρχες αυτές στάσεις αποτελούν το υπόβαθρο των δύο σπουδαιότερων τύπων απάντησης που επεξεργάζονται οι υποκουλτούρες: της *εξέγερσης και της απάθειας*. Η πρώτη συνιστά συνηθισμένη αντίδραση στο δίλημα της *"γκεττοποίησης"*. Η δεύτερη συνιστά συνηθισμένη αντίδραση στο δίλημα της *"αστικοποίησης"* (βλ. Σχήμα IV). Η πρώτη μπορεί να πάρει την μορφή της *πολιτιστικής εξέγερσης, της βίας, της παραβατικότητας ή, ακόμη, των (ανοικτά) εγκληματικών δραστηριοτήτων (rockers, skinheads και, διαφοροποιημένα, punks)*. Η δεύτερη

εκδηλώνεται μέσω μιάς ποικιλίας μορφών αποδέσμευσης και αδιαφορίας, αποστασιοποιώντας τους κοινωνικούς δράστες από το περιβάλλον τους (mods, glamrock. M. Brake, 1985).

Δύο παραδείγματα: οι Mods και οι Skinheads

Οι *Mods* παρουσιάστηκαν στο East End του Λονδίνου με την επιδίωξη να αποσυνδεθούν από την δοτή ταξική τους τοποθέτηση.

Ήταν σχετικά σκληροί και στην πραγματικότητα αντιπροσώπευαν τις ομάδες της μη χειρωνακτικής εργατικής τάξης (δηλαδή τα κατώτερα στρώματα των εργαζομένων στην σφαίρα παροχής υπηρεσιών). Αποπειρώνται να πραγματώσουν, σε επίπεδο φαντασιακών σχέσεων, τις συνθήκες ύπαρξης των κοινωνικά ανερχόμενων εργατών των "λευκών περιλαιμιών": διερευνούν τις δυνατότητες της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας (1963, περίοδος οικονομικής ανάπτυξης). Είχαν μιάν ευπρεπισμένη και μελαγχολική εικόνα-εαυτού. Αρχικά αποκαλούνταν "μοντέρνοι" (ή "μοντεριστές": modernists) και εξέφραζαν έναν καλαίσθητο δανδισμό, εμπνευσμένο από τους αμερικανούς μαύρους νέους.

Από άποψη αργκό και τελετουργιών, δίνουν έμφαση στις παραδοσιακές γονεϊκές αξίες. Από στυλιστική (ενδυματολογική) και μουσική άποψη (και γενικότερα όσον αφορά την παρουσίαση-του-εαυτού τους) καθώς και από την άποψη των καταναλωτικών τους σνηθειών, αντιπροσωπεύουν την ηδονιστική εικόνα του εργάτη που ευημερεί.

Ο δυναμισμός στην υποκοουλτούρα των *Mods* τροφοδοτούνταν από τις συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις τους με ταξικές φράξιες κατώτερης κοινωνικής θέσης. Συνήθως συγκρούονταν βίαια με τους ταξικά καθηλωμένους *Rockers*, οι οποίοι προέρχονταν από την χειρωνακτική (και μη βιομηχανική) εργατική τάξη (όπως βλέπουμε και στο φιλμ "Absolute Beginners"). *Mod* για τους *Rockers* σήμαινε το "θηλυπρεπή", το "μίμο" των μεσαίων τάξεων, ανταγωνιστή και φιλόδοξο.

Οι *Μόντς* θεωρούνταν ύποπτοι διότι ήταν ιδιαίτερα κομψοί, χόρευαν πολύ εκλεπτυσμένα και ρυθμικά ενώ, η χρήση των ναρκωτικών είχε δημιουργικές (και "ποιητικές") επιδράσεις πάνω τους. Παραδόξως, στην υποκοουλτούρα αυτή συμμετείχαν ενεργά και αυτόνομα και κοπέλες οι οποίες συγκροτούσαν όχι μόνο γυναικεία ζεύγη, αλλά και ολόκληρες ομάδες (J. Clarke & T. Jefferson, 1976. D. Hebdige, 1981. M. Brake, 1985).

Οι *Skinheads* διερευνούσαν την "λούμπεν επιλογή", την πιό ακραία μορφή της καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας. (Κινήθηκαν δηλαδή στην αντίστροφη κατεύθυνση των *Mods*). Αξιοποίησαν την μουσική διαμαρτυρίας (reggae) των Δυτικο-ινδικών φτωχών στρωμάτων των γκέττο. Ντύνονταν έτσι, ώστε να μοιάζουν με "καρικατούρα" του υποδειγματικού παραδοσιακού βιομηχανικού εργάτη (ξυρισμένο κεφάλι), ή κούρεμα "γλόμπος", φαρδιά τζήν με μεγάλο ρεβέρ, χονδρές πέτσινες ζώνες και τιράντες, καρό ή στρατιωτικά πουκάμισα ή, εναλλακτικά, ολόσωμες φόρμες εργοστασίου, χονδρές μπότες στρατιωτικά άρβυλα ή γαλότσες).

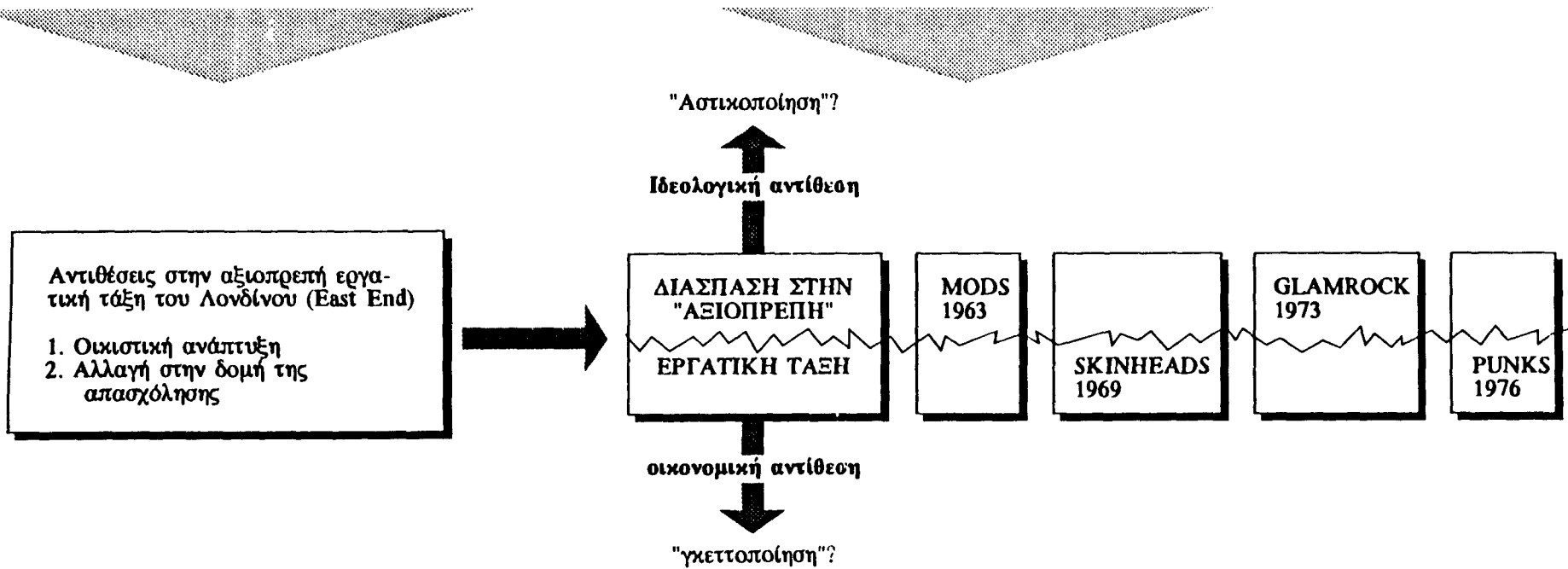
Είχαν υιοθετήσει τις παραδοσιακές συντηρητικές αξίες της σκληρής εργασίας, του πατριωτισμού και της άμυνας της τοπικής εδαφικότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως υπογραμμίζει ο Phil Cohen (1972), το υποπολιτισμικό σύνολο των σκίνχεντς φαίνεται ότι αναπυρριζούσε και αντιπροσώπευε έναν εκ των υστέρων απολογισμό, για ολόκληρη τη διαδικασία κοινωνικής κινητικότητας της βρετανικής εργατικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα, πρώτον, συνιστούσε αντίδραση στη μίανση, στη μόλυνση της γονεϊκής εργατικής κουλτούρας από τα πολιτιστικά πρότυπα και τον τρόπο ζωής των μεσαίων στρωμάτων. Δεύτερον, αποτελούσε μία προσπάθεια αποκατάστασης της ακεραιότητας των αξιών και των συνθηκών της εργατικής κουλτούρας, μέσα από τα πλέον οπισθοδρομικά χαρακτηριστικά της: τον πουριτανισμό και τον σωβινισμό.

Ο πουριτανισμός τους εκδηλώνεται ως αντιπαράθεση στο φιλελευθερισμό, την υποκειμενικότητα, την άρνηση της εργασίας και τον ηδονισμό των hippies (δηλαδή, μιάς μεσο-αστικής περιθωριακής κουλτούρας). Ο σωβινισμός τους δε εκφράζεται μέσα από τις άγριες καταδιώξεις (και ξυλοδαρμούς) των ομοφυλόφιλων (το περίφημο queer-bashing") και των εθνικών μειονοτήτων, κυρίως των Πακιστανών, (το γνωστό "paki-bashing").

ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΠΟΛΙΤΣΜΙΚΩΝ ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Σχήμα IV Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΝΕΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΠΟΛΙΤΣΜΙΚΩΝ ΣΤΥΛ ΩΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΙΣ (ΔΥΟ) ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΟΝΕΪΚΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ
(J. CLARKE & JEFFERSON, 1976)

3.3. Η ασυνέχεια, σε σχέση με την γονεϊκή κουλτούρα, και η παροδικότητα, στην λύση των συγκεκριμένων προβλημάτων της νεολαίας, ως ειδικοί παράγοντες διαμόρφωσης των στύλ

Ένα νεανικό υποπολιτισμικό στύλ, δεν επιλύει μόνον με τρόπο μαγικό και συμβολικό τις εσωτερικές, εγγενείς αντιθέσεις και αντιφάσεις της γονεϊκής κουλτούρας. Συγχρόνως αποτελεί απάντηση στις ειδικές συγκρούσεις και αντιθέσεις που αναφύονται ανάμεσα στην γονεϊκή κουλτούρα και τον κοινωνικό κόσμο της εργατικής νεολαίας καθώς και στα ιδιαίτερα συγκυριακά προβλήματα που η τελευταία αντιμετωπίζει.

Ανάμεσα στους κοινωνικούς κόσμους των νέων και των γονέων υπάρχουν σημεία ομοιότητας και ισχυρά νήματα συνέχειας. Υπάρχουν όμως, από την άλλη πλευρά, και ζωτικές διαφορές, δηλαδή, σημεία ασυνέχειας (για παράδειγμα στην σφαίρα της εκπαίδευσης, στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις). Οι αναντιστοιχίες και ασυνέχειες ανάμεσα στις δύο κουλτούρες, όπως αυτές προσδιορίζονται ιστορικά, λειτουργούν καθοριστικά στην αποκρυστάλλωση ενός συγκεκριμένου παρεκκλίνοντος στύλ.

Όπως σημειώνει ο M. Brake (1985), οι νέοι υπόκεινται στους αντίκτυπους των επαγγελματικών, εκπαιδευτικών και οικονομικών μεταβολών, σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους. Οι μεταβολές αυτές δεν βιώνονται μόνο με τους όρους της τάξης και του κοινωνικού στρώματος. Βιώνονται παράλληλα και με τους όρους της γενιάς και της ηλικιακής σειράς. Ορισμένες ομάδες της εργατικής νεολαίας είναι κυρίως εξοχόν ευαίσθητες στις οικονομικές αλλαγές, οι οποίες, συχνά, εδραιώνουν τις αντιθέσεις στην κοινωνική δομή. Οι αλλαγές αυτές μπορεί να έχουν μεγάλη ή μικρή εμβέλεια, όμως κάθε ηλικιακή ομάδα, οφείλει να τις επεξεργασθεί ξεκινώντας από το πολιτιστικό υπόβαθρο και περιβάλλον της ομάδας των συνομηλίκων της δικής της ηλικιακής σειράς. Για τους λόγους αυτούς, οι περισσότερες υποκουλτούρες που έχουν μίαν ευδιάκριτα παρεκκλίνουσα φύση, είναι εργατικές, νεανικές υποκουλτούρες.

Την καθοριστική επίδραση της συγκεκριμένης κοινωνικής κατάστασης μίας δεδομένης κοινωνικής ομάδας της εργατικής νεολαίας στην διαμόρφωση ενός παρεκκλίνοντος στύλ υπογραμμίζουν οι Ian Taylor και Dave Wall (1976). Σύμφωνα με τους εγκληματολόγους αυτούς, "η κοινωνική κατάσταση και η θέση την οποία κατέχει μία ομάδα νέων στα πλαίσιά της αποκρυσταλλώνονται προσωρινά σε ένα ειδικό συμβολικό σύστημα το οποίο αντικατοπτρίζει και εκφράζει τις εμπειρίες που έχει αποκτήσει η ομάδα αυτή". Η διαπίστωση αυτή ολοκληρώνει μία προγενέστερη διαπίστωση του S. Cohen (1972), ότι η ανέλιξη και περίπτωση ενός ιδιαίτερου παρεκκλίνοντος νεανικού στύλ αποτελεί μίαν ουσιαστικά προσωρινή, παροδική και δοκιμαστική λύση σε ένα, ουσιαστικά, συγκυριακό πρόβλημα.

Τον ρόλο της δια-γενεακής ασυνέχειας και της συγκυρίας (σε συνάρτηση με την παροδική απάντηση που της δίνεται) στην αποκρυστάλλωση των υποπολιτισμικών στύλ υπογράμμισαν και επεξεργάστηκαν, ως επί το πλείστον, τρεις θεωρητικές κατευθύνσεις της εγκληματολογίας και της κοινωνιολογίας της παρέκκλισης: η θεωρία της ενισχυμένης διάχυσης της

παρέκκλισης (deviancy amplification theory), η θεωρία της αναδιευθετιστικής διαμόρφωσης της παρέκκλισης (recasting theory) και, τέλος, η θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης.

Δύο παραδείγματα: οι Skinheads και το Glamrock

Οι Skinheads εμφανίσθηκαν στο East-End του Λονδίνου το 1968. Συνιστούσαν απάντηση στην οικονομική ύφεση της περιόδου αυτής (ανεργία, πληθωρισμός κλπ.), και στην συνακόλουθη επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων.

Η παρουσία τους έγινε αμέσως αισθητή στα γήπεδα (πρωτάθλημα 1968-69), όπου εκδήλωσαν μιά από τις σημαντικότερες κοινωνικές δραστηριότητες αντίθεσής τους: την βία γύρω από το ποδόσφαιρο, η οποία αναπαριστούσε μιάν απόπειρα διαφύλαξης των παραδοσιακών ιδεών του θεσμού αυτού από τον ενουχιισμό του από μία ξένη και "αστική" αντίληψη, που τον ήθελε ως επιχείρηση.

Οι skinheads αποτελούσαν, ανάμεσα στα άλλα, αντίδραση στην ανάπτυξη και μαζικοποίηση των νεανικών περιθωριακών κινημάτων του 1960 που είχαν μεσο-αστική προέλευση. Διεκδίκησαν έτσι "μιά και έξω" (βίαια και επιθετικά) την ταυτότητα της νεολαίας της εργατικής τάξης που, κατά την ρητορική τους, είχε αποκλεισθεί και εκτοπισθεί από τα κινήματα αυτά (I. Taylor & D. Wall, 1976).

Η εμφάνιση της υποκουλτούρας Glamrock (1970) ήταν μία ένδειξη της αστικοποίησης της ανάπαυσης. Σηματοδοτήθηκε με την αντικατάσταση των παλαιών "dance halls" από τα νέα περιφερειακά κέντρα διασκέδασης και ντισκοτέκ των πόλεων σε συνδυασμό με την εμπορευματοποίηση του ποδοσφαίρου (I. Taylor & D. Wall, 1976). Το glamrock αποτελούσε σύνθεση της κομψής αμφίεσης χίππυ και της σκληρότητας σκίνχεντ. Τις μουσικές του φόρμες αποτέλεσαν οι συνθέσεις του Lou Reed, του D. Bowie (στην φάση της συνεργασίας του με τον Iggy Pop) και του Gary Glitter, ο οποίος προσέλκυε κυρίως τις νεότερες ηλικιακές ομάδες. Βαριά εργαζόμενοι νεαροί έδιναν εμφάσεις αρρενωπότητας στο παρακμιακά φτιαγμένο πορτραίτο τους που ήταν μιά σύνθεση μεταξύ Βερολινέζικου "collage" του '30 και νεοσορρέζου "στρατευμένου" ομοφυλόφιλου, ενώ ταυτόχρονα, μέσα από τα εξωφρενικά ρούχα τους, τα ψηλά τακούνια και το μείκ-απ (στο οποίο ήταν συχνά εκτυπωμένα τατουάζ: M. Brake, 1985), αναπολούσαν τους Μοντς. Όπως σημειώνει και ο D. Hebdige (1981) για τους glamrockers, "το μεταμήνυμα του Bowie απέδρασε - από τάξη, φύλο, προσωπικότητα, από κάθε αυτονόητη δέσμευση - στην φαντασίωση του παρελθόντος ή στην επιστημονική μυθιστοριογραφία του μέλλοντος...".

Οι I. Taylor και D. Wall (1976) ισχυρίζονται ότι με όλα αυτά τα glamrock επέλυσε το πρόβλημα της απομόνωσης της εργατικής νεολαίας και πέτυχε να αρθεί ο αποκλεισμός που είχε επιβληθεί στις κοινωνικές και πολιτιστικές της αξίες από τις περιθωριακές κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων τάξεων. Αφόπλισε την επιθετικότητα και τις υποδαυλίσεις της βίας που επέδωκε η κουλτούρα σκίνχεντ, ενώ κατόρθωσε να απεγκλωβίσει (από τους σκίνς)

και να παρουσιάσει θετικά την ταυτότητα της εργατικής νεολαίας, προσδίδοντάς της την θέση υπεροχής που μόλις προηγουμένως οι χίπιπυς και το αντεργκράουντ της είχαν στερήσει.

3.4. Ο ρόλος του γένους και του φύλου στην διαμόρφωση και λειτουργία των υποπολιτισμικών στύλ (Διαγενετικές σχέσεις στις παρεκκλίνουσες και παραβατικές υποκουλτούρες).

Μετά τη διαπραγμάτευση της συμβολής ορισμένων παραμέτρων της κοινωνικής δομής και διαστρωμάτωσης στη δημιουργία των νεανικών υποπολιτισμών θα εξετάσουμε το ρόλο του γένους και του φύλου. Η διαίρεση σύμφωνα με την κοινωνική τάξη και το γένος/φύλο είναι τα σημαντικότερα σταθερά χαρακτηριστικά των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών. κατά τον Kenneth Roberts (1983). Όλες οι μεταπολεμικές νεανικές κουλτούρες καθοδηγούνται, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, από το ανδρικό φύλο. Οι νέες κοπέλες καλούνται να συμμετάσχουν μόνο με το ντύσιμο και τον χορό, προκειμένου να προσελκύσουν τους άνδρες (K. Roberts, 1983, I. Taylor & D. Wall, 1976).

Η ένταξη στο ανδρικό φύλο, στα πλαίσια της εργατικής χειρωνακτικής κουλτούρας, έχει οδηγήσει στην επεξεργασία και διατύπωση ορισμένων χαρακτηριστικών πολιτισμικών νοημάτων, αξιών και συμπεριφορών που όταν αποκρυσταλλωθούν σε κοινωνικούς κανόνες μετατρέπουν, με ανατροφοδοτήσεις, τις γενετικές αυτές εντάξεις σε ιεραρχικές διατάξεις κοινωνικής θέσης και κύρους. Ακραία λογική κατάληξη (D. Downes) ή υπερβολική παραλλαγή (D. Matza) του φαινομένου αυτού είναι το υποπολιτισμικό πρότυπο της ανδροπρέπειας ή αρρενωπότητας (masculinity) που συνιστά ένα από τα πιο ευδιάκριτα γνωρίσματα κάθε μορφής νεανικής συλλογικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Η έκφραση και η διερεύνηση του ανδρισμού, η "εξύμνησή" του είναι, κατά τον M. Brake (1985), ένα από τα κεντρικότερα ενδιαφέροντα τόσο των κομψών και επιτηδευμένων (Mods, Glamrock), όσο και των σκληρών και εξεγερτικών στύλ (teds, skinheads).

Η αρρενωπότητα και ο σεξισμός αποτελούν, επίσης, μιά από τις ελάχιστες κοινές παραμέτρους ανάμεσα στις μποέμικες περιθωριακές υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων και τις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης.

Η σημασία του γένους και του φύλου αρχικά αγνοήθηκε και στη συνέχεια υποτιμήθηκε από την πρώτη σειρά των αναλύσεων του Νέου Κύματος της Βρετανικής υποπολιτισμικής θεωρήσης. Ορισμένοι συγγραφείς της κατεύθυνσης αυτής υποστήριξαν ότι το φύλο απλώς και μόνο διακαλονίζει και διαμεσολαβεί τις ταξικές δυσχέρειες. Έτσι, ο Roberts επισήμανε ότι οι όροι μπορεί να αντιστραφούν: "Γιατί να μην αντιμετωπίσουμε την κοινωνική τάξη ως διαμεσολαβητικό παράγοντα σε σχέση με τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την διαμόρφωση της ταυτότητας του γένους-φύλου; Το κατά πόσον άλλες κοινωνικές διαιρέσεις και διαδικασίες απορρέουν από την υποδομή των ταξικών σχέσεων, αντί να εκτιμάται με θεωρητική εξουσιοδότηση εκ των προτέρων μάλλον πρέπει να αποφασισθεί προσφεύγοντας σε αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία μέχρι στιγμής δεν είναι αρκετά πειστικά" (K. Roberts, 1983: 128).

3.4.1. Ο συσχετισμός των δυνάμεων ανάμεσα στα δύο φύλα

Ο κοινωνιοανθρωπολόγος Georges Balandier (1985) υποστηρίζει ότι η μετεξέλιξη των γυναικών σε κοινωνικούς δράστες διαδραματίζεται κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού των δύο φύλων για τον έλεγχο της γενετικής αναπαραγωγής. Ο ανταγωνισμός αυτός συνδέεται με την πρωτογενή ικανότητα των γυναικών να ρυθμίζουν την αναπαραγωγή και συνεπώς την αύξηση της δύναμης της κοινωνικής ομάδας, και την διεκδίκηση του ελέγχου της πρωτοβουλίας αυτής από τους άνδρες. Η υποταγή των γυναικών επιτεύχθηκε με την "θέσπιση του Νόμου" (την γνωστή απαγόρευση της αιμομιξίας), με την σύσταση των πρωτογενών κοινωνικών δεσμών (συγγένειας και συμμαχίας) καθώς και με την μορφοποίηση της πρώτης μορφής εξουσίας. Αυτή συμπεριλαμβάνει την αναγνώριση της ισχύος των ανδρών στην διαχείριση των συζύγων, στην κεφαλαιοποίηση και ανταλλαγή των γυναικών (ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες), καθώς και στην θέσπιση των γαμήλιων δικαιωμάτων (Max Weber, 1979, G. Balandier, 1985).

Ο Eric Dunning υποστηρίζει ότι η ιστορική εξέλιξη των σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα υπό το πρίσμα του συσχετισμού των δυνάμεων μεταξύ των δύο φύλων. Αυτός συγκροτεί κατά την γνώμη του, μία "βαθεία δομή" (deep structure), στους κόλπους της οποίας έχουν γεννηθεί και υποστηριχθεί οι ιδεολογίες και αξίες που κατευθύνουν τις σχέσεις ανάμεσα στα φύλα. Το δεύτερο σημείο που υπογραμμίζει ο Dunning είναι ότι ο συσχετισμός αυτός θα τείνει να στρέφεται προς όφελος των ανδρών στο μέτρο που η βία και η μαχητικότητα αποτελούν ενδημικά γνωρίσματα της κοινωνικής ζωής. Πρόκειται, ανάμεσα στα άλλα, για την περίπτωση εκείνων των περιοχών της κοινωνικής δομής, όπου οι κοινωνικές συνθήκες οδηγούν στην παραγωγή και αναπαραγωγή των επιθετικών και μαχητικών συμμοριών (τύπου σκληροπυρηνικών *hooligans* ή *skinheads*) αλλά και παραβατικών ή εγκληματικών υποπολιτισμών γενικότερα. Ο συσχετισμός των δυνάμεων στρέφεται επίσης προς όφελος των ανδρών στο μέτρο που οι δυνατότητες τους για κοινωνική δράση και οι προσβάσεις τους στις θεμελιώδεις πηγές της κοινωνίας είναι περισσότερες από αυτές των γυναικών. Συνεπάγεται λοιπόν, σύμφωνα με τον Dunning (1986), ότι οι ευκαιρίες δύναμης των ανδρών θα τείνουν να μειώνονται και οι αντίστοιχες των γυναικών, αντιστρόφως, να αυξάνονται, όταν οι κοινωνικές σχέσεις ή μέρος τους γίνουν περισσότερο ειρηνικές και όταν οι δυνατότητες των γυναικών για κοινωνική δράση προσεγγίζουν εκείνες των ανδρών, έτσι ώστε ο διαχωρισμός των φύλων να αρχίσει να αποδιαρθρώνεται. Ένα επιπρόσθετο επακόλουθο είναι ότι οι αξίες του "machismo" θα αυξάνουν το ειδικό τους βάρος στην διαμόρφωση της ανδροπρεπούς ταυτότητας κάτω από κοινωνικές συνθήκες στις οποίες οι μαχητικές αντιπαράθεσεις είναι συχνές και η διάταξη των δυνάμεων κλίνει έντονα υπέρ των ανδρών. Αντίστροφα, οι τάσεις τύπου "macho" θα υποστούν αυτό που ο Norbert Elias αποκαλεί μετατόπιση προς την κατεύθυνση του "εκπολιτισμού", στον βαθμό που ειρηνοποιούνται οι κοινωνικές σχέσεις, αυξάνονται οι ευκαιρίες δύναμης των γυναικών και ο διαχωρισμός των φύλων αποδυναμώνεται (E. Dunning, 1986).

3.4.2. Η κανονιστική διάρθρωση και η έκφραση του ανδρισμού

Η γνωστή διαπίστωση των D. Matza και G.M. Sykes (1961), ότι οι νεαροί παραβάτες ενστερνίζονται επιλεκτικά αξίες που είναι ριζωμένες τόσο στην κουλτούρα της εργατικής τάξης όσο και σε ένα μέρος της κυρίαρχης κουλτούρας, μπορεί, νομίζω, να εφαρμοσθεί και στην περίπτωση των πολιτισμικών και κοινωνικών προτύπων της αρρενωπότητας και του ανδρισμού. Με άλλα λόγια, τα ανδριστικά και σεξιστικά χαρακτηριστικά των παρεκκλινόντων και παραβατικών υποπολιτισμών αποτελούν διαστρεβλωμένες παραλλαγές στοιχείων των κυρίαρχων αξιολογικών και κανονιστικών συστημάτων που προσδιορίζουν και προδιαγράφουν τους ρόλους του γένους και του φύλου. Πριν λοιπόν περάσουμε στην διαπραγμάτευση των προτύπων αυτών στην παρεκκλινούσα και παραβατική τους (σεξιστική δηλαδή) μορφή, θα εξετάσουμε την νοηματική και κανονιστική διάρθρωση και υποστήριξη καθώς και την έκφραση της ανδροπρέπειας, όπως συναντάται σε ορισμένες ομάδες της νεολαίας που, από άποψη κοινωνικής θέσης, προσεγγίζουν την κορυφή της "πυραμίδας της κοινωνικής ιεραρχίας".

(α) Η δομή των κανόνων του ανδρικού ρόλου

Σε μελέτη που πραγματοποίησαν οι αμερικάνοι κοινωνιολόγοι E.H. Thompson και J.H. Pleck (1987) διερεύνησαν εμπειρικά την δομή των κανόνων που ρυθμίζουν και κατευθύνουν τον παραδοσιακό ανδρικό ρόλο, όπως αντικατοπτρίζεται στις στάσεις που εκδήλωσε ένα δείγμα (ανδρών) φοιτητών κολλεγίου προερχόμενο από μεσαίες-προς-ανώτερες κοινωνικές τάξεις ("middle to upper class").¹

Σύμφωνα με τους E.H. Thompson και S.H. Pleck (1987), η χρήση του όρου "Ανδρικός (ή Αρσενικός) ρόλος" παραπέμπει στους κοινωνικούς κανόνες που προδιαγράφουν (ή/και απαγορεύουν) αυτά που οι άνδρες οφείλουν να αισθάνονται και να πράττουν. Πρόκειται για μία έννοια ευαισθητοποίησης που συνοψίζει τις γενικές κοινωνικές προσδοκίες που αντιμετωπίζουν οι άνδρες. Οι κανόνες αυτοί είναι δυνατόν να αποτιμηθούν επιχειρησιακά με την εξέταση των στάσεων απέναντι σε ένα πίνακα καταρτισμένο από τις προδιαγραφές και απαγορεύσεις τις οποίες συναντούν οι άνδρες λόγω του φύλου τους.

Κατά τους προαναφερθέντες ερευνητές, όσα θεωρητικά μοντέλα ασχολούνται με την διάταξη των κανονιστικών κριτηρίων που προσδιορίζουν τους παραδοσιακούς ρόλους του ανδρικού φύλου υποστηρίζουν την ύπαρξη δύο ευρύτερων συνόλων κοινωνικών κανόνων. Το πρώτο συμπεριλαμβάνει τις παραλλαγμένες επιταγές: "Καλλιέργεια ενός ανεξάρτητου τρόπου

1 Τα στοιχεία της ανάλυσης προήλθαν από ένα κατά 20% τυχαίο δείγμα (N=400) ανδρών, που παρακολουθούσαν δύο φιλελεύθερα κολλέγια θεωρητικών σπουδών στην περιοχή της Νέας Αγγλίας. Η συντριπτική πλειοψηφία των ερευνητικών υποκειμένων ήταν κάτω των 25 χρόνων (και κανείς πάνω από 30). Στο δείγμα κυριαρχούσαν οι λευκοί (96%) και οι καθολικοί φοιτητές (86%). Τα 3/4 περίπου των πατέρων όσων υποκειμένων απάντησαν είχαν κάνει προπτυχιακές σπουδές και τα 3/4 είχαν, επιπλέον, ολοκληρώσει κάποιο τύπο επαγγελματικής εκπαίδευσης (Thompson & Pleck, 1987: 27).

επίδοσης" και "Επιδίωξη επίδοσης" ("Απόκτησε υπεροχή", "Πήγαινε μπροστά"). Το δεύτερο συμπεριλαμβάνει τις παραλλαγμένες επιταγές: "Καλλιέργεια ανικανότητας για κάθε είδους γυναικεία δραστηριότητα", "Καταστολή των συναισθημάτων" ("Μείνε ψυχραιμος και ήρεμος". Thompson & Pleck, 1987).

Τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν ότι η δομή των κοινωνικών κανόνων που καθορίζουν τους ανδρικούς ρόλους, όσον αφορά τους φοιτητές κολλεγίου, είναι τριμερής. Ο πρώτος κοινός παράγοντας αποτελείται από μία δέσμη στοιχείων που υπογραμμίζουν την ανάγκη των ανδρών να επιτύχουν κοινωνική θέση (στάτους) και την εκτίμηση των άλλων. Αυτή η δέσμη προσδιορίζεται ως "κανόνας της κοινωνικής θέσης". Ο δεύτερος παράγοντας αντικατοπτρίζει τις προσδοκίες σύμφωνα με τις οποίες οι άνδρες οφείλουν να είναι πνευματικά, συναισθηματικά και φυσικά ισχυροί και να έχουν αυτοπεποίθηση. Αυτός ο παράγοντας χαρακτηρίζεται ως "κανόνας της ισχύος" (και σκληρότητας). Ο τρίτος παράγοντας αποτελείται από μία διάταξη στοιχείων που σχετίζονται με την πεποίθηση ότι οι άνδρες πρέπει να αποφεύγουν στερεοτυπικά γυναικείες δραστηριότητες και απασχολήσεις. Ο παράγοντας αυτός μπορεί να ερμηνευθεί καλύτερα ως "κανόνας αντιθηλυπρέπειας" (και αντιθηλυκότητας).

Βεβαίως, όπως οι δύο ερευνητές σημειώνουν σε ένα από τα τελικά τους συμπεράσματα, οι άνδρες του δείγματος αυτού, ως ομάδα, δεν επιδοκιμάζουν πλήρως τους παραδοσιακούς κανόνες του ανδρικού ρόλου. Ο κανόνας της ισχύος υποστηρίζονταν ελαφρώς. Ο κανόνας της κοινωνικής θέσης ούτε υποστηρίζονταν, ούτε απορρίπτονταν. Τέλος, οι κανόνες της αντιθηλυπρέπειας απορρίπτονταν ελαφρώς. Υπογραμμίζεται όμως, ότι το δείγμα αυτό αμέσως αναγνώριζε τις πιέσεις των παραδοσιακών κανόνων τοποθετούμενο, ωστόσο, μετριοπαθώς απέναντί τους (Thompson & Pleck, 1987: 28-30).

Η έρευνα των Thompson και Pleck (1987) παρουσιάζει πρόσθετο ενδιαφέρον λόγω της κοινωνικής θέσης και πολιτιστικής κατάστασης των υποκειμένων της: προέλευση από μεσαία-προς-ανώτερα κοινωνικά στρώματα και επιπλέον φοιτητές θεωρητικών επιστημών. Συνδέεται έτσι με την περιπτωσιολογική μελέτη του E. Dunning (1986) για την υποκοουλτούρα "Rugby" (Union Football) στην Αγγλία του περασμένου αιώνα. Επρόκειτο για μια υποκοουλτούρα που είχε δημιουργηθεί από άνδρες των μεσαίων και ανωτέρων κοινωνικών τάξεων, αποκλειστικά. Είχε επινοήσει και αναπτύξει τα πλέον ίσως σεξιστικά, "macho" και μισογυνικά πρότυπα (ανάμεσά τους και ένα είδος "κοινωνιοδράματος" και "ψυχοδράματος" με κοροϊδευτική αναπαράσταση γυναικείων ρόλων, στρήπτιζ, κλπ.). Η υποκοουλτούρα "Rugby", αλλά και τα άλλα σπόρ, λειτουργούν, κατά τον Dunning, ως νησίδα προφύλαξης και συντήρησης του ανδρισμού των ανωτέρων στρωμάτων και ως κύρια κοινωνική πηγή της ανδροπρεπούς ταυτότητας, ιδίως σε εποχές όπου ενεργοποιούνται διαδικασίες μείωσης των κοινωνικών αποστάσεων των φύλων. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι άκρως σεξιστικά και "macho" χαρακτηριστικά διέκριναν μία σχετικά σύγχρονη μετοέμικη παρέκκλιση της νεαρής διανοήσης και των φοιτητών των μεσαίων και ανωτέρων στρωμάτων, τους γνωστούς Beats (N. Polsky, 1969, M. Break, 1985).

(β) Η ενσάρκωση του ανδρισμού

Οι αξίες του ανδρισμού δεν περιορίζουν τις λειτουργίες τους στην στοιχειοθέτηση κοινωνικών κανόνων και τη μορφοποίηση και σημασιοδότηση κοινωνικών ρόλων. Επιπλέον ενσαρκώνονται. Η ενσάρκωση αυτή δεν επιδιώκεται μόνο στα κοινωνικοπολιτισμικά milieux που αντιπροσωπεύουν οι skinheads ("body building", μύς με τατουάζ), ή οι σκληροπυρηνικοί hooligans (μέση σαν δακτυλίδι, "T-shirts"), αλλά από ευρύτερες πληθυσμιακές κατηγορίες ανδρών. Οι M.S. Mishkind, J. Rodin, L.R. Silberstain και R.H. Striegel-Moore (1987), εξέτασαν τον ρόλο της εικόνας-του-σώματος στην ζωή των ανδρών, πώς δηλαδή η εικόνα του σώματος αναπαρίσταται και υπολογίζεται στην αντίληψη-του-εαυτού τους, γενικότερα, και στην αίσθηση-του-ανδρισμού τους, πιά συγκεκριμένα. Διαπίστωσαν ότι σε ένα δείγμα φοιτητών κολλεγίου¹, το 95% των υποκειμένων ήταν ανικανοποίητοι με κάποια διάσταση του σώματός τους (πράγμα που, ανάμεσα στα άλλα, αποτελεί και έναν από τους δείκτες ενδιαφέροντος των ανδρών για την φυσική τους εμφάνιση).

Σύμφωνα με τον Mishkind και τους συνεργάτες του (1987), συναφείς μελέτες δείχνουν ότι οι άνδρες είναι φορείς, παράλληλα, της εικόνας-του-σώματος τους και μιάς ιδεατής εικόνας-σώματος δικής τους επιλογής και ότι αυτές οι δύο εικόνες δεν είναι ταυτόσημες. Προκύπτει έτσι μιά μη-ικανοποίηση που συνήθως διαφοροποιείται και εξειδικεύεται στα επιμέρους σημεία του σώματος (κυρίως στο θώρακα, στο βάρος και στη μέση). Θα δούμε λοιπόν πώς προσδιορίζεται, ο τύπος του ιδεατού σώματος με βάση τα δεδομένα της έρευνας αυτής.

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτωμένων υποκειμένων ανέφερε ότι θα προτιμούσε να έχει μεσομορφικό τύπο σώματος (δηλαδή καλές αναλογίες, μέση διάπλαση), σε αντιπαράθεση με τον εκτομορφικό (αδύνατος) ή τον ενδομορφικό τύπο (παχύς). Στα πλαίσια της μεσομορφικής κατηγορίας η πλειοψηφία επιλέγει αυτό που οι συγγραφείς αποκαλούν ως υπερμεσομορφικό ή μυώδες μεσομορφικό σώμα. Είναι το ανάστημα του "μυώδους άνδρα" (καλά αναπτυγμένο στήρνο, φαρδείς ώμοι και μυώδεις βραχίονες). Σύμφωνα με τον Mishkind et al (1987: 38-39), οι άνδρες δηλώνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση για το σώμα τους στο μέτρο που προσεγγίζουν τον ιδεατό αυτό τύπο.

Διερευνώντας τους παράγοντες που επέβαλαν αυτό τον τύπο σώματος και την καθοριστική επίδρασή του στην αντίληψη-του-εαυτού των ανδρών, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι το μυώδες μεσομορφικό σώμα έχει γίνει ιδεώδες διότι είναι στενά συνδεδεμένο με τις πολιτισμικές απόψεις για τον ανδρισμό και τον ρόλο του ανδρικού φύλου, που επιτάσσουν να είναι οι άνδρες δυναμικοί, δυνατοί, αποτελεσματικοί - ακόμη και ανταρχικοί ή καταστροφικοί (M.E. Mishkind et al, 1987, E.H. Thompson & J.H. Pleck, 1987). Η μυώδης διάπλαση λοιπόν λειτουργεί ως συμβολική ενσάρκωση τέτοιων προσωπικών χαρακτηριστικών,

1 Ερευνητικά υποκείμενα ήταν 47 προπτυχιακοί φοιτητές ψυχολογίας από τα πρώτα έτη σπουδών (θεωρούμενοι ετεροφυλόφιλοι) και 71 άνδρες ομοφυλόφιλοι, προπτυχιακοί και επί πτυχίω φοιτητές, οι οποίοι στρατολογήθηκαν από σπουδαστικές οργανώσεις ομοφυλόφιλων.

όπως είναι η αποτελεσματικότητα, η δραστηριότητα, ο έλεγχος πάνω στο περιβάλλον και η "αίσθηση του άτρωτου". Μάλιστα, τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν αποκρυσταλλωθεί σε άκαμπτα ανδρυστικά στερεότυπα (M.E. Mishkind et al, 1987).

Οι ίδιοι οι άνδρες βλέπουν τα σώματά τους με βάση αυτές τις ενεργητικές και λειτουργικές διαστάσεις. Αντιλαμβάνονται την φυσική γοητεία ως ισοδύναμη, ουσιαστικά, της φυσικής ικανότητας. Βιώνουν έτσι την σχέση μεταξύ εικόνας-του-σώματος και ικανότητας, ως εσωτερική. Ο άνδρας που αποτυγχάνει να προσεγγίσει το ιδεώδες σώμα, συνεπάγεται ότι αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στους κανόνες που προσδιορίζουν τον ρόλο του φύλου, με αποτέλεσμα να επωμισθεί τις συνέπειες της παραβίασης των κανόνων αυτών. (M.E. Mishkind et al, 1987, E.H. Thompson & J.H. Pleck, 1987). Ορισμένες μελέτες έχουν αποκαλύψει έναν αμετάβλητο σημαντικό συσχετισμό ανάμεσα στην ικανοποίηση ως προς το σώμα και στην αυτοεκτίμηση των ανδρών, η μέση τιμή του οποίου κυμαίνεται στο 0.5.

Η αναγνώριση της απόστασης ανάμεσα στον πραγματικό και στον ιδεατό τύπο σώματος, και η συνεπαγόμενη αρνητική επίδραση στην αυτοεκτίμησή τους οδηγεί τους άνδρες σε προσπάθειες μείωσης της διαφοράς αυτής (με γυμναστική, body building, δίαιτα, κλπ.). Ο πρώτος τρόπος είναι καθαρά συμβατικός και ατομικός (M.E. Mishkind et al, 1987). Ο δεύτερος τρόπος είναι η ένταξη σε αυτό που οι προαναφερθέντες ερευνητές προσδιορίζουν ως "υποκοουλτούρες υψηλής σωματικής φροντίδας". Οι υποκοουλτούρες αυτές επιλύουν οργανωμένα, συστηματοποιημένα και συλλογικά τις ξαφνικά αυξημένες ανάγκες των ανδρών για σωματική ενδυνάμωση και βελτίωση της φυσικής κατάστασής τους. Συμπεριλαμβάνουν δε ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών οργανώσεων, που αρχίζει από τις σχολές καράτε και τελειώνει στις συνοικιακές παρέες "jogging". Οι υποκοουλτούρες αυτές είναι συγχροτημένες στα πρότυπα ορισμένων πιά κλασικών υποπολιτισμών ή και τυπικών ακόμη ομάδων, όπως είναι τα γυναικεία μοντέλα, οι χορευτήριες ή οι επαγγελματίες αθλητές (M.E. Mishkind, 1987 και M. Messner, 1987).

Μιά τρίτη προσπάθεια εναρμόνισης της διάστασης ανάμεσα στους δύο τύπους σωμάτων είναι, νομίζω, η ένταξη στην παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα και η υποπολιτισμική ταύτιση. Πρόκειται για μία απόπειρα οικοδόμησης νέας προσωπικής ταυτότητας στα πλαίσια μιάς συλλογικότητας και έξω από τα υπάρχοντα φυσικά, ψυχολογικά και κοινωνικοπολιτιστικά δεδομένα. Είναι ίσως η περίπτωση του νέου, μεσοαστικής προέλευσης, που γίνεται punk ή skinhead, μεταμφιεζόμενος σε σκληροτράχηλη ανδροπρεπή φιγούρα στους κόλπους μιάς υποκοουλτούρας που έχει αναπτύξει ανδρυστικά και σεξιστικά πρότυπα.

Η μελέτη των Mishkind, Rodin, Silberstein & Striegel-Moore, ολοκληρώνεται με την διαπραγμάτευση της ακόλουθης θεμελιώδους ερώτησης: "γιατί οι άνδρες, σε αυτήν ακριβώς την ιστορική στιγμή επιδιώκουν, σε τόσο μεγάλη έκταση, την πραγμάτωση του ιδεώδους του μυώδους μεσομορφικού τύπου" (Mishkind et al, 1987: 46-47). Μιά από τις απαντήσεις που δίνουν, και η οποία στηρίζεται στην κοινωνιοανθρωπολογική υπόθεση της πόλωσης των φύλων που υιοθετούν και οι G. Balandier (1985) και E. Dunning (1986), μας ενδιαφέρει άμεσα. Τα ιδεατά σχήματα των ανδρικών και γυναικείων σωμάτων, τα οποία συνιστούν,

φυσικά και συμβολικά, δύο αντίθετα άκρα, ίσως αποτελούν μιάν αντίδραση εναντίον της ισότητας των φύλων, μιάν έκφραση επιθυμίας για τη διατήρηση των παραδοσιακών διαφορών μεταξύ αρσενικού και θηλυκού. Η αντίδραση αυτή μπορεί να πάρει στρεβλές μορφές και υπερβολικές διαστάσεις, εξελισσόμενες σε παρέκκλιση ή ακόμη και σε εγκληματικότητα. Οι βίαιες και επιθετικές εκδηλώσεις των skinheads και των hooligans εναντίον του "εκθλητισμού" του ποδόσφαιρου και των άλλων κεντρικών θεσμών της εργατικής κουλτούρας (E. Dunning et al, 1986, J. Clarke & T. Jefferson, 1976) είναι η "μιά και έξω" μαγική παραβατική επίλυση, σύμφωνα με την επεξεργασία του Phil Cohen (1972), της προαναφερθείσας αντίθεσης. Μιάς αντίθεσης που μόνο μακροπρόθεσμα ίσως θα μπορέσει να λυθεί πολιτισμικά.

3.4.3. Η σημασία του ανδρισμού για τους όρους ζωής της εργατικής τάξης

Οι άνδρες, στην ρουτινοποιημένη εργασία και ιδίως στην βαριά βιομηχανική παραγωγή, υπερηφανεύονται για την ικανότητά τους να αντεπεξέρχονται στις σκληρές δουλειές (παρά το γεγονός ότι προσπαθούν να "ξεγλιστρούν" όσο γίνεται περισσότερο από αυτές...). Είναι μιά δοκιμή του ανδρισμού τους, την οποία βιώνουν έντονα. Κατά τον Michael Brake (1985), η σημασία του ανδρισμού για τον τρόπο ζωής της εργατικής τάξης απορρέει από το κατά πόσο είναι κάποιος αρκετά αρρενωπός ώστε να μπορεί να δουλεύει ή άξιος για να κερδίζει την ζωή του. Η δουλειά έχει καθοριστική σημασία και για τους νέους, διότι αποτελεί το κλειδί του κοινωνικού στάτους και της ταυτότητας, παρέχοντας τα μέσα για την "αποθέωση" της ανδροπρέπειας.

Η σπουδαιότητα του ανδρισμού τονίζεται επίσης με τις βλάσφημες, τις σεξιστικές συνομιλίες (γύρω από τις "γκόμενες" και το σεξ), που ενοποιούν τους άνδρες εναντίον των γυναικών και τους συνενώνουν στην κολλεκτίβα της χειρωνακτικής (και βιομηχανοποιημένης) εργασίας ή την "ανδροπαρέα". Εκεί οι άνδρες δικαιολογούν τις αντιφάσεις του ανδρικού σωβινισμού και διακωμωδούν τις ανησυχίες που τους δημιουργεί η ανάγκη για γυναικεία αγάπη και υποστήριξη. Ο Brake εκτιμά ως αληθή την υπόθεση ότι ένα μεγάλο ποσοστό ανδρών έχει ειλικρινείς και ισότιμες σχέσεις με τις γυναίκες. Πρέπει όμως να αποδεικνύουν προς τους άλλους το αντίθετο: πιθανή κατάκτησή τους από γυναίκες αντιστρατεύεται τον ανταγωνισμό με τους άλλους άνδρες που επίσης αγωνίζονται για κοινωνικό στάτους.

Ο ανδρισμός λοιπόν δημιουργείται, υποστηρίζεται και αναπαράγεται από δύο μείζονες μορφές ομαδοποίησης. Την ομάδα των συνομηλίκων της εργατικής συνοικίας και την ομάδα της παραγωγικής εργασίας. Η πρώτη παίζει αποφασιστικό ρόλο στην διαμόρφωση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών. Η δεύτερη συμβάλλει καθοριστικά στην διαμόρφωση της (υπο-)κουλτούρας (και της άτυπης ομάδας) των μαζικών εργασιακών χώρων ("shop-floor-culture").

3.4.4. Ο "θρίαμβος" των ανδριστικών συμπεριφορών των παρεκκλινόντων νεανικών υποπολιτισμών

Αν οι υποκουλτούρες αποτελούν λύσεις σε συλλογικά βιωμένα προβλήματα, τότε από παράδοση, πρόκειται για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι άνδρες. Ακόμα και όταν η ένταξη σε μία εθνική μειονότητα περιπλέκει την υποπολιτισμική ιδιότητα, οι μαύροι και οι "μελαμψοί" νέοι στρέφονται στην έμφαση της αρρενωπότητας (Brake, 1985), ενσαρκώνοντας και χρησιμοποιώντας τον ανδρισμό ως εθνικό και φυλετικό κεφάλαιο (K. Roberts, 1983). Αυτό, για παράδειγμα, συμβαίνει με τα σπόρ, τα οποία η μαύρη νεολαία βλέπει ως αρένα για εθνικές επιδόσεις. Εκεί μπορεί να νικήσει τους λευκούς, μέσα από τα ίδια τους τα παιγνίδια και τους κανονισμούς, στα εδάφη τους, γεγονός το οποίο οξύνει τους ενδοκοινοτικούς φυλετικούς ανταγωνισμούς (Roberts, 1983).

Όπως σημειώνει ο Brake, τα αγόρια της εργατικής τάξης που έχουν ενταχθεί σε κάποιο ειδικό υποπολιτισμικό στυλ, βρίσκονται στην ακόλουθη δυσχερή κατάσταση: προσελκύουν την προσοχή ενώ πρέπει να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που αυτό συνεπάγεται. Αν αθλούνται σκληρά και ντύνονται σε στυλ "macho" - όπως οι skinheads -, αντιπροσωπεύουν μία κινητή πρόκληση. Πρέπει λοιπόν να είναι αρκετά βαρείς για να ανταποκρίνονται στην εικόνα-του-εαυτού που αναπαριστούν. Χρειάζεται να υποδηλώνουν ότι αξίζουν τη στολή. Αν παρουσιάζουν μιά εικόνα θηλυπρέπειας - τύπου glamrock-, οφείλουν να είναι είτε ιδιαίτερα σθεναροί και με αυξημένη αυτοπεποίθηση, είτε ιδιαίτερα εύστροφοι και ευέλικτοι στις ανταπαντήσεις τους. Διότι, με παρουσιαστικό που παραβιάζει τις παραδοσιακές αντιλήψεις του ανδρικού ντυσίματος, εγκλωβίζονται σε τέτοιες κοινωνικές καταστάσεις στις οποίες, όταν κατηγορηθούν για θηλυπρέπεια και πρέπει να αποδείξουν έμπρακτα τον ανδρισμό τους ή, διαφορετικά, πρέπει να αφήσουν να εννοηθεί ότι δεν είναι γνήσιοι άνδρες. Γι αυτό τον λόγο, οι νεαροί glamrockers έχουν μία υποχθόνια και απαίσια παρουσίαση-του-εαυτού ("self presentation", όπως ορίζεται από τον E. Goffman), η οποία συναρμολογείται από γυναικεία κόμμωση περίτεχνα ρούχα και μέϊκ-απ προσώπου τονισμένο με ουλές και τατουάζ,-θέλοντας έτσι να διαχωρίζουν τους εαυτούς τους από τους περιφρονημένους και μη-οικειούς στην εργατική κοινότητα, "άνανδρους"-ομοφυλόφιλους (M. Brake, 1985).

Ο ανδρισμός λοιπόν λειτουργεί ως παράγοντας υποδαύλισης των διαφυλετικών συγκρούσεων, ενώ δημιουργεί κοινωνικές καταστάσεις φασαρίας και "συμπλοκής". Είναι συστατικό στοιχείο της φασαρίας (trouble), όπως ανατέμνει το επεισόδιο αυτό ο κοινωνιοανθρωπολόγος της παρέκκλισης Robert Edgerton (1980). Μ'αυτόν τον τρόπο συντελεί στην ενίσχυση και μεγέθυνση της παρέκκλισης και της παραβατικότητας των μελών των νεανικών υποπολιτισμών.

Η νεολαία των μεσαίων στρωμάτων συγκατατίθεται στην λατρεία του ανδρισμού, αλλά όπως ήδη αναφέραμε, λιγότερο άμεσα. Εδώ ο ανταγωνισμός και η αντιζηλία παίρνουν διακριτικότερες μορφές (Thompson & Pleck, 1987). Αυτό συμβαίνει διότι δεν εμφορείται ούτε

από παραδόσεις γειτνίασης με φημισμένες ανδροκρατούμενες οικογένειες ούτε από μυθικές αφηγήσεις ενδόξων συμπλοκών στο παρελθόν (Brake, 1985).

Ο Brake, σε μία ανέκδοτη εμπειρική του μελέτη¹, συνέκρινε τη Διαφορική Σημασιολογική Αξιολόγηση (Semantic Differential Score) των πραγματικών ιδεών και προσλαμβανόμενων αντιλήψεων-του-εαυτού, ανάμεσα σε hippies των μεσαίων τάξεων και skinheads της εργατικής τάξης. Βρήκε ότι και οι δύο εκτιμούν τους εαυτούς τους ισόβαθμα στην κλίμακα του θάρρους, της δύναμης και του ανδρισμού. Σημαντική διαφορά παρουσιάστηκε ωστόσο στην ερμηνεία των εκτιμήσεων αυτών και στο πέρασμά τους στην πράξη - στο συμπεριφορικό, δηλαδή, επίπεδο.

3.4.5. Θηλυκότητα, παραβατικότητα και υποπολιτισμικά στυλ

Στην εισαγωγή της ενότητας αυτής σημειώσαμε ότι η μελέτη του ρόλου του γένους/φύλου στις συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις έχει παραμεληθεί και υποτιμηθεί σοβαρά. Χρειάζεται τώρα να προσθέσουμε ότι η πλειοψηφία όσων υποπολιτισμικών μελετών έχει ασχοληθεί με το θέμα του φύλου, ίσως και λόγω της ανδρικής προδιάθεσης των ερευνητών, όπως επισημαίνει ο M. Brake, *εξετάζει αποκλειστικά την ανδρική παραβατικότητα*². Οι κοπέλες παραμένουν είτε αόρατες και περιφερειακές, είτε στερεοτυποποιημένες. Η απουσία αυτή αντικατοπτρίζει όχι μόνο στάσεις απέναντι στην θηλυκότητα, αλλά, επίσης, την περιφερειακή σχέση του γυναικείου φύλου με την παραγωγική εργασία. Οι γυναίκες λοιπόν είναι αναγκασμένες να εκφραστούν σε κάποιον άλλον ρόλο που τους έχει ανατεθεί - στην οικιακή εργασία. Έτσι, η εξω-εργασιακά προσδιορισμένη ταυτότητα γίνεται το κέντρο της κουλτούρας της θηλυκότητας (Brake, 1985).

Σύμφωνα με τον Brake, οι γυναίκες ωθούνται και αναγκαστικά υιοθετούν δύο τύπους ένταξης: την θέση τους στην ιδιαίτερη κοινωνική τάξη και τον ρόλο τους στην πατριαρχία. Ζούν σε ένα κόσμο όπου ο σεξισμός αποτελεί μία διαρθρωμένη και συγχρόνως αυτονόητη, αναμφισβήτητη υπεροχή των ανδρών. Αυτό συνθέτει την βάση της κατασκευής της ψυχολογίας της θηλυκότητας και η προετοιμασία για αυτές τις δύο θέσεις (και ρόλους) πραγματοποιείται κατά την διάρκεια της κοινωνικοποίησης και της εκπαίδευσής τους. Οι γυναίκες συμμετέχουν στην οικονομική δραστηριότητα ως περιστασιακοί προσωρινοί εργάτες, ενώ παράλληλα προσφέρουν μη αμειβόμενη οικιακή εργασία.

Οι γυναίκες κρίνονται σύμφωνα με την θηλυκότητά τους και όχι ανάλογα με την επαγγελματική τους θέση. Στην εργασία η πηγή της δύναμης τους δεν απορρέει συνήθως

1 Brake (1977): "Hippies and skinheads - sociological aspects of middle and working class subcultures", Ph. D. Thesis, L.S.E. Παρουσιάζεται διεξοδικά in: Brake (1985).

2 Η υποπολιτισμική ανάλυση της συμμετοχής και του ρόλου των νέων γυναικών στα παρεκκλίνοντα στυλ είναι πολύ περιορισμένη. Όσα βήματα έγιναν προς την κατεύθυνση αυτή, πραγματοποιήθηκαν την τελευταία τετραετία, στην βιβλιογραφία της οποίας όμως δεν έχουμε αξιόλογη πρόσβαση. Από την άλλη πλευρά, πλήρης παράλειψη της διάστασης της κουλτούρας της θηλυκότητας - στα πλαίσια της εργασίας αυτής - θα ισοδυναμούσε με την υιοθέτηση της στάσης αποσιωπήσεως του ζητήματος. Ζητούμε λοιπόν κατανόηση για το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της ενότητας αυτής (3.4.5), στηρίζεται υπέρμετρα στις (περιορισμένες εξ άλλου, αναπτύξεις του M. Brake (1985: 163-183, Κεφάλαιο 7).

από την λειτουργία τους ως εργαζομένου, αλλά συνδέεται με τη θέση τους στην ερωτική ιεραρχία, δηλαδή, την πολιτιστική πηγή της δύναμής τους. *Εκτιμούνται, με άλλα λόγια, από την άποψη της σεξουαλικής τους ελκυστικότητας, γεγονός που τις φέρνει αντιμέτωπες με ένα δεύτερο πρόβλημα: την σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό τους χώρο.*

Το μόνο κοινωνικό πεδίο εξίσωσης των δύο φύλων είναι ίσως η σφαίρα της κατανάλωσης. Σύμφωνα με τους Taylor και Wall (1976), η αύξηση της επίδρασης και της συμμετοχής των κοριτσιών στην κατανάλωση σχετίζεται με την αναγνώριση της σπουδαιότητάς τους από την καταναλωτική κοινωνία, να "λανσάρουν" την μόδα και να δημιουργούν νέες αγορές. *Πρόκειται για μία εξίσωση που δεν έγινε σύμφωνα με τους όρους του γυναικείου φύλου, αλλά ως εργαλείο χρησιμοποίησης, εκμετάλλευσης των ίδιων των κοριτσιών.*

Η φεμινιστική επανάσταση λοιπόν, θα χρειασθεί πολύ χρόνο για να διαδοθεί. Κι όπως υπογραμμίζει ο Kenneth Roberts (1983), το φεμινιστικό κίνημα δεν έχει επεκταθεί πέρα από την φιλολογία και τον τρόπο ζωής μιάς μορφωμένης κοινωνικής μειονότητας με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Αντίθετα, οι σύγχρονες τάσεις στην ανεργία, αναχαιτίζουν και αυτές τις περιορισμένες κινήσεις βελτίωσης της κατάστασης των γυναικών.

(α) Η φυγή στο ρομάντζο

Κατά την πρώιμη κοινωνικοποίησή τους, τα κορίτσια εσωτερικοποιούν σαφή και χαρακτηριστικά μηνύματα για την λατρεία της θηλυκότητας από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και την δημοφιλή μυθιστοριογραφία. Τα πρώτα ενισχύουν τους ρόλους του φύλου, ενώ τα κόμικς, διαιρούμενα αυστηρά με βάση τους κανόνες του φύλου, αναπαριστούν έναν απροβλημάτιστο κόσμο, εκείνον της μοντέρνας θηλυκότητας (Brake, 1985).

Κατά την διάρκεια της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης, η διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών από το σπίτι και το σχολείο, ιδιαίτερα στις περιοχές της κατώτερης εργατικής τάξης, *συνίσταται στην προετοιμασία τους για τις αγορές της εργασίας και του γάμου, δίνοντας συνήθως έμφαση στην δεύτερη προοπτική.* Τα μέσα ενημέρωσης, μέσα από τις ερμηνείες της θηλυκότητας που διαχέουν, ενισχύουν τη μοιρολατρική αίσθηση της μητρότητας και του γάμου. (Στην αγγλική εργατική τάξη, η μέση ηλικία γάμου των γυναικών είναι τα 22 χρόνια, η μέση ηλικία κατά την γέννηση του τελευταίου παιδιού είναι τα 26, ενώ το 42% των έγγαμων γυναικών εργάζονται [Brake, 1985]).

Οι νέες κοπέλες διαμορφώνουν και στελεχώνουν γυναικείες "ελαφρές" (soft) υποκοουλτούρες που όμως δεν χρησιμοποιούνται για κάποια ενεργητική διερεύνηση των εκφάνσεων της γυναικείας ταυτότητας. Μιά τέτοια υποκοουλτούρα μπορεί να αποτελέσει κοινωνική εστία με στόχο τη μεταμφίεση των προβλημάτων και τη φυγή από τον καταναγκασμό του σχολείου, του σπιτιού και της δουλειάς. Μέχρι στιγμής όμως δεν έχουν αναπτυχθεί χαρακτηριστικά μοντέλα θηλυκότητας που να έχουν διαρρήξει τις σχέσεις τους με την παράδοση.

Σύμφωνα με τον Simon Frith (1978), τρεις είναι οι σπουδαιότεροι λόγοι έλλειψης ουσιαστικής συμμετοχής των κοριτσιών στις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες. Ο πρώτος σχετίζεται με τον έντονο έλεγχο που ασκούν οι γονείς στον ελεύθερο χρόνο των κοριτσιών ή γενικότερα, στην δομή της οικογένειας στις εργατικές συνοικίες (όπως επισημαίνει ο Geoff. Mungham). Ο δεύτερος συνδέεται με την μαθητεία στην οικιακή εργασία, από την οποία πρέπει να περάσουν. (Στην πράξη, υποστηρίζει ο Frith, τα κορίτσια κερδίζουν το επίδομά τους βοηθώντας στο σπίτι). Ο τρίτος λόγος σχετίζεται με τον χρόνο που καταναλώνουν για προετοιμασία, όταν πρόκειται για εξω-σπιτική αναψυχή. Ο γάμος, υπογραμμίζει ο S. Frith, συνιστά την σταδιοδρομία της κοπέλας και συγχρόνως μία πηγή εσωτερικής σύγκρουσης των ρόλων της στην κοινωνική κατάσταση της διασκέδασης. Διότι η διασκέδαση αποτελεί ταυτοχρόνως και εργασία γι'αυτήν. Και είναι οι δραστηριότητες της αναψυχής που συνθέτουν το σκεπτικό έναρξης της σταδιοδρομίας της για την έλξη των ανδρών και τον γάμο (S. Frith, 1978).

Το κίνητρο του γάμου και της μητρότητας είναι πολύ δυνατό στα κορίτσια της εργατικής τάξης, επιβεβαιώνει και ο Geoff. Mungham (1976). Εξ άλλου εναλλακτικές λύσεις δεν υπάρχουν. Η εργασία είναι μέσο συμπλήρωσης του χρόνου ανάμεσα στο σχολείο και στην "πραγματική ικανοποίηση", δεν αποτελεί καθ'εαυτή αξία. Δεν υπάρχουν δυνατότητες σταδιοδρομίας και πιθανότητες εξέλιξης συνδεδεμένες με αυτήν. Έτσι, η διασκέδαση, η δραστηριότητα στον δρόμο ή η ένταξη σε υποκουλτούρα, όταν δεν οδηγούν στο γάμο, είναι συνυφασμένες με την περιθωριοποίηση και την απομόνωση, με την εξάρτηση και την ανοχή από τους στενούς συγγενείς (G. Mungham, 1976).

(β) Νέες κοπέλες και παραβατικότητα

Οι επίσημοι δείκτες της παραβατικότητας των (εφήβων) κοριτσιών (ηλικίας 13-18 χρονών) και των (μετεφήβων) νέων γυναικών (19-25 χρονών) είναι ιδιαίτερα περιορισμένοι σε σχέση με τα μεγέθη της αντίστοιχης παραβατικότητας των αγοριών εφηβικής και μετεφηβικής ηλικίας. Αυτό φαίνεται ότι ισχύει για τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, τις Ην. Πολιτείες και την Ελλάδα (M. Brake, 1985, I. Φαρσεδάκης, 1986 και Α. Χαΐδου, 1989).

Μελέτες με αυτοεξομολόγηση επιβεβαιώνουν ότι η φαινομενολογία της γυναικείας παραβατικότητας είναι σημαντικά μικρότερη από εκείνη των αγοριών. Δείχνουν όμως, συγχρόνως, ότι παρουσιάζει αυξητικές τάσεις, παράλληλες με αυτές των αγοριών, ενώ επεκτείνεται και σε περιοχές που προηγουμένως θεωρούνταν παραδοσιακοί χώροι ανδρικής παραβατικότητας. Αύξηση επίσης παρουσιάζουν τα μεγέθη της γυναικείας συμμετοχής σε εκείνη την κατηγορία των μη-ποινικοποιημένων (ή αποποινικοποιημένων) παρεκκλινουσών συμπεριφορών, η οποία συνδέεται με τη χρήση του ελεύθερου χρόνου και τις σεξουαλικές σχέσεις (όπως χρήση ελαφρών τοξικών ουσιών, κατάχρηση αλκοόλ, αμβλώσεις, εξωγαμιαίες γενήσεις [K. Roberts, 1983, M. Brake, 1985]).

Ο Μ. Brake διαπιστώνει, με βάση ορισμένες έρευνες που έχουν γίνει στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, ότι ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος αντιμετωπίζει τα κορίτσια με παραβατική συμπεριφορά με έντονη σεξουαλική προκατάληψη συνδυασμένη με υπερηθικοποίηση. Πιο συγκεκριμένα, επικρατεί μία πατερναλιστική δικαστηριακή πρακτική που σεξουαλικοποιεί τις παραβάσεις των κοριτσιών. Πολλές άλλες παραβατικές δραστηριότητες μπορεί να παραβλεφθούν ή να συγχωρηθούν προς όφελος της "ανήθικης σεξουαλικής συμπεριφοράς". Νέες κοπέλες που έχουν κατηγορηθεί για "εξύβριση ή προσβολή προσώπου", αντιμετωπίζουν αυστηρότερη μεταχείριση από αυτές που κατηγορούνται για κακουργήματα. Επίσης, με άλλα κριτήρια αντιμετωπίζονται τα κορίτσια που παραβιάζουν την "γονεϊκή εξουσία" και με άλλα, πιο επεικλή, τα αγόρια. Ο ορισμός της "ανάρμοστης συμπεριφοράς" για τις κοπέλες είναι πρωτίστως σεξουαλικής υφής (Brake, 1985).

Πολύ λίγες έρευνες έχουν διεξαχθεί όσον αφορά τις συμμορίες των κοριτσιών. Αυτές συνήθως λειτουργούν ως γυναικεία παραρτήματα των ανδρικών. Σύμφωνα με ορισμένα ερευνητικά δεδομένα, στις Ηνωμένες Πολιτείες το 10% του συνόλου των συμμοριών είναι γυναικείες και οι μισές από τις γνωστές ανδρικές συμμορίες έχουν γυναικεία παρακλάδια. Κατά τους A. Campell (1987) και M. Brake (1985), τα γυναικεία μέλη των ομάδων αυτών συνήθως επιτελούν δευτερεύουσες λειτουργίες. Οι πόλοι του φύλου είναι σημαντικά διαφορετικοί και λιγότερο παραδοσιακοί. Η Ann Campell αναφέρει ότι τα μέλη ορισμένων γυναικείων συμμοριών (κυρίως Πορτορικανές) έχουν επινοήσει και επεξεργασθεί το "*μαϊιαπισμο*" που στοιχειοθετείται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σκληρής θηλυκότητας και χρησιμοποιείται ως αντίβαρο στο "*machismo*" των ανδρών.

Οι κοπέλες-μέλη των συμμοριών δεν χρησιμοποιούνται ως σεξουαλικά αντικείμενα ενώ είναι εγγενώς αναμειγμένες στις δραστηριότητες της ομάδας, αποτελώντας συστατικό στοιχείο της ομαδικής ταυτότητας (group identity). Ανέρχονται τις βαθμίδες της ιεραρχίας της ομάδας με τρόπους προσαρμοσμένους στο φύλο τους: μέσα από την απόκτηση εμπειριών από την "ζωή του δρόμου", μεταφέροντας παράνομα όπλα, κατασκοπεύοντας ή περιθάλλοντας τους τραυματίες. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι έχει διαπιστωθεί πως ένα μεγάλο μέρος των γυναικείων μελών των συμμοριών κοινωνικοποιήθηκε μέσα σε συνθήκες έντονης ενδο-οικογενειακής βίας, εξοικειώθηκε και ενθαρρύνθηκε να μάχεται με τους βίαιους γονείς (A. Campell, 1987, M. Brake, 1985).

(γ) Η συμμετοχή των κοριτσιών στις ανδροκρατικές υποκουλτούρες

Η συμμετοχή των κοριτσιών σε παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες αρχίζει από πολύ παλιά. Ο Geoffrey Pearson αναφέρει ότι γυναικείες συμμορίες εμφανίστηκαν στα πλαίσια του κύματος των Εδουαρδιανών hoodligans που ξέσπασε, όπως ήδη είπαμε, το 1899 στην Αγγλία. Ανάμεσα στις εκδηλώσεις της γυναικείας αυτής συλλογικής νεανικής παρέκκλισης συμπεριλαμβάνονταν και συμπλοκές ανάμεσα σε νέες κοπέλες (G. Pearson, 1983). Στις πιο δραματικές μορφές των ανδροκρατούμενων υποπολιτισμών, εν τούτοις, οι νέες κοπέλες,

βρίσκονται από παράδοση σε δομικά παθητική κατάσταση που αντικατοπτρίζει την ευρύτερη κοινωνική τους θέση.

Με τους *Teds*, τα κορίτσια συμμετείχαν στις κοινωνικές δραστηριότητες, αλλά απουσίαζαν από την κουλτούρα του δρόμου. Με τους *Mods*, τα κορίτσια ήταν υποταγμένα, αλλά η αποστασιοποιημένη νοοτροπία της υποκουλτούρας αυτής τους επέτρεπε να συναθροίζονται σε αποκλειστικά γυναικείες ομάδες ή να κυκλοφορούν μόνα τους. Με τους μηχανόβιους (*bikers*, στην αγγλική λαϊκή κουλτούρα, ή *motorbards* στην γαλλική), ποτέ δεν διείσδυσαν στον κεντρικό ανδρικό πυρήνα, οδηγώντας ή αποκτώντας μοτοσυκλέτα. Ήταν πάντοτε συνοδοί. Η υποκουλτούρα των *hippies* συγκράτησε τις κοπέλες στην σφαίρα της παραδοσιακής θηλυκότητας. Και ενώ ανέστειλε το γάμο, διατήρησε τις μακρόπνοες σχέσεις. Οι απόπειρες να μετατραπούν αυτές σε ανοικτές, αποτελούσαν συνήθως ανδρικούς ελιγμούς και διάθεση εκμετάλλευσης του γυναικείου ριζοσπαστισμού, έτσι ώστε, με την χαλάρωση των κανόνων να επιτρέπεται στους άνδρες η αποφυγή των δεσμεύσεων (Brake, 1985).

Φαίνεται ότι οι κοπέλες, όταν συνδιαλέγονται ή εντάσσονται σε παραβατικές υποκουλτούρες, εξηγούνται εναντίον του παραδοσιακού τους ρόλου (A. Campbell, 1987). Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι η συμβατική σεξουαλική ηθική διατηρείται έμμεσα, μέσω της σεξουαλικοποίησης των παραβάσεών τους. Η L.S. Smith (1978), σε έρευνα που έκανε, βρήκε ότι κοπέλες που είχαν ενταχθεί στους *greasers* και στους *skinheads* διέπρατταν αδικήματα αντίστοιχα με αυτά των αγοριών μελών των δύο ομάδων και δεν συνέδεαν τις δραστηριότητές τους με ανήθικες σεξουαλικές συμπεριφορές, στις οποίες επικέντρωναν την προσοχή τους τα δικαστήρια. Εν τούτοις η Smith διαπίστωσε ότι οι κοπέλες αυτές κατακρίνονταν και ως παραβάτες και ως "παλιοθήλυκα", παρότι οι ίδιες αντιδρούσαν στην σεξουαλικοποίηση αυτή, απορρίπτοντας τις εφήμερες ερωτικές σχέσεις και διαμορφώνοντας την εικόνα-εαυτού ενός σκληρού, εξουσιαστικού και αποφασιστικού αγοριού-μαχητή. Τα αδικήματα που στην πραγματικότητα διέπρατταν ήταν η "συμπλοκή" (και "πρόκληση σωματικών βλαβών") και η "κλοπή καταστημάτων". Στην ουσία δηλαδή είχαν ταυτισθεί με τις ανδρικής εμπνεύσεως υποκουλτούρες στις οποίες ανήκαν και είχαν αναλάβει κεντρικούς ρόλους (L.S. Smith, 1978).

Η τυπική ανδρική κουλτούρα επιδρά καθοριστικά στους υποπολιτισμούς ενώ η αποδοχή των αποδομιμένων στα κορίτσια ρόλων εξαρτάται από τις διεκδικήσεις και τις ικανότητες των υποκειμένων να διαπραγματευθούν και να διακανονίσουν τους παραδοσιακούς με τους παραβατικούς ρόλους. Η κοπέλα μπορεί να απομακρυνθεί από την εικόνα της θηλυκότητας της "καθώς-πρέπει" εργατικής τάξης. Εν τούτοις, εξακολουθεί να έχει εσωτερικευμένο το μοντέλο της ανδρικής υπεροχής. Αυτό συμβαίνει τυπικά, θα λέγαμε, με τα κορίτσια *skinhead* τα οποία, κατά τον Brake, δεν επεξεργάζονται την εικόνα ενός νέου τρόπου θηλυκότητας, αλλά "θηλυκοποιημένες" ερμηνείες των ανδριστικών φαντασιώσεων της εργατικής τάξης. Τα κορίτσια της εργατικής τάξης δεν συνδιαλέγονται με εναλλακτικές αντιλήψεις και στάσεις για την θηλυκότητα εφόσον οι στενές διαπροσωπικές τους αλληλεπιδράσεις λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια των παραδοσιακών οικογενειακών ρόλων και η περιβάλλουσα λαϊκή κουλτούρα είναι εξ ίσου σεξιστική.

Δεν είναι παράξενο λοιπόν το γεγονός ότι, ενώ τα αγόρια *skinhead* μεταχειρίζονται τις κοπέλες *skinhead* "σαν να μην υπάρχουν" (Brake, 1985), αυτές θαυμάζουν ένα τέτοιο τρόπο

μεταχείρισης. Τα αγόρια skinhead ποτέ δεν συμπεριλαμβάνουν τις κοπέλες skinhead στις συζητήσεις τους, θεωρώντας τες ανυπόληπτες. Εκείνες όμως επικροτούν μιά τέτοια συμπεριφορά, "γιατί αυτό θα πει να είσαι γνήσια skinhead..." (Brake, 1985). Εν τούτοις τα κορίτσια της υποκουλτούρας αυτής παίρνουν μέρος στις συμπλοκές στον ίδιο βαθμό με τα αγόρια και είναι "πάντα έτοιμα για υποδαύλιση" ("aggro" στην αγγλική αργκό).

Η θέση και οι όροι συμμετοχής των κοριτσιών τροποποιήθηκαν σημαντικά στην υποκουλτούρα punk, όπου παρατηρείται για πρώτη φορά η ανέλιξη ορισμένων γυναικείων ρευμάτων στα πλαίσια της ευρύτερης υποκουλτούρας. Πρόκειται για κάποιους "ενδοφυλετικούς" ανασχηματισμούς που δίνουν έμφαση στην θηλυκότητα και στην διασεξουαλικότητα (όπως είναι η περίπτωση της "λατρείας του θανάτου" ["Death Cult"]). Στο punk επίσης αναδεικνύεται για πρώτη φορά μιά γυναικεία rock'n roll (μουσική) σκηνή¹. Το εν λόγω άνοιγμα πραγματοποιήθηκε με την χρήση "σοκ-τακτικής", δηλαδή με προκλητικές επιθέσεις στους παραδοσιακούς ρόλους (D. Laing, 1985). Είναι όμως συζητήσιμο, αν και σε ποιό βαθμό, το άνοιγμα αυτό περιορίζεται στο στυλ, στην παρουσίαση-του-εαυτού και γενικότερα στο επίπεδο της απεικόνισης, ή αν συνδυάζεται με ουσιαστική διερεύνηση εναλλακτικών ρόλων του φύλου.

---

1 Οι εξελίξεις αυτές παρουσιάζονται αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο (3.5) και στο Β' Μέρος της εργασίας αυτής (Εμπειρική έρευνα στη συνοικία "X").

3.5. Η ανασχηματιστική και αναδιευθετιστική ανέλιξη των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στύλ

3.5.1. "Λαϊκοί δαίμονες" και "λαϊκοί ήρωες"

Στα 1972 ο Stan Cohen, σε μία ενδιαφέρουσα μελέτη του, επεξεργάστηκε ορισμένα σημεία των θεωριών του χαρακτηρισμού και της συναλλαγής, τα οποία εφήρμοσε στις σχέσεις ανάμεσα στις νεανικές κουλτούρες, τα μέσα ενημέρωσης και την κοινωνική αντίδραση. Η προσέγγιση αυτή είναι περισσότερο προσδιοριστική παρά συμπεριφορική, όπως διαπιστώνει ο M. Brake (1985), και δείχνει πως, μιά συγκεκριμένη σειρά φαινομένων, όπως η ανάδυση των υποπολιτισμικών στύλ Mod και Roker, έγινε ορατή κοινωνικά.

Πιό συγκεκριμένα, ο S. Cohen διαπιστώνει ότι ο τρόπος με τον οποίο τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μεταχειρίστηκαν τους Μόντς και τους Ρόκερς, "ενορχήστρωσε" μιά κοινωνική αντίδραση η οποία τους χαρακτήρισε ως "λαϊκούς δαίμονες" και δημιούργησε ηθικό πανικό εναντίον τους. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, προβάλλοντας έναν περιορισμένο, κατά τα άλλα, αριθμό υλικών ζημιών και βίας, σε βρετανικές παραλίες κατά τις διακοπές, δρομολόγησαν διαδικασίες στερέωσης και διάχυσης της παρέκκλισης. Καθώς οι παρεκκλινόντες "λαϊκοί δαίμονες" είχαν πιστοποιηθεί και διαχωρισθεί, ένας μεγάλος αριθμός βρετανών εφήβων ενστερνίσθηκε συνειδητά τους δύο παρεκκλινόντες ρόλους (δηλαδή, του Mod και του Roker).

Οι συγκρούσεις μεταξύ των μόντς και των ρόκερς (τις οποίες βλέπουμε και στο φιλμ "Absolute Beginners") είχαν διογκωθεί υπερβολικά. Έτσι, η παρέμβαση της ανεπίσημης και επίσημης κοινωνικής αντίδρασης (βλ. Η. Δασκαλάκης, 1985) ήταν αποφασιστική: έθεσε σε εφαρμογή αυστηρά και ενισχυμένα ποινικά μέτρα¹, εφόσον είχε υιοθετηθεί η "εκτεταμένη παραλλαγή" του προβλήματος (δηλαδή ανάμεσα στα άλλα, θεωρήθηκαν μόντς ή ρόκερς και οι πολυάριθμοι έφηβοι "οπαδοί", οι βανδαλισμοί και οι μεταξύ τους συγκρούσεις διογκώθηκαν, κλπ.).

Η "ανασχηματιστική θεωρία" (όπως την ονομάζουν οι I. Taylor & D. Wall [1976]) μας ενδιαφέρει εδώ από την άποψη της διαμόρφωσης των υποπολιτισμικών στύλ. (Διότι παρουσιάζει ενδιαφέρον και από την άποψη της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης). Εμπριέχει και εξυψώνει την κίνηση "εξέγερση-εξημέρωση" την οποία ο S. Cohen (1972) θεωρεί βασική διαδικασία στην ανέλιξη και αλληλοδιαδοχή των παρεκκλινουσών αυτών ομάδων. Υποστηρίζει λοιπόν ο συγγραφέας ότι πρώτον, η κοινωνία δημιουργεί συνεχώς νέους "λαϊκούς δαίμονες" ("Folk devils") μεταθέτοντας τους προηγούμενους σε σχετικά μετριοπαθείς ρόλους στους κόλπους της γκαλλερί των κοινωνικών τύπων. Δεύτερον, η αναδιευθέτηση αυτή εξαρτάται από την δυνατότητα και την διάθεση των

1 Ποινικοποίηση και ανάδειξη της συμπεριφοράς teddy boy σε "λαϊκό δαίμονα" είχαμε και στην Ελλάδα: ν. 4000 "περί τεντυμπούσμου". Επακολούθησε η ανακήρυξή τους σε "λαϊκούς ήρωες". Αυτό πιστοποιεί η αναγραφή "Ζήτη ο Ν. 4000" στη συνοικία "L.A." από τους γοκαμπίλλυ της περιοχής (Βλέπε Β' Μέρος).

(υπό διαμόρφωση) μεταγενεστέρων "λαϊκών δαιμόνων" να γίνουν "λαϊκοί ήρωες", δηλαδή, να δράσουν δυναμικά και αποτελεσματικά ώστε να λειτουργήσουν ως πόλος ηθικής καταδίκης, ενώνοντας τις "τίμιες συνειδήσεις" στην υπεράσπιση των αξιών των "καθώς-πρέπει" πολιτών (S. Cohen, 1972).

3.5.2. Η ιστορική διαδοχικότητα των υποπολιτισμικών ανασχηματισμών

Την σύλληψη της αναδιευθετητικής ανέλιξης των νεανικών υποπολιτισμικών στύλ της εργατικής τάξης επανεξεργάστηκε και διεύρυνε ο Dick Hebdige (1981 [1979]), τοποθετώντας την σε ευρύτερα ιστορικά και πολιτιστικά πλαίσια. Κατέληξε έτσι στο συμπέρασμα ότι τα παρεκκλίνοντα αυτά στύλ αναπτύσσονται στα πλαίσια μιάς ιστορικής ακολουθίας ανασχηματισμών.

Η ακολουθία αυτή μπορεί να αναπαρασταθεί στο συμβατικό επίπεδο, ως μιά σειρά μετασχηματισμών και αναδιαρθρώσεων ενός αρχικού συστήματος στοιχείων (ρούχα, μουσική, χορός, αργκό), αξιών και νοημάτων (παράδοση, λούμπεν εργατική ταυτότητα, κλπ.). Η σειρά αυτή, εκτυλίσσεται αφενός μέσα σε ένα σύστημα ομοιογενών δι-ομαδικών πολώσεων:

μόντες εναντίον ρόκερς ,

σκίνχεντς εναντίον γκρίσερς,

(σκίνχεντς εναντίον χίπιτς,

πάνκς εναντίον χίπιτς),

τέντυ-μπούς εναντίον πάνκς,

σκίνχεντς εναντίον πάνκς.

Καθορίζεται αφετέρου, εναντίον μιάς παράλληλης σειράς "ομαλών" μετασχηματισμών. Καθορίζεται, δηλαδή, εναντίον ορισμένων διαδικασιών που, άμεσα ή έμμεσα, έχουν ομαλοποιήσει, εξημερώσει και τελικά ενσωματώσει κοινωνικά τα προγενέστερα υποπολιτισμικά στύλ. Πρόκειται για τέτοιες διαδικασίες ή θεσμούς όπως είναι η "υψηλή μόδα", η μόδα μαζικής κατανάλωσης ή η μουσική βιομηχανία (D. Hebdige, 1981).

Από τα ανασχηματιστικά και αναδιευθετητικά χαρακτηριστικά του υποπολιτισμικού στύλ προκύπτει ότι αυτό έχει τις στιγμές του, το σχετικά σύντομο προκλητικό του θέαμα. Και η προσοχή μας πρέπει να στρέφεται σε αυτές τις στιγμές που συμπυκνώνονται, ως επί το πλείστον, στην διαδικασία του μετασχηματισμού. Διότι, όπως υπογραμμίζει και ο Hebdige, οι συνεχείς μετασχηματισμοί του στύλ συνιστούν μιά μορφή συμβολικής αντίστασης στο μέτρο που διακόπτουν τις διαδικασίες φυσιολογικοποίησης και κοινωνικής ενσωμάτωσής του.

Η ενιαία υποκοουλτούρα των Teddy Boys, διαιρέθηκε και μετασχηματίστηκε σε "κομπούς" και "σκληρούς". Ταυτόχρονα με τους εσωτερικούς-ενδοομαδικούς αυτούς μετασχηματισμούς, άλλοι, εξωτερικοί δι-ομαδικοί ανασχηματισμοί συντελέστηκαν:

εμφανίσθηκαν οι Mods. Οι Mods "εξημερώθηκαν", "ομαλοποιήθηκαν" ή κατ'άλλους κοινωνιολόγους (D., Hebdige, 1981, K. Roberts, 1983), επίσης διαφοροποιήθηκαν σε "σκληρούς" και "ευγενείς". Οι σκληροί Mods, σύμφωνα πάλι με ορισμένες εκδοχές, ανασχηματίστηκαν σε skinheads (D. Hebdige, 1981, K. Roberts, 1983): σκληρή, επιθετική υποκουλτούρα που απέρριπτε την ηπιότητα και ταξική αμβλύτητα των Mods. Οι skinheads, σύμφωνα με τους J. Clarke & T. Jefferson (1976), επίσης μετεξελίχθηκαν σε παραλλαγές: στους "crombies" (Βασικό στοιχείο της στολής τους ήταν το crombie, μία ειδική μάρκα χονδρού παλτού), στους επιτηδευμένους και κομψούς ("smooth heads") και τέλος στους "σκληροτυρητικούς προλετάριους" ("casuals"). Η σκληρότητα και επιθετικότητα των σκίνχεντς απορρίφθηκε από την εργατική νεολαία. Έτσι ήλθε το "φανταχτερό" υποπολιτισμικό στυλ "glamrock" με τον D. Bowie να διορθώσει την κατάσταση. Σύντομα όμως μετατράπηκε σε κυρίαρχη δημοφιλή νεανική κουλτούρα και μόδα, χάνοντας έτσι τις αμφισβητησιακές, παρεκκλίνουσες και υποπολιτισμικές του δυναμικές (I. Taylor & D. Wall, 1976. D. Hebdige, 1981). Απάντηση στην κοινωνική ενσωμάτωση και εμπορευματοποίηση του glamrock αποτέλεσε η υποκουλτούρα των punks, την ανέλιξη και τους εσωτερικούς μετασχηματισμούς της οποίας θα αναλύσουμε κάπως περισσότερο στην συνέχεια.

3.5.3. Οι ενδο-ομαδικά ("ενδοφυλετικοί") υποπολιτισμικοί μετασχηματισμοί

Όπως ίσως ήδη θα έγινε αισθητό (π.χ. στις περιπτώσεις των Teds Mods και Skinheads) η φυσική ιστορία μιάς και της αυτής υποκουλτούρας, διαγράφεται συχνά μέσα από αλληπάληλους μετασχηματισμούς και αναδιευθετήσεις. Διατυπώνοντάς το πιό συγκεκριμένα: ένα παρεκκλίνον υποπολιτισμικό στυλ είναι δυνατόν να ανελιχθεί, μετασχηματιζόμενο και διαφοροποιούμενο ενδο-ομαδικά συνεχώς. Το παράδειγμα των πάνκς προσφέρεται ίσως για μίαν εμπειριστατωμένη παρουσίαση του φαινομένου.

Το 1975, όταν εμφανίσθηκαν κάπως μαζικά, οι πάνκς είχαν ένα "φανταχτερό", πολύχρωμο και "χαρμόσυνο" στυλ (εμπνευσμένο από το glamrock): πολύχρωμα μαλλιά, μακιγιάζ και "γκαρταρόμπα". Οι στάσεις, αξίες και συμπεριφορές τους, παρά την απαισιόδοξη και παρακμιακή υφή τους, διακρίνονταν για τον δυναμισμό τους.

Κατά τις αρχές 1980, ο προαναφερόμενος τρόπος ζωής - σ'τυλ των πάνκς διαφοροποιήθηκε, ή πιό συγκεκριμένα, μετασχηματίστηκε σε δύο τάσεις-στυλ ζωής. Στο (εκ των υστέρων προσδιοριζόμενο ως) θετικό πάνκ (positive punk): κοντά ξανθά μαλλιά, ανοικτόχρωμα ρούχα, σχετικός δυναμισμός. Και στο (επίσης μεταγενέστερα αποκαλούμενο) αρνητικό πάνκ (negative punk) με μαύρα μαλλιά, μακιγιάζ και ρούχα, και μελαγχολική νοοτροπία και εσωστρεφή συμπεριφορά.

Λίγο αργότερα (1983-84) εμφανίσθηκαν οι μοϊκανοί-νεο-πανκς. Ξυρισμένα μαλλιά με βαμένο λοφίο στην μέση, στολή παραλλαγής και επιθετική συμπεριφορά. Απέρριπταν τις δύο προηγούμενες τάσεις και κυρίως του; αρνητικούς πάνκς.

Οι εσωτερικοί, ενδο-ομαδικοί, ενδοφυλετικοί θα λέγαμε μετασχηματισμοί της υποκοουλτούρας συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. (Τους διαπιστώσαμε κατά την μικρο-κοινωνιολογική έρευνα πεδίου που πραγματοποιήσαμε [Νοέμβριος 1988 - Μάιος 1989] στο "Ντόβ Σ' Ιτυ" της Αττικής. Τους παρουσιάζουμε και τους αναλύουμε διεξοδικά στο Δεύτερο Μέρος της εργασίας μας αυτής)¹.

3.5.4. Οι εσωτερικοί, εγγενείς παράγοντες που καθορίζουν την ανασχηματιστική εξέλιξη των υποπολιτισμικών στύλ

Οι παράμετροι ανάλυσης της ανασχηματιστικής ανέλιξης των υποπολιτισμικών ομάδων που επεξεργάστησαν οι S. Cohen (1972) και D. Hebridge (1981) εξηγούν σημαντικά το φαινόμενο αυτό. Αφήνουν όμως, κατά την γνώμη μου, ορισμένα σοβαρά κενά. Οι παράμετροι αυτοί προσδιορίζουν και αναλύουν κυρίως τις εξωτερικές συνθήκες των ανασχηματισμών (κοινωνική αντίδραση, κοινωνική ενσωμάτωση, δι-ομαδικές συγκρούσεις, στερέωση και διάχυση της παρέκκλισης). Παραμελούν έτσι ορισμένους εσωτερικούς, ενδογενείς παράγοντες που συμβάλλουν στην διαμόρφωσή του. Οι ενδογενείς αυτοί παράγοντες μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι εγγράφονται στην ίδια την φύση των παρεκκλιπόντων υποπολιτισμών, είναι δηλαδή εγγενείς. Πώς μπορεί να εξηγηθεί επαρκώς η ενδο-ομαδική, "ενδοφυλετική" ανασχηματιστική πορεία της υποκοουλτούρας πάνκ που μόλις περιγράψαμε;

Οι I. Taylor και D. Wall (1976), ασκώντας κριτική στην γενικευμένη χρήση εξωτερικών παραμέτρων για την εξήγηση της ανάδυσης, των ανασχηματισμών και της παρακμής των υποπολιτισμικών στύλ, αναφέρονται στην περίπτωση των skinheads (την οποία και αναλύουν διεξοδικά στην μελέτη τους αυτή). Ερωτούν λοιπόν: πώς είναι δυνατόν, ένα σκληροπυρηνικό και "γνήσιο" προλεταριακό στύλ (όπως οι σκινχεντς), αφενός να παρακμάσει σε περίοδο (1970-71) υψηλής ανεργίας των νέων, και αύξησης της φαινομένης νεανικής παραβατικότητας γενικά (και του χουλιγκανισμού ειδικότερα, προερχομένου αποκλειστικά από την νεολαία της εργατικής τάξης), καθώς και εργατικών συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων. Αφετέρου, πώς η σκληρή, ανδροκρατική και σεξιστική αυτή υποκοουλτούρα αντικαταστάθηκε από μία διασεξουαλική, αισθητικά εξεζητημένη και γενικά "σοφτ" υποκοουλτούρα, το glamrock, με επικεφαλής τον "bi-sexual" David Bowie.

Μιά από τις απαντήσεις που δίνουν στο διπλό αυτό ερώτημα και έχει άμεση σχέση με την κριτική τους, μας ενδιαφέρει ευθέως. Πρόκειται για την αδυναμία των skinheads να εκφράσουν τις κεντρικές ανησυχίες και προβλήματα της εργατικής νεολαίας κατά τρόπο εναρμονισμένο με τις πολιτιστικές της προτιμήσεις. Έτσι οι δεσμοί ανάμεσα στην νεολαία και στην συγκεκριμένη υποκοουλτούρα διαρρήχθηκαν και οι skins απομονώθηκαν και παρήκμασαν (I. Taylor & D. Wall, 1976). Οι σκινχεντς λοιπόν αντιπροσώπευαν τα

¹ Μιά από τις πιο αναλυτικές παρουσιάσεις της ιστορικής πορείας του πάνκ έχει γίνει στα πλαίσια της εργασίας του D. Laing (1985): "Power and Meaning in Punk Rock", όπου φαίνονται λεπτομερειακά οι εσωτερικοί ανασχηματισμοί της υποκοουλτούρας αυτής.

προβλήματα ορισμένων στρωμάτων της εργατικής νεολαίας, τα οποία όμως δεν εξέφρασαν πολιτιστικά, αλλά (μετέφρασαν) υποπολιτισμικά (επιθετικότητα, βία, σεξισμός, ρατσισμός, κλπ.). Έτσι δεν παγίωσαν τις σχέσεις τους και στην συνέχεια περιθωριοποιήθηκαν.

Η αδυναμία αυτή, σύμφυτη ίσως με την υποπολιτισμική καινοτομία και με την ίδια την υποκοουλτούρα, αποτελεί ένα κρίσιμο εσωτερικό, εγγενή παράγοντα των συνεχών της ανασχηματισμών και αναδιευθετήσεων. Ένας άλλος κρίσιμος ενδογενής παράγοντας, άμεσα συνδεδεμένος με τον προηγούμενο, είναι η υφή της κοινωνικής ταυτότητας των παρεκκλινουσών υποπολιτισμικών ομάδων. Διεξοδική σχετικά ανάλυση της κοινωνικής ταυτότητας των υποπολιτισμικών ομάδων έχουμε παρουσιάσει σε δύο προηγούμενες μας εργασίες (Astrinakis, 1985 και Ασρινάκης, 1988). Στην παρούσα θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε την ταυτότητα με τους εσωτερικούς και ενδο-ομαδικούς ανασχηματισμούς και μετασχηματισμούς των υποπολιτισμών αυτών, με άλλα λόγια, θα δούμε την ανασχηματιστική πορεία των παρεκκλινόντων στύλ υπό το πρίσμα της υφής και των μετασχηματισμών της κοινωνικής τους ταυτότητας.

Η κοινωνική ταυτότητα των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών (Η περίπτωση του πάνκ)

Η ποιότητα της κοινωνικής ταυτότητας την οποία διαμορφώνει μιά κοινωνική ομάδα καθορίζει αποφασιστικά την ιστορική της προοπτική, την αποτελεσματικότητα της δράσης της, καθώς και το εύρος της κοινωνικής της επιρροής. Ως συνισταμένη αυτών προκύπτουν οι όροι ύπαρξης της ομάδας, δηλαδή το αν θα αναπτυχθεί και θα μαζικοποιηθεί ή αν θα συρρικνωθεί και θα αποστεωθεί. Τα δύο βασικά ποιοτικά στάδια (ανάπτυξης) της ταυτότητας - "οι δύο όψεις της κοινωνικής ταυτότητας" σύμφωνα με τον A. Touraine (1984) - είναι το αμυντικό και το επιθετικό. Στις περιπτώσεις μετασχηματισμού της ταυτότητας από αμυντική σε επιθετική συναντάμε συχνά ένα ενδιάμεσο-μεταβατικό στάδιο, το αντιεπιθετικό. Η αντιεπιθετική ταυτότητα είναι, συνήθως, και ιδιαίτερα αμφιθυμική: η ομάδα στο στάδιο αυτό, είτε αντεπιτίθεται και έπειτα αποσύρεται, είτε συνεχίζει, "περνώντας σε κανονική επίθεση". Αν συμβεί αυτό, τότε μετασχηματίζεται σε κοινωνικό κίνημα. Ο μετασχηματισμός πραγματοποιείται συνήθως όταν, κατά το αντιεπιθετικό στάδιο, η ομάδα δεν προβεί σε επίκληση της ταυτότητας της ("l'appel à l'identité" σύμφωνα με τον A. Touraine). Στην περίπτωση που γίνει επίκληση στην ταυτότητα, ο μετασχηματισμός "μπλοκάρεται", γεγονός που έχει (βραχυπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη) συνέπεια την (εξακολουθητική συνήθως) διαίρεσή της, την σεκτοποίησή της είτε, τέλος, την αποσύνθεσή της.

Στην ιστορία των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στύλ διαπιστώνουμε πολλές παραλλαγές στην διαμόρφωση και ανάπτυξη της κοινωνικής ταυτότητας. Όμως ποτέ δεν την μετασχημάτισαν σε επιθετική. Και συνάρτηση του γεγονότος αυτού, αλλά και γενικότερα του τρόπου και βαθμού ανάπτυξης της, είναι η πορεία και ο τρόπος ανασχηματισμού των ομάδων. Νομίζω ότι η συνάρτηση αυτή επαληθεύεται, τουλάχιστον στην περίπτωση της

κοινωνικής ταυτότητας (και των μετασχηματισμών της) της υποκουλτούρας πάνκ που θα παρουσιάσουμε¹.

Όπως ήδη αναφέραμε, το punk ξεκίνησε με έντονα στοιχεία δυναμισμού ενεργητικότητας και ζωντανίας (τουλάχιστον στο επίπεδο της κοινωνικής συμπεριφοράς). Συνέχισε κατ'αυτόν τον τρόπο μέχρι το τέλος της καθαυτό punk περιόδου (1975-1980 περίπου). Στην περίοδο αυτή "αποπεριθωριοποιήθηκε" και διευρύνθηκε, σε αρκετά σημαντικό βαθμό. Είναι η εποχή της απογείωσής του (take off), όταν μετασχηματίζεται σε σχετικά μαζική νεανική υποκουλτούρα - η εποχή των κομματιών "Never Mind the Bollocks", Anarchy in the U.K.", "God Save (δηλ. shave) the Queen" των Sex Pistols και του "Something Better Change and Change Right Now" των Stranglers. Τότε ακριβώς διαδόθηκαν και κυριάρχησαν τα πολύχρωμα και φανταχτερά γυαλιά, μακιγιάζ και ντυσίματα.

Όμως, το άνοιγμα αυτό φαίνεται ότι προκάλεσε κρίση στην κοινωνική ταυτότητα της υποπολιτισμικής αυτής ομάδας. Είναι η μόνη εξήγηση που μπορούμε να δώσουμε στο γεγονός της ξαφνικής εκδήλωσης μιάς κάμψης, ακριβώς στην περίοδο της απογείωσης. Φαίνεται λοιπόν ότι η αμυντική ταυτότητα δεν μπόρεσε να μετασχηματιστεί σε επιθετική. Πιό συγκεκριμένα, βρισκόμαστε μπροστά στη διαδικασία "επίκλησης στην ταυτότητα" που μπλοκάρει τη μετεξέλιξη του punk σε κοινωνικό κίνημα. Η επίκληση αυτή είναι ταυτόχρονα η πρώτη στιγμή της συγκρότησης των κοινωνικών κινημάτων και, αν λειτουργήσει, η αποτυχία του περάσματος στη δεύτερη φάση, δηλαδή στην πραγματική τους παραγωγή (A. Touraine, 1984).

Η επίκληση αυτή εκδηλώνεται πολυδιάστατα και σε περισσότερες ευκαιρίες. Εν πρώτοις, στην κορύφωση των δραστηριοτήτων του, το "100 Club"² εξαγγέλλει την αυτοδιάλυσή του, λόγω ριζικών διαφωνιών μεταξύ των ιδρυτικών γκρουπ. Η διάλυση γίνεται ουσιαστικά το 1980 (τυπικά δε το 1981). Οι λόγοι των διαφωνιών είναι βέβαιοι πολλοί και διάφοροι, κυρίως όμως οι εξής: "Υπάρχει ακόμα punk, όταν καθένας μπορεί να γίνει punk; Την ίδια εποχή, οι Clash, μιά από τις πιό "θετικές", πολιτικοποιημένες μπάντες του punk είναι έτοιμοι να διαλυθούν. Δύο από τα πέντε μέλη του συγκροτήματος υποστηρίζουν ότι η μπάντα δεν έχει κανένα λόγο ύπαρξης, εφόσον η αστυνομία έπαψε να τους καταδιώκει, ενώ οι εταιρείες δίσκων τους προσκαλούν να κάνουν ηχογραφήσεις - "Police on my Back" και "Police is growing in the Streets" ήταν δύο από τα πιό διαδεδομένα κομμάτια τους...³.

Στο χρονικό αυτό διάστημα αρχίζει να εμφανίζεται το "αρνητικό" punk μέσα σε μιά ατμόσφαιρα εσωστρέφειας και απομόνωσης. Ορίστε τα ονόματα μερικών γκρουπ που δεσπόζουν στη βρετανική σκηνή του rock'n'roll μεταξύ 1981-1982: The March Violets, The Sisters of Mercy, Death in June, Dead can Dance, Death Cult. Τα συγκροτήματα αυτά από την μιά πλευρά εξιδανικεύουν και ιδεαλογικοποιούν το punk και, από την άλλη, αρνούνται την ύπαρξη οποιασδήποτε punk κίνησης. Ταυτόχρονα όμως υιοθετούν πλήρως τη "διαγωγή punk".

1 Για μόνες και σκίτζενες βλ. Α. Ασρινάκης (1988).

2 Το "100 Club" ήταν ο πρώτος και μοναδικός "επίσημος" φορέας των πάνκ της πρώτης γενιάς (1976-1981). Στην ίδρυσή του συμμετείχαν οι Clash, οι Cure, οι Stranglers και η Siouxsie and the Banshees.

3 Ένα από τα "θεμελιώδη αξιώματα" του πάνκ είναι η δημιουργία ανεξάρτητων εταιρειών παραγωγής δίσκων. Τελικά το γκρουπ μόνο διαμελίστηκε.

Ακόμη, προκειμένου να επιβεβαιώσουμε την άποψή μας, ότι ήταν η κρίση ταυτότητας που προκάλεσε την κρίση αυτή, υπογραμμίζουμε το γεγονός της μεταστροφής των περισσότερων συγκροτημάτων που υπάρχουν ακόμη από την πρώτη γενιά του punk από θετικά σε αρνητικά. Οι Cure, οι Siouxsie and the Banshees, και οι Bauhaus πριν διαλυθούν, είχαν προσανατολιστεί — από το 1986 περίπου — προς το αρνητικό (ψυχολογικό) punk-rock, συμβάλλοντας στη γένεση της νεοψυχεδέλειας και του psycho-punk.

Συγχρόνως με την εμφάνιση του αρνητικού punk, αντιλαμβανόμαστε ενδιαφέρουσες αλλαγές σημειολογικής φύσης. Πρόκειται, προπαντός, για τη γενίκευση και κυριαρχηση του μαύρου χρώματος ("dark way"). Όλα είναι μαύρα: τα μαλιά, το μακιγιάζ, τα ρούχα....

Επίσης, την περίοδο αυτή βλέπουμε για πρώτη φορά την επινόηση της περιοδικοποίησης - pre-punk, punk, post-punk - και της κατηγοριοποίησης σε "θετικό" και "αρνητικό" (κατηγορίες κατασκευασμένες από το New Musical Express, "επίσημη" θεωρητική εστία του βρετανικού punk-rock). Έτσι, τα αρνητικά συγκροτήματα αυτοκαθορίζονται ως μετα-punk σύνολα.

Ξεκινώντας από το 1982 (περίπου), το θετικό punk φαίνεται να εμπλουτίζεται με ορισμένα νέα χαρακτηριστικά. Αντιλαμβανόμαστε μία ιδιαίτερα αυξημένη "εισροή" "grass-roots bands" που προέρχονται από τα "subs" του Λονδίνου και τις άλλες βιομηχανικές πόλεις. Γίνεται πιά διεκδικητικό, πολιτικά και κοινωνικά, περισσότερο στρατευμένο και ενεργητικό. Είναι η αυτοπροσδιοριζόμενη δεύτερη γενιά του punk (που συνήθως αρνείται τον όρο μετα-punk): ο Bill'n Brag, οι Popular History of Signs, οι Three Johns, οι Mekons, οι Red Loggy, οι Redskins, οι New Model Army και πολλά άλλα σύνολα. Όμως, και το ρεύμα αυτό διέρχεται κρίση ταυτότητας, αντιμετωπίζοντας την πολεμική άλλων, σκληρότερων ομάδων του punk rock που το κατηγορούν για "πολιτικαντισμό" και προσπάθεια θεσμοποίησης.

*

*   *

Είναι, νομίζω, εμφανές ότι μπροστά σε κάθε τάση "εξημέρωσης" (S. Cohen), σε κάθε επιδίωξη "ομαλοποίησης" (D. Hebdige), μαζικοποίησης ή ανοίγματος δηλαδή μπροστά σε κάθε ενδεχόμενο κρίσιμο μετασχηματισμό της κοινωνικής ταυτότητας, το punk κάνει "επικλήσεις" και, αντί να μετασχηματισθεί κοινωνικοπολιτιστικά, ανασχηματίζεται υποπολιτισμικά.

3.6. Τα νεανικά υποπολιτισμικά στύλ εμπνέονται και επηρεάζονται από τις υποκοουλτούρες της μαύρης νεολαίας

Πηγή έμπνευσης των περισσότερων υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της λευκής εργατικής τάξης, είναι οι υποκοουλτούρες της μαύρης νεολαίας. Θα μπορούσαμε ακόμα πιά συγκεκριμένα, ίσως, να πούμε ότι οι υποκοουλτούρες της λευκής νεολαίας εμπνέονται και επηρεάζονται από την εργατική τάξη των Δυτικοϊνδών μεταναστών (της δεύτερης γενιάς) και τις νεανικές υποκοουλτούρες της. Η διαπίστωση αυτή ανήκει, κατά κύριο λόγο, στον βρετανό κοινωνιολόγο Dick Hebdige (1981[1979]). Σε αυτή και στην επόμενη ενότητα λοιπόν, θα διαπραγματευθούμε ορισμένες πτυχές των διαπολιτισμικών και διομαδικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων των παρεκκλινόντων στύλ, αρχίζοντας από τις διαφυλετικές τους σχέσεις.

Τα μειονεκτήματα που προκύπτουν από την διαφορετική φυλετική ένταξη, καθώς και οι διακρίσεις σε βάρος της νεολαίας των εθνικών μειονοτήτων και των εγχρώμων μεταναστών γενικότερα, μετατρέπονται σε σημειωτικά και υποπολιτισμικά πλεονεκτήματα, σε σύγκριση με την λευκή εργατική τάξη και την νεολαία της (K. Roberts, 1983). Οι προοπτικές των υποπολιτισμών της έγχρωμης νεολαίας βασίζονται, σε σημαντικό βαθμό, στην εύλογη εξήγηση των μειονεκτημάτων αυτών. Η φυλή εντείνει την συνείδηση της δομικά καθορισμένης υποταγής των υποπολιτισμών αυτών, αυξάνοντας τις δυνατότητες της δυναμικής αντιμετώπισης των κοινωνικών και πολιτισμικών δυσχερειών τους. Έτσι, σύμφωνα με τον Kenneth Roberts, οι ματαιώσεις των Δυτικοϊνδών διοχετεύονται συχνότερα σε μία γενικευμένη συμπεριφορά αντίθεσης - στην εργασία, στην πολιτική, στην θρησκεία, στους δρόμους και στον τρόπο ντυσίματος. Σε αυτά τα πλαίσια μπορεί να κατανοηθούν ορισμένες χαρακτηριστικές πολιτιστικές και υποπολιτισμικές πρακτικές και τρόποι χρήσης της ανάπαυσης, από την νεολαία των εθνικών μειονοτήτων, που αναδείχθηκαν σε άξονες αναφοράς των υποπολιτισμών της λευκής νεολαίας (K. Roberts, 1983).

3.6.1. Οι χρήσεις των παραδοσιακών πολιτισμικών στοιχείων από την νεολαία των εθνικών μειονοτήτων και τις υποκοουλτούρες της

Για να εξηγήσουμε τις χαρακτηριστικές πολιτισμικές και υποπολιτισμικές πρακτικές και τους τρόπους χρήσης της ανάπαυσης από την νεολαία των εθνικών μειονοτήτων και τις υποκοουλτούρες της, δεν αρκεί η απαρίθμηση και η ανάλυση των κοινωνικών και πολιτιστικών μειονεκτημάτων των στρωμάτων αυτών. Χρειάζεται να εξετάσουμε, όπως υπογραμμίζει και ο Roberts (1983), τις παραδοσιακές κουλτούρες που οι μειονότητες έχουν εισάγει, καθώς και τον βαθμό που αυτές έχουν εκτεθεί, επηρεασθεί και τροποποιηθεί, από τα βρετανικά κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα.

Παραδοσιακά σύμβολα και τεχνουργήματα μπορεί να χρησιμοποιηθούν δημιουργικά, επενδύμενα με νέα νοήματα, προκειμένου να κωδικοποιήσουν και να εκφράσουν τα νέα προβλήματα που οι μειονότητες συναντούν στις ξένες κοινωνίες (I. Taylor και D. Wall,

1976). Η έννοια "παράδοση", συνήθως υποδηλώνει ότι μία κουλτούρα αφομοιώνεται παθητικά και διατηρείται μέσω του νόμου της αδράνειας. Αυτό πιθανά συμβαίνει γενικότερα στην περίπτωση όμως της νεολαίας των μειονοτήτων δεν αποτελεί επαρκή εξήγηση. Η τελευταία αυτή συμπληρώνεται μόνον όταν οι κουλτούρες και οι υποκουλτούρες "διαβάζονται" με τον τρόπο που προτείνει το Νέο Κύμα της Βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης - δηλαδή, ως πηγές που χρησιμοποιούνται, όταν είναι αναγκαίο, για να επιλυθούν μη-παραδοσιακά προβλήματα (K. Roberts, 1983).

Προκειμένου να φωτίσουμε περισσότερο την διαδικασία αυτή, θα εξετάσουμε κάτω αναλυτικότερα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, που παρουσιάζει συνοπτικά ο Roberts (1983: 152), του τρόπου χρήσης της παραδοσιακής κουλτούρας από τα κορίτσια της δυτικοϊνδικής εργατικής τάξης.

Σύμφωνα με τα δυτικοϊνδικά οικογενειακά πρότυπα, οι άνδρες παίζουν περιφερειακό ρόλο στην οικογενειακή ζωή και η εξωγαμιαία μητρότητα συγχωρείται. Οι περισσότεροι όμως γονείς των δυτικοϊνδών κοριτσιών ήταν γνήσιοι χριστιανοί, οι οποίοι μετανάστευσαν στο Ηνωμένο Βασίλειο για να ξεφύγουν από τον τρόπο ζωής που διαμορφώθηκε σε συνθήκες δουλείας. Οι γονείς λοιπόν της δυτικοϊνδικής νεολαίας αναγνωρίζουν τον γάμο, αν και είναι έξω από τις παραδόσεις τους. Όμως η δεύτερη γενιά δεν απολαμβάνει τα κοινωνικά και οικονομικά πλεονεκτήματα που οι γονείς ήλπιζαν ότι θα βρουν. Ούτε οι δυτικοϊνδές, ούτε οι φίλοι τους, γοητεύονται από τον γάμο: θα τους ενέτασε μόνιμα σε μία "δουλική" εργατική δύναμη. Και αυτό, μόνο και μόνο για να διατηρούν μία κοινωνική και οικονομική ύπαρξη στα πλαίσια των ορίων της φτώχειας (εγγραφή στη λίστα αναμονής για την παροχή κοινοτικής στέγης, πληρωμή δόσεων, κλπ.). Επαναπροσανατολίζονται λοιπόν προς την αρχική παράδοση, με αποτέλεσμα, το 59% των γεννήσεων των δυτικοϊνδών (ή δυτικοϊνδικής προέλευσης) γυναικών, κατά το 1979, να είναι "παράνομες", όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Roberts (1983).

Περισσότερο από κάθε άλλη κοινωνική ομάδα, η μαύρη νεολαία χρησιμοποιεί με υποπολιτισμικούς τρόπους την φυλετική της ένταξη, την εθνότητά της και τις παραδόσεις της. Αντιστρέφοντας τις σημασίες που επισυνάπτονται στα φυσικά της χαρακτηριστικά και δημιουργούν στερεότυπα τα οποία έχουν καθοριστικές συνέπειες, όπως φυλετικές διακρίσεις στην απασχόληση, στην εκπαίδευση και στην διαμονή, και αστυνομική παρενόχληση στην διασκέδαση και στους δρόμους, και φορτίζοντας τα στερεότυπα αυτά με θετικό περιεχόμενο ("black is beautiful"), η μαύρη νεολαία αντεπιτίθεται στην κυρίαρχη κουλτούρα για να διεκδικήσει και να επανεκτιμήσει την εθνότητά της και την φυλετική της ένταξη και να διαμορφώσει μίαν αυτόνομη ταυτότητα. Όπως θα δούμε στην συνέχεια, στην Βρετανία, οι δυτικοϊνδοί νέοι είναι από τους πρώτους που επέδειξαν την υποπολιτισμική επινοητικότητα και νεωτεριστικότητα που οι μελέτες του Νέου Κύματος υπογραμμίζουν σε σχέση με τα υποπολιτισμικά στυλ της νεολαίας της (λευκής) εργατικής τάξης (D. Hebdige, 1981, K. Roberts, 1983).

3.6.2. *Rude Boys* και *Rastas*: οι δύο σπουδαιότερες υποκουλτούρες της Δυτικοϊνδικής νεολαίας

Η δημιουργία των δυτικοϊνδικών παρεκκλινόντων υποπολιτισμών των *Rude Boys* και των *Rastas* παραπέμπει, ιστορικά, στην υπόγεια σημαντική της γλώσσας κρεόλ ("creole") και της κουλτούρας των Τζαμαϊκανών. Όσον αφορά την πρώτη, πρόκειται για μία σκιάδη γλώσσα που αντικατοπτρίζει τον αποκλεισμό των μαύρων από την ευρύτερη γλωσσική κοινότητα και σηματοδοτεί το γεγονός ότι μιά συνολική κουλτούρα εξελίχθηκε μέσω μιάς μυστικής και απαγορευμένης όσμωσης. Ικανοποιεί δε ανάγκες οι οποίες κάτω από κανονικές περιστάσεις θα εκπληρώνονταν από τις περιφερειακές διαλέκτους και τις αργκό των επιμέρους κοινωνικών και φραξιών της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον D. Hebdige, ορισμένες δυτικοϊνδικές υποκουλτούρες αντιλήφθηκαν διαισθητικά το γεγονός αυτό, χρησιμοποιώντας την γλώσσα κρεόλ ως ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό μέσο αντίστασης στην πολιτισμική αφομοίωση και παρεμπόδισης στην διείσδυση των μελών των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων (D. Hebdige, 1977).

Η κουλτούρα των Τζαμαϊκανών κυριαρχείται από θρησκευτικά στοιχεία. Όπως σημειώνει και ο Hebdige, εξορισμένοι από την Αφρική, την Τζαμαϊκά και την Βρετανία, από την υλική και πνευματική ζωή, οι δυτικοϊνδοί θυσιάζουν την θέση τους στον πραγματικό κόσμο ευελπιστώντας να καταλάβουν μιάν άλλη, προεξέχουσα, σε κάποια εσώτερη και φαντασιακή σφαίρα, όπου η δράση διαχέεται στο "είναι" και οι λύσεις είναι περισσότερο θρησκευτικές παρά επαναστατικές. Οι δούλοι έμαθαν το χριστιανικό δόγμα πλαγίως και το εμβολίασαν στο σώμα των παγανικών πίστεων που μετέφεραν από την Αφρική. Η Βίβλος προσέφερε απεριόριστο πεδίο για αυτοσχεδιασμούς και ερμηνείες. Για αυτούς, η Ημέρα της Κρίσης δεν ήταν ποτέ μακρινή: είναι η μεθαυριανή ημέρα και είναι επίσης η πιό αγαπητή ημέρα στην καρδιά κάθε *Rudie* και *Rasta*. Διότι τότε θα πραγματοποιηθεί η ανακατανομή της (αποκλειστικά) κοσμικής εξουσίας. Ανάμεσα στους άνεργους νέους και στον παρεκκλινόντα ενήλικο πληθυσμό, η βιβλική μυθολογία αντιστράφηκε έτσι ώστε, η έκδηλη έμφαση στα κεντρικά θέματα της Ιουδαίκο-χριστιανικής κουλτούρας (δηλαδή, η έμφαση στην εργασία και στην καταστολή των επιθυμιών) να αναθεωρηθεί λεπτομερώς και τελικά να απορριφθεί. (Καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία αυτή, έπαιξαν οι ρασαφάριανς [D. Hebdige, 1977]).

Η γλώσσα κρεόλ και η ρασαφαριανή εκδοχή του χριστιανισμού, αποτελούν λοιπόν το σημαντικότερο πολιτισμικό υπόβαθρο των *Rude Boys* και των *Rastas*. Η παραβατική υποκουλτούρα των *Rudies*, σύμφωνα με τον Dick Hebdige (1977, 1981, αναδύθηκε ως επιστέγασμα του τρόπου ζωής του υπόκοσμου των γκέττο της Τζαμαϊκά (δηλαδή, ενός συνοθυλεύματος λαθρεμπόρων, προαγωγών, μαστροπών και σωματέμπορων) και πρωτοεκφράστηκε με την δυτικοϊνδική "λιμανιώτικη" αργκό. Στην συνέχεια ανέδειξε ένα παραστατικό ενδυματολογικό στυλ που δικαίωνε την ψηφιδωτή δομή της μουσικής ska¹.

1 Στις αρχές του 1950, η αμερικανική Rhythm'Blues άρχισε να προσελκύει την προσοχή των Τζαμαϊκανών. Η μουσική ska αποτελεί μιάν αντεστραμμένη εκδοχή των R'n'B. Κατά τον Hebdige (1977), άλλη μία φορά, όπως και στις περιπτώσεις της γλώσσας και της θρησκείας, η διαστρέβλωση της αυθεντικής μορφής παρουσιάζεται σκόπιμη και αναπόφευκτη. Και η ανατροπή φαίνεται ότι υποδηλώνει την ιδιοποίηση, επισημαίνοντας το γεγονός ότι μιά πολιτισμική

Οι Rude Boys ζούσαν για κάποια "χάι" στιγμή, παίζοντας συνεχώς ντόμινο. Πρόκειται για απατεώνες και αργόσχολους των μεγαλουπόλεων που όλη την ημέρα κινούνται στους ρυθμούς του ska, του rocksteady (της Βρετανικής μετεξέλιξης του ska) και της reggae, "χωρίς να σκέπτονται τίποτα" (Hebdige, 1977). Απαθείς και ατάραχοι, έγιναν η προσωποποίηση της μεταφυσικής, οικιοποιούμενοι ένα στυλιζαρισμένο είδος στωϊκισμού. Λόγω λαθρεμπορίου όπλων και διακίνησης μαριχουάνας, υπήρξαν, φυσικά, συχνές συγκρούσεις με την αστυνομία. Οι "πιέσεις" αυτές δημιούργησαν μία σκληρή και μεθοδική τάση, στα πλαίσια της εγκληματικής αυτής υποκουλτούρας, έτοιμης να αναμετρήσει απελπισμένα την δύναμή της με τα όργανα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, ακόμη και με τους ίδιους τους νόμους.

Οι κλασικοί λοιπόν του ska, όπως ακριβώς το "bupa" που διαδέχθηκαν, αποτελούσαν μιάν εξύμνηση, ένα πανηγυρισμό της παρεκκλίνουσας και βίαιης συμπεριφοράς. Οι αντιζηλίες και οι παλληκαρισμοί μέσα στα sound systems (την πρώτη μορφή discothèque της μαύρης νεολαίας), οι συμπλοκές στους δρόμους, η εκμετάλλευση του αγοραίου έρωτα, οι αγώνες μπόξ, οι φυλακίσεις και οι δραπετεύσεις - αμέσως ενέπνεαν τραγούδια που κωδικοποιούνταν σε μουσική ska (D. Hebdige, 1977).

Σύμφωνα με τις πολιτισμικές και μουσικολογικές αναλύσεις του Hebdige, η reggae είναι η μεταμορφωμένη αμερικανική μουσική "soul" με μιάν επίστρωση διασωθέντων αφρικανικών ρυθμών και ένα υπόστρωμα γνήσιας τζαμαϊκικής εξέγερσης. Η reggae είναι ο ύμνος των Rastas και η εσωτερική κραυγή των Rude Boys του Kingston. Η μουσική αυτή είναι ένα μωσαϊκό που αρθρώνει όλα τα στοιχεία που συνθέτουν την μαύρη τζαμαϊκική μουσική (Hebdige, 1977, 1981). Καθώς η reggae ωρίμασε, προχώρησε σε ορισμένες ουσιαστικές ρήξεις με την Rhythm'n'Blues, η οποία είχε λειτουργήσει ως αρχικός καταλύτης. Έγινε περισσότερο "εθνοτική" και σκεπτική, λιγότερο "έξαλλη" ενώ, οι πολιτικές μεταφορές και η πυκνή μυθολογία των ρασταφάριανς άρχισε να διεισδύει βαθμιαία στα φωνητικά της.

Ορισμένοι Rudies άρχισαν να μακραίνουν τις πλεγμένες κοτσίδες και ακόμη περισσότεροι άρχισαν να ντύνονται με ολόμαλλες κάπες σε πράσινα, κόκκινα και χρυσαφί χρώματα, για να εκφράσουν την αποξένωσή τους από την δυτική κουλτούρα. Ο μετασχηματισμός αυτός ξεπέρασε το στυλ για να τροποποιήσει και να προσανατολίσει την συνείδηση των Rudies στην κοινωνική τάξη, το χρώμα και την φυλή. Δημιουργήθηκε μία τάση απομάκρυνσης από την αδιάκριτη βία, τον παλληκαρισμό και τον ανταγωνιστικό ατομικισμό των αρχών της δεκαετίας του 1960 και προσανατολισμού σε μία πιο αρθρωμένη και πληροφορημένη οργή. Παρουσιάστηκαν με πλούσια ενδιαφέροντα, αν και το έγκλημα εξακολουθούσε να παρέχει τις πιο προσιτές λύσεις. Καθώς οι ίδιοι οι Rastas άρχισαν να απομακρύνονται από τις βίαιες λύσεις και να ακολουθούν νέα αισθητική, οι Rudies σύντομα ενστερνίστηκαν τις νέες γραμμές πλεύσης και εξελίχθηκαν στον στρατευμένο βραχίονα του κινήματος των Rastas.

συναλλαγή πραγματοποιήθηκε. Εν τούτοις, η εισαγόμενη μουσική ήλθε σε αλληλεπίδραση με τις εδραιωμένες υπόγειες μουσικές φόρμες που μεταφέρθηκαν από την Αφρική, οι οποίες άφησαν μιάν ανεξίτηλη σφραγίδα στην σημαντική του ska. Πρόκειται για τον χορό "bupa" που συνιστούσε έναν ύμνο της εγκληματικότητας - των εγκληματοποιημένων πληθυσμών των φυλακών της Τζαμαϊκά. Έτσι το ska έγινε μία ανθεκτική, προσαρμόσιμη και θωρακισμένη, "σκληροτράχηλη" μουσική και ως τέτοια εισήχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο, γύρω στα μέσα του 1960, από τις εταιρείες δίσκων, κατακτώντας τους Rude Boys (D. Hebdige, 1977, 1981).

3.6.3. Οι δύο βασικές μορφές σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ των παρεκκλινόντων στύλ της νεολαίας της (λευκής) εργατικής τάξης και των υποπολιτισμών της μαύρης νεολαίας

Ανάμεσα στις κοινότητες των μαύρων, στην πλειοψηφία τους δυτικοϊνδών, μεταναστών και στις αντίστοιχες της λευκής εργατικής τάξης, διαμορφώθηκε μία ευρύτερη αλληλεπίδραση, βασισμένη στην γειτνίαση των δύο πληθυσμιακών ομάδων. Η μία κατεύθυνση της αλληλεπίδρασης αυτής είναι ευρέως γνωστή και δεν χρειάζεται να τονισθεί (αποπολιτισμός, πολιτισμική διάχυση). Παραμελείται όμως συχνά η άλλη της κατεύθυνση, μαζί με τις συνέπειες που έχει. Πρόκειται για το γεγονός ότι και οι ομάδες της λευκής εργατικής τάξης έγιναν δέκτες μιάς ιδιαίτερα σημαντικής επίδρασης, από την πλευρά των δυτικοϊνδών εργατών (D. Hebdige, 1981. K. Roberts, 1983). *Επίκεντρο της επίδρασης αυτής είναι ο ίδιος ο θεσμός της εργατικής κοινότητας, με τις κοινοτικές σχέσεις και αξίες του (αλληλεγγύη, σκληρή δουλειά), ο οποίος στις κοινότητες της δυτικοϊνδικής εργατικής τάξης λειτουργεί συνεκτικότερα και εντονότερα. Και είναι ίσως ανάγκη να διευκρινισθεί ότι ανάλογες διακοινοτικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις περνούν και μέσα από τις διαφυλετικές και διαπολιτισμικές αντιθέσεις και συγκρούσεις.*

Με αφετηρία την δυτικοϊνδική, "αυθεντικότερη" εκδοχή της εργατικής κοινότητας και ερμηνείας των υπόλοιπων κεντρικών πολιτιστικών προτύπων της εργατικής τάξης, και μέσα στα πλαίσια της προαναφερθείσας διακοινοτικής αλληλεπίδρασης, πολλές λευκές νεανικές υποκοουλτούρες ήλθαν σε στενή συνδιαλλαγή με υποπολιτισμούς της μαύρης νεολαίας. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές, συχνά εξελίχθηκαν σε σχέσεις συμμαχίας και αλληλεγγύης (Rude Boys και Mods, Rastas και Punks), οδηγώντας σε ένα φαινόμενο το οποίο ο Georges Balandier (1985) ονομάζει "πολιτισμικό συγκρητισμό". Ως "πολιτισμικός συγκρητισμός" προσδιορίζεται η σύζευξη στοιχείων διαφορετικής πολιτισμικής, εθνικής και φυλετικής προέλευσης και η ενοποίησή τους σε μία συνεκτική ολότητα. Άλλωτε πάλι, οι αλληλεπιδράσεις αυτές, μετεξελίχθηκαν σε σχέσεις ανταγωνισμού και εχθρότητας (Rastas και Skinheads).

Οι δύο αυτές μορφές σχέσεων εκφράστηκαν ανάγλυφα κατά την διάρκεια των εξεγέρσεων της νεολαίας των εθνικών μειονοτήτων, αλλά και της λευκής εργατικής τάξης το 1981 (όπως και μεταγενέστερα). Σε αυτές συμμετείχαν και punks και skinheads. Οι πρώτοι στο πλευρό των εξεγερθέντων μαύρων κυρίως νέων και οι δεύτεροι στο πλευρό των νεο-ναζί, του Εθνικού Μετώπου και του "British Movement" (Brake, 1985).

(α) Οι σχέσεις συμμαχίας και αλληλεγγύης: *Rude Boys* και *Mods*, *Rastas* και *Punks*

Οι *Mods* ήταν οι πρώτοι, σε μία μακρά σειρά από νεανικές υποκουλτούρες της λευκής εργατικής τάξης, που αναπτύχθηκαν γύρω από τους Δυτικοϊνδούς και που αντέδρασαν θετικά στην παρουσία τους και υιοθέτησαν το στυλ τους.

Όπως ήδη αναφέραμε (D. Hebdige, 1981, 1977), η μουσική *ska* ενεργοποίησε μίαν ακαθόριστη επιθετικότητα και καλλιέργησε την λατρεία ενός ακραίου ατομικισμού, η ελκτική δύναμη του οποίου δεν περιοριζόταν στους μαύρους. Σύντομα λοιπόν έγινε η θεματική μουσική των *σκληρών Mods* (που επίσης ζούσαν στο South London) οι οποίοι αντέγραψαν άμεσα στο στυλ των *Rude Boys*. Οι *Mods* εγκολπώθηκαν ακόμη και τα εμβλήματα της φτώχειας, η χρήση των οποίων ήταν αναπόφευκτη για τους μετανάστες. Το 1964 στο Margate και στο Brighton, οι *Mods* εθεάθησαν με μπότες και τιράντες, επιδεικνύοντας το κοντό κούρεμα το οποίο τεχνηέντως αναπαράγει το παρουσιαστικό του κοντοκουρεμένου στυλ των νέγων. Σύμφωνα με τον Hebdige, ο δεσμός ανάμεσα στις μαύρες και στις λευκές υποκουλτούρες των *Rude Boys* είχε πλέον αρχίσει στα σοβαρά.

Ήταν εμφανές ότι η *ska* ανταποκρινόταν στις ανάγκες των *σκληρών mods*, τις οποίες η κυρίαρχη μουσική πόπ δεν μπορούσε πλέον να ικανοποιήσει. Η *ska* ήταν ένας υπόγειος ήχος που είχε διαφύγει από την εμπορική εκμετάλλευση και ανήκε ακόμη στις υποκουλτούρες. Μιλούσε για τις απλοϊκότητες του σέξ και της βίας σε μία γλώσσα που ήταν αμέσως καταληπτή στα δίκτυα των νέων ημι-εγκληματιών της κουλτούρας της εργατικής τάξης. Αντιστεκόταν στις επιρροές της λευκής "προοδευτικής" ροκ μουσικής (*progressive rock*) των μορφωμένων "milieu" που εξέφραζε η κουλτούρα των *hippies*. Η *ska* παρέμενε μυστική και διαδιδόταν μόνο με κλειστές συμβιωτικές υποπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Έτσι, όταν πλέον οι κακόφημοι και βίαιοι συνειρμοί συσσωρεύτηκαν γύρω της, μετέτρεψαν το μουσικό αυτό είδος, μαζί με τις υποκουλτούρες που το παρήγαγαν, σε έμβλημα της "εγκληματικής επικινδυνότητας" (D. Hebdige, 1977, 1981).

Οι *punks* επηρεάστηκαν έντονα από το κίνημα των *rastas*. Ποτέ όμως δεν ταυτίστηκαν με αυτούς (όπως οι *skinheads*), ούτε συγχωνεύθηκαν στις γραμμές τους (όπως έκαναν οι *σκληροί mods* με τους *rudies*). Κράτησαν πάντα τις αποστάσεις τους, συνυπάρχοντας και εμπνεόμενοι από τους *rastas*. Πρόκειται ίσως για την ωριμότερη διαφυλετική και διαπολιτισμική σχέση, επιστέγασμα της οποίας ήταν το κοινό κίνημα "Ροκ ενάντια στον Ρατσισμό" (A. Astrinakis, 1985, και M. Brake, 1985).

Στην υποκουλτούρα *punk*, διαπιστώνουμε δανεισμό και σύνθεση, με έπανεπεξεργασία, στοιχείων από τα ακόλουθα τρία υποσυστήματα της κουλτούρας των *Rastas*. Πρώτον, από το στυλ των *rastas* (κόμμωση και ντύσιμο κυρίως). Δεύτερον από τα υποπολιτισμικά τους πρότυπα (δηλαδή τις αξίες τους): την άρνηση της βρετανικότητας, το αίσθημα αλλοτροίωσης και αποξένωσης από το κυρίαρχο βρετανικό σύστημα αξιών. Τέλος, από την μουσική *reggae*. Οι *punks* έφτιαξαν την μουσική τους, το *punk rock*, από στοιχεία που δανείστηκαν από την *reggae* και από το αμερικανικό *rock'n'roll* της δεκαετίας του 1950.

Σύμφωνα πάλι με τον Hebdige, η reggae προσέλκυσε τους punks επειδή μόνον αυτή τους πρόσφερε τον τύπο εκείνο της αποξένωσης που επιθυμούσαν να μορφοποιήσουν. Το μαύρο χρώμα της ήταν απαγορευτικό. Ήταν μία άλλη ουσία, ένα ξένο σώμα, που εμπειριείχε απειλές από τα μέσα για την κυρίαρχη βρετανική κουλτούρα. Ως τέτοιο λοιπόν, συντονίστηκε με τις αξίες που υιοθέτησαν οι punks - αναρχία, συνθηκολόγηση και παρακμή - έτσι ώστε, η υποκουλτούρα αυτή να αποτελέσει την λευκή μετάφραση της μαύρης εθνότητας (D. Hebdige, 1981).

(β) *Οι σχέσεις ανταγωνισμού και εχθρότητας: οι Rastas, οι Skinheads και το "Paki-Bashing"*

Οι σκληροί Mods μεταμορφώθηκαν σε Skinheads. Όχι όμως σε σκληροπυρηνικούς και μαχητικούς "casuals" (πρωτεργάτες της βίας των γηπέδων), αλλά σε "Crombies", οι οποίοι φιλοδοξούσαν να γίνουν οι "λευκοί νέγροι" (D. Hebdige, 1977). Μία τάση της υποκουλτούρας skinhead, ξεκίνησε λοιπόν τη φυσική της ιστορία θεωρώντας τους Rastas ως ομάδα αναφοράς. Αλλά και γενικότερα, σύμφωνα με τον Hebdige (1981), ένα μέρος της εικόνας της συνολικής υποκουλτούρας skinhead, διαμορφώθηκε με στοιχεία παρμένα κατ'ευθείαν από την κοινότητα των Δυτικοϊνδών και πιά συγκεκριμένα από την υποκουλτούρα των σκληρών νεαρών μαύρων παράνομων, των Rudies. Η καταγωγή ενός σημαντικού τμήματος της στολής των skins, παραπέμπει στους Rastas: οι μπότες, τα κοντοκουρεμένα ή ξυρισμένα μαλλιά και τα στρατιωτικά καμουφλαρισμένα παντελόνια. Με κοινή αργκό, κοινές βρισιές, κοινή μουσική και κοινά στέκια, οι Skinheads και οι Rastas αποτελούσαν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτισμικού συγκρητισμού.

Παρόλα αυτά, η συμμαχία ανάμεσα στους Rastas και στους Skins, ήταν εξ αρχής αντιφατική και εύθραστη. Παρατεινόταν συνήθως από την ύπαρξη (δηλαδή επινοήση) μονίμων εξωτερικών πηγών αναταραχής, κοινού ενδιαφέροντος (καταδίωξη άλλων ξένων ομάδων - κυρίως Πακιστανών και Ινδών -, ομοφυλόφιλων ή hippies). Κατά τον Hebdige, οι Πακιστανοί έγιναν στόχος κτηνωδών επιθέσεων (ξυλοδαρμών, το γνωστό δηλαδή "Paki-bashing") από λευκούς και μαύρους skinheads (D. Hebdige, 1981). Στους κοινούς αυτούς ξυλοδαρμούς οι δύο υποπολιτισμικές ομάδες μετέθεταν και προέβαλλαν (και εννοούμε εδώ τον ψυχολογικόν μηχανισμό της προβολής) τις μεταξύ τους αντιζηλίες και αντιθέσεις.

Οι I. Taylor και D. Wall (1976), θεωρούν το καλοκαίρι του 1972 την κρισιμότερη στιγμή στην φυσική ιστορία των skinheads, που είχε συνέπεια τον θάνατο της διαφυλετικής υψής της μουσικής reggae και της πολυφυλετικότητας της νεανικής αυτής κουλτούρας. Τότε, έγιναν οι πρώτες επιθέσεις των λευκών ξυρισμένων νέων εναντίον των μαύρων ομοίων τους, στην πειροχή Τοχτεϊθ του Λίβερπουλ.

Μία σειρά παράγοντες, από τους οποίους θα αναφέρουμε τους σπουδαιότερους, φαίνεται ότι οδήγησαν στην κατάληξη αυτή. Κατά πρώτο λόγο, είναι αμφίβολο αν οι skinheads, μπορούσαν πράγματι να πραγματώσουν την πολιτισμική μετάβαση που επιδίωκαν. Κατά τον Hebdige (1977), παρά τις προσπάθειες που κατέβαλλαν, παρέμειναν στην ουσία προσποιοί.

Κατά δεύτερο λόγο, η ωρίμανση του κινήματος των *rastas*, είχε συνέπεια το φυλετικό και πολιτισμικό κλείσιμο του απέναντι στους λευκούς. Σύμφωνα με τον Hebdige (1981, 1977), η "αφρικανοποίηση" της *reggae* και η έμφαση των *Rastas* σε θέματα καθαρά μαύρα και μειονοτικά, οδήγησε στην απαγόρευση κάθε λευκής ανάμειξης. Τέλος, η όξυνση της οικονομικής κρίσης και η αύξηση της ανεργίας είχαν ως συνέπεια την ένταση του ανταγωνισμού για την εύρεση - μιάς ανειδίκευτης και βαριά χειρωνακτικής - εργασίας και αντίστοιχα, τον μεγαλύτερο αποκλεισμό των μαύρων νέων (Taylor & Wall, 1976. Hebdige, 1981).

Οι *Skinheads* απομονώθηκαν από τους μαύρους όμοιούς τους, γιατί θεωρήθηκαν "καθυστερημένοι χλωμοί μίμοι". Αποκλεισμένοι από τις γραμμές των αποκλεισμένων, καταδικάστηκαν να περάσουν την ζωή τους στην Βαβυλώνα. Και, αν πράγματι μπορούσαν να κάνουν το συμπαθητικό αυτό πέρασμα από το Notting Hill στην Αντίς Αμπέμπα, από μία λευκή ταυτότητα η οποία δεν είχε πλέον αξία για αυτούς, σε μία μαύρη ταυτότητα που ίσως σήμαινε κάτι περισσότερο, βρέθηκαν ακόμη πιο παγιδευμένοι σε μιάν ανεπιλυτή αντίφαση. Η αντίφαση αυτή περιπλέχθηκε ακόμη περισσότερο, όταν οι *rastas*, πρώην πλέον σύμμαχοι των *skins*, άρχισαν να τείνουν χέρι φιλίας σε κάποιους κοινούς άσπονδους "ταξικούς" εχθρούς, δηλαδή στην μεσοαστικής προέλευσης κουλτούρα των *hippies* (Taylor & Wall, 1976, Hebdige, 1977, 1981).

Θα επιμείνουμε λίγο ακόμη στην εξέταση της πολιτισμικά και φυλετικά μισαλλόδοξης, ξενόφοβης διάστασης της συμπεριφοράς των *skinheads*, συνοψίζοντας όσα σημεία έχουμε ήδη διαπραγματευθεί και προσθέτοντας ορισμένες άλλες, εξ ίσου απαραίτητες αναλυτικές πτυχές, ώστε να δούμε το φαινόμενο αυτό κατά το δυνατόν σφαιρικά.

Ο εθνικός σωβινισμός και ο ρατσισμός της 1ης γενιάς των *skinheads*¹ εξελίχθηκε προς δύο κύριες κατευθύνσεις. Αρχικά εναντίον των Ασιατών (Πακιστανών και Ινδών) και στην συνέχεια εναντίον των Δυτικοϊνδών και Αφρικανών μαύρων. Οι λόγοι που δημιούργησαν τους ανταγωνισμούς απέναντι στην δεύτερη ομάδα παρουσιάστηκαν νομίζω διεξοδικά προηγουμένως. Χρειάζεται όμως να σημειώσουμε ότι παρά τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν, ο ανταγωνισμός αυτός παραμένει λιγότερο οξύς και σχετικά περιορισμένος: οι *skins* εξακολουθούν να σέβονται τους Δυτικοϊνδούς. Όσον αφορά την εχθρότητα της υποκουλτούρας αυτής απέναντι στους Ασιάτες, επίσης αναφέραμε ορισμένα σημεία. Το πρώτο εξετάστηκε στο κεφάλαιο 2 (ενότητα 2.1) και σχετίζεται με την ιστορική στιγμή της άφιξης των Ασιατών μεταναστών στην Βρετανία. Το δεύτερο εξετάστηκε στην αμέσως επομένη ενότητα (2.2) και αναφέρεται στις μεταπολεμικές κοινωνικές μεταβολές στην Βρετανία και κυρίως στην υποβάθμιση των παραδοσιακών συννοικισμών της εργατικής τάξης, όπως αυτή συναρτήθηκε με την εισροή των εγχρώμων μεταναστών. Το τρίτο

1 Η φυσική ιστορία της υποκουλτούρας των *Skinheads* μπορεί να χωριστεί σε δύο περιόδους (και, αντιστοίχως, γενιές). Η πρώτη κράτησε μέχρι τα τέλη του 1960 ή τις αρχές του 1970. Είναι η εποχή της ακμής των *skinheads*. Η δεύτερη έχει αναβιωτικό χαρακτήρα: τα υπολείμματα της πρώτης γενιάς ανασυντάχθηκαν και με την βοήθεια νέων στρατολογίων, αντιπαράχθηκαν στα υποπολιτισμικά πρότυπα που προέβαλλαν οι *rinks* και ιδίως στον αντιρατσισμό των τελευταίων. Στην Ηπειρωτική Ευρώπη (και στην Ελλάδα) η υποκουλτούρα *skin* έγινε γνωστή και υιοθετήθηκε στην δεύτερη της παραλλαγή.

αναφέρθηκε μόλις πριν. Πρόκειται για την μετατόπιση και προβολή των αντιθέσεων που υπήρχαν ανάμεσα στους skinheads και στους Rastas, πάνω στους Πακιστανούς.

Από όσα μέχρι τώρα είπαμε, προκύπτουν τρία, τουλάχιστον, ζητήματα. Πρώτον, οι τελευταίες αυτές κοινές ενέργειες είναι πράγματι αποκλειστικά το αποτέλεσμα προβολής; Δεύτερον, γιατί οι skinheads διάκεινται, γενικότερα, λιγότερο εχθρικά απέναντι στους Δυτικοϊνδούς μαύρους; Τέλος, για ποιούς λόγους έχουν αναχθεί ειδικά οι Πακιστανοί σε κεντρικό και γενικευμένο φυλετικό στόχο που θεσμοποιήθηκε στο "Paki-bashing";.

Σύμφωνα με τον Geoff Pearson (1976), η φράση "Paki-bashing" παραπέμπει σε εντονότερη φυλετική διάκριση, διότι υποδηλώνει μίαν αντιπαραβολή ανάμεσα στους Πακιστανούς και τους μαύρους μετανάστες. Η αντιπαραβολή αυτή εν μέρει μόνο στηρίζεται σε πολιτισμική βάση (εφόσον η κουλτούρα των Ινδών και των Πακιστανών βρίσκεται κοντύτερα στην Ευρωπαϊκή) θεμελιώνεται κυρίως σε ψυχολογική βάση (στο μέτρο που οι Δυτικοϊνδοί ζούν στο Ηνωμένο Βασίλειο εδώ και δύο γενιές). Ο Pearson - μαζί με τους περισσότερους μελετητές του Νέου Κύματος - υποστηρίζει ότι δεν πρόκειται για θεωρητικό ρατσισμό αλλά για πολιτισμικές διακρίσεις και αντιθέσεις. Οι διακρίσεις και αντιθέσεις αυτές εκφράζονται και μέσα στις γραμμές του πληθυσμού των μεταναστών: κάθε εθνική ομάδα διεκδικεί μεγαλύτερη ομοιότητα με τους βρετανούς παρά με τους υπόλοιπους μετανάστες. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις ενός αριθμού μελετητών του Νέου Κύματος (G. Pearson, 1976, D. Hebdige, 1981, M. Brake, 1985 κ.α.), οι δυτικοϊνδοί βρίσκονται πλησιέστερα στους λευκούς από την άποψη των κοινωνικών αξιών και της αίσθησης της ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα δεν ασπάζονται τις αξίες της "Προτεσταντικής ηθικής και του πνεύματος του καπιταλισμού" (Weber) - εκλογικευμένη οικονομική συμπεριφορά και εσωτερική συστημική εργασία. Αντιθέτως, οι αξίες αυτές κυριαρχούν στον τρόπο ζωής των Ασιατών, τοποθετώντας τους εγγύτερα στην μεσαία αστική τάξη και μεταβάλλοντάς τους - στα μάτια των σκληρών τμημάτων της εργατικής τάξης - σε πολυδιάστατους εχθρούς (ταξικούς, πολιτιστικούς, φυλετικούς, οικονομικούς ανταγωνιστές στις θέσεις εργασίας, κλπ.)¹.

Από το φάσμα των παραγόντων που εδραιώνουν και διαχέουν την ξενοφοβία εναντίον των Ασιατών γενικά και το "Paki-bashing" ειδικά, δεν πρέπει να παραλειφθεί ο ρόλος της (επίσημης και ανεπίσημης) πολιτικής των βρετανικών κυβερνήσεων και των πολιτικών κομμάτων καθώς και η αμφισημία, η σύγχυση και η αμηχανία της κοινωνικής αντίδρασης (G. Pearson, 1976) που, ως προϊόν συσχετισμού κοινωνικών δυνάμεων και σχέσεων εξουσίας (H. Δασκαλάκης, 1985), συνέβαλλε αποφασιστικά στην διαμόρφωση της στερεοτυπικής καριέρας του πακιστανού.

1 Ο παρεκκλίνων "θεσμός" του "Paki-bashing" αναλύεται με ιδιαίτερη μικροκοινωνιολογική οξυδέρχεια στο κινηματογραφικό έργο του βρετανού σκηνοθέτη Frears "My beautiful Laundrette".

3.7. Οι διομαδικές σχέσεις και οι πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης και τις μποέμικες κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων

Είδαμε ότι οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις υποκουλτούρες της λευκής εργατικής τάξης και στις αντίστοιχες των μαύρων κυρίως μεταναστών, διακρίνονται από πολυσημία και αντιφατικότητα. Παρ'όλα αυτά, η κοινωνική επίδραση των μαύρων υποπολιτισμών στις λευκές είναι τόσο εμφανής, ώστε οι πρώτες να θεωρούνται αναμφισβήτητες πηγές για ορισμένες τουλάχιστον από τις τελευταίες. Διαφορετική παρουσιάζεται η κατάσταση, όσον αφορά ανάλογες διαδικασίες ανάμεσα στα υποπολιτισμικά στυλ της νεολαίας της (λευκής) εργατικής τάξης και τις μποέμικες και παραβατικές υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων. Τα προβλήματα που τίθενται αναφορικά με τις σχέσεις των δύο αυτών ζωνών της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης, ορισμένα από τα οποία θα εξετάσουμε στην ενότητα αυτή, είναι τόσο πολλά και σύνθετα, ώστε με δυσκολία μπορούμε να καταγράψουμε ορισμένα γνωρίσματα, στα οποία επίσης προσιδιάζει περισσότερο ο χαρακτήρας της τάσης.

Φαίνεται λοιπόν ότι οι ταξικοί διαφορισμοί, οι κοινωνικές αποστάσεις και η διάσταση που παρουσιάζεται ανάμεσα στις κοινωνικές αξίες των νεολαίων των δύο κοινωνικών τάξεων περιπλέκουν τις σχέσεις των υποπολιτισμών που αυτές παράγουν περισσότερο ακόμη και από τους φυλετικούς προσδιορισμούς. Και η πολυπλοκότητα αυτή αντικατοπτρίζεται στις μελέτες της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης.

3.7.1. Ορισμένα βασικά προβλήματα

Ελάχιστες μελέτες έχουν γίνει σε σχέση με τις κουλτούρες και την παρέκκλιση της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων στην Ευρώπη. Αυτό ίσως συμβαίνει επειδή οι παρεκκλίσεις αυτές ποτέ δεν έχουν αξιολογηθεί ως "κοινωνικό πρόβλημα" ούτε η νεολαία των μεσαίων στρωμάτων έχει χαρακτηριστεί εν γένει ως "προβληματική κατηγορία", όπως η νεολαία της εργατικής τάξης και οι υποκουλτούρες της (G. Murdock & R. McCron, 1976, K. Roberts, 1983). Βεβαίως και η νεολαία τούτη αντιμετωπίζει κοινωνικές αντιφάσεις τις οποίες προσπαθεί να επιλύσει με υποπολιτισμικούς τρόπους. Οι λύσεις αυτές είναι συνήθως τόσο βραχυπρόθεσμες, όσο είναι μαγικές οι υποπολιτισμικές απαντήσεις των παρεκκλίσεων της νεολαίας της εργατικής τάξης.

Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, μετά την παρακμή της υποκουλτούρας των Freaks (για τα "φρικιά" της Ελλάδας βλ. A. Astrinakis, 1982), δεν αναπτύχθηκε καμία αμιγής υποκουλτούρα της νεολαίας της μεσαίας τάξης. Έτσι νέες έρευνες θα πρέπει να έχουν, αναγκαστικά, ιστορικά χαρακτήρα. Οι υπάρχουσες σύγχρονες μορφές παρέκκλισης και παραβατικότητας, αποτελούν μεσοαστικές μεταφράσεις ορισμένων υποπολιτισμών της νεολαίας της λευκής αλλά και μαύρης εργατικής τάξης (κατά πρώτον λόγον των ρυθμών και

άλλων παραλλαγών του rock'n'roll, περί τα τέλη δε της δεκαετίας του 1980, των fastas και ορισμένων σκηνών των αμερικανών νέγρων - βλ. Α. Αστρινάκης, 1988, P. Lamy & J. Levin, 1986, και S. Frith, 1986).

Σύμφωνα με τον Brake (1985), ένα βασικό πρόβλημα που αναφύεται κατά την διάκριση των υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης από τις αντίστοιχες της νεολαίας των μεσαίων τάξεων, είναι η κοινωνική προέλευση των μελών. Η οριακότητα της υποπολιτισμικής ένταξης συνιστά μείζον πρόβλημα για τις υποπολιτισμικές μελέτες: ενώ οι νεανικές υποκουλτούρες τείνουν να ακολουθούν τις παραδόσεις της τάξης, τα ατομικά τους μέλη είναι δυνατόν να αποτελούν εξαιρέσεις. Ταυτόχρονα, οι ταξικές διαιρέσεις και οι κοινωνικοί διαχωρισμοί υφίστανται και στους ίδιους τους κόλπους των υποπολιτισμών. Στο δείγμα των βρετανών hippies που μελέτησε ο Brake (1977), οι σκληροί πυρήνες των νεαρών αλητών που προέρχονταν από την εργατική τάξη, υποτιμούνταν και απορρίπτονταν από τα αντεργκράουντ-διανοούμενους και φοιτητές-μέλη της υποκουλτούρας, για τους ίδιους ακριβώς λόγους που η ευρύτερη κοινωνία τους είχε περιθωριοποιήσει. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, το κίνημα των hippies ήταν συγκροτημένο από ένα σαφώς ιεραρχημένο κοινωνικό σύστημα, το οποίο στοιχειοθετείτο από τις ακόλουθες κοινωνικές κατηγορίες (Brake, 1985): Πρώτον, την κορυφαία ελίτ της "αριστοκρατίας" (σύμφωνα με το λογοπαίγνιο του ίδιου του Brake), δηλαδή μία πλούσια και υψηλά ιστάμενη κοινωνική κατηγορία μουσικών της ροκ και αστέρων των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Δεύτερον, τους "εναλλακτικούς αστούς" με τις ιδιαίτερα εξειδικευμένες γνώσεις (ηλεκτρονικών, παραγωγής, επικοινωνιών) που αποτελούσαν και τον βασικό άξονα της μποέμικης avant-garde της αντικουλτούρας. Τρίτον, τους "αρνητές του κατεστημένου", από την κατώτερη μεσαία τάξη, που δεν είχαν τα προσόντα των ειδικών, οι οποίοι τους απασχολούσαν, συχνά με ιδιαίτερα εκμεταλλευτικές σχέσεις μισθωτής εργασίας, σε υποδεέστερες δουλειές. Τέλος, υπήρχαν οι "λούμπεν χίππυς", ή "άνθρωποι του δρόμου", δηλαδή οι σκληραγωγημένοι αλήτες της εργατικής τάξης που ήταν και οι "πιό μπασμένοι". Το είχαν "σκάσει" από την προβληματική τους οικογένεια και ενώ είχαν γοητευθεί από την χίππικη ζωή, αντιλήφθηκαν ότι δεν "τους πάει" ούτε η εναλλακτική κοινωνία. Φτωχοί και συνήθως απελτισμένοι, αποκτηνώθηκαν και ζούσαν με πονηριές, μικροκλοπές, εκμετάλλευση των (χίππυς) γυναικών και εμπόριο ναρκωτικών.

Αν βασιστούμε στο εξηγητικό σχήμα του Roberts (1983), μπορούμε να διαφοροποιήσουμε τις κουλτούρες της νεολαίας της μεσαίας τάξης σε δύο κύριες τάσεις. Στις κομφορμιστικές και στις ευρύτερα εννοούμενες αντικουλτούρες. Οι πρώτες αποδέχονται την εργασία, την παιδεία και την ανάπαυση που η κοινωνία προσφέρει. Οι δεύτερες ασκούν κοινωνική κριτική, αμφισβητώντας τους κυρίαρχους ορισμούς της κοινωνίας. Η διαφοροποίηση αυτή είναι ανάλογη με την διαίρεση των πολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης σε "καθώς-πρέπει" και σε σκληρές-εξεγερτικές. Ο Brake (1985) προεκτείνει και συγκεκριμενοποιεί περισσότερο το σχήμα αυτό. Κατ'αυτόν, οι κουλτούρες μεσοαστικής προέλευσης διαφοροποιούνται στις κυρίαρχες και αξιοπρεπείς ("respectable mainstream" σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές του Νέου Κύματος), στις κουλτούρες της πολιτισμικής αμφισβήτησης και στα πολιτικά στρατευμένα κινήματα. Οι κουλτούρες της

πολιτισμικής αμφισβήτησης έχουν σαν κεντρικό τους άξονα τις *μποέμικες και παραβατικές υποκουλτούρες*.

3.7.2. Κοινά σημεία στις δύο ζώνες της νεανικής παρέκκλισης

Όπως ήδη αναφέραμε, μία βασική δυσκολία στις μελέτες της νεανικής παραβατικότητας είναι ο βαθμός που αυτή υπάρχει και η έκταση που παίρνει στην νεολαία της μεσαίας τάξης. (Και η δυσκολία αυτή σχετίζεται με το αυξημένο μέγεθος του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας στις ανώτερες και μεσαίες τάξεις). Οι περισσότερες μελέτες τείνουν να παραβλέπουν τους υποπολιτισμικούς δεσμούς που υπάρχουν στις κουλτούρες αυτές (G. Murdock & R. McCron, 1976, K. Roberts, 1983).

Όμως οι νέοι βλέπουν τους εαυτούς τους ως συλλογική κατηγορία με παρόμοια συμφέροντα και ενδιαφέροντα. Ως εκ τούτου η νεανική κουλτούρα έχει πράγματι μιάν επίπτωση στη νεανική εγκληματικότητα. Οι τύποι των συμπεριφορών που καταγράφονται στην νεανική κουλτούρα, συναντώνται σε σημαντικότερο βαθμό στις μποέμικες υποκουλτούρες και στις παρεκκλίνουσες ομάδες της νεολαίας της εργατικής τάξης, παρά στους συμβατικούς πληθυσμούς της νεολαίας. Όπως επισημαίνει ο Brake, είναι πρωτίστως το νεανικό (και το νεανίζον) και δευτερευόντως το νεολαιϊστικό (και το νεαρό) στοιχείο που δημιουργεί τις νεανικές κουλτούρες. Οι αφετηρίες της νεανικής κουλτούρας βρίσκονται, με βάση τις επισημάνσεις του David Matza, στις τρεις υπόγειες παραδόσεις της νεολαίας: στις παραβατικές υποκουλτούρες, στις μποέμικες υποκουλτούρες και στα ριζοσπαστικά κινήματα (Matza & Sykes, 1961, Brake, 1985). Μπορεί λοιπόν να υποστηριχθεί ότι, *ανάμεσα στις νεανικές κουλτούρες μεσοαστικής προέλευσης (και στις μποέμικες παρεκκλίσεις ειδικά) και στις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, η παραβατικότητα είναι το πρώτο κοινό στοιχείο.*

Η ανδροπρέπεια και ο σεξισμός που έχουν επιλέξει ορισμένες τουλάχιστον μποέμικες κουλτούρες από τα πρότυπα της κουλτούρας της εργατικής τάξης αποτελούν την δεύτερη κοινή παράμετρο ανάμεσα στις κουλτούρες μεσοαστικής προέλευσης και τα υποπολιτισμικά στυλ της εργατικής τάξης (M. Brake, 1985). Ο Ned Polsky (1969), στην έρευνα πεδίου που πραγματοποίησε για τους Beats του Greenwich Village (καλοκαίρι 1960), διαπίστωσε ότι στις γραμμές τους κυριαρχούσαν οι παρεκκλίνοντες ρόλοι του φύλου και ιδίως μία μεγάλη ανεκτικότητα στην διττότητα των ρόλων του σέξ. Επρόκειτο για την ιδιάζουσα μορφή που έπαιρνε η ομοφυλοφιλία ανάμεσά τους: οι περισσότεροι Beats ήταν αμφισεξουαλικοί ή "πολύμορφα διεστραμμένοι" σεξουαλικά (σύμφωνα με την έκφραση του ίδιου του συγγραφέα). Οι κοπέλλες Beat διατύπωναν παράπονα διότι οι άνδρες συγκροτούσαν "ανδροπαρέες". Οι κοπέλλες Beat δεν πήγαιναν να καπνίσουν μαριχουάνα, όχι επειδή δεν του άρεσε, αλλά γιατί στην διάρκεια του καπνίσματος διαμορφωνόταν μία αμειβαιότητα στην επικοινωνία μεταξύ των ανδρών που τις απέκλειε και τις περιθωριοποιούσε. Αν εδώ προστεθούν και ορισμένες άλλες εκτιμήσεις του Polsky (1969) για τα χαρακτηριστικά της ερωτικής ζωής των ανδρών Beats (ανυπαρξία μακροχρονίων σχέσεων με κοπέλες, πολλές και σύντομες εναλλαγές "πάρτνερ" και κυρίως: αντίληψη της σεξουαλικής επαφής ως ψυχολογικής

αναπλήρωσης), θα δούμε πως μία υποκουλτούρα, που εξωτερικά δείχνει και ιδεολογικά πιστεύει ότι είναι "αντιφαλοκρατική" και "φεμινιστική", αποκαλύπτεται ουσιαστικά ανδρική και διαχωριστική στο φως της κοινωνιολογικής ανάλυσης.

Το τρίτο κοινό σημείο ανάμεσα στις μποέμικες κουλτούρες και στις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, είναι η υιοθέτηση της άμεσης εκφραστικότητας και η επιδίωξη του βραχυπρόθεσμου (και εξαντλητικού) ηδονισμού. Αντιστρέφονται δηλαδή τα πολιτισμικά πρότυπα της εγκράτειας (thrift) και της μακροπρόθεσμα προγραμματισμένης ικανοποίησης (deferred gratification: ψυχαναλυτικά μπορεί να ερμηνευθεί και ως αναστολή της ικανοποίησης) που θεωρητικά τουλάχιστον, προσανατολίζουν (και ίσως και καθορίζουν) την ζωή των συμβατικών τμημάτων της νεολαίας και κατ'αρχήν των νέων των μεσαίων τάξεων¹. Αρχίζοντας από τους Beats (N. Polsky, 1969), περνώντας στους Hippies (J. Young, 1971) και φθάνοντας στους Freaks (A. Astrinakis, 1982), τα υποπολιτισμικά πρότυπα της άμεσης εκφραστικότητας και του βραχυπρόθεσμου και ακραίου ηδονισμού, φαίνεται ότι διαπερνούν όλες σχεδόν τις νεανικές υποκουλτούρες μεσοαστικής προέλευσης.

Η τέταρτη κοινή παράμετρος, απορρέει σε σημαντικό βαθμό από την προηγούμενη, ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στα σημεία εκείνα που διαφοροποιούν, ή ακόμη και αντιπαραθέτουν, τις υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων από τις ανάλογες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Αναφερόμαστε στο διαδεδομένο στις κουλτούρες αυτές παραβατικό πρότυπο της περιφρόνησης της εργασίας (disdain from work) και στο επακόλουθό της, την φτώχεια. (Οι πραγματικές παραβατικές και υποπολιτισμικές επιπτώσεις του ιδεολογήματος της αντι-εργασίας βρίσκονται βέβαια στην φτώχεια που συνεπάγεται, και στο σπιράλ στερέωσης και μεγέθυνσης της παρέκκλισης που αυτή θέτει σε κίνηση (υλική και πολιτιστική στέρεση, διασύνδεση και εξάρτηση από δομές παρανόμων ευκαιριών κλπ.). Και οι τρεις μποέμικες κουλτούρες που προαναφέραμε - δηλαδή οι beats, οι hippies και οι freaks - αποφεύγουν εκ πεποιθήσεως την εργασία, στα πλαίσια της κριτικής στάσης που κρατούν απέναντι στην κοινωνία και ειδικότερα ως ένδειξη αποσύνδεσης από την πραγματικότητα του κέρδους, της ρουτίνας και της γραφειοκρατίας (Polisky, 1969, J. Young, 1971, Astrinakis, 1982). Εισέρχονται, ως εκ τούτου, όπως διαπιστώνει ο Polsky, εθελοντικά στην φτώχεια: οι Beats, για παράδειγμα, πίστευαν ότι η εθελοντική φτώχεια είναι μία πνευματική ισχύς (Polisky, 1969). Αν όμως οι νέοι των μποέμικων παρέκκλισεων της μεσαίας τάξης εισέρχονται εθελοντικά στην φτώχεια, οι νέοι των υποπολιτισμών της εργατικής τάξης και ιδιαίτερα των σκληρών της τμημάτων, γεννιούνται και κοινωνικοποιούνται σε αυτήν. Και από εδώ αρχίζουν οι ουσιαστικές διαφορές που χωρίζουν τις δύο ζώνες της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης.

1 Το ζεύγος "εγκράτεια-μακροπρόθεσμη ικανοποίηση" και η υποπολιτισμική του αντιστροφή σε "άμεση εκφραστικότητα-βραχυπρόθεσμος ηδονισμός", έννοιες-κλειδιά των εγκληματολογικών και υποπολιτισμικών μελετών της νεανικής παρέκκλισης, έχουν γίνει αντικείμενο έντονης συζήτησης και αμφισβήτησης.

3.7.3. Ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ζώνες της νεανικής παρέκκλισης

Τα σημαντικότερα κύματα των μποέμικων παρεκκλίσεων παρουσιάστηκαν σε περιόδους κατά τις οποίες η οικονομία ήταν ικανή, σε μία έκρηξη ευημερίας, να στηρίζει ένα μεγάλο αριθμό εκουσίως άνεργων ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν με εισοδήματα στοιχειώδους διαβίωσης, τα οποία προερχόνταν από το κοινωνικό πλεόνασμα. Οι Beats και οι hippies έδειχναν αδιάφοροι για τα υλικά αγαθά. Ζούσαν όμως με την στήριξη ενός συστήματος κοινωνικών παροχών που λειτουργούσε στην βάση της υπεραξίας και της μισθωτής εργασίας (Brake, 1985). Αυτό επιβεβαιώθηκε στην δεκαετία του 1970, όταν επήλθε η οικονομική κρίση. Επίσης, η άρνηση εργασίας, που εν μέρει συνιστούσε αντίδραση στον πληθωρισμό και στον υποβιβασμό των επαγγελματικών προσόντων (πτυχία σπουδών) των νέων των ομάδων αυτών (Roberts, 1983), δεν μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστικά ταυτόσημη με την ανεργία που πλήττει την νεολαία της εργατικής τάξης, ούτε ακόμη με την άρνηση της τελευταίας να αποδεχθεί ανειδίκευτες χειρωνακτικές απασχολήσεις χωρίς μέλλον.

Τα έστω και πενιχρά εισοδήματα, σε συνδυασμό με το πολιτιστικό κεφάλαιο που διαθέτουν, παρέχουν στα μέλη των μποέμικων υποπολιτισμών μίαν ανεξαρτησία, η οποία στο επίπεδο οργάνωσης της υποκουλτούρας μεταφράζεται σε ολική ένταξη. Η ολική ένταξη των μελών των μποέμικων υποπολιτισμών συνιστά έναν άλλον άξονα διαχωρισμού με τα μέλη των μερικής ένταξης υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τους Roberts (1983) και Brake (1985), η ανεξαρτησία και η από αυτήν απορρέουσα δυνατότητα ολικής ένταξης των μελών προσδίδουν στις κουλτούρες μεσοαστικής προέλευσης ένα σημαντικό αριθμό πλεονεκτημάτων, τα οποία οι νεανικές υποκουλτούρες εργατικής προέλευσης στερούνται. Έτσι, οι μποέμικες κουλτούρες κατορθώνουν να διαδίδονται περισσότερο, να έχουν μεγαλύτερη αυτοσυνείδηση και να αποκτούν συχνότερα διεθνείς διαστάσεις. Παράλληλα, επιδρούν σφαιρικότερα στην ζωή των μελών τους, διαρθρώνουν πιο συνεκτικά τα κοινωνικά τους νοήματα μετασχηματίζοντάς τα ευκολότερα σε κοινωνική δράση, πολιτική αντίθεση και ιδεολογία.

Μπορεί ίσως να υποστηριχθεί ότι ενώ ο ριζοσπαστισμός της εργατικής τάξης συνδέεται με κατ'έξοχήν οικονομικά ή υλικά ζητήματα, ο ριζοσπαστισμός της μεσαίας τάξης κατευθύνεται κυρίως σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες έχουν βασικά ηθικό περιεχόμενο. Μπορεί επίσης επιφυλακτικά να διατυπωθεί η άποψη (διότι το ζήτημα αυτό χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση [N. Polsky, 1969]) ότι ενώ στην πνευματική έκφραση των μποέμικων υποπολιτισμών δεσπόζει ο λόγος (πρόζα, ποίηση), στην καλλιτεχνική έκφραση των παρεκκλινόντων στυλ δεσπόζει η μουσική (που αρχίζει με το rock'n'roll των rockers και φτάνει στο σημερινό punk rock). Ο Brake (1985) επισημαίνει ότι η ύπαρξη ενός πνευματικού-καλλιτεχνικού πυρήνα που λειτουργεί ως κέντρο ενός ευρύτερου εκφραστικού κινήματος είναι κοινό στοιχείο των μποέμικων πολιτισμών. Η αντικουλτούρα (hippies, freaks και heads) εκτυλίχθηκε έχοντας αφετηρία ένα σκληρό πυρήνα καλλιτεχνικής διάνοησης και μίαν αριστοκρατία μουσικών της rock. Γύρω από αυτούς συσπειρώθηκε μία μεγάλη μάζα αμφισβητιών των συμβατικών κοινωνικών αξιών, κανόνων και ρόλων. Ερχόμαστε έτσι στην

διαπίστωση μίας άλλης αξιοσημείωτης διαφοράς ανάμεσα στις δύο μορφές νεανικών υποπολιτισμών. Πρόκειται για την ιδιότητα των μποέμικων παρεκκλίσεων να παίρνουν συνήθως την μορφή ενός εκφραστικού κοινωνικού κινήματος, επιτυγχάνοντας να μετασχηματίσουν την ταυτότητά τους σε επιθετική (N. Polsky, 1969, M. Brake, 1985).

Η οικονομική αυτοτέλεια, το πολιτιστικό κεφάλαιο και η ανεξαρτησία που διαθέτουν οι μποέμικες κουλτούρες, καθώς και η ικανότητά τους να διαρθρώνουν τα κοινωνικά τους νοήματα σε ιδεολογία και να αναπτύσσονται σε εκφραστικά κοινωνικά κινήματα, τους δίνει την δυνατότητα να αντιστέκονται αποτελεσματικά και να επεξεργάζονται εναλλακτικές λύσεις στις πιέσεις της κοινωνικής αντίδρασης. Ο Roberts (1983) ορθά υπογραμμίζει, ότι ένας μεγάλος αριθμός παραβατικών συμπεριφορών (όπως χρήση ελαφρών ναρκωτικών και αλκοόλ, εξωγαμιαίες σχέσεις και γεννήσεις, εγκατάλειψη οικογενειακής στέγης, κλπ.) αποεγκληματοποιήθηκε ή και αποποινικοποιήθηκε, χάρις στις αντιστάσεις και παρεμβάσεις της γενιάς των beats και της αντικουλτούρας. Κάτι τέτοιο, δεν θα επιτυχανόταν ίσως ποτέ από τις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης.

3.7.4. Τα παρεκκλίνοντα στυλ αναπτύσσονται αντιπαραθετικά απέναντι στις μποέμικες υποκουλτούρες

Μπορεί να διατυπωθεί η υπόθεση, ότι ως ένα βαθμό, τα υποπολιτισμικά στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης αναπτύσσονται αντιπαραθετικά απέναντι στις μποέμικες υποκουλτούρες και, γενικότερα, απέναντι στις ευρύτερες κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων. Η υπόθεση αυτή μπορεί να θεμελιωθεί σε δύο βασικές παραμέτρους, οι οποίες χαρακτηρίζουν το ευρύτερο φάσμα των σχέσεων ανάμεσα στις δύο ζώνες της νεανικής παρέκκλισης.

Η πρώτη παράμετρος έχει κυρίως ιστορικό χαρακτήρα και συνδέεται με την διαπίστωση της εμφάνισης ενός ιστορικά αντιστρόφως αναλόγου συσχετισμού, όσον αφορά τις περιόδους διεύρυνσης της απήχησης και της κοινωνικής επιρροής μίας υποκουλτούρας, καθορισμένης κοινωνικής προέλευσης, σε νέους διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και φραξιών. Έτσι για παράδειγμα, στην περίοδο ανάπτυξης του κινήματος των hippies, καμία κουλτούρα της νεολαίας της εργατικής τάξης δεν μπόρεσε να μαζικοποιηθεί και να διαδοθεί. Και αντιστρόφως, στην εποχή του punk καμία μποέμικη κουλτούρα δεν γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη.

Η διαπίστωση των εναλλαγών αυτών μας επιτρέπει να διατυπώσουμε, δύο μερικότερες υποθέσεις. Πρώτη υπόθεση: η οικονομική συγκυρία και γενικότερα το επίπεδο στο οποίο βρίσκονται οι κοινωνικές και πολιτιστικές πηγές της κοινωνίας αποτελεί την βάση των εναλλαγών αυτών. Έτσι, ενώ σε περιόδους οικονομικής μεγέθυνσης και κοινωνικής ευημερίας ανθίζουν οι νεανικές κουλτούρες μεσο-αστικής προέλευσης, σε στιγμές οικονομικής ύφεσης αναπτύσσονται συνήθως οι νεανικές κουλτούρες εργατικής προέλευσης. Δεύτερη υπόθεση: οι νεανικές υποκουλτούρες εργατικής προέλευσης αποτελούν - ανάμεσα στα άλλα - και απάντηση στις υποκουλτούρες των νέων των μεσαίων στρωμάτων.

Μέσα από την δεύτερη υπόθεση συνδεόμαστε με την δεύτερη συντεταγμένη των σχέσεων ανάμεσα στις δύο μορφές των λευκών νεανικών υποπολιτισμών και συγκεκριμένα με το *αντιπαραθετικό και ανταγωνιστικό ύφος που επιδεικνύουν τα υποπολιτισμικά στυλ απέναντι στην γενιά των beats και ιδίως την αντικουλτούρα*. Όπως επισημαίνουν και οι G. Murdock και R. McCron, τα κινήματα αυτά (και κυρίως η μεταγενέστερη αντικουλτούρα) προωθούσαν ως μεθελιώδεις αξίες τους την εξατομίκευση, την αυτοέκφραση και την αυτοπραγμάτωση, τις ιδέες της αναίμακτης πολιτιστικής επανάστασης και της συνείδησης της ενωμένης γενιάς των νέων, σε συνδυασμό με ορισμένους ιδιαίτερα εφευρετικούς και δημιουργικούς τρόπους κατανάλωσης. Υιοθετώντας την μουσική έκφραση της νεολαίας της εργατικής τάξης, δηλαδή το rock'n'roll, την μετέτρεψαν από τη μία στην προοδευτική μουσική ροκ, με την καθοριστική συμβολή της υψηλής τεχνολογίας (τύπου Pink Floyd), και από την άλλη, στην κεντρική εμπορευματοποιημένη μουσική (την λεγόμενη pop) θέτοντας σε κίνηση - ή τουλάχιστον ενισχύοντας αποφασιστικά - την εξαντλητική απογείωση της μουσικής βιομηχανίας (με την υπερπαραγωγή των "single" δίσκων 45 στροφών, την επινόηση των L.P. και των Double Albums, την δημιουργία των top hits, κλπ.). Σύμφωνα με τους Murdock και McCron, οι *εξελίξεις αυτές ήταν εντελώς απρόσιτες στην νεολαία της εργατικής τάξης*.

Συμπερασματικά, τα βασικά αξιολογικά, καταναλωτικά, πολιτιστικά και τεχνολογικά πρότυπα της αντικουλτούρας ανταποκρίνονταν στις κοινωνικές διαιρέσεις που υπήρχαν στους κόλπους του νεανικού ακροατηρίου. Και η νεολαία της εργατικής τάξης ήταν οικονομικά και πολιτιστικά αποκλεισμένη από το ακροατήριο αυτό (Murdock & McCron, 1976). Έτσι, όπως σημειώνουν οι G. Mungham και G. Pearson (1976), όταν αναδύθηκε η υποκουλτούρα της νεολαίας της εργατικής τάξης στην επόμενη της μορφή, φάνηκε αμέσως ότι αποτελούσε αντίδραση στην ήρεμη και ενδοσκοπική κατάληξη της παρακμάζουσας πλέον αντικουλτούρας των hippies. Επρόκειτο για τους skinheads με τα ξυρισμένα κεφάλια και τις υψηλές μαύρες μπότες.

Όπως από την αρχή διευκρινίσαμε, ο αντιπαραθετικός χαρακτήρας των υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης απέναντι στις κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων όχι μόνο χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση για να επιβεβαιωθεί, αλλά επιπλέον λειτουργεί σε ορισμένα μόνο επίπεδα. Έτσι μία *αναλυτική εξέταση, αποκαλύπτει σαφή σημεία αλληλεπίδρασης των οποίων ήδη έχουμε διαπραγματευθεί ορισμένες πτυχές. Καθοριστικότερες επιδράσεις δέχθηκαν οι κομψές και επιτηδευμένες υποκουλτούρες, τόσο στην πολιτιστική τους έκφραση, όσο και στα κοινωνικά και πολιτισμικά τους νοήματα, παρ'όλες τις πολύπλοκες διαμεσοποιήσεις*. (Δανεισμός στοιχείων, επανεπεξεργασία και επένδυσή τους με νέα υποπολιτισμικά νοήματα - σύμφωνα με την γνωστή σύλληψη του J. Clarke).

Οι Mods επηρεάστηκαν αρχικά από τους Beats και στην συνέχεια από την *αντικουλτούρα*. Μάλιστα μία φράξιά τους διαχύθηκε στους hippies (Hebdige, 1981). Το glamrock δανείσθηκε ευθέως στοιχεία από το παρακμάζον underground (Taylor & Wall, 1976). Οι punks, όχι μόνο επηρεάστηκαν από την υπόγεια νεοϋορκέζικη "avant-guard" και την "progressive rock" μουσική της αντικουλτούρας (Hebdige, 1981. Laing, 1985), αλλά και

αναβίωσαν ορισμένα λάιτ-μοτίβ των προπολεμικών μποέμικων σκηνών του Παρισιού. (Αναφερόμαστε, ειδικότερα, στην "Χαμένη Γενιά"- "Lost Generation", που δημιουργήθηκε ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης του 1930, η οποία ενέπνευσε καθοριστικά τους punk [Brake, 1985]).

3.8. Παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στυλ και μουσική: η υποπολιτισμική χρήση της μουσικής και της τεχνολογίας της

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά των υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι ότι δρουν στην σφαίρα του πολιτισμού, επινοώντας νέους τρόπους ανάπαυσης και χρήσης του ελεύθερου χρόνου. Το σημαντικότερο κανάλι που τα συνδέει με την κουλτούρα είναι η μουσική. Η μουσική τα συνδέει επίσης με την πολιτιστική βιομηχανία και με την νέα τεχνολογία (συμβατικοί και compact δίσκοι, κασσέτες, video clips, κλπ.). Είναι και αυτός ένας από τους λόγους για τους οποίους βλέπουμε τις υποκουλτούρες και την μουσική τους να μετατρέπονται σε κεντρικό θέμα (και θέαμα) των μοντέρνων συστημάτων μαζικής επικοινωνίας – αν δεν τα μονοπωλούν ολοκληρωτικά, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις των ιδιωτικών και ερασιτεχνικών ραδιοφωνικών σταθμών "Rock'n'Roll" ή της δορυφορικής Μ.Τ.Υ. (Οι εξελίξεις αυτές, στην πλέον προχωρημένη τους μορφή, έχουν οδηγήσει στην κατασκευή, από την βιομηχανία της ανάπαυσης και την πολιτιστική βιομηχανία, εκείνου του κοινωνικού μορφώματος που οι S. Frith, M. Brake και K. Roberts ονομάζουν "συνθετική νεανική κουλτούρα").

3.8.1. Μουσικές προτιμήσεις, αντίληψη της μουσικής και παρέκκλιση

Οι μουσικές προτιμήσεις και αντιλήψεις (δηλαδή, η κατανόηση της μουσικής), διαμορφώνονται, σε γενικές γραμμές, ανάλογα με την κοινωνική θέση των ατόμων. Σύμφωνα με τα ευρύτερα αποτελέσματα ενός καναδικού κοινωνιομουσικολογικού ερευνητικού προγράμματος του John Shepherd (1986), ως προς τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ κοινωνικών δομών και πολιτισμικών προαγματικότητων, την διαμεσοποιημένη επίδραση της μουσικής βιομηχανίας στην μουσική αναπαράσταση των δομών και πραγματικότητων αυτών, καθώς και τα πολιτιστικά και κοινωνικά μηνύματα που προσλαμβάνουν αλλά και δημιουργούν οι καταναλωτές στα είδη της δημοφιλούς μουσικής (pop), τα πρότυπα προτίμησης και κατανάλωσης της μουσικής ακολουθούν ευδιάκριτες γενικές κατευθύνσεις, με βάση τις παραμέτρους του φύλου, της ηλικίας, της εθνικότητας και της κοινωνικής τάξης. Ως προς την τελευταία παράμετρο διαφοροποίησης των μουσικών προτιμήσεων, την τάξη, ο Shepherd (1986) διαπιστώνει ότι εκείνα τα άτομα που είναι πλεονεκτικά τοποθετημένα στην κοινωνική δομή (κοινωνικές θέσεις ελευθέρων επαγγελματιών και διευθυντών) προτιμούν την μουσική που βασίζεται στις αρχές της σαφήνειας και της επιμήκυνσης, δηλαδή, κατά πρώτον λόγο, την κλασική μουσική, την τζάζ και την "προοδευτική ροκ". Τα άτομα που καταλαμβάνουν "σχετικά ευμενείς" θέσεις στην κοινωνική δομή (υπάλληλοι στην σφαίρα των υπηρεσιών, οικοκυρές μεσαίων τάξεων) προτιμούν μουσική δωματίου, γαλλικά "chanson" και soul-funk-disco, που είναι είτε σαφή, είτε σιωπηρά, ως προς τις αρχές της διάρθρωσής τους. Τέλος, όσοι είναι περιθωριακά τοποθετημένοι στην κοινωνική δομή (φοιτητές, ειδικευμένοι και ημι-ειδικευμένοι εργάτες) προτιμούν την μουσική αντίθεσης: την "προοδευτική" ροκ, την χάιντ ροκ, την πάνκ ροκ και, δευτερευόντως, την μοντερνίστικη-επικρατούσα ροκ.

Ανάλογα αποτελέσματα - με την καταγραφή όμως μιάς σχετικής ευρύτητας του φάσματος των αποχρώσεων που στην πραγματικότητα υπάρχει - παρουσιάζουν και οι John Robinson και Edward Link (1986), στην μελέτη τους για τις υποπολιτισμικές (υπο-ομαδικές) και υποκειμενικές διαστάσεις των διαφοροποιήσεων στις αντιλήψεις (δηλαδή, την κατανόηση) και προτιμήσεις της μουσικής. Κατ' αυτούς, στην δομή αλληλεξάρτησης των μουσικών προτιμήσεων, οι συσχετισμοί της μιάς διάστασης (που εξηγούν το 65% της συμφωνίας), προσδιορίζονται από την παράμετρο "τυπικότητα και πολυπλοκότητα" σε σχέση με την σύνθεση της μουσικής που παραπέμπει στον συντελεστή "εκπαίδευση" ως επιχειρησιακής μεταβλητής της κοινωνικής τάξης. Έτσι, από την μιά πλευρά παρουσιάζονται οι προτιμήσεις για μουσική που προϋποθέτει σύνθετη κοινωνική οργάνωση και τυπικότητα (πρόκειται για την υψηλή κουλτούρα και μουσική: όπερα και κλασική) και από την άλλη πλευρά η ρόκ και η country (πρόκειται για την δημοφιλή κουλτούρα και μουσική), οι οποίες δεν απαιτούν μεγάλη τυπικότητα και πολλούς εκτελεστές, (Σημαντικό εύρημα της έρευνας - που αίρει τις απλουστευτικές ταξικές αντιστοιχίες συνιστώντας μία από τις πιο ενδιαφέρουσες υποπολιτισμικές διαφοροποιήσεις των προτιμήσεων - είναι το γεγονός ότι, όσο κλιμακώνεται το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο διευρύνεται και το φάσμα των μουσικών προτιμήσεων, και αντιστρόφως [Robinson & Link, 1986]).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι έρευνες που διασυνδέουν άμεσα την μουσική με τις κοινωνικές παρεκκλίσεις και την εγκληματικότητα, καθώς επίσης και με τις κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούν την δυαδική αυτή σχέση. Έτσι, σύμφωνα με τον Hebdige (1977), ο χορός "Burrhead", που ήταν ο πρόδρομος της μουσικής ska στην Τζαμάικα, συνιστούσε μιάν ανοικτή εξύμνηση της εγκληματικότητας. Το έγκλημα και η μουσική στο West Kingston ήταν κατ'αυτόν τον τρόπο ενωμένα σε μιά διακριτική και εξακολουθητική συμβίωση.

Την σχέση μεταξύ εγκλήματος, δημοφιλούς (ποπ) μουσικής και "κοινωνικής αποδιοργάνωσης" ερευνά και η Judith Blau (1988)¹. Για να ελέγξει το ενδεχόμενο, αν η δημοφιλής μουσική εκφράζει ή υποθάλλει την τραχύτητα και την σύγκρουση, η Blau χρησιμοποίησε τέσσερις δείκτες της "κοινωνικής αποδιοργάνωσης": τα μεγέθη του βίαιου εγκλήματος, τα μεγέθη της αυτοκτονίας, τα ποσοστά των διαζυγίων και την αναλογική εναλλαγή του πληθυσμού. Όπως προκύπτει από το μοντέλο των τελικών αποτελεσμάτων της έρευνας, η δημοφιλής κουλτούρα παρουσιάζει άνθιση σε τέτοιες μητροπολιτικές περιοχές, στις οποίες επικρατούν συνθήκες φτώχειας και σημαντικές οικονομικο-κοινωνικές ανισότητες. Η

1 Οι υποθέσεις εργασίας της Blau στηρίζονται στις συνεπαγωγές της κλασικής πολιτισμικής θεωρίας. Στην κλασική κοινωνιολογία του πολιτισμού έχουν επικρατήσει τρεις βασικές (και αλληλοσυγκρουόμενες) θέσεις (ή, πιο συγκεκριμένα, υποθέσεις), αναφορικά με την σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην κοινωνική οργάνωση και την κουλτούρα, συμπεριλαμβανομένης και της σφαίρας της μουσικής. Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση, κάθε είδος μουσικής εκφράζει αρμονικές κοινωνικές συνθήκες καθώς ενισχύει την συνεκτικότητα των κοινοτικών δεσμών, παρέχει ευχαρίστηση σ.α άτομα και δημιουργεί δυνατότητες για κοινωνική συμμετοχή. Η συνεπαγωγή αυτής της θέσης είναι ότι όσο περισσότερη μουσική (κάθε είδους) υπάρχει, τόσο λιγότερη είναι η "κοινωνική παθολογία". Η παράδοση του "αρνητικού κλασικισμού" υποστηρίζει ότι κάθε μορφή δημοφιλούς (και λαϊκής, "popular") μουσικής - όχι όμως και κλασικής ή σοβαρής - συνδέεται θετικά με ενδείξεις "κοινωνικής αποδιοργάνωσης". Τέλος, είναι λογικό επακόλουθο κάθε παραλλαγής της μαρξικής θεωρίας ότι οι ταξικοί ανταγωνισμοί εκφράζονται με την κοινωνική σύγκρουση όπως επίσης και με την φυγή στην δημοφιλή μουσική.

αποξένωση, που είναι συνέπεια και των πληθυσμιακών αλλαγών, τείνει να αποτελέσει αναγκαία κοινωνική συνθήκη για την επικράτηση της εμπορικής δημοφιλούς μουσικής, ενώ οι δείκτες των διαπροσωπικών διαζεύξεων - τα υψηλά ποσοστά διαζυγίων και η αυτοκτονία - επίσης συνιστούν μιά τέτοια συνθήκη. Αντιθέτως, η βίαιη εγκληματικότητα δεν συμπεριλαμβάνεται στο τελικό μοντέλο (J. Blau, 1988). Το βίαιο έγκλημα είναι συνήθως έκφραση ιδιαίτερα ατομικιστικών μορφών παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και ως εκ τούτου ασύμβατο με την δημοφιλή τέχνη.

Τα προκαταρκτικά συμπεράσματα της έρευνας της Blau (1988) αναφέρονται στις εξω-οικιακές δραστηριότητες ανάπαυσης που βασίζονται στην εμπορευματοποιημένη δημοφιλή κουλτούρα και μουσική. Τα συμπεράσματα αυτά συμφωνούν με τα αποτελέσματα μιάς προγενέστερης έρευνας (Steven Messner και Judith Blau, 1987), στην οποία διαπιστώνεται ότι οι αστεακές μορφές δραστηριοτήτων της λαϊκής (pop) διασκέδασης, που ωθούν πολλά άτομα έξω από τα σπίτια τους, είναι θετικά συνδεδεμένες με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Αντιθέτως, οι ενδο-οικιακές δραστηριότητες ανάπαυσης, που συνήθως εστιάζονται στην υψηλή κουλτούρα και μουσική, δεν συνδέονται με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Υποστηρίζεται λοιπόν η ύπαρξη μιάς στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ των διαφορετικών τύπων δραστηριοτήτων ανάπαυσης - όπου συμπεριλαμβάνονται το είδος (υψηλή/ δημοφιλής), ο χώρος (ενδο-οικιακή/εξω-οικιακή) και ο όγκος συμμετοχής (μαζική/ολιγομελής) - και της εγκληματικότητας (Messner & Blau, 1987).

Τα ευρήματα της έρευνας της Blau (1988) δείχνουν ότι ο δεσμός ανάμεσα στις δημοφιλείς δραστηριότητες ανάπαυσης και το έγκλημα μπορεί να εξηγηθεί από την εκτεταμένη αποξένωση και τις επιβλαβείς οικονομικές συνθήκες. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο, είναι δυνατό να γίνει διάκριση ανάμεσα σε "χαμηλής και υψηλής στάθμης εγκληματογόνες δραστηριότητες ανάπαυσης" και εν συνεχεία να προσδιορισθούν οι κοινωνικές συνθήκες που συσσωματώνουν περεταίρω τον δεσμό ανάμεσα στην εξω-οικιακή ανάπαυση και τα μεγέθη της εγκληματικότητας (J. Blau, 1988).

3.8.2. Μουσική Rock'n'Roll και υποκουλτούρες

Ανάμεσα στα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης και την μουσική pop, κυρίως δε το Rock'n'Roll, υπάρχουν ουσιαστικές αλληλεξαρτήσεις. Σύμφωνα με ορισμένους κοινωνιολόγους (D. Laing, 1985), ορισμένα στύλ είναι συνυφασμένα με συγκεκριμένες μουσικές φόρμες και παραλλαγές του rock, είτε ακόμη και δημιουργήθηκαν από αυτό. (Οι Rockabilly από το RnR του 1950, οι glamrockers και οι hardrockers από το glamrock και το hard rock, αντιστοίχως, του 1970, κλπ.). Άλλα παρεκκλίνοντα στύλ, όπως οι Mods, συνδέθηκαν μεταγενέστερα με ορισμένα μουσικά είδη (soul music και Rhythm'n'Blues). ενώ οι πιά σκληροπυρηνικές ομάδες, όπως οι skinheads, δεν συνέδεσαν καθόλου την ιστορία τους με την μουσική. Μπορεί λοιπόν να υποστηριχθεί ότι κεντρικό κανάλι έκφρασης των υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι το Rock'n'Roll, είτε ίσως, όπως δηλώνουν ορισμένοι άλλοι κοινωνιολόγοι (G. Murdock & R. McCron, 1976), ότι η μουσική αυτή είναι η μουσική τους.

Την σχέση μουσικής και παρεκκλινόντων υποπολιτισμών απεκάλυψε για πρώτη ίσως φορά ο D. Hebdige (1977), με αφορμή την ska και την reggae, υποστηρίζοντας, σε τελευταία ανάλυση, την ενοποίηση των δύο αυτών κοινωνικο-πολιτισμικών πεδίων σε μία παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα. Πρώτα ήταν οι rude boys που ταυτίστηκαν με την μουσική ska, έτσι ώστε η μουσική αυτή να γίνει αλληλένδετη με την προαναφερθείσα παραβατική υποκουλτούρα μέχρι του ολικού εγκληματικού στιγματισμού της στο επίπεδο των αναπαραστάσεων. Ακολουθεί η reggae, δημιουργήματα των παρεκκλινόντων πληθυσμών της Τζαμάικα, που μετασχημάτισε την υποκουλτούρα των rudies σε rastas. Ο Hebdige διαπιστώνει - υπό το πρίσμα της σημειολογικής ανάλυσης - ότι και οι δύο τύποι μουσικής διαμορφώθηκαν με υποπολιτισμικό τρόπο: με παραποίηση και αντιστροφή προγενεστέρων μουσικών μορφών, δανεισμό και ιδιοποίηση στοιχείων από άλλα μουσικά είδη (D. Hebdige, 1977).

Στις ίδιες διαδικασίες παραπέμπει και ο Dave Laing (1985) τον σχηματισμό της μουσικής του punk rock. Ο Laing υποστηρίζει ότι οι punks, ως υποκουλτούρα, δημιουργήθηκαν έπειτα και γύρω από την μουσική punk rock. Τοποθετείται όμως κριτικά, αν όχι εντελώς αρνητικά, απέναντι σε οποιαδήποτε προσπάθεια προσέγγισης του punk ως υποκουλτούρας και παρέκκλισης. Κατά την γνώμη του, σε διάκριση με κάθε άλλη νεανική υποκουλτούρα (teds, mods, skins), το punk άρχισε ως μουσική, ενώ οι ίδιοι οι punks ξεκίνησαν ως μουσικοί οπαδοί και μέλη συγκροτημάτων (Laing, 1985).

Η μουσική προέλευση του punk είχε καθοριστικές συνέπειες. Η πιο σημαντική από αυτές ήταν οι αναπόφευκτοι δεσμοί των πάντως με την βιομηχανία της μουσικής πόπ. Το punk rock ξεκίνησε ως παράνομη σκιά της βιομηχανίας αυτής και η τύχη του συνδέθηκε από τις απαντήσεις και την ανταπόκριση που βρήκε στην μουσική βιομηχανία. Και ενώ το punk, ως στύλ και τρόπος ζωής, κράτησε κάποια απόσταση από την τύχη του punk rock, παρέμεινε εξαρτημένο από την ύπαρξη του μουσικού κέντρου για να τροφοδοτείται η ταυτότητά του και η σταθερότητά του (Laing, 1985).

Εάν το punk είναι κατά πρώτο λόγο μουσικό είδος, τότε, όπως υποστηρίζει και ο D. Laing, γίνεται αναγκαία η "ανάλυση λόγου" (discourse analysis). Ο λόγος, κατά τον άγγλο κοινωνιολογικό μουσικολόγο, είναι ο τόπος "συνάντησης των γλωσσικών συστημάτων και των κοινωνικών συνθηκών". Η αξία εισαγωγής μιάς έννοιας-γέφυρας, όπως αυτής του λόγου, συνίσταται στο ότι βοηθά να αποφευχθεί ο κίνδυνος αναγωγής του σημασιολογικού επιπέδου των τραγουδιών σε έναν απλό αντίκτυπο των τρεχουσών αντιφάσεων των κοινωνικών συνθηκών που αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα. Μπορεί να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι κι όταν ακόμη, για παράδειγμα, ο στίχος ενός τραγουδιού έχει θέμα του την ανεργία, το νόημα της πρότασης αυτής εξαρτάται από τον ειδικό της χαρακτήρα ως μέρος μιάς μουσικής και λαϊκής πολιτιστικής δομής. Στο μέτρο αυτό, το νόημα και η επίδραση που έχει στον ακροατή είναι πιθανό να διαφέρουν πολύ από τις ίδιες προτάσεις όταν εκφέρονται σε μιά πολιτική συνάντηση ή στο δελτίο ειδήσεων της τηλεόρασης. Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτικές επιδράσεις μιάς μουσικής πρότασης αποτελούν πρώτα απ'όλα ένα παράγοντα στα πλαίσια των ιδιαίτερων πολιτικών αντιπαραθέσεων και του συσχετισμού των δυνάμεων όπως λειτουργούν στους κόλπους της μουσικής. Παραπέμπει επίσης στο γεγονός ότι η μουσική έχει

πολύπλοκες σχέσεις αυτονομίας και εξάρτησης με άλλες περισσότερο συμβατικά πολιτικοποιημένες σφαίρες της κοινωνικής και οικονομικής ζωής (Laing, 1985).

Τα νοήματα του punk rock λοιπόν μεταδίδονται μέσα από ένα τέτοιο λόγο. Ο λόγος αυτός παράγεται από διαδικασίες ελέγχου, επιλογής, οργάνωσης και ανακατανομής. Στις διαδικασίες αυτές δεν συμμετέχουν μόνον όσοι θεσμοί ή φορείς επιτελούν λειτουργίες κοινωνικού ελέγχου - εκπομπές, συστήματα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, κρατικά ιδρύματα. Ο έλεγχος και η επιλογή συνιστούν και εσωτερική λειτουργία των punk "milieu", όπου συγχρόνως μουσικοί και εκπρόσωποι (δημοσιογράφοι, κριτικοί, disc jockeys) προσπαθούν να προσδιορίσουν και να προδιαγράψουν το "αληθινό και σωστό punk" (Laing, 1985).

Ο σχηματισμός του λόγου είναι πάντοτε προϊόν της δύναμης, της ικανότητας των συμμετεχόντων να ενδυναμώσουν ή να διαπραγματευθούν ορισμούς, εξαιρέσεις ή θέσεις που ενισχύουν τα συμφέροντά τους. Σύμφωνα με τον Laing, οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου χρησιμοποίησαν πολύ συχνά την δύναμή τους για να αποκλείσουν και να εξαιρέσουν τα νοήματα του punk rock. Αντίθετα, οι φορείς του άτυπου κοινωνικού ελέγχου (μουσική βιομηχανία, εταιρείες δίσκων) χρησιμοποιούσαν κυρίως τις εκλεπτυσμένες μεθόδους της επιλογής και του επαναπροσδιορισμού στην μετάδοση των πανκ νοημάτων.

Ο Simon Frith (1978) θεωρεί ότι η μουσική βιομηχανία οφείλει να ανταποκρίνεται στα συναισθήματα, στις ελπίδες και στις διαθέσεις οργής του νεανικού ακροατηρίου της. Για τον λόγο αυτό υπάρχει μιά διαπάλη ανάμεσα στις επιδιώξεις των μουσικών για τον καλλιτεχνικό έλεγχο των προϊόντων τους και στα εμπορικά συμφέροντα. Στο κέντρο της διαπάλης αυτής βρίσκονται οι επιθυμίες, οι ελπίδες και τα όνειρα της νεολαίας. Από εδώ πηγάζει η συνταρακτική, εύθυμη και διεγερτική δύναμη του Rock'n'Roll. Όσον αφορά την καθαρά ηχητική διάσταση της μουσικής, ο Shepherd υποστηρίζει ότι ένα τραγούδι, ως ηχητικό γεγονός, στερείται σημασιολόγησης μέχρι να ενεργοποιηθεί η προθεσιακότητα των καταναλωτών. Δρομολογούνται λοιπόν διαδικασίες διαπραγμάτευσης εξαρτώμενες αποφασιστικά από κοινωνικές και πολιτιστικές συνδηλώσεις και συνοδευτικές ερμηνείες. Αυτή η άποψη στηρίζεται στην θέση του Steven Feld, ότι οι ακροατές ερμηνεύουν ενεργητικά και κατασκευάζουν συλλογικά τις αντιλήψεις που έχουν για την μουσική και τον κόσμο της (Shepherd, 1986).

Σύμφωνα με τον Frith (1986) υπάρχει κοινή ιστορία (και κοινές, οι προαναφερθείσες διαδικασίες διαμόρφωσης) σε όλα τα είδη που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως μουσική αντίθεση και αμρισβήτηση. Έτσι, δίπλα στην ska, την reggae και το punk rock, προστίθεται μία από τις πιο πρόσφατες μουσικές σκηνές των νέγων της Νέας Υόρκης, η Hip-hop σκηνή του Brooklyn. Η κουλτούρα αυτή του rapping, scratch-mixing, του graffiti και του break dancing¹ είναι, κατά τον βρετανό κοινωνιολόγο της μουσικής, μιά κουλτούρα του δρόμου. Διαμορφώθηκε από τους μαύρους νέους που αναπτύσσουν τα κοινωνικά τους δίκτυα, από τα συνεργεία μέχρι τις σχολές καράτε, επινοώντας τους δικούς τους χώρους, την ποίηση και την μουσική τους, σε μιά προσπάθεια να μετατρέψουν την εκνευριστική,

1 Οι λέξεις αυτές προέρχονται από την νεγρική αρχή και δεν αποδίδονται στα ελληνικά. Έχουν γίνει όμως μόδα με αποτέλεσμα να τις γνωρίζουν πολλοί έλληνες, νέοι κυρίως, από τον μουσικό τόπο, τα video-clips την MTV ή τις discothèques.

απάνθρωπη πόλη σε κατοικήσιμο περιβάλλον. Στην Hip-hop, κυρίαρχη μόδα, τέχνη, γλώσσα και κουλτούρα ανάπαυσης, δηλαδή οι κυρίαρχες αξίες, ανατρέπονται από εκείνους που δεν έχουν προσβάσεις στις βασικές κοινωνικές και πολιτισμικές πηγές (S. Frith, 1986: 275).

3.8.3. Υποπολιτισμική εφευρετικότητα και τεχνολογική καινοτομία

(α) Rock'n'Roll και αυθεντικότητα

Ο S. Frith (1986) αποδίδει στην κριτική της μαζικής κουλτούρας και στην συλλογιστική της νόθευσης και διαστρέβλωσης της δημοφιλούς (popular) μουσικής από τις εφαρμογές της τεχνολογίας (π.χ. Adorno και Horkheimer), την δημιουργία και επικράτηση της ιδέας της αυθεντικότητας και στους ίδιους τους κόλπους της μαζικής κουλτούρας και της ποπ. Οι φιλονικίες-κλειδιά στην ιστορία του Rock'n'Roll (και της μουσικής pop γενικότερα) συνοψίζονται στην εμφάνιση νέων αυθεντικών στάρ, οι οποίοι αντικαθιστούν αυτούς που έπαυσαν να είναι αυθεντικοί: ο Elvis Presley και το Rock'n'Roll στα 1950, η εφηβική pop, τα λευκά Rhythm'n'Blues και η progressive Rock στα μέσα και τέλη του 1960, αντιστοίχως. Το punk rock στα 1975 αποτελούσε θετική αντίδραση στον πολύπλοκο εξοπλισμό, στην τεχνολογική εφευρετικότητα και την αποξένωση που όρθωναν φραγμούς ανάμεσα σε οπαδούς και στάρ (Frith, 1986).

Κατά τον Frith, κάθε ένα από τα κινήματα αυτά ένωσε ηθικές και αισθητικές κρίσεις. Όλα τους αυτοπροσδιορίζονταν ως περισσότερο αληθινά σε σχέση με την μορφή της rock, με την οποία έρχονταν σε ρήξη. *Αυθεντικότητα, αντίδραση στην τεχνολογία, επιστροφή στις ρίζες της μουσικής δημιουργίας*: οι ωμοί, φυσικοί ήχοι είναι πιο αυθεντικοί από τους "μαγειρωμένους" ήχους.

Το τρίπτυχο αυτό στηρίζεται σε ένα πεπαλαιωμένο μοντέλο άμεσης επικοινωνίας και αποτελεί παραδοξολογική πίστη για ένα τεχνολογικά προηγμένο και πολύπλοκο μέσο. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, ο Α παίζει στον Β και όσο λιγότερη τεχνολογία παρεμβάλλεται ανάμεσά τους, τόσο πλησιέστερα βρίσκονται, τόσο τιμότερη και άδολη είναι η σχέση τους (Frith, 1986: 267). Αυτό το μοντέλο βασίζεται, αντιστοίχως, σε οικείες αισθητικές θέσεις. Πρόκειται για τον ρομαντισμό και την φόolk παράδοση. Αναφορικά με τον πρώτον: οι ρόκερς έχουν εσωτερικεύσει την πίστη ότι ακούγοντας την μουσική κάποιων, όχι μόνον τους γνωρίζουν αυτομάτως, αλλά και αποκτούν πρόσβαση στην ψυχή τους. Η φόolk παράδοση βασίζεται στην πίστη ότι οι μουσικοί μπορούν να αντιπροσωπεύουν, να κατανοούν ή και να βιώνουν τις ανάγκες και τις εμπειρίες μιάς ομάδας, κοινότητας ή (υπο-) κουλτούρας.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η εξέλιξη του Rock'n'Roll πραγματοποιείται μέσα από ρηγματικές εναλλαγές, αντίστοιχες με τους ανασχηματισμούς και τις αναδιευθετήσεις των υποπολιτισμικών στύλ (Hebdige, 1981). Αυτό συμβαίνει διότι η ακολουθία των ρήξεων, προέρχεται και στις δύο περιπτώσεις, σε σημαντικό βαθμό, από πολιτισμικές και ιδεολογικές

αντιθέσεις και από διλήματα που αντιμετωπίζει η εργατική τάξη και η νεολαία της, καθώς και από (συνεπαγόμενες) διαδικασίες κρίσης και αναδιάρθρωσης που διέρχονται οι περισσότεροι κεντρικοί θεσμοί της κουλτούρας της (Clarke & Jefferson, 1976). Η κατάσταση αυτή, στην περίπτωση της μουσικής πόπ και ρόκ, συγκεκριμενοποιείται και συμπυκνώνεται στην σύγκρουση μεταξύ λαϊκής παραδοσιακής κουλτούρας και "αστικής-καπιταλιστικής" χρήσης της νέας τεχνολογίας.

(β) *Rock'n'Roll και τεχνολογική καινοτομία*

Μπορεί ίσως να υποστηριχθεί ότι αυτό που στις συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις ονομάζουμε *υποπολιτισμική ή παραβατική καινοτομία* (D. Downes, 1966), και λειτουργεί ανάμεσα στα άλλα, μέσω του σφετερισμού, της ιδιοποίησης και του επαναπροσδιορισμού συμβατικών αξιών ή συμβόλων και προϊόντων της αγοράς και της μόδας (Downes, 1966, Carke & Jefferson, 1976, Hebdige, 1981), στην μουσική Rock'n'Roll πραγματοποιείται κυρίως με τις καινοτομίες της μουσικής φόρμας και την ιδιοποίηση και επαναπροσδιορισμό του ρόλου της τεχνολογίας, την *τεχνολογική καινοτομία* (D. Laing, 1986, S. Frith, 1986).

Φαινομενικά, σύμφωνα με τις αντιλήψεις και παραδόσεις του Rock'n'Roll, η νέα τεχνολογία είναι ταυτόσημη με τα νέα μέσα κοινωνικού ελέγχου του πλήθους (κυρίως δε του ακροατηρίου) και της καταναλωτικής του συμπεριφοράς. Επίσης είναι ταυτόσημη με την οριστική αποδιάρθρωση της άμεσης επικοινωνίας μεταξύ μουσικών και οπαδών. Στην πραγματικότητα πρόκειται για αντιστροφή των γεγονότων. Αυτό διαφαίνεται από την ανατομία που κάνει ο Frith (1986) στις γνωστές αυτές απόψεις του rock και επιβεβαιώνει ο Laing (1986) με την οικονομική ανάλυση της μουσικής (και πολιτιστικής) βιομηχανίας. Με την διεξοδική εξέταση της ιστορίας του Rock'n'Roll, ο Frith αποκαλύπτει και αναπτύσσει τρεις αντι-θέσεις.

Πρώτον, οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν κάνει εφικτή την αντίληψη του Rock'n'Roll για την αυθεντικότητα. Αυτό οφείλεται στις τρεις κεντρικές εφευρέσεις της πόπ (Frith, 1986). Αρχικά στην ίδια την ηχογράφηση που επέτρεψε την ακριβή αναπαραγωγή τέτοιων στοιχείων της μουσικής εκτέλεσης (αυτορμητισμός, αυτοσχεδιασμός, κλπ.), τα οποία προηγουμένως ήταν αδύνατο να αναπαραχθούν. Επέτρεψε έτσι στην Αφρο-Αμερικάνικη μουσική να αντικαταστήσει την ευρωπαϊκή τέχνη και μουσική φόλκ στην ίδια την καρδιά της δυτικής λαϊκής κουλτούρας. Η ηχογράφηση έδωσε δημόσιες δυνατότητες για μία συναισθηματικά σύνθετη επικοινωνία σε άτομα που κατά τα άλλα δεν έχουν κοινωνική συγκρότηση και επί πλέον είναι βαθειά διαιρεμένα σε εκτελεστές και ακροατές. Η μεταστροφή ενός σημαντικού όγκου νέων σε όλη την Ευρώπη προς το Rock'n'Roll οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εφεύρεση αυτή (Frith, 1986, Laing, 1986). Ο μαζικός αυτός προσανατολισμός είναι δύσκολο να αναχθεί στις επιδράσεις ενός εμπορικού πολιτισμικού ιμπεριαλισμού, ή να περιορισθεί στις ανάγκες διεύρυνσης της αγοράς (όπως και' απόλυτο τρόπο διατείνονται οι Taylor & Wall, 1976) και στις οικονομικές λειτουργίες της κοινωνικής αντίδρασης (όπως υπονοούν οι Clarke & Jefferson, 1976). Σύμφωνα με τον Dave Laing (1986), οι μουσικές βιομηχανίες αποτελούν θυγατρικές εταιρείες ή μονάδες των μεγάλων συγκροτημάτων επικοινωνίας και

πληροφορικής. Η παραγωγή ελαφρών προγραμμάτων ("Software": συμβατικών και compact δίσκων, κασσετών, video, κλπ.) αποσκοπεί ουσιαστικά στην προώθηση της ζήτησης του μηχανικού εξοπλισμού ("hardware"), χωρίς να είναι από μόνη της επικερδής επιχείρηση. Για τον λόγο αυτόν, όχι μόνο δεν ελέγχεται ο τύπος και το φάσμα των παραγόμενων μουσικών προσόντων, αλλά και επιδιώκεται η ποικιλομορφία τους και η πολυπρισματικότητα τους, προκειμένου να λειτουργήσουν ως κίνητρα για την ενσωμάτωση διαφορετικών ομάδων καταναλωτικού κοινού στην αγορά του μηχανικού εξοπλισμού. Όπως σημειώνει ο Nicolas Garnham (1989[1986]), από αυτό το πλήρες πολιτιστικό "répertoire", μόνον ένας ελάχιστος αριθμός τεχνημάτων είναι κερδοφόρος, αν συμβαίνει κάτι τέτοιο, λόγω της (τεραστίου εγκληματολογικού ενδιαφέροντος) παρεμβολής της πειρατικής οικονομίας στις περιπτώσεις αυτές¹.

Η δεύτερη αξιοσημείωτη εφεύρεση, κατά τον Frith, ήταν η ανακάλυψη του ηλεκτρικού μικρόφωνου. Αυτή είχε γενικό αποτέλεσμα να επεκτείνει τις δυνατότητες δημόσιας έκφρασης των προσωπικών, εσωτερικών αισθημάτων, σε όλα τα είδη της πόπ και να μετατοπίσει το κέντρο της προσοχής από το τραγούδι στον τραγουδιστή (χαρακτηριστική περίπτωση: ο Franc Sinatra).

Η τρίτη, αποφασιστικής σημασίας, εφεύρεση ήταν η μαγνητοταινία: έκανε δυνατό το κόψιμο, την συγκόλληση, την επανηχογράφιση και την πολυγραμμική καταγραφή των ήχων, έτσι ώστε η στυντιακή μουσική να γίνει εντελώς τεχνητή (Frith, 1986). Δημιούργησε τις δυνατότητες εφαρμογής κάθε ηχητικής και φωνητικής υποπολιτισμικής επινόησης. Έγινε έτσι η πηγή κάθε νέας δημιουργικής φιλοδοξίας των μουσικών του progressive rock στα 1960. οι οποίοι αντέστρεψαν την κατεύθυνση και τους σκοπούς χρήσης των συγχρόνων μουσικών τεχνικών: τα στούντιο έγιναν ο χώρος που έκανε την μουσική αδύνατη για ζωντανή αναπαραγωγή, αν και ο αρχικός τους προορισμός ήταν να αποδώσουν πιστά την εμπειρία ενός ιδεώδους κονσέρτου.

(γ) Η αντιπαράθεση μεταξύ "progressive rock" (της Αντικουλτούρας) και punk rock

Η progressive rock λοιπόν έθεσε ένα ουσιαστικό πρόβλημα στις παγιωμένες αντιλήψεις της αυθεντικότητας. Ο αυθορμητισμός, η ενεργητικότητα και η καταβολή προσπάθειας, ως θεμελιώδεις αρχές της μουσικής δημιουργίας και ιδεώδη του Rock'n'Roll, ήλθαν αντιμέτωπες με τις νέες εμφάσεις στην ευαισθησία, την επιμελημένη λεπτομέρεια και τον έλεγχο που θεαματικά επεδείκνυαν τα καλλιτεχνικά ροκ συγκροτήματα (Led Zeppelin, Pink Floyd) της αντικουλτούρας και των hippies (Frith, 1986).

1 Σύμφωνα με τον Laing (1986), στην μουσική πόπ και ροκ, οι νέες μορφές της Αγγλο-αμερικανικής τεχνοτροπίας, δεν είχαν τις επιβλαβείς συνέπειες που υποστηρίζεται ότι έχουν προκαλέσει τα συγγενή τους οπτικο-ακουστικά προϊόντα. Αυτό, κατά τον Laing, οφείλεται σε πολλούς λόγους. Στο οικονομικό επίπεδο, είναι η ελαστικότητα του κόστους των ηχογραφήσεων. Στο πολιτιστικό επίπεδο, συνδέεται με το γεγονός, ότι το R'n'R, ακόμη και σήμερα, διατηρεί ισχυρές τάσεις οι οποίες, αν δεν είναι καθαρά αμφισβητησιακές, βρίσκονται σε διάσταση με τις πολιτιστικές ορθοδοξίες. Οφείλεται, τέλος, στην ανεξάντλητη Αφρο-αμερικανική καλλιτεχνική παράδοση.

Το punk rock εξεγέρθηκε εναντίον των υπερβολών της τεχνολογικής και καλλιτεχνικής αυτοεπίδειξης. Έτσι, ο έντονος μοραλισμός των punks υποδήλωσε πόσο στενά συνδεδεμένη είναι η αισθητική του rock με τις ιδέες της εντιμότητας και της ανεντιμότητας, και υπενθύμισε την "grass-roots" βάση του Rock'n'Roll (Frith, 1986). Η σύγκρουση αυτή αντικατοπτρίζει, στο πεδίο της μουσικής, την αντιπαράθεση των υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης με τις μποέμικες νεανικές κουλτούρες των μεσαίων στρωμάτων (Murdoch & McCron, 1976, Mungham & Pearson, 1976).

Το punk διέκοψε την εξέλιξη της τεχνολογίας της pop, για σύντομο μόνο χρονικό διάστημα. Ακόμη περισσότερο, στην συνέχεια υιοθέτησε και προώθησε εντατικά την τεχνολογία αυτή. Ερχόμαστε έτσι στην δεύτερη βασική θέση του Frith.

(δ) Η τεχνολογική αλλαγή έχει γίνει πηγή αντίστασης στον συντεχνιακό έλεγχο της μουσικής πόπ και ρόκ

Αν κοιτάξουμε την ιστορία των εφευρέσεων της μουσικής βιομηχανίας (παραγωγή και κατανάλωση), θα διαπιστώσουμε ότι επέτυχαν και διοχετεύθηκαν στην αγορά οι εφευρέσεις που οδήγησαν στην αποκέντρωση της μουσικής δημιουργίας, παραγωγής και ακρόασης (Frith, 1986, Laing, 1986, Garnham, 1989). Ίσως επειδή οι μουσικοί αποδείχθηκαν ικανοί να χρησιμοποιούν τα βιομηχανικά όργανα για τους δικούς τους σκοπούς, η αυτοματοποίηση της μουσικής πόπ δεν αποτέλεσε μία απλή ιστορία της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αυτό επιβεβαιώθηκε σε όλες τις φάσεις της πορείας της πόπ. Οι θεματοφύλακες της νέας βιομηχανίας δεν άσκησαν στενό έλεγχο σε όσους έκαναν μουσική είτε για να ζήσουν, όπως στην περίπτωση των μαύρων μουσικών (Frith, 1986), είτε για να αντισταθούν και να αμφισβητήσουν (ή ακόμη και να "σκοτώσουν τον χρόνο" τους), όπως οι τζαμαϊκανοί reggae men (Hebdige, 1977) και οι punk rockers (Laing, 1985).

Μπορεί λοιπόν να υποστηριχθεί η άποψη ότι η δημιουργική διαδικασία στο Rock'n'Roll χαρακτηρίζεται από τον αγώνα για την παραγωγή - με οποιοδήποτε εξοπλισμό μπορέσει κάποιος να συγκεντρώσει - ήχων που πρωτοδημιουργήθηκαν μέσα σε πολυδάπανα στούντιο. Δεν υπάρχει καταδυνάστευση των μουσικών από κάποια ανισοκατανομή της τεχνολογικής δύναμης. Η εφευρετικότητα του rock λοιπόν είναι αλληλένδετη τόσο με την χρησιμοποίηση της τεχνολογίας, όσο και με τις προσπάθειες των μουσικών να ελέγξουν τους ήχους τους. Το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα από την άποψη αυτή είναι το punk. Ανάμεσα στα υποπολιτισμικά πρότυπά του, κυρίαρχη θέση κατείχε το στοιχείο της "αντιτεχνολογίας". Όμως, η επινόηση και η ταχεία διάλυση της οικιακής κατασκευής των δίσκων και της δημιουργίας ανεξαρτήτων εταιρειών δισκογραφίας από τα συγκροτήματα του σκληρού και αμφισβητησιακού αυτού τύπου Rock'n'Roll, στα τέλη του 1970, ήταν ουσιαστικά συνάρτηση του χαμηλού κόστους αγοράς, καλών ποιοτικά, μηχανημάτων ηχογράφησης, της διαθεσιμότητας φθηνών αλλά υπερσυγχρόνων πληκτροφόρων. Επί πλέον, οι ανεξάρτητες punk παραγωγές απλώς πρωτοδημιουργούσαν το υλικό, ερχόμενες σε συμφωνία και στηριζόμενες

στις μεγάλες εταιρείες για την μαζική παραγωγή και διανομή του (Frith, 1986, Laing, 1986, 1985).

(ε) Η υποπολιτισμική χρήση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας υπονομεύει την ιδέα των έτοιμων αντικειμένων στην οποία στηρίζεται το πνευματικό δικαίωμα ("copyright"), η βασική νομική διασφάλιση της τέχνης ως ιδιοκτησίας

Την προηγούμενη δεκαετία (1980), κάθε είδους μουσική avant-guard δημιουργήθηκε υπό την επίδραση της ηλεκτρονικής του punk rock. (Το κίνημα αυτό ανέδειξε τους πρώτους ίσως κορυφαίους ηλεκτρονικούς μουσικούς και συγκροτήματα όπως τον Brian Eno, Peter Gabriel, την Laurie Anderson και τους Human League, Section 25, New Order και Art of Noise). Μακροπρόθεσμα αποδείχθηκε, ότι η πρόκληση του punk στο κατεστημένο καλλιτεχνικό στερέωμα και στην πολιτιστική ισχύ λειτούργησε περισσότερο μουσικά παρά κοινωνικά. Οι punks απέτυχαν να αντικαταστήσουν τις ιεραρχικές ταξινομήσεις της pop σε στάρ και οπαδούς, οι μετά-πάνκ όμως μουσικοί υπονόμισαν την ιδέα (και νομική κατηγορία) του έτοιμου προϊόντος. Έτσι, σύμφωνα με την τρίτη βασική θέση του Frith, στην δεκαετία του 1980 δεν απειλείται τόσο το εμπορικό κατεστημένο, όσο η ίδια η υπόσταση της εμπορευματικής μορφής, όταν τραγούδια, δίσκοι και στάρ, σε συσκευασία πακέτου, έχουν γίνει αντικείμενο περαιτέρω ηλεκτρονικής μουσικής επεξεργασίας και εκμετάλλευσης (Frith, 1986).

Το ένα νήμα της εκμετάλλευσης αυτής έχει προέλθει από τους ίδιους τους καταναλωτές και τις υποκουλτούρες τους. Πρόκειται για την οικιακή ηλεκτρονική μαγνητογράφηση που έχει δώσει στους οπαδούς του Rock'n'Roll, αλλά και σε όλους τους μουσικόφιλους, νέες δυνατότητες ελέγχου της μουσικής τους. Μπορούν να συλλέξουν (ή και να αναμείξουν ακόμη) μουσική δίσκων και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών της επιλογής τους, να βιντεοσκοπήσουν και να μεταφέρουν με τα "Walkmans", όπου πηγαίνουν, την μουσική της αρεσκείας τους (Frith, 1986)¹. Πρόκειται μήπως για έναν ολοκληρωμένο υποπολιτισμικό σφετερισμό, απόσπαση των προϊόντων της πολιτιστικής βιομηχανίας και επομένως, για μία μορφή "οικονομικής εγκληματικότητας"; Μήπως για κάποια αυτονόμηση των τεχνημάτων από τις λειτουργίες της αγοράς στα πλαίσια των εξελίξεων της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, ή μήπως για ένα συνδυασμό και των δύο εκδοχών;

Από μουσική άποψη, οι πιο ενδιαφέρουσες και με μεγαλύτερη επίδραση υποπολιτισμικές χρήσεις της νέας τεχνολογίας αναπτύχθηκαν από τους μαύρους μουσικούς και το μαύρο ακροατήριο στην Τζαμάικα και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Τζαμάικα είναι ίσως το εμφανέστερο παράδειγμα κοινωνίας, όπου η αντίθεση "φόλκ εναντίον τεχνολογίας" στερείται σημασίας. Η ska και η reggae είναι μορφές φόλκ μουσικής που επικεντρώνονται κατά πρώτο λόγο στους δίσκους, στα στούντιο, στους συνοδικούς μουσικούς ή στους disc jockeys,

¹ Πρέπει να σημειωθεί ότι τα τεχνήματα αυτά έχουν συμβάλει αποφασιστικά - κυρίως μέσα από την ενίσχυση του φαινομένου της μικρο-τοπικότητας (Α. Αστρινάκης, 1988) - στην αστραπιαία διεθνή διάδοση και "εγχωριοποίηση" ("domestication", κατά τον Laing, 1986) των διάφορων παραλλαγών του R'n'R και των υποπολιτισμών του.

και ελάχιστα σε ζωντανές παραστάσεις και ομαδοποιήσεις διαρκείας. Οι τζαμαϊκανοί DJ. καινοτόμησαν ιδιαίτερα στην χρήση του δίσκου ως μουσικού οργάνου. Ο δίσκος είναι κάτι στο οποίο μιλάνε (είτε έμμεσα, με "mixing", είτε άμεσα - παράλληλα δηλαδή με το τραγούδι: "talking to and over"), επιταχύνουν ή επιβραδύνουν τον ρυθμό του (με το χέρι τους ή αλλάζοντας στροφές), τον διακόπτουν (εναλλάσσοντάς τον αστραπιαία) ή τον συνδυάζουν ("mixing") με άλλον. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η μουσική αποκτά ρέουσα και ατέλειωτη μορφή (Hebdige, 1977, 1981, Frith, 1986).

Οι τεχνικές αυτές επηρέασαν έντονα τα post punk (π.χ. Three Johns, Malidas McClaren) και τα meta wave (π.χ. Frankie Goes to Hollywood) βρετανικά συγκροτήματα καθώς και την Hip-hop σκηνή του Brooklyn. Σύμφωνα με τον Frith, στο μέτρο που τα περισσότερα σημεία του κοινωνικού πλαισίου αναφοράς (αλλά και ύπαρξης) της υποκουλτούρας αυτής ήταν τεχνολογικής προέλευσης - τα κατεστραμένα γκέτο, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, ο υπόγειος σιδηρόδρομος, τα φορητά πικ-άπ, τρανζίστορ ή μαγνητόφωνα -, μετατράπηκαν σε αντικείμενο στο οποίο ο Hip-hop καλλιτέχνης μπορούσε να δουλέψει. Η Hip-hop μουσική (και υποκουλτούρα γενικότερα) σήμαινε μοντάζ και κολλάζ (όπως κάθε γνήσιο υποπολιτισμικό στυλ της νεολαίας των κατώτερων τάξεων). Έτσι, όλοι οι ήχοι μπορούσαν να "αλεσθούν από τον μύλο": λόγιοι πολιτικών, σειρήνες αστυνομικών αυτοκινήτων, τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, εκρήξεις βομβών ή περιστασιακά εφφέ ηλεκτρονικής παραμόρφωσης.

Οι περισσότεροι από τους καλύτερους Hip-hop δίσκους δεν διατίθενται νόμιμα. Η επαναχρησιμοποίηση "μορφοποιημένου ήχου" ("Found sound") είναι, όπως υποστηρίζουν οι δισκογραφικές εταιρείες, μία μορφή οικονομικής πειρατείας (Frith, 1986). Επανερχόμαστε λοιπόν στο ζήτημα της "οικονομικής εγκληματικότητας" σε σχέση με την μουσική που συνδέεται ή και παράγεται άμεσα από τις υποκουλτούρες. Η άρνηση αποδοχής των δίσκων ως έτοιμων προϊόντων απειλεί την βασική οργάνωση του εμπορικού κυκλώματος της μουσικής ως επικερδούς επιχείρησης. Αυτή είναι και η αφετηρία των ισχυρών ενστάσεων απέναντι στην οικιακή μαγνητοφώνηση (όπως επίσης η συστηματική προσπάθεια που καταβάλλεται να υπαχθούν όσοι κάνουν οικιακές μαγνητοφωνήσεις και οι επαγγελματίες λαθρέμποροι στην ίδια ποινική κατηγορία). Έτσι, όπως διαπιστώνει και ο Frith (1986), η υποπολιτιστική χρήση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας υπονομεύει την ιδέα των έτοιμων προϊόντων στην οποία στηρίζεται η νομική κατασκευή των πνευματικών δικαιωμάτων ("copyright"), η βασική έννομη προστασία της τέχνης ως ιδιοκτησίας. Για τον λόγο αυτό, το L.P. του Malcolm McClaren (πρώην Sex Pistols), "Duck Rock", ένα μοντάζ ήχων περισυλλεγμένων από εκπομπές ραδιοφώνων της Νέας Υόρκης, νοτιοαφρικανικές υπαίθρους και δρόμους μεγαλοπόλεων, χρειάζεται να αποκτήσει εξακριβώσιμο δημιουργό, για να εμπορευματοποιηθεί και να εκχωρήσει τις εισπράξεις του.

Η τελική ειρωνία της σχέσης ανάμεσα στην υποπολιτισμική χρήση της τεχνολογίας και την τέχνη, στα πλαίσια της επιχειρηματικής εκμετάλλευσής της, έγκειται ίσως στον τρόπο αντίδρασης των δισκογραφικών εταιρειών, οι οποίες, για να προασπίσουν τα κέρδη τους, επικαλούνται την υπεράσπιση των δικαιωμάτων της ατομικής δημιουργίας, με την άρση της σιωπηρής εξίσωσης ανάμεσα στην ιδιοκτησία της δημιουργικής εργασίας, από τους καλλιτέχνες, και την ιδιοκτησία των παραγόμενων αγαθών, από τις εταιρείες, όπου η

τελευταία προστατεύεται επικαλούμενη την πρώτη, το "πνευματικό δικαίωμα" έχει γίνει το νομικό και πολιτιστικό συγχρόνως εκείνο όπλο με το οποίο διώκονται ποινικά οι "πειρατές".

*

*   *

Όπως σημειώνει και ο Raymond Williams (1989 [1982]), όλες οι τεχνολογίες έχουν αναπτυχθεί με σκοπό να βοηθήσουν τις γνωστές ή προβλεπόμενες επιθυμητές πρακτικές μιάς κοινωνικής ομάδας, στις οποίες και αντιστοιχεί η αρχική πρόθεση. Ως εκ τούτου ο ρυθμός ανάπτυξης και η κλιμάκωση μιάς τεχνολογίας θα είναι επηρεασμένος από τις προθέσεις και την δύναμη της ομάδας αυτής. Αν όμως το στοιχείο της πρόθεσης είναι θεμελιακό, δεν είναι και αποκλειστικό. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν απρόβλεπτες χρήσεις και αποτελέσματα (ή/και λανθάνουσες λειτουργίες και επιδράσεις, όπως θα έλεγε ο Robert Merton [1968]), γεγονός που συντελεί στην ουσιαστική τροποποίηση της αρχικής πρόθεσης. Και ο Williams αναφέρει ως τυπικό παράδειγμα την απόσπαση ("κλοπή") μιάς τεχνολογίας από "εγκληματίες" και την χρήση της εναντίον των συμφερόντων της κοινωνικής ομάδας που την εφηύρε και ανέπτυξε. Η χρήση της τεχνολογίας της πόπ από το Rock'n'Roll και τις υποκοουλτούρες του, νομίζω ότι συνιστά μιά χαρακτηριστική περίπτωση "απρόβλεπτης χρήσης και απρόβλεπτων αποτελεσμάτων".

3.9. Ο ρόλος της αγοράς (εμπορευματοποίησης) στην διαμόρφωση, ανάπτυξη και κοινωνική ενσωμάτωση των υποπολιτισμικών στύλ

Οι διαδικασίες που παρουσιάστηκαν στις αναπτύξεις που προηγήθηκαν δεν αίρουν τις λειτουργίες του παράγοντα "αγορά και εμπορευματοποίηση" ως σταθερού συντελεστή στην διαμόρφωση, ανάπτυξη, ομαλοποίηση και τέλος νομιμοποίηση και κοινωνική ενσωμάτωση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών, δηλαδή τον καθοριστικό ρόλο που παίζει σε όλο το φάσμα της φυσικής τους ιστορίας. Βεβαίως, το μέγεθος της οικονομικής προσδιοριστικότητας ποικίλλει, αποτελώντας συνήθως συνάρτηση δύο βασικών μεταβλητών: της οικονομικής συγκυρίας και της υψής της νεανικής υποπολιτισμικής απάντησης.

Στην ενότητα αυτή θα διαπραγματευθούμε τρεις σημαντικές λειτουργίες ή επιδράσεις της αγοράς και της εμπορευματοποίησης. Οι δύο πρώτες μπορεί να θεωρηθεί ότι δρουν ανασχετικά, ενώ η τρίτη ενισχυτικά, όσον αφορά την ανάπτυξη και την δυναμική των υποπολιτισμικών στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης.

Θα δούμε αρχικά τον ρόλο της αγοράς στην διαμόρφωση και ανέλιξη των υποπολιτισμικών στύλ όπως παρουσιάζεται από τους Taylor και Wall (1976). Η ανάλυση αυτή που επικεντρώνει την προσοχή της στην σχέση η οποία υπάρχει ανάμεσα στην

δημιουργία των στύλ και τις ανάγκες της αγοράς (την δεδομένη στιγμή) υπογραμμίζει τρία σχετικά σημεία.

Πρώτον, η πρώιμη περίοδος των παρεκκλινόντων στύλ (από τα μέσα του 1950, με τους teddy boys, μέχρι τα μέσα του 1960, με τους mods) συμπίπτει με την *ανάδειξη της νεολαίας σε σχετικά ανεξάρτητη αγοραστική δύναμη*. Επίσης συμπίπτει με την δημιουργία της νεανικής καταναλωτικής αγοράς, δηλαδή με την επέκταση του καταναλωτικού καπιταλισμού και στον χώρο της νεολαίας.

Δεύτερον, η αύξηση της απήχησης των υποπολιτισμών και στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης (από τα τέλη του 1960 με τους mods και τους skinheads), συνδιόζεται, αφενός με την μαζική πλέον είσοδο ενός τμήματος της εργατικής νεολαίας (και συγκεκριμένα εκείνου που προέρχεται από τα αξιοπρεπή στρώματα) στην νεανική καταναλωτική αγορά. Αφετέρου, με την ανακάλυψη της κουλτούρας της εργατικής τάξης ως στοιχείου το οποίο μπορεί να βιομηχανοποιηθεί και να εμπορευματοποιηθεί.

Τέλος, η διαδικασία βιομηχανοποίησης και εμπορευματοποίησης της εργατικής κουλτούρας σχετίζεται με την πορεία παρακμής και αποσύνθεσης βασικών πολιτιστικών προτύπων και θεσμών της, καθώς και με την δρομολόγηση διαδικασιών συμβολικοποίησης της από τις υποπολιτισμικές ομάδες των νέων της εργατικής τάξης (Taylor & Wall, 1976).

Οι Clarke και Jefferson (1976) διαπραγματεύονται τον οικονομικό παράγοντα ως βασικό συντελεστή της κοινωνικής αντίδρασης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης των νεανικών υποπολιτισμών. Οι λειτουργίες αυτές επιτελούνται κυρίως μέσα από την εμπορική επιδίωξη της παγκοσμιοποίησης και κοσμικοποίησης των διαφόρων υποπολιτισμικών στύλ, με την έννοια ότι προωθούνται τα καθαρά καταναλωτικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά τους, ενώ ταυτόχρονα αλλοιώνεται ή εξουδετερώνεται η δυναμική αντίστασης, κοινωνικής κριτικής και καινοτομίας που αντιπροσωπεύουν τα ιδιόμορφα και χαρακτηριστικά πρότυπα ζωής που έχουν επεξεργασθεί οι ομάδες αυτές. Σύμφωνα με τους Clarke και Jefferson, σε συνθήκες όπου η πολιτιστική κυριαρχία είναι οικονομικά καθορισμένη και μάλιστα από την βιομηχανία της κατανάλωσης, οι πολιτισμικές καινοτομίες περιορίζονται και διαστρεβλώνονται από τις στρατηγικές και τις πρωτοβουλίες της αγοράς οι οποίες εμπλέκονται αναγκαστικά από τους φορείς της παραγωγής και της κατανάλωσης.

Τον ρόλο της αγοράς στην "εξημέρωση" και ομαλοποίηση των παρεκκλινόντων στύλ υπογραμμίζει και ο Hebdige (1981): *επισημαίνει όμως ότι το εμπόριο είναι ταυτόχρονα κοινωνικό και νοητικό φαινόμενο. Γίνεται κάτι εμπορεύσιμο όταν η αξία χρήσης του έχει σημασία, ενώ τα εμπορεύματα δεν παύουν να έχουν σημασία (Κ. Marx). Σχετικοποιώντας λοιπόν τον φόβο των κοινωνιολόγων εμπρός στους μηχανισμούς της αγοράς, είναι ανάγκη να παραδεχθούμε ότι η εμπορευματοποίηση ενός στύλ συνδέεται άμεσα με την μερική, τουλάχιστον, κοινωνικο-πολιτισμική αναγνώριση της σημασίας του και των κοινωνικών αναγκών που εκφράζει (Hebdige, 1981).*

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η αναγνώριση αυτή, που μεταγενέστερα συνήθως οδηγεί στην ενσωμάτωση ή διάχυση μιάς υποκουλτούρας, εξασφαλίζει την επιβίωση της κατά τα

πρώτα στάδια της διαμόρφωσής της. Υποστηρίζεται η άποψη (Brake, 1985), ότι αν στο Ηνωμένο Βασίλειο δημιουργούνται και αναπτύσσονται οι υποκοουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, αυτό συμβαίνει και λόγω της εμπορικής κάλυψης που τους παρέχεται. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, αντιθέτως, οι περισσότερες υποκοουλτούρες εγκληματοποιούνται, μετασχηματιζόμενες σε παραβατικές ομάδες ή βίαιες συμμορίες, και λόγω της παντελούς ελλείψεως οικονομικών πόρων. Η νέγρική υποκοουλτούρα Hip-hop αποτελεί, ίσως, το πιο πρόσφατο παράδειγμα.

Η ιστορία των νεανικών υποπολιτισμών έχει μέχρι στιγμής παρουσιάσει δύο μοντέλα μη-συμβατικής οικονομικής δράσης. Την εναλλακτική (πολιτική) οικονομία της αντικουλτούρας και των hippies (της νεολαίας των μεσαίων τάξεων) και τις εταιρείες ανεξαρτήτων παραγωγών των punks, αρχικά, και στην συνέχεια διάφορων σκηνών του Rock'n'Roll. Το πρώτο μοντέλο που θεωρητικά είχε διαρρήξει κάθε εξάρτηση από την επίσημη αγορά, συντρίφθηκε με την οικονομική ύφεση στις αρχές του 1970. Το δεύτερο μοντέλο, παίρνοντας υπόψην του τους μηχανισμούς της αγοράς και διατηρώντας, αν και μέσα από συγκρούσεις, ρεαλιστικές σχέσεις με την μουσική βιομηχανία και το εμπόριο, κατορθώνει και λειτουργεί εδώ και δεκαπέντε περίπου χρόνια.

4. Συμπεράσματα

Θα τελειώσουμε το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της εργασίας μας με ορισμένα συμπεράσματα που αφορούν και τους δύο τύπους υποπολιτισμών με τους οποίους ασχοληθήκαμε.

Αρχίζουμε με ορισμένες διαπιστώσεις μιάς πρόσφατης μακρόπνοης γαλλικής έρευνας που πραγματοποίησε το "Centre d'Analyse et d'Intervention Sociologique" (διευθυντής: A. Touraine) της E.H.E.S.S., με την καθοδήγηση του François Dubet (1987) η οποία κατά την γνώμη μας, τροποποιεί τις προηγούμενες, καθαρά θεωρητικές, απόψεις της ερευνητικής αυτής ομάδας, τις οποίες παρουσιάσαμε σε προηγούμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου (2.3). Η προαναφερθείσα ομάδα, υπό το φως των εμπειρικών δεδομένων που αποκόμισε, θεωρεί τις νεανικές υποκοουλτούρες της εργατικής τάξης (τις "galère", όπως ονομάζονται στην Γαλλία) ως αρνητικές εκφράσεις της μεταβιομηχανικής κοινωνίας που όμως δεν παύουν να έχουν τον δυναμικό χαρακτήρα που τους προσδόθηκε αρχικά. Πρόκειται, πιά συγκεκριμένα, για δυναμικές απαντήσεις στις αρνητικές εκείνες πλευρές του μετασχηματισμού της γαλλικής κοινωνίας σε μεταβιομηχανική.

Σύμφωνα με τον F. Dubet (1987), ενώ η είσοδος στην μεταβιομηχανική κοινωνία πραγματοποιήθηκε από "τα πάνω", δηλαδή από την φωτεινή πλευρά των αγώνων και των νέων ιδεολογιών, τώρα γίνεται από "τα κάτω", με την μελαγχολική όψη της κρίσης, των μαζικών διαστάσεων που παίρνει η νεανική παρέκκλιση, με την δυσπιστία και, καμιά φορά, τον φόβο. Στο μέτρο λοιπόν που δεν είναι πιά δυνατόν να μελετηθεί η διαδικασία της μεταβολής των κοινωνιών μέσω των νέων κινημάτων και της αισιοδοξίας που τα είχε συνοδεύσει, πρέπει να μελετηθεί η εμπειρία των περιθωριοποιημένων νέων, εκείνος δηλαδή ο σχηματισμός που ονομάζεται "υπογειότητα" (galère). Οι διαδικασίες της κρίσης και οι διαδικασίες των μεταβολών πραγματοποιούνται μέσα στα πλαίσια της εμπειρίας αυτής. Η υπογειότητα δεν μπορεί να αναχθεί αποκλειστικά σε μιά μορφή αποπομπής, ενώ διαφοροποιείται έντονα από τα προγενέστερα χαρακτηριστικά της παρέκκλισης των νέων. Οι εκδηλώσεις της περιθωριοποίησης, της αποπομπής και της βίας είναι προϊόν της καταστροφής των προηγούμενων τρόπων δράσης και ρύθμισης της συμπεριφοράς και μία από τις συνέπειες της αποτυχίας των κινημάτων που είχαν την δυνατότητα να δώσουν λύσεις στα υπάρχοντα προβλήματα. Έτσι, κατά τον Dubet, αφού εξετάσθηκε η ζωή και ο θάνατος των κινημάτων που συνόδευαν την εμφάνιση ενός νέου τύπου κουλτούρας και κοινωνικών σχέσεων, το ενδιαφέρον πρέπει να στραφεί στην προσέγγιση και εντόπιση της ίδιας διαδικασίας μετασχηματισμού, στα πλαίσια όμως εντελώς διαφορετικών συμπεριφορών, και συγκεκριμένα εκείνων της περιθωριακότητας και της κοινωνικής βίας.

Σήμερα, συνεχίζει ο Dubet, η υπόγεια ομάδα αποτελεί μιά μορφή δράσης των "επικινδύνων τάξεων", διότι αναδύεται μέσα από τα ερείπια της λαϊκής κουλτούρας των βιομηχανικών κοινωνιών. Δεν αποτελεί λοιπόν, κάποια παραλλαγή της "κουλτούρας της φτώχειας". Η υπογειότητα δημιουργείται, όταν τα κόκκινα προάστεια παρακαμάζουν, όταν οι τρόποι της κοινωνικής ρύθμισης και του κοινωνικού ελέγχου εξασθενίζουν και η οικονομική περιθωριοποίηση αυξάνεται περισσότερο από την ανεργία. Πρόκειται για την μορφή

παρέκκλισης των νέων που συνδέονται με το τέλος του βιομηχανικού κόσμου και οι οποίοι δεν μπορούν να δημιουργήσουν σταθερά συστήματα ταύτισης, ούτε να εξασφαλίσουν την ενσωμάτωσή τους στα καινούργια. Παρόλα αυτά, οι υπόγειες αυτές ομάδες είναι επιδεκτικές σε μετασχηματισμούς, διότι συμπεριλαμβάνουν στοιχεία — εμβρυώδεις μορφές ηθικών πεποιθήσεων, θετικούς ορισμούς-του-εαυτού, κλπ.— τα οποία κάτω από εξωτερικές πιέσεις και επιδράσεις κοινωνικών δραστών, μπορούν να συναρθρωθούν και να ενεργοποιηθούν σε αυτόνομη δράση. Είναι ως εκ τούτου δυνατόν, η υπόγεια ομάδα να θεωρηθεί υπό το πρίσμα ενός λανθάνοντος κοινωνικού κινήματος, με την έννοια, ότι οι όροι της ενεργοποίησής του μπορούν να προσδιορισθούν και να προβλεφτούν (Doubet, 1987: 22-30).

Ενδιαφέρουσα μεταστροφή προς την υποπολιτισμική θεώρηση πραγματοποίησαν και οι Julia και Herman Schwendinger (1985). Οι συγγραφείς αυτοί, αντικατοπτρίζοντας τα αμερικανικά δεδομένα, προσδιορίζουν το εκτεταμένο φάσμα των υποπολιτισμών και τις σημειωπικές λειτουργίες που επιτελούν (τον "σημειωτικό πόλεμο", σύμφωνα με τον K. Roberts, 1983), ως "νεανικές υποπολιτισμικές μεταφορές κοινωνικών τύπων" ("social type metaphors of adolescent subcultures"), οι οποίες κατά την γνώμη τους, αποτελούν "κοινωνικά στρωματοποιημένες ομάδες" ("stratified domains or stradoms of groups), οι οποίες δεν είναι άμεσα ταξικά καθορισμένες (J. & H. Schwendinger, 1985).

Ο βασικότερος ίσως παράγοντας διαμόρφωσης των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι οι έντονες ή διαρκείς δομικές αντιθέσεις που βιώνονται ως προβλήματα κοινωνικής τάξης, στρώματος ή ομάδας. Ως προς τον ρόλο αυτού του παράγοντα συμφωνούν οι περισσότεροι εγκληματολόγοι και κοινωνιολόγοι της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης, οι κλασσικές αμερικανικές υποπολιτισμικές μελέτες και ένα μέρος των μελετών που πραγματοποιήθηκαν στην ηπειρωτική Ευρώπη.

Ορισμένες άλλες μεταβλητές συμβάλλουν στην διαμόρφωση, την προσαρμογή και την συγκεκριμενοποίηση μιάς υποκουλτούρας. Κατά πρώτον λόγον οι ανάλογα με την κοινωνική τάξη δημιουργημένες γενικότερες πολιτιστικές παραδόσεις (ή αντιστρόφως, η κρίση και αποδιάρθρωση των παραδόσεων αυτών), όταν διαντιδρούν με την συναίνεση που έχει δημιουργηθεί με την μεσαία τάξη (όπως υποστηρίζει κυρίως ο Brake). Στα πλαίσια αυτά τοποθετείται η αλληλεπίδραση μεταξύ, αφ'ενός της νεανικής κουλτούρας των μεσαίων στρωμάτων και της εμπορευματοποιημένης και διαμεσοποιημένης κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας, και αφ'ετέρου της κουλτούρας της νεολαίας της εργατικής τάξης. Κατά δεύτερον λόγον, όταν οι γενικότερες αυτές παραδόσεις υποστηρίζονται από συγκεκριμένες παραδόσεις. Πρόκειται για την ύπαρξη και αλληλεπιδραστική λειτουργία μιάς εδραιωμένης συνοικιακής κουλτούρας με παραβατικές υποκουλτούρες και με δομές παράνομων ευκαιριών. Τέλος, όταν παρουσιάζονται ειδικές ιστορικές συνθήκες, οι οποίες έχουν ιδιαίτερη επίδραση στην κατάσταση των εργασιακών σχέσεων και εμπειριών (εκπαίδευση, εργασία). Την συνδυασμένη δράση των τριών προαναφερθέντων παραγόντων (ή ομάδων παραγόντων), επισημαίνουν, κυρίως, οι μελετητές του Νέου Κύματος.

Η υποπολιτισμική ταύτιση λαμβάνει συνήθως χώρα κατά την διάρκεια της διαμόρφωσης της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας του εφήβου ή μετεφήβου (E. Erikson), όταν η υποκειμενική πρόσληψη και ερμηνεία των δομικών κοινωνικών ή πολιτιστικών αδιεξόδων προσωποποιείται σε έντονο βαθμό (Brake).

Η νεανική υποπολιτισμική ταύτιση διαμεσοποιείται από την κοινωνική τάξη και το φύλο, και έπειτα από την οικογένεια, την γειτονιά και το σχολείο (κυρίως, μέσα από την ομάδα των συνομηλίκων). Στον Downes οφείλεται η διαπίστωση, ότι η νεανική υποκουλτούρα δημιουργείται στη σφαίρα της ανάπαυσης, διότι εδώ η νεολαία μπορεί να επενδύσει λόγω της απογοήτευσής της από τον άσκοπο, χωρίς νόημα χαρακτήρα του σχολείου. Κατ'αυτόν, και στη συνέχεια για ολόκληρη σχεδόν την σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση, τόσο η εκπαίδευση όσο και η ανάπαυση διέπονται από σημαντικές ταξικές ανισότητες και πολιτισμικές αντιθέσεις.

Πολλές από τις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες που εξετάσαμε επιτελούν, για αντικειμενικούς λόγους, καθοριστικές λειτουργίες κοινωνικοποίησης και συμμόρφωσης, ορισμένες από τις οποίες γίνονται με ιδιαίτερα αρνητικό τρόπο για τα άτομα-μέλη τους. Και μπορεί ίσως, γενικότερα, να στηριχθεί ότι οι υποκουλτούρες αυτές συνιστούν ένα σημαντικό κανάλι "εναλλακτικής" κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Κατά πρώτο λόγο, αναπληρώνουν το συντομευμένο στάδιο της νεότητας των κοινωνικών ομάδων που εντάσσονται στις γραμμές τους, αποτελώντας μία περίοδο συμπτυκνωμένης, εντατικοποιημένης και "προκαταβολικής" ανάπαυσης και διασκέδασης για την μετέπειτα σκληρή εργασία (Parker, 1976).

Κατά δεύτερο λόγο, αναπαράγουν την ταξική δομή της απασχόλησης, του καταμερισμού της εργασίας και των κοινωνικών status, ενώ συντελούν αποφασιστικά στην δημιουργία των υποπολιτισμών των μαζικών εργασιακών χώρων. Αυτές είναι ορισμένες από τις επιπτώσεις που έχει η υποκουλτούρα στα μέλη της, όταν τους επιτρέπει να βιώνουν μιά βασικά αλλοτριωτική εμπειρία, που αρχίζει από την αντισχολική κουλτούρα και εδράζεται στην φυσική εργασία της βαρειάς βιομηχανικής παραγωγής. Πρόκειται για τις ενδομαδικές σχέσεις ιεραρχίας, που συχνά επικρατούν στους κόλπους της, τον σεξισμό, τον βανδαλισμό, την αλληλεγγύη μεταξύ συμμαθητών για να αντισταθούν στους καθηγητές και στην χωρίς νόημα σχολική εργασία. Κατ'αυτόν τον τρόπο, η υποκουλτούρα προετοιμάζει και κοινωνικοποιεί τα μέλη της στις αλλοτριωτικές κοινωνικές σχέσεις παραγωγής των θέσεων-χωρίς-μέλλον και της ανειδίκευτης βαρειάς χειρωνακτικής εργασίας, στον φόβο και στην υποταγή απέναντι στους προϊσταμένους. Όλα αυτά έχουν ως τελικό αποτέλεσμα την αύξηση της μοιρολατρίας της εργατικής τάξης, που με την σειρά της ενισχύει τις υπάρχουσες σχέσεις κοινωνικής και πολιτισμικής δύναμης (Willis, 1977. Brake, 1985).

Κατά τρίτον λόγο, πολλές υποκουλτούρες συμβάλλουν συχνά στην σύνδεση ορισμένων ομάδων νέων με την κατανάλωση και στην πολλαπλή ενσωμάτωσή τους στην αγορά: ως αγοραστική δύναμη και ως εργατική δύναμη (Taylor & Wall, 1976 Roberts, 1983).

Τέλος, οι συνεχείς αλληλεπιδράσεις υποκοουλτούρας και κοινωνικής αντίδρασης, έχουν δύο επιμέρους συνέπειες. Αφ'ενός, οι νέοι που στελεχώνουν τους σχηματισμούς αυτούς, έρχονται σε επαφή μόνο με τις κατασταλτικές και τιμωρητικές λειτουργίες των θεσμών της εξουσίας και πιά συγκεκριμένα, των φορέων του κοινωνικού ελέγχου (Limbergen, Colaets & Walgrave, 1989). Αφ'ετέρου, οι νέοι αυτοί συχνά αναγκάζονται σε μία βεβιασμένη, απότομη προσαρμογή στις απαιτήσεις του κοινωνικού συστήματος, που έχει ως αποτέλεσμα την υπερσυμμόρφωσή τους.

Β' ΜΕΡΟΣ

**ΜΙΚΡΟΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ. ΟΙ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΥΣΕΣ
ΥΠΟΚΟΥΔΟΥΡΕΣ-ΣΤΥΛ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΕ
ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**

IV. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Η σκοπιμότητα και οι στόχοι της μελέτης

Βασικός στόχος της έρευνας που πραγματοποιήσαμε, ήταν να διαπιστωθεί το κατά πόσον υφίστανται ή όχι παρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί της νεολαίας της εργατικής τάξης στην Αττική. Πιο συγκεκριμένα θέλαμε να δούμε, αν στα εργατικά προάστια ή συνοικίες της Αττικής διαμορφώνονται και δρουν νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς και παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης. Επίσης, αν οι σχηματισμοί αυτοί είναι πρωτογενείς, δηλαδή αυθεντικοί. Τέλος, αν και σε ποιό βαθμό, διαφοροποιούνται ουσιαστικά από τους αντίστοιχούς τους Δυτικοευρωπαϊκούς και, αγγλικούς κυρίως.

Γνωρίζαμε ότι στο κέντρο της Αθήνας υπάρχουν και δρουν υποπολιτισμικά στύλ. Αυτό ήταν εύκολο να διαπιστωθεί με απλές εμπειρικές παρατηρήσεις στα Εξάρχεια, σε συναυλίες μουσικής Rock'n'Roll, και στα γεγονότα που διαδραματίζονται κάθε χρόνο με διάφορες αφορμές (Πολυτεχνείο, κ.λπ.). Το ζήτημα όμως που μας απασχολούσε, ήταν αν οι ομάδες αυτές προέρχονται από την νεολαία της εργατικής τάξης και είναι ενταγμένες σε τοπικά συνοικιακά πλαίσια, όπως συμβαίνει στην υπόλοιπη, Δυτική κυρίως Ευρώπη, ή αν αντίθετα, αποτελούν συναρθρώσεις διαφόρων ατόμων με διαφορετικά κοινωνιολογικά και εγκληματολογικά χαρακτηριστικά, από διαφορετικές περιοχές της Αττικής. Τέλος, ενδιαφερόμασταν να διαπιστώσουμε, μήπως επρόκειτο για ομάδες φοιτητών ή "μποτέμ", δηλαδή, συμβολικές υποκουλτούρες (Βλ. Ασρινάκης, 1988).

Αντικείμενο συνεπώς της έρευνάς μας αποτέλεσαν οι νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς και ιδιαιτέρως τα ενταγμένα στα εργατικά milieu παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ. Επιπλέον αποφασίσαμε να ασχοληθούμε με ορισμένους μόνο τύπους υποπολιτισμικών στύλ, αυτούς και μόνο που αναπτύσσονται στις ημέρες μας, που έχουν σχετικά μοντέρνο χαρακτήρα (για παράδειγμα, punks, skinheads). Αποκλείσαμε δηλαδή εξ αρχής παλαιότερους υποπολιτισμικούς τύπους, θεωρώντας βέβαιο, αν όχι αυτονόητο, ότι παρόμοιες ομάδες υφίστανται ούτως ή άλλως στις εργατικές συνοικίες της Αττικής, δεδομένης της μακρόχρονης ιστορίας τους (π.χ. hard rockers, που συμπληρώνουν είκοσι πέντε χρόνια ζωής στην Δυτική Ευρώπη).

Για την διερεύνηση των προαναφερθέντων ζητημάτων προχωρήσαμε σε μια μικροκοινωνιολογική έρευνα πεδίου, η οποία είχε τρεις βασικούς στόχους. Πρώτον, την κοινωνική χαρτογράφηση μιας σχετικά παραδοσιακής εργατικής συνοικίας ή ευρύτερης περιοχής. Δεύτερον, την ταυτοποίηση και καταγραφή, όσων τύπων παρεκκλίνουσας νεανικής ομαδοποίησης διαπιστώναμε (παραβατικές υποκουλτούρες, ομάδες hooligans, παρέες rockers, κ.λπ.). Τρίτον, την καταγραφή και οριοθέτηση, με εθνογραφική περιγραφή, αφ' ενός, των νεανικών κοινωνιών και αφ' ετέρου, των υποπολιτισμικών στύλ που ενδεχομένως θα πιστοποιούνταν στην συγκεκριμένη συνοικία.

Η εθνογραφική περιγραφή, αποτέλεσε τον κεντρικό στόχο της έρευνας και βασίσθηκε, κατά περίπτωση, σε άτυπες εξωτερικές ή συμμετοχικές παρατηρήσεις.

2. Οι βασικές υποθέσεις εργασίας

Ως βασικές υποθέσεις εργασίας υιοθετήσαμε τρεις διαπιστώσεις των βρετανικών υποπολιτισμικών μελετών, οι οποίες είναι γενικά αποδεκτές, εμπειρικά επιβεβαιωμένες και κατά την γνώμη μας, εύχρηστες και επιχειρησιακές.

Διερευνήσαμε, κατά πρώτον λόγον, τη διαπίστωση των Murdock και McCron (1976), ότι για να δημιουργηθούν υποκοουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης σε μια περιοχή, απαιτούνται οι εξής τρεις βασικές προϋποθέσεις: Πρώτον, η ύπαρξη μιας εδραιωμένης τοπικής εργατικής κουλτούρας, δεύτερον, η λειτουργία μιας αναπτυσσόμενης κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας και τρίτον, μια εκτεταμένη εγκληματική ή παραβατική υποκοουλτούρα στην περιοχή. Κατά τους Murdock και McCron, η *τριαδική σχέση* των προαναφερθέντων παραγόντων, αρθρώνει την υποκοουλτούρα της νεολαίας της εργατικής τάξης στην ιδεοτυπική της μορφή. Προσπαθήσαμε λοιπόν να δούμε, αν στην περιοχή που πραγματοποιήσαμε την μελέτη μας, *συναντάμε ταυτόχρονα και σε συνάρτηση τα συνθετικά αυτά στοιχεία.*

Η δεύτερη βασική υπόθεση που διερευνήσαμε, ήταν αν ισχύει η διαπίστωση του Downes (1966), ότι λόγω της αναντιστοιχίας που υφίσταται ανάμεσα στους πολιτισμικά αναγνωρισμένους και προβαλλόμενους στόχους και τις κοινωνικά διαρθρωμένες δυνατότητες, ο νέος της εργατικής τάξης, αντιδρά τόσο ενάντια στην κουλτούρα της μεσαίας τάξης, όσο και στην κουλτούρα της εργατικής και φθάνει στην παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα ωθώντας τις νομιμοποιημένες αξίες της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας στην ακραία λογική τους κατάληξη.

Η τρίτη βασική υπόθεση που εξετάσαμε συνίστατο στη διαπίστωση των Clarke και Jefferson (1976), ότι οι νέοι, μέσα σε ιδιαίτερες ταξικές τοποθετήσεις, επιλέγουν στοιχεία τόσο από την εδραιωμένη τυπική εργατική, όσο και από την κυρίαρχη και διαμεσοποιημένη εργατική κουλτούρα. Τα στοιχεία αυτά τα επανεπεξεργάζονται σε ένα χαρακτηριστικό στυλ, το οποίο εμπεριέχει την άποψη που έχουν διαμορφώσει για την κατάσταση τους και ταυτοχρόνως εκφράζει μιαν απόπειρα να την υπερβούν. Με την σύλληψη των Clarke και Jefferson μπορούμε να διερευνήσουμε και να καταγράψουμε *τα συνθετικά στοιχεία διάθρωσης (ή τα συμβολικά υποσυστήματα, σύμφωνα με τον P. Cohen [1972]) κάποιου συγκεκριμένου υποπολιτισμικού στυλ.* Μπορούμε επίσης να εξακριβώσουμε αν αυτό αποτελεί πρωτογενή, δηλαδή, γνήσιο και αυθεντικό σχηματισμό, συνδεδεμένο με την εργατική κουλτούρα, ή συνιστά απλώς κάποια μορφή μόδας.

3. Οι ειδικές υποθέσεις εργασίας

Από ένα μεγάλο αριθμό ειδικών υποθέσεων εργασίας, επιτύχαμε να διερευνήσουμε μόνο τρεις. (Όσον αφορά τις υπόλοιπες, βλ. "Βασικό Σχέδιο Έρευνας").

Η πρώτη ειδική υπόθεση έχει σχέση με τις διαδικασίες της υποπολιτισμικής μεταβίβασης και την "μη-κινητικότητα". Και οι δύο αποτελούν αναγκαίους όρους για την δημιουργία της εδραιωμένης τοπικής εργατικής κουλτούρας και της εδαφικής ταυτότητας, που με την σειρά τους, συνιστούν καθοριστικότερους παράγοντες στην διαμόρφωση των υποπολιτισμών (H. Parker, 1976).

Η δεύτερη ειδική υπόθεση βασίζεται σε ορισμένα σημεία της ερευνητικής διαπίστωσης των Dunning, Murphy και Williams (1986), αναφορικά με τους "κρίσιμους εσωτερικούς παράγοντες δόμησης των συμμοριών του δρόμου". Πρόκειται για την ηλικιακή ιεράρχηση, το διαχωρισμό των φύλων, την εδαφική ταυτοποίηση και την συνοικιακή αλληλεγγύη. Οι παράγοντες αυτοί διαμορφώνουν και καθορίζουν την, λιγότερο ή περισσότερο, μονογενετική ανδρική ομάδα των συνομηλίκων, η οποία αργότερα μετασχηματίζεται σε συμμορία. Στην περίπτωση της μελέτης μας, το ενδιαφέρον στρεφόταν στα στοιχεία εκείνα που προσδιορίζουν και συγκροτούν τις νεανικές κοινωνίες της συνοικίας ή τα υποπολιτισμικά στυλ και όχι βεβαίως, τις βίαιες συμμορίες.

Η τελευταία ειδική υπόθεση στηρίζεται σε μια σύνθεση των θέσεων των Matza και Sykes (1961) και των Cloward και Ohlin (1961). Πρόκειται, κατά πρώτο λόγο, για την εξέταση ενδεχομένων αλληλεπιδράσεων, ή ακόμη και συγκεκριμένων ή παγιωμένων σχέσεων, ανάμεσα στις δομές παρανόμων ευκαιριών και την δράση παραβατικών υποπολιτισμών, από την μια πλευρά, και τις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες που μας ενδιαφέρουν, από την άλλη. Κατά δεύτερο λόγο, αφορά τυχόν ανάπτυξη παραβατικής δράσης από την ίδια την υποκουλτούρα ή, τουλάχιστον, από ένα σημαντικό μέρος των μελών της. Μια τέτοια συνάφεια έχει ζωτική σημασία για τον προσδιορισμό της παραβατικής ή μη υφής της υποκουλτούρας αυτής.

4. Μεθοδολογικά ζητήματα

4.1. Η μικροκοινωνιολογική παρατήρηση πεδίου

Η παρατήρηση, ως μέθοδος έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, χωρίζεται σε δύο βασικά είδη. Στην παρατήρηση πεδίου ή εθνογραφική περιγραφή και στην παρατήρηση εργαστηρίου. Η εργαστηριακή παρατήρηση πραγματοποιείται κάτω από εργαστηριακές συνθήκες και συνδέεται με το κοινωνιολογικό πείραμα: δημιουργούμε, τεχνητά, μικρές ομάδες και τις υποβάλλουμε σε ελεγχόμενες επιδράσεις, προκειμένου να μελετήσουμε τους τρόπους που αντιδρούν, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες (Δ. Τσαούσης, 1984). Η εργαστηριακή παρατήρηση βασίζεται στην επιστημολογική αρχή του συμπεριφορισμού (behaviorism) "δράση-αντίδραση". Η μέθοδος αυτή, χρησιμοποιείται συνήθως από την πειραματική κοινωνική ψυχολογία, τη γνωστική κοινωνιολογία, κ.λπ.

Η εθνογραφική παρατήρηση, πραγματοποιείται μέσα στο φυσικό κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον των υπό μελέτη υποκειμένων, και στα πλαίσια της καθημερινής τους ζωής και δράσης.

Από την άποψη των τεχνικών που εφαρμόζει ο ερευνητής καθώς και από το κατά πόσον τα ερευνητικά υποκείμενα έχουν ενημερωθεί για τη συγκεκριμένη κατάσταση και ιδιότητά τους, η παρατήρηση πεδίου διαφοροποιείται σε ανεπίσημη και επίσημη (Downes, 1966).

Η ανεπίσημη παρατήρηση υπαγορεύει, να μην γίνεται χρήση προβλητικών τεχνικών (αδόμητες ή δομημένες συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια, κ.λπ.), προκειμένου να μην επισημανθούν και χαρακτηρισθούν οι ερευνητές από την κοινότητα ή την ομάδα (σε αντιδιαστολή με την επίσημη παρατήρηση). Πρόσκαιρες ή εφήμερες (και κάπως δυσκολότερα να πραγματοποιηθούν: κατασκευασμένες ως "τυχαίες") επαφές και συναντήσεις επιδιώκονται, ενώ με την πάροδο του χρόνου επαυξάνονται, για να μετατραπούν σε ουσιαστικό κανάλι πληροφόρησης και ενδεχομένως, αργότερα, σε αφετηρία για συμμετοχική παρατήρηση. Επίσης, στο μέτρο που έχει προχωρήσει η έρευνα, μπορεί να πραγματοποιηθούν προσπάθειες για αδόμητες συνεντεύξεις (τύπου συζήτησης, για παράδειγμα), κάτω όμως από τις ακόλουθες προϋποθέσεις. Πρώτον, τα υποκείμενα πρέπει να συναντούνται μόνον ατομικά, να συνδιαλλέγονται με τους δικούς τους όρους και στη δική τους γλώσσα, στα πλαίσια του περιβάλλοντός τους και σε ανεπίσημη πάντα βάση. Δεύτερον, ο ερευνητής, όταν εστιάζει το ενδιαφέρον του σε κοινωνιοψυχολογικές στάσεις και αξίες, πρέπει να κινείται με γνώμονα την κοινωνική κατάσταση της συνέντευξης. Εχουμε υπ' όψιν μας, ότι ένα υποκείμενο συνδιαλλέγεται ανάλογα με τον ορισμό που δίνει στην κατάσταση (definition of the situation). Ως εκ τούτου στοιχεία που συλλέγονται σε διαφορετικές καταστάσεις συνέντευξης, δεν μπορούν να σημασιολογηθούν και να αξιολογηθούν ενιαία, εφ' όσον είναι προϊόν διαφορετικών κοινωνικών καταστάσεων.

Στην επίσημη παρατήρηση μπορούν να χρησιμοποιηθούν και προβλητικές τεχνικές. Η κοινότητα ή κοινωνική ομάδα γνωρίζει για την έρευνα και αυτό, οπωσδήποτε, τροποποιεί τις στάσεις και την συμπεριφορά της (συχνά δε προς επιθυμητές για την έρευνα κατευθύνσεις, στο μέτρο που τα υποκείμενα προσπαθούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των ερευνητών, οι οποίες συνήθως ταυτίζονται με τις κυρίαρχες πολιτισμικές αξίες. Πάντως, οι επιδράσεις αυτές μπορούν να μειωθούν αισθητά, με την εφαρμογή "παραπλανητικών τεχνικών").

Από την άποψη του βαθμού της κατανόησης και του είδους της πολιτιστικής γνώσης που επιδιώκεται, η επιτόπια παρατήρηση χωρίζεται σε εξωτερική, εγκατεστημένη και συμμετοχική (Downes, 1966).

Στην ανστηρά εξωτερική παρατήρηση, περιοριζόμαστε στην γνώση και καταγραφή των συμπεριφορικών στοιχείων και της κοινωνικής δράσης της ομάδας. Ζήτημα κατανόησης δεν τίθεται, ούτε επιδιώκεται η απόκτηση κάποιας πολιτιστικής γνώσης που να έχει ιδιαίτερη ή απρόσιτη μορφή. Η εξωτερική παρατήρηση χρησιμοποιείται συχνά ως προκαταρκτική ή προπαρασκευαστική φάση στην διεξαγωγή μιας έρευνας.

Η εγκατεστημένη παρατήρηση τοποθετείται στο ενδιάμεσο διάστημα της εξωτερικής και της συμμετοχικής. Προϋποθέτει συνήθως την πλήρη συμμετοχή και γνώση του παρατηρητή, όσον αφορά το milieu, την συνοικία και ίσως, και την συμπεριφορά της υπό μελέτη ομάδας. Εδώ, οι ερευνητές συμμετέχουν σε ένα μέρος της κοινωνικής ζωής της ομάδας και επιδιώκουν να γνωρίσουν ορισμένα στοιχεία (συνήθως εξωτερικά, συμπεριφορικά) των πολιτιστικών της προτύπων.

Η συμμετοχική παρατήρηση συνεπάγεται την αποδοχή μιας θέσης και, ως εκ τούτου, την εκτέλεση ορισμένων ρόλων στα πλαίσια της ομάδας. Με τη συμμετοχή του ερευνητή, που υποδύεται ρόλους της ομάδας, συντελούνται βέβαια κάποιες αλλαγές στα συμπεριφορικά πρότυπα, τις στάσεις, και την εκτέλεση των ρόλων της ομάδας, περιορίζονται όμως στο κοινωνιοψυχολογικό κυρίως επίπεδο. Έτσι, με επιτυχή έκβαση της συμμετοχής, εξασφαλίζεται η πρόσβαση σε ανεπηρέαστα πολιτισμικά (ή υποπολιτισμικά) πρότυπα και κοινωνικά νοήματα. Για να εφαρμοσθεί η τεχνική αυτή, πρέπει να υπάρχουν σημαντικές κοινωνικές, πολιτιστικές και κοινοψυχικές ομοιότητες ανάμεσα στους παρατηρητές και στους παρατηρούμενους (όπως είναι η γνώση ορισμένων νοημάτων της υποκοουλτούρας, της αργκό που χρησιμοποιεί, ομοιότητες στην παρουσίαση-του-εαυτού και στο στυλ, κ.λπ.).

Στην ερευνητική πρακτική, οι προαναφερθείσες εξειδικευμένες τεχνικές παρατήρησης, χρησιμοποιούνται, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, συνήθως συνδυασμένα τηρώντας περισσότερο τη βασική διάκριση ανάμεσα στην επίσημη και στην συμμετοχική παρατήρηση. Στην περιοχική μελέτη που μας ενδιαφέρει, δηλαδή στην συλλογική νεανική παρέκκλιση και παραβατικότητα, η εικόνα ορισμένων σημαντικών ερευνών έχει, συνοπτικά, ως εξής :

Η μελέτη "Street Corner-Society" του W.F. Whyte (1945) αποτελεί μια από τις πρώτες μελέτες συνεπούς, μεθοδολογικά επεξεργασμένης συμμετοχικής παρατήρησης.

Η μελέτη "The Village Beat Scene: Summer 1960" του Ned Polsky (1969) αποτελεί έναν *συνδυασμό επίσημης και συμμετοχικής παρατήρησης*, με απλή εθνογραφική καταγραφή.

Ανάλογη, μεθοδολογικά, είναι και η μελέτη "Cottage Six" (The Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment) του H.W. Polsky (1977 [1961]). Αποτελεί, δηλαδή, *ένα συνδυασμό επίσημης και συμμετοχικής παρατήρησης* ενώ εφαρμόζει, ίσως για πρώτη φορά, την αλληλεπιδραστική μεθοδολογία στην ανάλυση των μικροκοινωνικών υποπολιτισμικών σχέσεων και καταστάσεων.

Η έρευνα "Delinquent Subcultures in Stepney and Poplar" του D. Downes (1966) αποτελεί μια, μεθοδολογικά αυστηρή, *ανεπίσημη και κατά πρώτο λόγο εξωτερική παρατήρηση*.

Η έρευνα "Cuts' Eye Business" του H. Parker (1976) είναι μια *διαμήκης συμμετοχική παρατήρηση-περιπτωσιολογική μελέτη*.

Η μελέτη "Youth in Pursuit of Itself" του G. Mungham (1976), είναι ένας συνδυασμός *συμμετοχικής παρατήρησης και συζητήσεων ή συνεντεύξεων*. Οι δύο τελευταίες αυτές έρευνες ενταγμένες στο Νέο Κύμα της Βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης, πραγματοποιούν παράλληλα με την καταγραφή και (ποιοτική) πολιτισμική ανάλυση και ερμηνεία του εξεταζομένου χώρου.

Τέλος, στην διαμήκη έρευνα πεδίου "Les Loubards", των Mauger και Fosse-Poliak (1986) συναντάμε *ένα συνδυασμό συνεντεύξεων, διαπροσωπικών επαφών και εγκατεστημένων παρατηρήσεων, όπως επίσης και τη συλλογή και επεξεργασία πολλών άλλων πρωτογενών στοιχείων*, με σκοπό την απόκτηση πολιτιστικής γνώσης και την κατανόηση του συμβολικού κόσμου των υπό μελέτη υποκειμένων.

4.2. Οι μεθοδολογικές επιλογές της μελέτης και η εφαρμογή τους

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε σε όλη την διάρκεια της έρευνας ήταν αυστηρά καθορισμένη και ταυτόχρονα ευέλικτη. Αρχίσαμε με προκαταρκτικές διερευνητικές, άτυπες, εξωτερικές παρατηρήσεις σε χώρους που υποθέσαμε ότι μπορούσαν να παρουσιάσουν ενδιαφέρον. Κατά τον πρώτο μήνα, πραγματοποιήσαμε εβδομαδιαίες επισκέψεις σε διάφορα κέντρα διασκέδασης (κυρίως pubs, bars, discothèques, μπιλιάρδα, κ.λπ.) του "D.City". Αποκτήσαμε έτσι μια πρώτη εικόνα του φάσματος των υποπολιτισμικών ομάδων που υπάρχουν στην περιοχή και ορισμένων χώρων, όπου αυτές συγκεντρώνονται (π.χ. σε ποιά μέρη πηγαίνουν οι hard rockers, σε ποιά οι punks, σε ποιά οι μοντέρνοι και "in" νέοι, κ.λπ.). Επιλέξαμε και εγκατασταθήκαμε, τελικά, σε τρία κέντρα (κάτι μεταξύ bar και pub), τα οποία αποδείχθηκαν "στέκια" για παρέες που είχαν έντονα υποπολιτισμικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά.

Στη πρώτη pub, που την ονομάζουμε "Lem" και στην οποία συχνάζουν punks, η εξωτερική παρατήρηση μεταβλήθηκε σύντομα σε συμμετοχική. Παρέμεινε δε αυστηρά συμμετοχική, μέχρι τέλους. Δεν χρησιμοποιήσαμε καμμία προβλητική τεχνική και

προσπαθήσαμε να ομοιάσουμε όσο γινόταν περισσότερο στους πανκ θαμώνες, κυρίως από την άποψη του στυλ. Τρία από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας (οι ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ I, II και III), υποδύθηκαν τους rockers, φροντίζοντας ανάλογα το ντύσιμό τους (μαύρα ρούχα, jeans, μπότες κ.λπ.), το χτένισμά τους (κοντά μαλλιά, χρήση ζελέ. κ.λπ.), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις (πάρτυ, ειδικές βραδύες), μακιγιαρίστηκαν. Στη "Lem", οι ερευνητές αυτοί εδραίωσαν την θέση τους σημαντικά και ανέλαβαν καθορισμένους ρόλους (για παράδειγμα, η ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΡΙΑ III υποδύθηκε την "κομμώτρια", δίνοντας συμβουλές στους punks για τα μαλλιά και το μακιγιάζ τους, ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ I εκτελούσε συχνά χρέη D.J., κ.λπ.).

Στη δεύτερη pub, που την ονομάζουμε "Dam" και στην οποία συχνάζει μια παρέα Rockabilly (και διάφοροι ενήλικιωμένοι πρώην Freaks), ακολουθήσαμε μόνο την τεχνική της εξωτερικής παρατήρησης. Ορισμένες δυνατότητες που μας δόθηκαν να την μετασχηματίσουμε σε συμμετοχική, πιάνοντας επαφές με δύο Rockabilly (μέσω ενός ντόπιου συνεργάτη της έρευνας), δεν αξιοποιήθηκαν κατάλληλα από την επιφορτισμένη για τον χώρο αυτόν ερευνητική ομάδα. Στην αποτυχία αυτή συνέβαλε και η γενικότερη έλλειψη πολιτιστικών γνώσεων, από την πλευρά μας, για την υποκοιλτούρα Rockabilly (ενώ, αντίθετα, ορισμένοι ερευνητές ήταν ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με το punk).

Στην καφετέρια, που ονομάζουμε "Ran", η οποία ήταν στέκι της συνοικιακής ομάδας Rockabilly "L.A. Teds", εφαρμόσαμε την τεχνική της εγκατεστημένης παρατήρησης. Οι συνθήκες ήταν πολύ δύσκολες λόγω του στενού συνοικιακού πλαισίου και γι' αυτό πραγματοποιήσαμε ελάχιστες και ιδιαίτερα προσεκτικές εξωτερικές παρατηρήσεις. Αντλήσαμε τις πληροφορίες μας, κυρίως, από τον ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ I του χώρου αυτού, ο οποίος ήταν συνδεδεμένος διαπροσωπικά με ορισμένους από τους "L.A. Teds". Στη "Ran", συγκεντρώνονταν μόνο δέκα με δεκαπέντε μέλη της προαναφερθείσας ομάδας και ορισμένοι γνωστοί τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οποιοσδήποτε ξένος γινόταν άμεσα αντιληπτός και ετίθετο υπό παρακολούθηση.

Εκτός από τις παρατηρήσεις, χρησιμοποιήσαμε και ορισμένες μεθόδους "μη εμφανούς" έρευνας (unobtrusive research methods) και κυρίως συλλογή και ανάλυση graffiti (Klofas & Cutshall, 1985). Οι μέθοδοι αυτοί συνέβαλαν αποφασιστικά, τόσο στη χαρτογράφηση και ταξινόμηση, όσο και στην συνέχεια, στη πολιτισμική ανάλυση του φάσματος των υποπολιτισμών, ομάδων της γειτονιάς ή ομάδων συνομηλίκων, που υπάρχουν και δρουν στο "D.City".

Τέλος, σε ελάχιστες περιπτώσεις, χρησιμοποιήσαμε χαλαρές μορφές προβλητικών τεχνικών (αδόμητες συνεντεύξεις ή συζητήσεις), με ενήλικα πρόσωπα εκτός υποπολιτισμικού χώρου, που διέθεταν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κατάσταση της νεολαίας στο City (τέτοια πρόσωπα ήταν ορισμένοι καθηγητές, διανοούμενοι - στελέχη πολιτιστικών συλλόγων, κ.λπ.).

4.3. Ορισμένα γενικά προβλήματα (αξιολογική ουδετερότητα) και ειδικές δυσκολίες (ανάμειξη-του-εαυτού) της ερευνητικής μεθόδου

Το πρώτο ίσως πρόβλημα που αντιμετωπίζει όποιος ασχολείται με κοινωνιολογική έρευνα, είναι το *δίλημα της αξιολογικής ουδετερότητας*. Το πρόβλημα αυτό επαυξάνεται για τον ερευνητή της εγκληματολογίας ή της κοινωνιολογίας της παρέκκλισης, στο μέτρο που εμπλέκεται με το ζήτημα της κοινωνικής ιεράρχησης και της σύγκρουσης των αξιών, των κοινωνικών νοημάτων και των πολιτισμικών προτύπων. Αντιλαμβάνεται τότε ότι η παρέκκλιση και η παραβατικότητα κατασκευάζονται και επιβάλλονται, μέσα από διαδικασίες χαρακτηρισμού, ακόμη και στο επίπεδο της έρευνας, όσο προσεκτική και κατανοητική και αν είναι αυτή.

Στην προκείμενη περίπτωση το ζήτημα ανέκλυψε όταν οι διάφοροι συνεργάτες της έρευνας αντέφασκαν μεταξύ τους, όταν έκριναν, αξιολογούσαν ή απλώς κατέγραφαν τα όσα παρατηρούσαν. Οι αντιφάσεις βεβαίως παρέπεμπαν στις αντιλήψεις που είχε καθ' έναν από αυτούς για το τί είναι υποπολιτισμικό ή παρεκκλίνον και τί συμβατικό ή κυρίαρχο πρότυπο. Έτσι μιιά δεδομένη συμπεριφορά που κατά τον κοινωνιολόγο-κάτοικο του κέντρου της Αθήνας χαρακτηριζόταν με βεβαιότητα ως υποπολιτισμικό γνώρισμα, εθεωρείτο από τον κοινωνιολόγο-κάτοικο των Δυτικών προαστίων ως απόλυτα κανονικό, ίσως ακόμη και "καθώς πρέπει" ή "κυριλέ στοιχείο". Μια ομάδα, που ο πρώτος χαρακτήριζε ως "νεανική κοινωνία της γειτονιάς", ο δεύτερος την αντιμετώπιζε ως "κλασική ανδροπαρέα νέων από την εργατική τάξη" ...

Οι διαφοροποιημένες αυτές διαπιστώσεις παραπέμπουν σαφώς, στο αναμφισβήτητο γεγονός του προσδιορισμού της παρέκκλισης και με βάση ταξικά κριτήρια. Θα επαναδιατυπώσουμε το αρχικό δίλημα με τους όρους του Νέου Κύματος της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης: πρόκειται για υπο-κουλτούρες, ή μήπως για κουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης;

Οι ειδικές δυσκολίες της συμμετοχικής παρατήρησης δεν περιορίζονται στα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ερευνητής, στην επιδίωξή του να γίνει αποδεκτός και, στην συνέχεια, να εδραιώσει την θέση του στα πλαίσια της ξένης ομάδας (δε μιλάμε, στην περίπτωση της έρευνάς μας, τουλάχιστον, για ενσωμάτωση). Όταν και αν επιτύχει τα παραπάνω, πρέπει στη συνέχεια να επιλύσει δύο τουλάχιστον σημαντικά προβλήματα: Κατ'αρχήν, να αντιμετωπίσει τις έντονες πολιτισμικές, υποπολιτισμικές και ψυχολογικές πιέσεις που υφίσταται, δεδομένου ότι βρίσκεται σε ιδιαίτερα μειονοτική θέση, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η προσωπική και κοινωνική του ταυτότητα. Κατά δεύτερον, δεδομένου ότι συνδέεται συναισθηματικά με τα μέλη της υποπολιτισμικής ομάδας, να επεξεργασθεί και να επιλύσει τις αντιφάσεις που προκύπτουν από την διττή και αλληλοσυγκρουόμενη ομαδο-ένταξη του. Καθώς ανήκει ταυτόχρονα και στην εσω-ομάδα και στην εξω-ομάδα, αισθάνεται συχνά σαν "κατάσκοπος". Ταυτιζόμενος λοιπόν πολλές φορές με τον ρόλο που υποδύεται και με τα παρατηρούμενα υποκείμενα, δεν αναμεταδίδει τις πληροφορίες που λαμβάνει, διότι

θεωρεί ότι αυτό αποτελεί προδοσία της προσωπικής ζωής του άλλου, της διαπροσωπικής τους σχέσης (και ίσως και του ίδιου του παρατηρητή). Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο παρατηρητής, είναι ο τρόπος χειρισμού των προσπαθειών του "παραβατικού προσεταιρισμού" ("delinquent seduction" : προτάσεις για "κάπνισμα", άγριες εξόδους, κ.λπ.). Αν τις αντιμετωπίσει υποτιμητικά ή τις απορρίψει επικρίνοντάς τις, τότε, αργά ή γρήγορα, απομονώνεται.

Επιλέξαμε τα προαναφερθέντα προβλήματα, διότι, αφ' ενός μεν δημιούργησαν έντονες ψυχικές συγκρούσεις στους συνεργάτες μας, αφ' ετέρου δε, έγιναν αιτία να χαθούν σημαντικά πληροφοριακά στοιχεία.

4.4. Η δομή και η οργάνωση της μικροκοινωνιολογικής έρευνας

Την επιστημονική ευθύνη της έρευνας είχε ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Τομέα Εγκληματολογίας του Τμήματος Κοινωνιολογίας Ιακ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, και την διεύθυνσή της ο Αντ. Ασρινάκης. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν εννέα βασικοί συνεργάτες (πέντε πτυχιούχοι κοινωνιολόγοι της ΠΑΣΠΕ και απόφοιτοι του Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου Επιμελητών Ανηλίκων και τέσσερις τεταρτοετείς φοιτητές της κοινωνιολογίας). Επίσης, βοήθησαν περιστασιακά πέντε πτυχιούχοι ή φοιτητές. Πριν από την έναρξη της έρευνας, οι συνεργάτες παρακολούθησαν ειδικό θεωρητικό σεμινάριο για τις "Υποκουλτούρες της Νεολαίας της Εργατικής Τάξης" (στα πλαίσια του "Εγκληματολογικού Σεμιναρίου Ι", του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Τομέα Εγκληματολογίας), ενώ παράλληλα με την έρευνα πραγματοποιούσαμε συχνά άτυπα μεθοδολογικά σεμινάρια.

Επειτα από διάφορους πειραματισμούς και ενδιάμεσες ανακατατάξεις, οι ερευνητές οργανώθηκαν σε τρεις βασικές ομάδες. Στην ομάδα που ήταν αρμόδια για τους punks της "Lem", στην ομάδα που ήταν υπεύθυνη για τους Rockabilly της "Dam" και της "Rap" (πρέπει να σημειώσουμε ότι δύο από τους ερευνητές συμμετείχαν και στις δύο προαναφερθείσες ομάδες) και τέλος, στην ομάδα που συγκροτήθηκε με αποκλειστικό σκοπό την συλλογή και ανάλυση των graffiti με υπεύθυνη την Αθηνά Λιοδάκη. Μια προσπάθεια σύστασης ειδικής ομάδας για την μελέτη των hooligans της περιοχής αυτής δεν ευοδόθηκε, τελικά, διότι απουσίασε ο ντόπιος συνεργάτης και σύνδεσμος.

Η ομάδα που μελέτησε τη "Lem" και τους punks, ήταν επταμελής. (Πρόκειται για τους ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ I, II, III, IV, V, VI, VII, με υπεύθυνο τον ΠΑΡ. I). Κατά τις επισκέψεις της λειτουργούσε σε υπο-ομάδες ή ζεύγη (συνδυάζοντας συνήθως άνδρα με γυναίκα), προκειμένου να μην γίνει ιδιαίτερα αισθητή η παρουσία της στον χώρο αυτό.

Η ομάδα που ασχολήθηκε με τους Rockabilly, ήταν τετραμελής. (Πρόκειται για τους ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ I, II, III, IV, με υπεύθυνο τον ΠΑΡ. I). Το "στέκι" των "L.A. Teds", "Rap", παρατηρούσαν μόνο οι συνεργάτες I και II. Με τη "Dam", "στέκι" μιας χαλαρής ομάδας Rockabilly, ασχολήθηκαν και οι τέσσερις παρατηρητές χωρισμένοι όμως πάλι σε ζεύγη.

5. Τα κριτήρια επιλογής της περιοχής μελέτης

Είναι κοινή διαπίστωση των υποπολιτισμικών μελετών (Downes, 1966. Parker, 1976. Mungham, 1976. G. Mauger & C. Fosse-Poliak, 1986. Doubet, 1987, κ.α.) ότι η μορφή και η δομή της κοινωνικής χωροταξίας, προσδιορίζουν σημαντικά τον χαρακτήρα της νεανικής υποκοιλούρας. Η περιοχή που επιλέξαμε για την έρευνα, συγκεντρώνει πράγματι ορισμένα βασικά κριτήρια ως παραμέτρους διάρθρωσης της κοινωνικής της οργάνωσης.

Η πρώτη ομάδα κριτηρίων που έπρεπε να πληρεί ήταν η ιστορικότητα: Να έχει ορισμένες, τουλάχιστον, παραδόσεις και να συμπεριλαμβάνει συνοικίες στο έδαφός της. Η κοινωνιολογική έρευνα έχει αποδείξει ότι στις περιοχές που χαρακτηρίζονται από τα προαναφερθέντα γνωρίσματα και κυρίως όταν έχουν συνοικιακό χαρακτήρα, διαμορφώνονται πιο ήπια και περισσότερο συγκροτημένα υποπολιτισμικά πρότυπα, αυτά δηλαδή που ενδιαφέρουν την μελέτη μας.

Το δεύτερο κριτήριο σχετίζεται με την οικονομική διαίρεση του αστικού χώρου. Πρόκειται για την υλοποίηση στον χώρο της διαίρεσης της εργασίας μέσα στην κοινωνία, δηλαδή, της κοινωνικής κατανομής της εργασίας. Η διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων προέρχεται από την διαφοροποίηση της εργασίας μέσα στην κοινωνία και καταλήγει στην κατανομή, μέσα στον αστικό χώρο, των διαφόρων κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας (Σκλαβούνος, 1985). Σύμφωνα λοιπόν με την οικονομική διαίρεση του αστικού χώρου, επιλέξαμε μια περιοχή που να έχει ως μια από τις παραμέτρους της κοινωνικής της χωροταξίας και οργάνωσης, την ύπαρξη και λειτουργία βιομηχανικής παραγωγής, να έχει δηλαδή βιομηχανικούς θύλακες. Επίσης, με βάση την παραπάνω διαίρεση, έπρεπε η περιοχή αυτή να διαθέτει και εκτεταμένα τμήματα διαμονής, δηλ. συνοικίες, σε συνδυασμό και με την πρώτη ομάδα κριτηρίων.

Το τρίτο κριτήριο αφορά την κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου. Κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου, ονομάζεται η υλοποίηση σ' αυτόν της διαίρεσης της κοινωνίας σε τάξεις, κοινωνικά στρώματα, τμήματα τάξεων ή κοινωνικές ομάδες, σύμφωνα με την θέση που κατέχουν στην δομή της κοινωνικής εργασίας (Σκλαβούνος, 1985). Είναι προφανές ότι από την φύση του αντικειμένου που εξετάζουμε, προκύπτει η επιλογή μιας περιοχής εργατικής σύνθεσης. Κατά δεύτερο λόγο, είναι απαραίτητο τα εργατικά αυτά στρώματα να μην είναι ιδιαίτερα περιθωριοποιημένα ή μη-ενσωματωμένα. Αυτό ίσως εξασφαλίζεται με μια επιλογή που καλύπτει και την πρώτη ομάδα των κριτηρίων. Μπορούμε δηλαδή να υποθέσουμε ότι στις παλιές και σχετικά παραδοσιακές εργατικές συνοικίες, κατοικούν αποκρυσταλλωμένα και σχετικά ενσωματωμένα τμήματα της εργατικής τάξης (ειδικευμένοι εργάτες, τεχνικοί παραγωγής, κ.λπ.).

Το τέταρτο κριτήριο σχετίζεται με τον βαθμό της κοινωνικής ενσωμάτωσης μιας περιοχής. Όπως υποστηρίζει ένα μεγάλο μέρος της εγκληματολογικής και κοινωνιολογικής θεματογραφίας, ο βαθμός της κοινωνικής ενσωμάτωσης επιδρά στην ποιότητα, την μορφή και την έκταση που παίρνουν οι δομές παράνομων ευκαιριών (Cloward & Ohlin, 1961), οι

οποίες με την σειρά τους επηρεάζουν τις μορφές και τους προσανατολισμούς των νεανικών υποπολιτισμών (Matza & Sykes, 1961).

Συνοψίζοντας, λοιπόν, επιλέξαμε μια εργατική περιοχή που συνδυάζει τις ακόλουθες τέσσερις παραμέτρους στην κοινωνική της οργάνωση : Πρώτον, ιστορικότητα, παραδοσικότητα και συνοικιακή διάρθρωση, δεύτερον, να συμπεριλαμβάνει τόσο βιομηχανικά τμήματα, όσο και τμήματα διαμονής (συνοικίες), τρίτον, να κατοικούν μορφοποιημένα και κοινωνικά ενσωματωμένα στρώματα της εργατικής τάξης, τέταρτον, να είναι κοινωνικά ενσωματωμένη, ενώ παράλληλα να φιλοξενεί δομές παράνομων ευκαιριών. Η περιοχή αυτή είναι το "Dore City", όπως αποκαλείται από τους ντόπιους hoodligans, της Δυτικής Αττικής.

Για λόγους επιστημονικής δεοντολογίας, άμεσα σχετιζόμενους με την φύση των ερευνητικών μεθόδων τις οποίες επιλέξαμε και εφαρμόσαμε (δηλαδή, τις ανεπίσημες εξωτερικές και συμμετοχικές παρατηρήσεις), αποκαλούμε "X" την περιοχή στην οποία πραγματοποιήσαμε την έρευνα. (Η Περιοχή "X" ονομάζεται από τους ντόπιους hoodligans "D.City". Η ονομασία αυτή αποτελεί μετάφραση στα αγγλικά της ελληνικής ονομασίας της).

6. Η Περιοχή "X". Ορισμένα δημογραφικά και χωροταξικά χαρακτηριστικά

Η Δυτική περιοχή του Λεκανοπεδίου της Αττικής είναι το τμήμα του Νομού που έχει απορροφήσει το σημαντικότερο ποσοστό της εσωτερικής μετανάστευσης, η οποία ξεκίνησε μέσα στην δεκαετία του 1950 και συνεχίζεται με αισθητά μειωμένο ρυθμό μέχρι σήμερα. Το 1987, η περιοχή "X" είχε 200.000 πληθυσμό, σύμφωνα με τα στοιχεία του Δήμου της. Αναλυτικότερα, η πληθυσμιακή εξέλιξη του Δήμου και του Ν. Αττικής έχει ως εξής (Δήμος "X.", 1988) :

Οι μεγαλύτερες μεταβολές σημειώθηκαν την δεκαετία του 1951-1961, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως αφετηρία στην πληθυσμιακή ανάπτυξη της περιοχής. Η πληθυσμιακή αύξηση στον Δήμο, δικαιολογείται από την γειτνίασή του με μαζικούς εργασιακούς χώρους (Δήμος "X.", 1988).

Το 1981 ο Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός του Δήμου ήταν 48.428 ή 34,38%, έναντι 36,40% για ολόκληρη την Ελλάδα και 35,3% για το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Αθήνας. Ο Δευτερογενής Τομέας της Παραγωγής το 1971 απασχολούσε 24.536 άτομα ή ποσοστό 59,50%, ενώ το 1981, απασχολούσε 25.016 άτομα ή ποσοστό 51,7%. (Ο Τριτογενής Τομέας, απασχολούσε 15.400 ή 37,34% και 19.829 ή 40,9% κατά τα αντίστοιχα έτη). Οι νέοι άνεργοι (και οι μη-δηλώσαντες) ήταν 888 ή 2,2%, το 1971 και 3.473 ή 7,2%, το 1981 (Δήμος "X", 1988).

Το δημογραφικό προφίλ του της περιοχής "X" παρουσιάζεται αναλυτικά και παραστατικά στην έρευνα των Ν. Πανταζίδη και Κ. Κασιμάτη (1984), "Μέγεθος και Σύνθεση του Πληθυσμού της Πρωτεύουσας" (κεφάλαιο IV : 87-115), ενταγμένο στην Δυτική Περιοχή, ή

αυτόνομα, ως αναλυτική ζώνη 14-15. Ως εκ τούτου, χρειάζεται ίσως μόνον επιγραμματικά να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με τους κοινωνιοδημογραφικούς δείκτες της έρευνας αυτής, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις δύο ή τρεις τυπικότερες εργατικές περιοχές. (Πρόκειται για τέτοιους δείκτες όπως είναι η "Συμμετοχή της εξαρτημένης απασχόλησης" [μισθωτοί, ημερομίσθιοι], τα "Άτομα που ζητούν εργασία", η "Κατάσταση της απασχόλησης των ατόμων 15 ετών και άνω", η "Συμμετοχή των ατόμων 15 ετών και άνω στην απασχόληση", το "Επίπεδο εκπαίδευσης του Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού", το "Ποσοστό εργαζομένων με πτυχία Ανώτερης και Ανώτατης Σχολής", κ.λπ.).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Δήμου, το η περιοχή "X" διακρίνεται σε 34 πολεοδομικές ενότητες-γειτονιές, που συγκροτούν 8 συνοικίες, με πληθυσμιακά μεγέθη που κυμαίνονται από 2.000 έως 7.000 κατοίκους και εκτάσεις από 13,20 Ha έως 49,40 Ha.

Η μέση πυκνότητα στην δομημένη περιοχή του Δήμου είναι πάνω από 101 κάτοικοι ανά εκτάριο, είναι δηλαδή αρκετά μεγάλη και προσεγγίζει τα όρια του υπερπληθυσμού.

Στα όρια του Δήμου υπάρχουν βιομηχανικοί θύλακες (βιομηχανική Περιοχή "Ε"), περιοχές με μεγάλη ανάμειξη κατοικίας και εγκαταστάσεων (Περιοχή "Α.Γ.") καθώς και τέσσερις μεγάλες οχλούσες βιομηχανίες (σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του ΠΕΡΠΑ).

Διαπιστώνεται μεγάλη έλλειψη κοινοτικού χώρου και πράσινου, όπως επίσης και η ύπαρξη εντόνων συγκοινωνιακών και κυκλοφοριακών προβλημάτων. Από την μελέτη προέλευσης-προορισμού του ΟΑΣ, που έγινε το 1983, αποδεικνύεται ότι η περιοχή "X" έχει χαμηλή κινητικότητα, 0,9 μετακινήσεις ανά κάτοικο την ημέρα. Αναλυτικότερα, οι μετακινήσεις προς το κέντρο της Αθήνας, το 1983 ήταν 37.500, ενώ για τις εσωτερικές μετακινήσεις, ο αριθμός είναι 38.800. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με τον Δήμο της περιοχής, επιβεβαιώνει την κεντρικότητα της πόλης (Δήμος "X", 1988).

V. Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Από την πρώτη, διερευνητική φάση της μικροκοινωνιολογικής επιτόπιας έρευνας έγινε φανερό ότι η περιοχή συμπληρώνει τους όρους της πρώτης βασικής και της πρώτης ειδικής υπόθεσης εργασίας.

Στην περιοχή "X" έχει επεκταθεί και αναπτυχθεί στους κόλπους της εργατικής τάξης η κυρίαρχη, μοντέρνα νεανική κουλτούρα. Η περιοχή διαθέτει τέτοια μοντερνίστικα, "in" κέντρα διασκέδασης, όπως το pub "Marquee" (με "μπράβους" στην είσοδο), τα οποία είναι της μόδας και στην Αθήνα. (Άλλα new wave και μοντερνίστικα bars είναι το "Plaza Place", το "Γρανάζι" κλπ.). Επιπλέον, πρώην περιθωριακά κέντρα, όπως για παράδειγμα το "Town Club" (το οποίο ήταν στέκι των rockabilly), μετατράπηκαν σε new wave ή έγιναν χώρος συγκέντρωσης των συμβολικών rockers. Η μαζικοποίηση της κυρίαρχης νεανικής κουλτούρας εκφράζεται μέσα από την ύπαρξη μαζικών χώρων διασκέδασης, όπως είναι το club "100", όπου εκατοντάδες άτομα ακούν και χορεύουν disco ή την επικρατούσα ροκ μουσική, τον "Τοξότη" ή την "Malibu", στην οποία συγκεντρώνονται άπειροι έφηβοι (14 έως 18 χρονών) με τα "παπιά" τους. Τα τρία τελευταία κέντρα αποτελούν ίσως τυπικούς μαζοποιημένους χώρους διασκέδασης της νεολαίας της εργατικής τάξης και λειτουργούν ως κανάλια διοχέτευσης των charts της ποπ βιομηχανίας.

Θα μπορούσαμε να κάνουμε την υπόθεση ότι η κυρίαρχη νεανική κουλτούρα συνδέεται με την εδραιωμένη τοπική, μέσα από τις δεκάδες καφετέριες, μπυλιάρδα, ηλεκτρονικά παιχνίδια και Fast Foods που υπάρχουν στην περιοχή. Επίσης, η κυρίαρχη νεανική κουλτούρα διαπλέκεται με την τοπική λαϊκή μέσα από τέτοια συνοικιακά και απόμερα bar, τα οποία είναι εφοδιασμένα με ραδιοφωνικούς πομπούς, και εκπέμπουν στα FM (και stereo) εναλλακτικά μουσική ποπ και λαϊκά τραγούδια, (είναι η περίπτωση του "Hot Lips").

Αρχίσαμε την έρευνα στην περιοχή σε περίοδο "ηθικού πανικού". (Η τοποθέτηση των εισαγωγικών παραπέμπει στις δυσκολίες που ανακύπτουν όταν θέλουμε να προσδιορίσουμε το φαινόμενο αυτό με εμπειρική τεκμηρίωση και με ακρίβεια, δηλαδή, τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην πραγματική ένταση κάποιας παραβατικής συμπεριφοράς και στο μέγεθος της κοινωνικής αντίδρασης που επακολουθεί (βλέπε P.A.J. Waddington, 1986). Σύμφωνα με τις αναφορές της συνεργάτριας της έρευνας Αθ. Λιοδάκη, τα βασικά στοιχεία που συνέθεταν τον "ηθικό πανικό" ήταν τα ακόλουθα: Σημειώθηκαν ορισμένοι θάνατοι νέων στη περιοχή λόγω χρήσεως ηρωΐνης. Συγχρόνως, κυκλοφόρησαν φήμες ότι τα ναρκωτικά έχουν φθάσει μέχρι τα δημοτικά σχολεία και ότι οι κάτοικοι έχουν επανειλημμένα επισημάνει "dealers" να κάνουν ενέσεις ηρωΐνης σε μικρά παιδιά. Με την καλλιέργεια του κατάλληλου κλίματος από τις αθηναϊκές εφημερίδες, οι κάτοικοι του "D.City" συγκρότησαν και τοποθέτησαν ομάδες περιφρούρησης σε διάφορες νευραλγικές περιοχές (στα σχολεία, στους κήπους και στις πλατείες της πόλης).

Η μελέτη αυτή δεν θέτει ως στόχο της την εξέταση του προβλήματος των ναρκωτικών στο "D-City". Διερεύνησε, σε ένα περιορισμένο μόνο βαθμό, το κύκλωμα "εμπορεία-διάθεση-χρήση ναρκωτικών", ως μια από τις δομές των παράνομων ευκαιριών που υπάρχουν στην

περιοχή. Διακίνηση και χρήση τοξικών ουσιών φαίνεται ότι γίνεται σε σχετικά μεγάλη έκταση. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε από το Τμήμα Ανηλίκων Παραβατών Αττικής, υπάρχουν και λειτουργούν ορισμένα σημαντικά κέντρα διακίνησης, όπως για παράδειγμα το ακριβό (με πολλές BMW, Porsche, Mercedes κ.λπ. σταθμευμένες στο προαύλιό του) νυκτερινό κέντρο "RB" (στο οποίο πραγματοποιήσαμε ορισμένες σύντομες επισκέψεις για να διαπιστώσουμε τον υποκοσμιακό του χαρακτήρα). Συνεργάτες της έρευνας, όπως επίσης και rockabilly της περιοχής, μας ανέφεραν ότι στο κέντρο "BF" γινόταν μαζική χρήση ναρκωτικών, ενώ στους κήπους "Α.Π." και "L.A." (ο τελευταίος είχε πρόσφατα, "εκκαθαρισθεί" από την αστυνομία), υπήρχαν σύριγγες σε μεγάλες ποσότητες. Συναντήσαμε ορισμένες παρέες χρηστών (μερικές από τις οποίες ήταν συγκροτημένες ομάδες) ή "ομάδες απόσυρσης" (Cloward & Ohlin, 1961), όπως θα τις ονομάζουμε στην συνέχεια, τις οποίες θα παρουσιάσουμε στις μετέπειτα αναπτύξεις.

Η καταγεγραμμένη νεανική παραβατικότητα στην περιοχή "X", παρουσιάζει σχετικά υψηλά ποσοστά σε σύγκριση με τις άλλες περιοχές του Νομού Αττικής. Σύμφωνα με την έρευνα των Δ.Γ. Τσαούση και Ε. Κορρέ - Crueger (1974), κατά την περίοδο 1960 - 64, στην κατανομή της παιδικής παραβατικότητας κατά τύπο κατοικίας, το "D-City" κατείχε τη δεύτερη θέση (42 περιστατικά ή 4,28% επί του συνόλου) μεταξύ των έξι δήμων που παρουσίαζαν την μεγαλύτερη παιδική παραβατικότητα (στην πρώτη θέση ήταν ο Δήμος Αθηναίων με 72 περιστατικά και στην έκτη ο Δ. Κερατσινίου με 10 περιστατικά). Κατά την περίοδο 1960 - 62, στην εφηβική παραβατικότητα αρρένων κατά τύπο κατοικίας, η περιοχή που εξετάζουμε κατείχε την τρίτη θέση (143 περιστατικά) μετά την Αθήνα (με 619 περιστατικά ή 26% επί συνόλου 2.329 την περιφέρεια πρωτεύουσας) και τον Πειραιά (με 207 περιστατικά). (Ο δείκτης συμμετοχής του "D.City" στην κατανομή της εφηβικής παραβατικότητας κοριτσιών κατά τόπο κατοικίας δεν είναι στατιστικά αναλύσιμος, αλλά συμπτωματικός, όπως και των υπολοίπων Δήμων της Αττικής, πλην της Αθήνας και του Πειραιά).

Ανάλογη παρουσιάζεται η εικόνα της φαινομένης γενικής παραβατικότητας στην περιοχή αυτή και στις ημέρες μας. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του νεοσυσταθέντος τμήματος Ανηλίκων Παραβατών Αττικής, το οποίο ωστόσο αναγνωρίζει ότι δεν έχει πλήρη και σαφή εικόνα της κατάστασης (λόγω έλλειψης έμπυχου δυναμικού, μέσων, κ.λπ), η περιοχή "X" παρουσιάζει υψηλούς δείκτες παραβατικότητας όπως και το σύνολο των Δυτικών προαστίων. Ως προς την σύνθεσή της όμως, η παραβατικότητα αυτή δεν θεωρείται σοβαρή. (Κυριαρχεί η κλοπή "πατιών", ταμείων μικρών μαγαζιών και η χρήση χαπιών όπως χαρακτηριστικά μας ανέφεραν οι αστυνομικοί του τμήματος. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, σ' αντίθεση με την χρήση χαπιών, που είναι η επικρατούσα μορφή των ευρύτερα εννοουμένων ναρκωτικών στα Δυτικά προάστια, στα Βόρεια προάστια χρησιμοποιείται κυρίως ηρωίνη και μαριχουάνα, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις των αξιωματικών του Τ.Α.Π.Α.). Ομαδική παραβατικότητα δεν υπάρχει καθόλου (π.χ. συμμορίες). Κατά τους αστυνομικούς του Τ.Α.Π.Α., η αυξημένη παραβατικότητα των Δυτικών προαστίων δεν οφείλεται μόνο στην ενδογενή παραγωγή. Οι περιοχές αυτές λειτουργούν και ως πόλοι έλξης και χώροι υποδοχής για παραβάτες άλλων προαστίων.

Ως χώρος υποδοχής, το "D-City" διαθέτει εκτεταμένο δίκτυο λαθρεμπορίου και γυναικείας πορνείας. (Η ερευνητική μας ομάδα εντόπησε ορισμένες "πιάτσες" εκδιδομένων γυναικών, καθώς και αρκετά καταστήματα με "κονσομασιόν"). Επίσης, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Α. Διοδάκη, στην περιοχή υπάρχει ένα εκτεταμένο δίκτυο παιδική πορνείας.

1. Το σχολείο "ΙΑ'" ως υποπολιτισμικός θεσμός.

Αν ένα μέρος της παραβατικότητας (και της εγκληματικότητας) που συναντάται στην περιοχή από τις λειτουργίες που επιτελεί ως υπερτυπικός χώρος υποδοχής παραβατών (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Αστυνομίας), ένα άλλο μέρος της δημιουργείται ενδογενώς. Εξ άλλου, αν η περιοχή "X" δεν ήταν εφοδιασμένη με τυπικές και σταθεροποιημένες δομές παράνομων ευκαιριών, δεν θα λειτουργούσε ως πόλος έλξης ξένων παραβατών.

Στη πορεία της μελέτης μας διαπιστώσαμε ότι ορισμένα (τρία τουλάχιστον) σχολικά συγκροτήματα της περιοχής "X" επιτελούν εμφανείς λειτουργίες υποπολιτισμικής μεταβίβασης, μέσα από τις οποίες παράγονται τα ευρύτερα τυποποιημένα πρότυπα της νεανικής παρέκκλισης, αφ' ενός και αναπαράγονται οι τοπικές εξειδικευμένες παραλλαγές της, αφ' ετέρου (rockabilly, hooligans, hard rockers). Με την τελευταία αυτή διάσταση της υποπολιτισμικής μεταβίβασης συνδέεται, για παράδειγμα, το φαινόμενο που παρατηρήθηκε σε ένα γυμνάσιο της συνοικίας "L.A.", όπου, σύμφωνα με τις μαρτυρίες μια καθηγήτριάς του, ορισμένα "πιτσιρικάκια" της Α' ή της Β' τάξης βιάζονται να μεγαλώσουν για να "μοιάσουν στους αδελφούς τους που είναι rockabilly". Στο γυμνάσιο αυτό, ορισμένα πάρτυ κατέληγαν σε βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα στους ντόπιους rockabilly και σε ομάδες της διπλανής, "ξένης" συνοικίας. Σε κάποιο άλλο κεντρικό Λύκειο της περιοχής "X", οι μαθητές είναι "υπερήφανοι που είναι περιθωριακοί και είναι αδύνατον να μεταπεισθούν", όπως μας είπε η καθηγήτρια κοινωνιολογίας του προαναφερθέντος σχολείου.

Το σχολικό συγκρότημα ΙΑ' (Γυμνάσιο και Λύκειο) αποτελεί ίσως τον πλέον συγκεντρωτικό και μαζικό χώρο παραγωγής της τοπικής νεανικής παρέκκλισης. Αυτό το "Punk College" ή "Shark College", συνδέεται αυτόνομα και κατ' ευθείαν με την Ευρώπη ("Ευρώπη, Ελλάς, ΙΑ'"), αν ορθά αποκωδικοποιούμε τις αναγραφές που καλύπτουν ολοκληρωτικά τους τοίχους του περιβόλου και των κτιρίων του.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες ενός κατοίκου της περιοχής, το ΙΑ' ήταν αρχικά μόνον αρρένων. Εγινε μεικτό στα τέλη του 1970, όπως όλα τα σχολεία της χώρας. Το ΙΑ' έχει αφήσει όνομα και εξακολουθεί να έχει το "δικό του όνομα" τόσο στο "D.City", όσο και στις γύρω περιοχές και συνοικίες. Θεωρείται σχολείο "βόμβα" για τους κατοίκους της περιοχής, όπως επίσης και για τους καθηγητές οι οποίοι αποφεύγουν συστηματικά να μετατεθούν σ' αυτό, αν δε τελικώς σταλούν εκεί, προσπαθούν επίμονα να φύγουν. Ορισμένα γεγονότα χαρακτηρίζουν ίσως τις συμπεριφορές που επικρατούν στο ΙΑ'. Κάποια καθηγήτρια βιάσθηκε μέσα στο σχολείο από μαθητές, ενώ σε κάποια άλλη "κατέβασαν την φούστα" την ώρα που παρέδιδε μάθημα. Κάποτε οι μαθητές έφτιαξαν τούνελ κατά μήκος ορισμένων αιθουσών για να μπορούν να επικοινωνούν μερικές τάξεις μεταξύ τους.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στο ΙΑ' φοιτούν μόνον όσοι μαθητές κατοικούν στην περιοχή που έχει ορισθεί από την Νομαρχία ως περιοχή ευθύνης του ΙΑ'. Επίσης, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του ίδιου κατοίκου, εκτός από το ΙΑ' ανάλογες συμπεριφορές παρουσιάζει και το Νυκτερινό (που έχει άλλη ονομασία). Αντίθετα, οι μαθητές των άλλων γυμνασίων, λυκείων και μεταλυκειακών τα οποία συστεγάζονται στα ίδια κτίρια με το ΙΑ', δεν δημιουργούν τόσο σοβαρά προβλήματα.

Σύμφωνα με την Α. Λιοδάκη, το ΙΑ' είναι ένας θρύλος για τους μαθητές που φοιτούν σ' αυτό. Με το θρυλικό (όπως επίσης και υποπολιτισμικό) χαρακτήρα που έχει συνδέεται και το γεγονός ότι αρνείται να αποδεχθεί την μετονομασία του σε 13ο. (Προβάλλεται έτσι το σύνθημα "ΙΑ' και τα μυαλά στα κάγκελα"). Στη μελέτη των graffiti που έκανε η προαναφερθείσα συνεργάτριά μας διαπιστώνεται ότι το "ΙΑ'" αποτελεί το κεντρικό θέμα των αναγραφών αυτών, γεγονός που παραπέμπει στις έντονες συνοδευτικές δηλώσεις και ερμηνείες που εμπριέχει. Παράλληλα είναι αναγραμμένες, ως σύμβολα, πολλές από τις μαζικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες του σχολείου τούτου (π.χ. εκδρομές, ποδοσφαιρικοί αγώνες, pubs που συχνάζουν οι μαθητές του, κ.λπ.). Από την άλλη πλευρά, ο συνεργάτης μας Γ. Τραϊφόρος επισημαίνει ότι, παρά το θρυλικό του χαρακτήρα, το ΙΑ' καλαμβάνει κατώτερη θέση στην ιεραρχία της δύναμης των σχολείων της περιοχής του "D.City". Οι μαθητές του, ως παιδιά του κέντρου, αποδεικνύονταν λιγότερο δυνατοί και "γεροδεμένοι" από τους μαθητές του Λυκείου του περιφερειακού "L.A", με αποτέλεσμα να "τρώνε ξύλο", επανειλημμένα και από παράδοση, από τους δεύτερους, στις ποδοσφαιρικές συναντήσεις των δύο σχολείων.

2. Οι μαζικές συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις στην περιοχή "X".

Οι hard rockers και οι hooligans.

Παράλληλα με την ύπαρξη των προαναφερθεισών δομών παράνομων ευκαιριών ή της παραδοσιακής νεανικής παραβατικότητας και μέσα από τους θεσμούς της υποπολιτισμικής μεταβίβασης, στην περιοχή "X" έχει διαμορφωθεί και αναπτύχθει ένα εκτεταμένο φάσμα συλλογικών νεανικών παρεκκλίσεων και ήπιων παραβατικών συμπεριφορών.

Στο προαναφερθέν φάσμα, υπερισχύει αριθμητικά το υποπολιτισμικό ζεύγος των hard rockers - hooligans¹. Θεωρούμε ότι οι υποκολτούρες αυτές είναι συνδεδεμένες στενά μεταξύ τους, τόσο σημασιολογικά, όσο και από την άποψη του στυλ και των χώρων που συγκεντρώνονται. Τα κοινά τους σημεία είναι τόσο εκτεταμένα και οι συμπεριφορές τους αλληλοεπικαλύπτονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε, τουλάχιστον στην Ελλάδα, η διαφοροποίησή τους να παραπέμπει στο γεγονός ότι υπάρχουν hooligans που δεν είναι hardrockers (αλλά ενδεχομένως rockabilly ή punks, είτε άτομα που δεν έχουν δεύτερη υποπολιτισμική ταυτότητα

¹ Όπως και προηγουμένως αναφέραμε, η ομάδα μελέτης χουλιγκανισμού που δημιουργήθηκε στα πλαίσια της ευρύτερης έρευνας δεν κατόρθωσε να προχωρήσει την εργασία της. Παρά το γεγονός αυτό, καταγράψαμε και συνθέσαμε ορισμένες πλευρές του τύπου τούτου της νεανικής παρέκκλισης. Αυτό έγινε αφ' ενός μέσα από τις γενικές διευρευνητικές παρατηρήσεις που πραγματοποιήσαμε και αφ' ετέρου, από την εργασία μας στους κατ' αρχήν ερευνητικούς στόχους.

και ομάδα- ένταξη), είτε διαφορετικά να εξυπηρετεί μόνον αναλυτικούς σκοπούς. (Απ' όσο γνωρίζουμε, η ταύτιση hard rock και hooligans συμβαίνει και σε άλλες χώρες και πιο συγκεκριμένα στην Γαλλία).

Οι hard rockers (ή heavy metal κατά την πιο μοντέρνα εκδοχή) και οι hooligans υιοθετούν τα ίδια περίπου νοήματα. Συμβολικοποιούν και εκφράζουν υποπολιτισμικά την καταστροφή του σύμπαντος ("καταστροφολογία"), την προφητεία μεγάλων συμφορών ("αποκαλυπτισμός"). Εξυμνούν την τερατώδη και υπερφυσική δύναμη γενικά, την ανδρική (μυώδη) σωματική ισχύ ειδικά, ενώ θεοποιούν το σκοτάδι και την φωτιά. Αποθεώνουν την βία, τον θάνατο, τον ανδρισμό και το "machismo". Τα υποπολιτισμικά αυτά νοήματα εκφράζονται σε δύο παράλλαγές στυλ. Στην πρώτη παραλλαγή επικρατούν τα μαύρα ρούχα: μαύρα δερμάτινα μπουφάν, διακοσμημένα με σιδερένια σήματα, μαύρες μπότες με "σπειρούνο" πολύ μακρυνά μαλλιά (όχι ιδιαίτερα καθαρά συνήθως), πιασμένα σε "αλογοουρά ή κομμένα ως "χαίτη γαϊδάρου" (δηλαδή, το περίφημο παραδοσιακό αγγλικό κούρεμα των hooligans: "donkey fringe"). Έχουν τατουάζ στα χέρια που αναπαριστούν διάφορα τέρατα (δεινόσαυρους, διαβόλους, κ.λπ). Φορούν συνήθως μαύρα εφαρμοστά jeans (τύπου "κολάν"). Στην δεύτερη παραλλαγή υπερισχύουν τα jean αθλητικά ρούχα και μποτίνια, βαμμένα στα χρώματα της "Ομάδας". Με την παραλλαγή αυτή κινούνται στην καθημερινή τους ζωή (σχολείο, μπαρ, κ.λπ) και δεν την έχουν μόνο για τα "ματς". Στο συμπεριφορικό επίπεδο, το υποπολιτισμικό ζεύγος hardrock hooligans εκδηλώνεται με έντονο ανδριστικό σωβινισμό (καμία κοπέλλα δεν εντάσσεται στις γραμμές τους, ούτε συνοδεύει ποτέ τις παρέες τους), πολύ ποτό, αυτοκτονική χρήση της μοτοσυκλέτας ("κόντρες", "σούζες, κ.λπ) που κάνει έκοφαντικό θόρυβο.

Τους νεαρούς heavy metal - hooligans τους συναντάει κανείς πολύ συχνά σε ολόκληρο το "D.City". Συχνότερα και μαζικότερα βρίσκονται στα σχολεία, στη fast foods, στα ufo και στα μπιλιάρδα. Σύμφωνα με τους συνεργάτες της έρευνας Χρήστο Ρέππα και Γιάννη Τραϊφόρο, τα κυριώτερα μαζικά στέκια των μελών του υποπολιτισμικού αυτού ζεύγους είναι οι Discothèques "LIMBO" και "ΧΩΡΙΣ ΑΝΑΣΑ" στην Λεωφ. Καβάλας. Η πρώτη συγκεντρώνει παλιομοδίτες rockers, hard rockers" και hooligans απ' όλες τις γύρω περιοχές. Έχει μεγάλη χωρητικότητα και τα Σαββατοκύριακα μαζεύονται πάνω από διακόσια άτομα, πολλά από τα οποία είναι μεθυσμένα ή βρίσκονται υπό την επίδραση ναρκωτικών. Είναι ξύλινη, μάλλον "προκατ" (τύπου καουμπόυκου μπάρ) και δεν έχει καθίσματα. Ετσι όλοι στέκονται όρθιοι. Ανάλογη είναι η κατάσταση και στην δεύτερη discothèque. Πρόκειται για ένα τεράστιο χώρο όπου όλοι στέκονται όρθιοι. Κατά τις εκτιμήσεις των Ρέππα και Τραϊφόρου, πρέπει να αποτελεί ένα από τη βασικά στέκια των hooligans, περισσοτέρων αθηναϊκών ΠΑΕ. Μεθυσμένοι και "πρεζόνια" υπάρχουν πολλοί εδώ. Μιά μέρα μπήκαν τρεις αστυνομικοί της Ασφαλείας για έλεγχο και ενώ προχωρούσαν προς τον πάγκο του μπαρ, οι σερβιτόροι έτρεξαν και κτύπησαν τις πόρτες της τουαλέτας: Βγήκαν τότε έξω πολλοί hard rockers με τις σύριγγες ακόμη στα χέρια τους...

Συνδεδεμένες με δύο βασικές διαστάσεις της βίας γύρω από τα γήπεδα είναι και ορισμένες ομάδες των rockabilly της περιοχής "X". (Άλλες ομάδες της υποκουλτούρας αυτής δηλώνουν έντονη αποστρέψη στο ποδόσφαιρο και στον ανταγωνιστικό αθλητισμό γενικότερα). Οι rockabilly αυτοί συνδέονται με την βία για δύο κυρίως λόγους. Αφ' ενός, για να

εκφράσουν τις αντι-εξουσιαστικές στάσεις τους, οι οποίες βρίσκουν την ευκαιρία να εκδηλωθούν εναντίον της αστυνομίας, στο γήπεδο (διαπίστωση Τραϊφόρου και Ριζάκου). Αφ' ετέρου, για να εκφράσουν και να επιβεβαιώσουν την εδαφική (δηλαδή, συνοικιακή) τους ταυτότητα. Η προσπάθεια αυτή εκδηλώνεται με επιθετικότητα εναντίον των κατοίκων των γειτονικών ιδίως περιοχών. (Αντίθετα οι punks του "D.City", που σύμφωνα με τις διαπιστώσεις μας δεν συνιστούν μια εδραιωμένη συνοικιακή υποκουλτούρα και γι' αυτό, δεν συμπεριλαμβάνουν το στοιχείο της εδαφικότητας στην ταυτότητά τους, σπανίως ενεργοποιούνται στα γήπεδα).

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των συνεργατών που ασχολήθηκαν με το ζήτημα του χουλιγκανισμού (Λιοδάκη, Ρέππας, Τραϊφόρος και Ριζάκος), η αθλητική ομάδα που επικρατεί στην περιοχή "X" και έχει το μεγαλύτερο κύρος είναι η ΑΕΚ. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Η ΑΕΚ έχει έντονη υποπολιτισμική παράδοση, η οποία αρχίζει από τα φρικιά, και αμιγώς εργατική κοινωνιοχωροταξική βάση. Έτσι όλοι σχεδόν οι hard rockers rockabilly, κ.λπ" είναι ΑΕΚ και κατά δεύτερο λόγο, Ολυμπιακοί. Υποστηρίζουν τον "Ατρό", την ντόπια ποδοσφαιρική ομάδα και συμμετέχουν στα ματς που δίνει, μόνο στο μέτρο που είναι κρίσιμα, δηλαδή, όταν αγωνίζεται με γειτονικές ομάδες. Τότε ενεργοποιείται η εδαφική ταυτότητα και επακολουθούν οι διασυνοικιακές συγκρούσεις.

3. Η μελέτη των αναγραφών στους τοίχους

(Στα υπόστεγα των πολυκατοικιών του "Α.Α.": τρία παιδάκια, μεταξύ 6 και 8 ετών, φτωχοντυμένα, απευθύνονται σε δύο ερευνητές)

Παιδιά: τι γράφετε εκεί;

Ερευνητές: Αντιγράφουμε τα συνθήματα αυτά, γιατί μας φαίνονται πολύ όμορφα

Παιδιά: - Αλήθεια; Και εμείς γράφουμε τέτοια. Να αυτά εδώ τα γράφουμε εμείς.

Ερευν.: - Μα αυτά είναι με μαρκαδόρο

Παιδιά: - Ε, εμείς είμαστε μικροί ακόμη. Όταν μεγαλώσουμε θα γράψουμε και εμείς τόσο μεγάλα

Ερευν.: - Ποιά συνθήματα προτιμάτε. Των punks ή των rockabilly;

Παιδιά: - Όλα είναι ωραία...

Η αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους φαίνεται ότι αποτελεί εδραιωμένη υποπολιτισμική παράδοση στην περιοχή "X". Έτσι ίσως εξηγείται το φαινόμενο που παρατηρήσαμε, ότι δηλαδή ολόκληρα τειράγωνα στην περιοχή είναι γεμάτα από graffiti. Μάλιστα, ορισμένες αναγραφές αποκτούν πλέον τον χαρακτήρα της αφηρημένης ή σουρρεαλιστικής τέχνης καθώς αποτελούνται από πολύχρωμα σχίτσα, σχήματα ή ζωγραφιές, που καλύπτουν ολόκληρες πλευρές πολυκατοικιών. Κατ' αυτό τον τρόπο, νομίζει κανείς ότι

βρίσκεται στα slums ή ghettos των Ην. Πολιτειών (βλ. για παράδειγμα R. Lachman, 1988), είτε στη γνωστή περιθωριοποιημένη περιοχή st. Paoli του Αμβούργου, για να έλθουμε στην Ευρώπη την οποία γνωρίζουμε κάπως καλλίτερα.

Μέσα από τα graffiti, μια υποκουλτούρα ή συγκεκριμένη υποπολιτισμική ομάδα δεν προβάλλει και αποτυπώνει μόνο το συμβολικό κόσμο των κοινωνικών νοημάτων της, αλλά και το μέγεθος της δύναμης της ή τον βαθμό της δραστηριοποίησής της. Για το λόγο αυτό, η δήλωση "έχουν να πιάσουν καιρό στρέι στα χέρια τους", όπως μας είπαν δύο rockabilly αναφερόμενοι στην ομάδα που ανήκαν προηγουμένως, ισχυριζόμενοι με αναγγελία θανάτου για κάποιο παρεκκλίνοντα σχηματισμό.

Η συλλογή και ανάλυση των graffiti, ως διακριτική ερευνητική μέθοδος (John Klofas & Charles Cantshall, 1985), συνέβαλε αποφασιστικά στην πιστοποίηση και στον προσδιορισμό εκείνου του φαινομένου που οι J. και H. Schwendinger (1985) αποκαλούν "σφαίρα κυριαρχίας και δραστηριότητα", ενός ευρυτάτου φάσματος ομάδων συνομηλικών, υποπολιτισμών και συγκεκριμένων υποπολιτισμικών ομάδων. Η συνθηματολογία στους τοίχους αποτυπώνει ένα ευρύ φάσμα των παρεκκλινόντων δικτύων των νέων της περιοχής.

Εκτός από τη συμβολή στον εντοπισμό και στην χαρτογράφηση του πανοράματος των νεανικών υποπολιτισμών που δρουν στην περιοχή, η μελέτη και επεξεργασία των graffiti βοήθησε τους ερευνητές που ασχολήθηκαν με τον τομέα αυτόν (πρόκειται για την Αθ. Λιοδάκη, Χρ. Ρέππιας, Γ. Τραϊφόρο και τον γράφοντα) να καταλήξουν σε ορισμένες γενικές διαπιστώσεις.

Πρώτον, όπως προκύπτει από το χώρο συγκεντρωτική κατανομή των graffiti κάθε υποκουλτούρα ή συγκεκριμένη ομάδα παρουσιάζει τάσεις κατοχύρωσης ορισμένων χώρων για να αναγράψει τα συνθήματά της και τα σύμβολά της.

Δεύτερον, διαπιστώνεται μια συνοικιακή διασπορά των αναγραφών η οποία, μαζί με την ποσότητα και την έκταση που παίρνουν, δείχνει τα εδαφικά όρια κυριαρχίας και δράσης της υποπολιτισμικής ομάδας καθώς και τις αυξομειώσεις της δύναμης της ή το μέγεθος της ενεργητικότητάς της. Τυχόν επέκταση των ορίων ή αύξηση της ποσότητας των graffiti μπορεί να σημαίνει ενίσχυση της επιρροής και της δύναμης της υποκουλτούρας.

Τρίτον, μέσα από τις αλληλοεπικαλύψεις, διαγραφές και απαντήσεις ή ανταπαντήσεις των συνθημάτων αναδύεται η εθνογραφία της σύγκρουσης, των διόμαδικών και διαπολιτισμικών αντιπαραθέσεων και ανταγωνισμών, που δεσπόζει στη ζωή των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών. Η σύγκρουση, που αποτελεί μέρος της ανασχηματιστικής ανέλιξης των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών, κορυφώνεται στην περίπτωση των hooligans, όπου η αντιπαράθεση μετατρέπεται σε ενδομαδική και ο ένας στρέφεται εναντίον του άλλου. (Η μια ομάδα εναντίον της άλλης, η μια πτέρυγα-gate εναντίον της άλλης πτέρυγας στα πλαίσια της ίδιας Ομάδας, οι "originals" εναντίον των "νόθων" στους κόλπους της ίδιας πτέρυγας, κοκ).

3.1. Οι αναγραφές των hooligans και heavy metal.

Μία σύγκριση των graffiti που καταγράψαμε στις διάφορες περιοχές του "D.City", δείχνει την ποσοτική υπεροχή και την ποικιλία των συνθημάτων των hooligans, που συνήθως συνδυάζονται με τις αναγραφές των hard ruckets, σε σχέση με τα συνθήματα των υπολοίπων υποπολιτισμών. Πρέπει να σημειωθεί ότι και στους χώρους όπου τα graffiti των hooligans δεν αποτελούν την επικρατέστερη συνθηματολογία, η παρουσία τους είναι έντονη (για παράδειγμα γύρω από το "LEM", το οποίο είναι στέκι των punks).

Το πρώτο σημείο που διαπιστώνουμε από τη μελέτη των graffiti της υποκουλτούρας αυτής είναι η πολεμική και οι έντονες συγκρούσεις που κυριαρχούν στους κόλπους της. Οι χούλιγκανς δεν στρέφονται εναντίον κάποιας ξένης κοινωνικής ομάδας ή υποκουλτούρας, αλλά εναντίον αλλήλων. Αυτό συμβαίνει σε τέτοιο βαθμό ώστε να φαίνεται ότι, όπως επισημαίνει η Αθηνά Λιοδάκη, κάθε νεαρός hooligan γράφει στον τοίχο τα στοιχεία της ταυτότητάς του που δεν είναι άλλα από το ψευδώνυμό του, την ομάδα που υποστηρίζει, τον αριθμό της θύρας των φανατικών οπαδών. Σε τέτοιο σημείο έχει προχωρήσει η ταύτιση με την "Ομάδα", ώστε αυτή εγγράφεται όχι μόνο στην σφαίρα της κοινωνικής αλλά και της προσωπικής ταυτότητας.

Τα ψευδώνυμα που χρησιμοποιούν οι hooligans στα graffiti τους, διακρίνονται από ορισμένα χαρακτηριστικά. Είναι ονόματα που δηλώνουν δύναμη και ισχύ, για τα οποία μπορούν να είναι υπερήφανοι. Πρόκειται κυρίως για ονόματα ηρώων από κόμικς, οι οποίοι προστατεύουν τους αδύναμους, τους αδικημένους και τους φτωχούς. Σε άλλες περιπτώσεις δίπλα στο όνομα που χρησιμοποιούν, προσθέτουν ένα σύμβολο που συνήθως εμπεριέχει όχι μόνο δύναμη, αλλά και ανατροπή, απειλή ή καταστροφή (για παράδειγμα: Nick ή A LEX). Το σύμβολο αυτό είναι συνήθως η βόμβα και, σπανιότερα, χρησιμοποιείται το σήμα των αναρχικών.

Οι hooligans χρησιμοποιούν ψευδώνυμα με έντονα χαρακτηριστικά machismo, σεξισμού και φαλλοκρατίας. Και αξίζει να μελετηθεί πώς άτομα από τις κατώτερες ομάδες της ελληνικής εργατικής τάξης (που συνθέτουν, πρωτίστως, τον σκληρό πυρήνα των hooligans), με ελάχιστη μόρφωση, έχουν εντυφώσει στην αγγλική αγορά και χρησιμοποιούν τέτοιες σεξιστικές εκφράσεις όπως "nager" ή "wolf".

Τα συνθήματα των hooligans συνήθως συνυπάρχουν με τα graffiti των hard rockers (ή heavy metal). Αυτό δεν είναι τυχαίο, εφ' όσον το heavy metal συνιστά την αναγκαία μουσική επένδυση των hooligans.

Όπως ήδη αναφέραμε, η αθλητική ομάδα που επικρατεί στο "D-City" είναι η ΑΕΚ. Εται δίπλα στα graffiti της "Μεγάλης Ομάδας" συναντάμε συνθήματα της "Μικρής Ομάδας", δηλαδή της τοπικής "Ατρο". Προσχώρηση στην μεγάλη ομάδα γίνεται για την απόκτηση κοινωνικού κύρους. Η μόνη περιοχή που συναντώνται graffiti αναφερόμενα στην τυπική ομάδα, χωρίς την επικουρική ύπαρξη της μεγάλης ομάδας, είναι αυτή όπου βρίσκονται τα γραφεία της ΑΟ "Ατρο".

Τέλος, η Αθηνά Λιοδάκη διαπίστωσε ότι σε κάθε αθλητική ομάδα υπάρχουν ορισμένα κυρίαρχα συνθήματα που είναι ευρέως αποδεκτά τους οπαδούς της και τα οποία, μεταβιβαζόμενα ως τέτοια από οπαδό σε οπαδό, επιβάλλονται μέσα στην ευρύτερη συνθηματολογία της κάθε ομάδας. Η διαδικασία αυτή αντανακλάται εμφανώς στις αναγραφές τοίχων.

3.2. Οι αναγραφές των rockabilly

Τα graffiti των rockabilly αντικατοπτρίζουν ανάγλυφα τις ομαδικές διαφοροποιήσεις της υποκοουλτούρας αυτής στην περιοχή "X".

Τα περισσότερα graffiti προέρχονται από την ομάδα "L.A Teds" της ομώνυμης συνοικίας. Η συνοικία αυτή θεωρείται ο κεντρικός χώρος παραγωγής και αναπαραγωγής της συγκεκριμένης υποκοουλτούρας στην ευρύτερη περιοχή του "D.City". Αφετηρία των συνθημάτων είναι το "L.A." όπου υπάρχουν και τα περισσότερα, ενώ ορισμένα συναντώνται μέχρι και στα Εξάρχεια.

Η δεύτερη σημαντική ομάδα (παρέα για την ακρίβεια) συγκεντρώνεται στο Pub "D.A.M.", όπου ανευρίσκονται και τα συνθήματα της, χωρίς κάποια σύμβολα ομαδικής ταυτότητας.

Η τρίτη σημαντική ομάδα που καταγράφεται αν και ποτέ δεν συναντήσαμε μέλη της, είναι οι "LORDS" (Κολonos). Πολλά συνθήματά της υπάρχουν στο D.A.M, όπου φαίνεται ότι σλυχαζε και στο τετράγωνο των εργατικών κατοικιών του "A.A", δίπλα στο "I.A", προφανώς για να προβάλλει την ομαδική της ταυτότητα.

Γενικότερα, κέντρα των αναγραφών των rockabilly αποτελούν οι περιοχές γύρω από το "I.A", το τετράγωνο των εργατικών πολυκατοικιών και η "L.A" συνοικία. "Ροκαμπίλικα" όμως συνθήματα ανευρίσκονται σε ολόκληρη την περιοχή "X".

Τα συνθήματα που συναντάμε με μεγαλύτερη συχνότητα και τα οποία παρουσιάζουν σημαντικό σημειολογικό ενδιαφέρον είναι τα ακόλουθα:

"Rock'n' Roll"

"Rockabilly Rules. OK?" (το σύνθημα αυτό έχει την αφετηρία του στο "Booi Boys Rules OK?" των Βρετανών skinheads, στα τέλη της δεκαετίας του 1960).

"L.A Teds-Black Rose" (Los Angeles Teddy Boys: έτσι έχει μετονομάσει την περιοχή της η ομάδα αυτή). Το "Black Rose", σύμφωνα με την ερμηνεία των rockabilly, παραπέμπει στο έθιμο στιγματισμού με τατουάζ των μελλοθάντων στις Ην. Πολιτείες).

"Teddy Boys" (Επίσης υπάρχει η αναγραφή "Ζήτω ο Ν 4000 περί Τεντυμπούσμου")

"Revolution R'n'R"

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το επιβλητικό σήμα των rockabilly του Κολωνού (που είναι διακοσμημένο και με κάρνα):

"The Lords	ή	"The Lords
50's		50's
Colonos"		Rock'n'Roll"

Χρειάζεται να επισημανθεί ότι στις αναγραφές των rockabilly δεν παρατηρούνται τάσεις διορατικής εχθρότητας και ανταγωνισμού ούτε ενδομαδικής αντιπαλότητας. Υπάρχει μόνο μια θετική προβολή της ομαδικής τους ταυτότητας και ορισμένων κοινωνικών νοημάτων που ασπάζονται. Αυτό νομίζουμε, ότι αποτελεί ένδειξη της αυτάρχειας και της αυτονομίας της ταυτότητάς τους. Η τελευταία αυτή διαπίστωση επιβεβαιώνεται από το γεγονός της συνύπαρξης των συνθημάτων τους με graffiti των punks "ακόμη και στην συνοικία L.A., την οποία φαίνεται ότι ελέγχουν πλήρως.

Αντίθετα, από την πλευρά των punks, συχνά παρατηρείται επικάλυψη των αναγραφών των rockabilly ιδίως στην περιοχή κυριαρχίας των πρώτων, γύρω δηλαδή από το pub "LEM", χωρίς όμως σχόλια (π.χ. υβριστική φρασεολογία). Άσπονδος εχθρός των rockabilly είναι οι skinheads οι οποίοι, μέσα από τα graffiti που κάνουν τους αποκαλούν "American Gays" και "Bastards".

3.3 Οι αναγραφές των punks.

Η κύρια ζώνη αναγραφής συνθημάτων punk, είναι η γειτονιά που βρίσκεται το στέκι της υποκουλτούρας αυτής, το pub "LEM". Μια άλλη περιοχή όπου συναντάμε punk graffiti είναι η περιοχή των πολυκατοικιών του Δημαρχείου. Επίσης, στην συνοικία L.A, οι punks πιστοποιούν ότι συνεχίζουν να υπάρχουν ("Punks not Dead") δίπλα στις άπειρες επιγραφές των rockabilly.

Γενικά, τα graffiti των punks μπορεί να χαρακτηρισθούν ως φτωχά, μονότονα και, κυρίως, αναβιωτικού και αμυντικού χαρακτήρα. Πρόκειται για τα γνωστά σε όλη την Ευρώπη "Punks not Dead" και "Mohicans not Dead" που επιβεβαιώνουν την κρίση ταυτότητας που διέρχει κι η υποκουλτούρα αυτή, όπως επίσης και ορισμένες προσπάθειες αναβίωσης του παλαιού γνήσιου κινήματος. Ο περιορισμένος αριθμός στον οποίο συναντούνται οι αναγραφές των punks δείχνει, κατά την γνώμη μας, ότι η υποκουλτούρα αυτή δεν είναι εδραιωμένη στην περιοχή τουλάχιστον στη φάση που διανύει σήμερα.

3.4. Οι αναγραφές των skinheads

Οι rockabilly και οι punks του "D.City" υιοστηρίζουν με έμφυση ότι ντόπιοι skinheads δεν υπάρχουν στην περιοχή. Υπάρχουν όμως συνθήματα της κουλτούρας αυτής.

Η πλατεία του "A.A." μπορεί να θεωρηθεί ο ζωτικός χώρος φιλοξενίας των αναγραφών skinhead. Συνθήματα της υποκουλτούρας αυτής υπάρχουν επίσης σε πολλούς από τους

χώρους όπου υπάρχουν graffiti των rockabilly. Πρόκειται συνήθως για απαντητικά συνθήματα βίαιου, επιθετικού και γενικότερα βρυστικού χαρακτήρα, που απευθύνονται στους άσπονδους εχθρούς των skins, τους rockabilly.

Οι ρατσιστικές και σωβινιστικές στάσεις των skinheads εκφράζονται με σαφήνεια όταν αποκαλούν τους rockabilly, οι οποίοι είναι οπαδοί της ΑΕΚ, ως "χανούμια" ή "Τούρκους", υπονοώντας την Κωνσταντινοπολίτικη προέλευση της προαναφερθείσας αθλητικής ομάδας. Συγχρόνως όμως υπάρχουν και συνθήματα των skinheads συνδυασμένα με το "Α" των αναρχικών γεγονός που υποδηλώνει, άλλη μια φορά, την "εξ' ορισμού" συγκεχυμένη φύση των υποπολιτισμών, την αποσύνθεση και αναδόμηση των παραδοσιακών κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών αξιών στα πλαίσια του σημειωτικού πολέμου που διεξάγουν.

4. Τα κεντρικά ενδιαφέροντα της έρευνας και οι τρόποι ανάλυσης των ευρημάτων.

Σύμφωνα με τους στόχους της μελέτης μας, από το φάσμα των τύπων της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης που παρουσιάσαμε προηγουμένως επικεντρώσαμε την προσοχή μας σε δύο σχετικά μοντέρνες και σύγχρονες νεανικές υποκουλτούρες, στους rockabilly και στους punks.

Δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε νεανικές κοινωνίες της γειτονιάς από τις υποκουλτούρες που μας ενδιέφεραν ιδιαίτερα. Λόγω της δυσδιάκριτης υφής των σχηματισμών αυτών (είναι πλήρως ενωματωμένοι και προσαρμοσμένοι στο συνοικιακό περιβάλλον), απεδείχθηκε, ότι για τον εντοπισμό και την παρακολούθησή τους, ήταν απαραίτητη η οργάνωση εκτεταμένων εγκατεστημένων παρατηρήσεων, πράγμα ανέφικτο για τις περιορισμένες προδιαγραφές και δυνατότητες της έρευνάς μας.

Δίκτυα νεανικών κοινωνιών της γειτονιάς και ομάδων συνομηλικών αποτυπώνονται στις αναγραφές των τοίχων. Ορισμένα από τα κεντρικά τους ενδιαφέροντα φαίνεται ότι συνδέονται με την αντισχολική και "αντι-κατεστημένη" κουλτούρα, το ποδόσφαιρο και το rock, αν αποκωδικοποιούμε ορθά τις αναγραφές τους. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν και καθορισμένη ομαδική ταυτότητα. (Μια τέτοια ενδιαφέρουσα ομάδα κοριτσιών είναι η "Χ.Α.Β" - δηλαδή, Χριστίνα, Άννα, Βάλια-, η οποία είχε γεμίσει τις εργατικές πολυκατοικίες της περιοχής του Δημαρχείου με "αντικατεστημένες" και αναρχικές αναγραφές καθώς και με Rock'n'Roll συνθήματα).

Η ροκαμπίλικη ομάδα "L.A. Teds - Black Rose" διακρίνεται από ορισμένα βασικά πολιτιστικά και υποπολιτισμικά χαρακτηριστικά της νεανικής κοινωνίας της γειτονιάς. Πιο συγκεκριμένα, η ομάδα αυτή συνδυάζει πρότυπα της νεανικής κοινωνίας και του υποπολιτισμικού στιλ. Έτσι, για παράδειγμα, κατά πρώτον λόγο, διακρίνεται από ηλικιακή ιεραρχία και λειτουργεί με βάση την υποπολιτισμική μεταβίβαση (ο μεγάλος αδελφός ή γείτονας μυεί το μικρό). Κατά δεύτερον λόγο, στρωματοποιείται σε ηλικιακές σειρές συνομηλικών. Κατά τρίτον λόγο, είναι μονογενετική. Τέλος, είναι ενσωματωμένη στην τοπική

κοινωνία και πολλαπλά, οικονομικά, πολιτιστικά και συναισθηματικά, εξαρτημένη από τη συνοικία της.

Στις αναπτύξεις που ακολουθούν, θα διαπραγματευθούμε ορισμένες διαστάσεις της υποκοουλτούρας των rockabilly (κεφάλαια VII) και της υποκοουλτούρας των punks (κεφάλαιο VIII). Η ανάλυση θα είναι διαφοροποιημένη μεθοδολογικά, ως αποτέλεσμα της ποιότητας και του τύπου των ευρημάτων που συγκεντρώσαμε σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Τα ευρήματα αυτά, με την σειρά τους, σχετίζονται, τουλάχιστον σε ένα βαθμό, με τα υπάρχοντα ή επικρατέστερα χαρακτηριστικά της κάθε υποκοουλτούρας.

Στην περίπτωση των rockabilly, θα πραγματοποιήσουμε μια σφαιρική πολιτισμική και υποπολιτισμική ανάλυση, στο μέτρο που βρήκαμε μπροστά μας μια, λιγότερο ή περισσότερο, συγκροτημένη υποπολιτισμική ομάδα και μπορέσαμε να αποκτήσουμε την συνολική της εικόνα. Ωστόσο, η ανάλυση αυτή θα είναι σύντομη, για λόγους χώρου (δεν θέλουμε να επιβαρύνουμε περισσότερο το κείμενο) και ως εκ τούτου θα έχει συμπερασματικό χαρακτήρα (δεν θα αναπτύξουμε διεξοδικά τα υποπολιτισμικά πρότυπα του σχηματισμού τούτου).

Αντίθετα, στην περίπτωση των punks θα επικεντρώσουμε την ανάλυσή μας στην κοινωνική οργάνωση του χώρου που συχνάζουν, τα pub "LEM", ενώ μέσα στα πλαίσια της ανάλυσης αυτής, θα προσεγγίσουμε αποσπασματικά ορισμένες παρεκκλίνουσες και υποπολιτισμικές διαστάσεις του υπό εξέταση σχηματισμού. Εξ αιτίας της διαχυμένης, κατακερματισμένης και χαλαρά συγκροτημένης υφής της υποκοουλτούρας punk στην περιοχή "X", το στοιχειώδες αναλύσιμο σχήμα που εντοπίσαμε ήταν το στέκι τους και η διάθρωση των κοινωνικών σχέσεων των punks στα πλαίσιά του.

VI. Η ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΩΝ ROCKABILLY.

Όταν αρχίσαμε την έρευνα αυτή δεν γνωρίζαμε καθόλου ότι η περιοχή "X" φημίζεται για τους rockabilly της. Διαπιστώσαμε όμως σύντομα ότι ο σχηματισμός αυτός αποτελεί το επικρατέστερο υποπολιτισμικό στυλ στην περιοχή.

Κοινή διαπίστωση των ερευνητών της ομάδας που ασχολήθηκε με τον σχηματισμό αυτό (Ι. Τραϊφόρος, Α. Σιάμου, Χ. Ρέππας και ο γράφων) είναι ότι οι rockabilly αποτελούν μια τυπική υποκουλτούρα της νεολαίας της εργατικής τάξης της περιοχής. Η κοινωνικο-οικονομική θέση και κατάσταση των οικογενειών των μελών της υποκουλτούρας, καθορίζεται από την εξαρτημένη μισθωτή ειδικευμένη (οικοδομές, βιομηχανία) ή ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία. Όσον αφορά τους ίδιους τους νεαρούς rockabilly, οι περισσότεροι εργάζονται σε βαριές χειρωνακτικές δουλειές (συνεργεία αυτοκινήτων, οικοδομές, κ.λπ.). Επίσης, πολλοί από αυτούς εγκαταλείπουν το λύκειο (δεν τους αρέσει, ούτε τους φαίνεται χρήσιμο), ορισμένοι δε, αποφεύγουν να καταταγούν στο Στρατό, επικαλούμενοι τις αμφισβητησιακές και αναρχικά προσανατολισμένες πεποιθήσεις τους. (Προσπαθούν συνήθως να απαλλαγούν για "λόγους τρέλλας").

Οι rockabilly του "D.City" φαίνεται ότι διαιρούνται σε δύο βασικές παρέες, η μια από τις οποίες συμπληρώνει τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά της συγκροτημένης ομάδας. Η πρώτη παρέα συγκεντρώνεται κυρίως στο bar "DAM" και αριθμεί δέκα περίπου άτομα. (Στο ίδιο μέρος σύχναζε και η ομάδα των "Toids-Colonos" η οποία όμως είχε να εμφανισθεί περισσότερο από ένα χρόνο, σύμφωνα με όσα μας είπαν δύο rockabilly). Από τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε το "DAM" ήταν παλαιότερα στέκι "φρικιών" και "ροκάδων". Ακούσαμε επίσης φήμες ότι κατά την περίοδο εκείνη γινόταν χρήση ναρκωτικών και η αστυνομία παρενοχλούσε συχνά τους θαμώνες του. Η παρέα των rockabilly δεν είναι ενσωματωμένη και τουλάχιστον κοινωνιομετρικά, φαίνεται απομονωμένη από την πελατεία του "DAM" (την οποία κυρίως συνιστούν πρώην "φρικιά" και πρώην "ροκάδες").

Η άλλη παρέα των rockabilly, οι L.A Teds, συχνάζει σε ένα δικό της, αποκλειστικό σχεδόν στέκι, την καφετέρια "RAN". Η "RAN" συνδυάζει λειτουργίες καφενεύου και pub και διαθέτει ηλεκτρονικά παιχνίδια, μπλιλιάρδο, κ.λπ. Η διακόσμησή του έχει στυλ Rock'n'Roll. Η ομάδα αυτή αριθμεί γύρω στα 15 έως 20 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόσφατα, άρχισε να συστεγάζεται με τους rockabilly μια ομάδα απόσυρσης (δηλαδή, τοξικομανείς) η οποία συμπεριλαμβάνει στους κόλπους της και μερικούς hooligans. Το γεγονός προκάλεσε έντονα ερωτήματα στους ερευνητές, στο μέτρο που οι rockabilly δεν συνηθίζουν να συνδιαλέγονται με ανάλογες υποκουλτούρες. (Κατά τη διάρκεια της μελέτης μας, δύο μέλη της ομάδας απόσυρσης πέθαναν. Ο ένας πέθανε από υπέρδοση και ο άλλος αυτοκτόνησε με χάπια διότι, για πολλοστή φορά, συνελλήφθη να κλέβει, μαζί με την παρέα του).

Στις αναπτύξεις που ακολουθούν, εξετάζουμε τις προσαναφερθείσες ομάδες ως ένα ενιαίο υποπολιτισμικό στυλ, εφ' όσον το κεντρικό ενδιαφέρον της ανάλυσης είναι προσανατολισμένο στα βασικά υποπολιτισμικά πρότυπα που υιοθετούν ή έχουν επεξεργηθεί οι rockabilly. Θα αναφερόμαστε δε σε κάθε ξεχωριστή ομάδα σε εκείνα τα σημεία, στα οποία τα ευρήματα δεν

μπορούν να γενικευθούν, διαφοροποιούνται σημαντικά ή ενδεχομένως διίστανται μεταξύ τους.

1. Πλευρές από την ιστορία των rockabilly στην περιοχή "X".

Συγκεκριμένα και ελεγμένα στοιχεία από την ιστορία των rockabilly της περιοχής "X", συλλέξαμε μόνο σε σχέση με την ομάδα "L.A. Teds" του "rockabilly Λόφου". Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του συνεργάτη μας Γ. Τραϊφόρου, η πρώτη ηλικιακή σειρά (που είναι σήμερα είκοσι πέντε περίπου ετών) των "L.A. Teds", διαμορφώθηκε στα τέλη του 1979, συμπλήρωσε δηλαδή δέκα χρόνια ζωής κατά το έτος διεξαγωγής της μελέτης αυτής.

Κάνοντας μian αναδρομή στις "ένδοξες ημέρες" της προαναφερθείσας ομάδας (γυρίζοντας, δηλαδή, τρία με τέσσερα χρόνια πίσω), θα δούμε την ηλικιακή αυτή σειρά πολύ συγκροτημένη και δραστήρια. Ως μέλη της είχε επτά περίπου άτομα, που ήταν τότε μεταξύ 19 και 20 ετών, καθώς και μια δεύτερη ηλικιακή σειρά, που ήταν τότε δεκαέξι περίπου χρονών. Στην τελευταία αυτή σειρά υπήρχαν πολλά αδέρφια της ομάδας των είκοσι χρονών.

Η παρέα (ήταν συνολικά περίπου είκοσι άτομα) συνήθιζε να συγκεντρώνεται στην κεντρική πλατεία του "Λόφου", απ' όπου άρχιζε τις εξορμήσεις της. Κατέβαιναν συνήθως με τα πόδια στο "City", ή σε άλλες κοντινές περιοχές, αλλά, συχνά χρησιμοποιούσαν και παλιές, επισκευασμένες (και υποπολιτισμικά διακοσμημένες) μοτοσυκλέτες BMW, τις περίφημες "Μπέμπες". Την εποχή εκείνη τα πάρτυ και το ξεφάντωμα ήταν στην ημερήσια διάταξη.

Από την ομάδα ξεχώριζε ένας rockabilly, ο "Γιάννης", που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αρχηγός. "Ήταν ο μεγαλύτερος σε ηλικία, ο πιο έξυπνος και διαβασμένος, ο κύριος υποκινητής και διοργανωτής των πάρτυ και των ξενυκτιών". Μια μέρα, χαρακτηριστικά, είπε στους άλλους να περπατούν εφ' ενός ζυγού και σε απόσταση δύο μέτρων ο ένας από τον άλλο, για να φαίνονται πολύ περισσότεροι και να εντυπωσιάσουν τους κατοίκους της περιοχής" (Rockabilly "Θ").

Η ηλικιακή αυτή σειρά έχει σήμερα παρακμάσει. Από τα μέλη της, ένα ή δύο μόνο έχουν παραμείνει rockabilly. Το γεγονός οφείλεται πιθανόν κατά κύριο λόγο στο θάνατο του αρχηγού": σκοτώθηκε σε τροχαίο δυστύχημα με την "Μπέμπα" του. "Ο θάνατός του ήταν καίριο πλήγμα για όλους τους Rockabilly του "Λόφου"". Στην κηδεία του "Γιάννη", η ομάδα πήγε ντυμένη κατάμαυρα. Στον τάφο του έριξε μαύρα τριαντάφυλλα (Black Rose: το σύμβολο των L.A Teds), κασέτες rock'n'roll και whisky (το αγαπημένο αλλά πανάκριβο ποτό για τους rockabilly ποτό), ως τελευταίο χαιρετισμό, καθώς ακουγόταν το τραγούδι "Johnny be good tonight" (κλασικό κομμάτι του Rock'n'Roll), από το κασετόφωνο που είχαν φέρει στην κηδεία.

Όπως έχουμε αναφέρει, η ηλικιακή αυτή σειρά έχει σήμερα αποδιαρθρωθεί (γενικότερα οι "L.A. Teds" έχουν αδρανοποιηθεί σχετικά). Σύμφωνα με τον Γ. Τραϊφόρο, τέσσερις, στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους λόγοι συνέβαλλαν σε αυτή την εξέλιξη. Αρχικά ο Στράτος: γυρίζοντας πίσω (όσοι πήγαν) είχαν κουρασθεί και δεν είχαν διάθεση να επανεργοποιηθούν.

Υστερα η ηλικία: έπρεπε να πάρουν σοβαρότερα την δουλειά, να βρουν χρήματα, να φύγουν από τους γονείς τους. Ακολούθησε ο θάνατος του "αρχηγού". Τέλος, η δημιουργία μονιμότερων σχέσεων με κοπέλες, που έγινε αιτία να καλλιεργηθούν διχόνοιες μεταξύ τους, έτσι ώστε να αρχίσουν να απομονώνονται κατά ζευγάρια ("η γκόμενα επιδρά διαλυτικά στην ομάδα" μας είπαν δύο rockabilly).

2. Ορισμένα βασικά υποπολιτισμικά πρότυπα της υποκουλτούρας rockabilly.

Η προσπάθεια αποστασιοποίησης και διαχωρισμού από τις αξίες και τους θεσμούς που κυριαρχούνται ή ορίζονται από την μεσαία τάξη (Downes, 1966), σημασιοδοτεί κατά τη γνώμη μας τα περισσότερα υποπολιτισμικά πρότυπα των rockabilly. Τα μέλη της υποκουλτούρας αυτής, ενός κατ' εξοχήν στυλ ανάπαυσης, απεχθάνονται την κανονικότητα της δουλειάς και του σχολείου. Είναι ολόψυχα αφοσιωμένα στη δράση, τη κίνηση και τη διασκέδαση. Οι rockabilly ενσαρκώνουν απόλυτα το γνωστό μοτίβο "sex and drugs and Rock'n'Roll"

Ως τρόπος ανάπαυσης, η υποκουλτούρα αυτή αρθρώνεται από δύο συμβολικά υποσυστήματα (P. Cohen, 1972). Από το συμβολικό υποσύστημα των εύπλαστων μορφών της ένδυσης και της μουσικής και από το συμβολικό υποσύστημα των παραδοσιακών μορφών (ή της υποδομής) των τελετουργιών και της αργκό.

2.1. Μοντερνισμός: Το ενδυματολογικό στυλ των rockabilly

Το συμβολικό υποσύστημα της ένδυσης και της μουσικής (των εύπλαστων δηλαδή μορφών) επηρεάζεται και τροφοδοτείται από στοιχεία του κόσμου του εμπορίου, τα οποία ωστόσο έχουν επιλεγεί και επενδυθεί με υποπολιτισμικά νοήματα που εκφράζουν την υποκείμενη θεματική.

Πρόκειται, κατά πρώτον λόγο, για το ενδυματολογικό στυλ των μελών της υποκουλτούρας Rockabilly. Σύμφωνα με την περιγραφική μελέτη της Άννας Σιάμου, η κόμμωση των rockabilly χαρακτηρίζεται από μακριές φαβορίτες, κοκοράκι εμπρός και πολύ προσεγμένο χτένισμα (στερεωμένο με ζελέ, μπριγιαντίνη ή λεμόνι, κατά το τοπικό έθιμο) κυρίως τα Σάββατα και τις γιορτές. Φορούν πάντα σκούρα ρούχα (συνήθως μαύρα), jean παντελόνι και ζιβάγκο μπλούζες, δερμάτινα μπουφάν και μακρὰ παλτά, συνήθως μεταχειρισμένα. Μερικοί έχουν στρογγυλά γυαλάκια, με συρμάτινο σκελετό, φορούν "τραγιάσκα" και συχνά καρό πουκάμισα με τιράντες. (Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν την "μπολοσεβίκικη και σοφιστικές παραλλαγή των rockabilly).

Η εμφάνιση—του—εαυτού των rockabilly συμπληρώνεται με τη χρήση της "μπέμπας", που ήδη αναφέραμε, της άσπρης ή μαύρης παλιάς μονόσειλης BMW.

Η εμφάνισή τους είναι ιδιαίτερος προσεγμένη την Παρασκευή και το Σάββατο ή τις γιορτές (στενή δερμάτινη γραβάτα, δερμάτινο παντελόνι ή πλήρες κοστούμι), γιατί συνήθως, τέτοιες μέρες φεύγουν από την περιοχή "X" και κατεβαίνουν στο κέντρο (Εξάρχεια) ή στον Πειραιά: η "Παρασκευή είναι πρόστυχη μέρα", μας είπε ένας rockabilly.

Συχνάζουν κατά προτίμηση σε bar με μουσική Rock'n'Roll (χορεύουν συνήθως πολύ ωραία και "σπινταριστά") και σε ρεμπτεδάδικα όχι όμως τα σημερινά "κουλτουριάρικες ορχήστρες". Προτιμούν στέκια, στα οποία σκούνονται παλιά ανθεκτικά ρεμπέτικα τραγούδια. Πηγαίνουν επίσης σε μπουάτ της Πλάκας, σε συναυλίες RnR και πάρτυ που γίνονται σε Πανεπιστημιακές σχολές (διότι είναι "τσάμπα"). Διαλέγουν, δηλαδή, υπόγεια και φθηνά καταστήματα.

2.2. Διαγενετικές σχέσεις: Η διάσταση της παραδοσιακότητας στην υποκουλτούρα rockabilly.

Περάσαμε ήδη νομίζω στο δεύτερο συμβολικό υποσύστημα του τρόπου ζωής των rockabilly, στο υποσύστημα της παράδοσης (της αγκό και της τελετουργίας), το οποίο τροφοδοτείται από την γονεϊκή εργατική κουλτούρα και ανθίσταται στις κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές. Πρόκειται για τον συνδυασμό του εξεζητημένου και ιδιαίτερος επιμελημένου ενδυματολογικού στυλ, (του προαναφέραμε) και της μουσική Rock'n'Roll, με τα παλιά και αυθεντικά ρεμπέτικα. Πρόκειται επίσης για το συνδυασμό του Rock'n'roll και της ελληνικής λαϊκής παράδοσης και ηθικής.

Μια βασική διάσταση της παραδοσιακότητας των rockabilly, της αντιφατικής σύζευξης μοντερνισμού και συντηρητισμού που χαρακτηρίζει την υποκουλτούρα τους (όπως και τις περισσότερες υποκουλτούρες), είναι η στάση τους απέναντι στις κοπέλες (για τις οποίες χρησιμοποιούν μιά έκφραση με ιδιαίτερο σημειωτικό ενδιαφέρον τις αποκαλούν "Μπέμπες" όπως τις μοτοσυκλέτες τους) και γενικότερα οι σχέσεις των δύο φύλων στα πλαίσια του υποπολιτισμικού αυτού στυλ.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με τις μαρτυρίες ορισμένων Rockabilly, "είναι ζήτημα να συναντήσει κανείς στην Αθήνα δύο - τρεις γνήσιες ροκαμπιλούδες. Οι υπόλοιπες", (ελάχιστες κατά τα άλλα), "είναι ανόητες και δεν ξέρουν τι θέλουν". Η δήλωση αυτή υποδηλώνει είτε τον καθαρά ανδρικό χαρακτήρα της υποκουλτούρας (τόσο ώστε να μην εισέρχονται κοπέλες στους κόλπους της), είτε τη σωβινιστική συμπεριφορά των μελών της σε τέτοιο σημείο που να μη δέχονται κοπέλες στις γραμμές τους.

Σύμφωνα με την Α. Σιάμου, οι παρέες των rockabilly είναι αποκλειστικά ανδρικές. Οι κοπέλες που καμιά φορά έχουν στην παρέα τους είναι ελάχιστες και όχι επηρεασμένες από το συγκεκριμένο στυλ των αγοριών. Δεν έχουμε ξεκαθαρίσει κατά πόσον το στυλ rockabilly επεκτεινόμενο και στις γυναίκες συνδέεται ή όχι γι'αυτούς με το πρότυπο της θηλυκότητας. Το σίγουρο είναι ότι προτιμούν τις προκλητικά και μοντέρνα ντυμένες κοπέλες. (Δείχνουν μεγάλη αδυναμία στο μίνι; η φράση "γκόμενα με κοντή φούστα" κυριαρχεί στις περιγραφές τους).

Οι rockabilly πολύ σπάνια συγκροτούν ανάμεικτες παρέες (ανδρών και γυναικών). Κατά τις επισκέψεις μας στη "RAN" μόνο μια φορά εντοπίσαμε μεγάλη παρέα rockabilly με κορίτσια. Διαπιστώσαμε αντίθετα συνολικά πέντε ζευγάρια, (τα οποία και παρατηρήσαμε κάπως συστηματικά) που τις περισσότερες φορές ατομονώνονταν από την υπόλοιπη ομάδα τους. Οι rockabilly λειτουργούν "παρεϊστικά" μόνο με άνδρες και πιστεύουν ότι οι γυναίκες δρουν διαλυτικά για την ομάδα. (Αναφέραμε ήδη ότι ορισμένοι rockabilly υποστηρίζουν ότι ένας από τους λόγους διάλυσης της πρώτης ηλικιακής σειράς των "L.A. Teds", ήταν οι "τσακωμοί για γκόμενες").

Στις περιπτώσεις των πέντε ζευγαριών οι κοπέλες παρουσίαζαν έντονη θηλυκότητα, ήταν ιδιαίτερα περιποιημένες (συνήθως με πολύ μακιγιάζ), μοντέρνα ντυμένες (με μίνι, κ.λπ) και είχαν φυσική ομορφιά. Στο ντύσιμό τους συνδύαζαν στοιχεία από την κυρίαρχη νεανική κουλτούρα, τη μόδα και το Rock'n'Roll. Οι διαπιστώσεις αυτές έχουν ενδιαφέρον, διότι επιβεβαιώνουν τις έκδηλες αισθητικές αντιλήψεις και στάσεις των rockabilly (δίνουν μεγάλη έμφαση στο γούστο και στην ομορφιά κατά τις συζητήσεις τους), καθώς και την εμμονή τους στην ιδεολογία της "σεξουαλικής γυναίκας - θρύλος" (τύπου Monroe)

Δεν χρειάζεται νομίζω να σταθούμε ιδιαίτερα στο γεγονός ότι οι αιτιάσεις των rockabilly προς τις κοπέλες, αποτελούν προβολές και μεταθέσεις δικών τους εσωτερικών συγκρούσεων. Αν πράγματι οι κοπέλες τους διαλύουν τις ομάδες και τους υποκινούν να συγκροτούνται μεταξύ τους μέχρι ξυλοδαγμού, αυτό σχετίζεται με τη βαθιά αμφιθυμία τους απέναντι στο γυναικείο φύλο. Πιο συγκεκριμένα, αφ' ενός αντιμετωπίζουν τις κοπέλες σεξιστικά και σωβινιστικά και αφ' ετέρου, υποχωρητικά εξαρτητικά και υπερπροστατευτικά. Η προαναφερθείσα αμφιθυμική στάση παραπέμπει στον παραδοσιακό διχασμό που διακρίνει τους άνδρες των λαϊκών τάξεων απέναντι στο γυναικείο φύλο.

2.3. Η "Αίσθηση της εδαφικότητας"

Αναφέραμε ήδη ότι η παρουσίαση-του-εαυτού των rockabilly είναι εξεζητημένη μόνο στις αγρίες. Η συμπεριφορά αυτή έχει δύο όψεις. Σημειώσαμε ήδη την πρώτη: αφορά την κάθοδο στο κέντρο, και τη στιγμή της επίδειξης. Η δεύτερη συνδέεται με τον τοπικό χαρακτήρα και την εδραιωμένη υφή της υποκουλτούρας. Στις συνοικίες όπου ζουν δεν μπορούν (και ενδεχομένως δεν θέλουν) να προκαλούν τους γείτονες, πέρα από ένα ορισμένο σημείο. (Αξίζει να ανφερθεί ότι κατά τις παρατηρήσεις μας είδαμε επανειλημένα rockabilly τα συμμετέχουν σε τοπικές ή συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις). Επίσης, ως εργαζόμενοι, οι rockabilly δεν μπορούν να πηγαίνουν στην δουλειά ντυμένοι προκλητικά. (Τα μέλη της υποκουλτούρας αυτής ερμηνεύουν την ακρότητα του στυλ των punks με το γεγονός ότι δεν εργάζονται τακτικά και δεν έχουν σχέσεις με τον κόσμο της συνοικίας τους. Για το λόγο αυτό τους θεωρού: "αργόσχολους και παιδιά της μαμάς τους)!

Αλληλένδετη με το συνοικιακό χαρακτήρα της υποκουλτούρας είναι και η αίσθηση της εδαφικότητας των μελών της. Οι rockabilly είναι υπερήφανοι που είναι "D-ιώτες" ή "Λοφιότες". Αυτό φαίνεται και από την υποπολιτισμική επινοητικότητα των ονομάτων που

δίνουν στις ομάδες τους: "L.A. Teds", που παραπέμπει στον παραλληλισμό των αρχικών της περιοχής όπου κατοικούν με τα αρχικά της πόλης "Los Angeles" "Lords of Colonos". Λόγω από τη μανία αναγωγής των ονομάτων των τοπικών κέντρων όπου συχνάζουν σε graffiti (Η σύνδεση της ομάδας "L.A" με την συνοικία της είναι τόσο έντονη, ώστε ορισμένοι rockabilly της παρέας του "DAM", να την θεωρούν "εντελώς κολλημένη").

Τέλος απαραίτητη έκφραση της εδαφικής ταυτότητας των rockabilly είναι η εκδήλωση ανταγωνισμού και εχθρότητας προς τους "ξένους" και ιδίως προς τους γείτονες:

(Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ I μπαίνει στη "RAN", κάθεται δίπλα στον Rockabilly "Θ" και τον χαιρετάει. Λίγο αργότερα έρχεται ένας πιτσιρίκος ρουκαμπιλλάς, 15-16 χρονών, και πιάνουν κουβέντα για το στίβο. Κατόπιν, έρχεται και ο "N" που παλαιότερα έπαιζε μπάλα.

Τότε ο ΠΑΡ. I τους ανακοινώνει ότι στον αγώνα μεταξύ Νίκαιας και "D.City", που είχαμε παρακολουθήσει, οι Νικαιώτες έπαχναν στους δρόμους της πόλης τους "D-ιώτες" για να τους δείρουν αλλά δεν τους έβρισκαν, επειδή οι ίδιοι είχαν τάει άσκημο ξύλο στην έδρα του "Ατρο" στο "D.City".

Rockabilly "N" —Αυτοί μια ζωή θα τρώνε ξύλο μέσα στο "D.City".

ΠΑΡ. I —Και στον αγώνα "Ατρο" - Πρωτέα, στο μπάσζατ, έπεσε ξύλο.

Rockabilly "N" —Από τον άλλο χρόνο, όταν το κλειστό της περιοχής μας θα είναι έτοιμο, θα τους πηγαίνουμε εκεί και δεν θα τολμάει να κουνηθεί κανείς

Και ο "N" παροτρύνει τον rockabilly "Θ" να πηγαίνουν μαζί στο μπάσζατ του χρόνου....

2.4. Κοινοτικός δεσμός: Η ηλικιακή ιεραρχία και ο σεβασμός των παραδοσιακών κανόνων συμπεριφοράς.

Η ομάδα των rockabilly του "Λόφου", οι "L.A Teds", είναι δομημένη με βάση τις αρχές της ηλικιακής ιεραρχίας και, σύμφωνα με τον Ι. Τραϊφόρο, στρωματοποιημένη σε τρεις ίσως τέσσερις, ηλικιακές σειρές συνομηλίκων. (Η αλληλοδιαδοχή των ηλικιακών ομάδων θυμίζει την κατάταξη των νεανικών κοινωνιών που μελέτησε ο Η. Parker (1976), όπως μας επισήμανε και ο Tom Bucke, ερευνητής της Ομάδας του Dunning). Έχουμε παρουσιάσει ήδη την πρώτη ηλικιακή σειρά που σήμερα είναι 25 περίπου ετών. Αυτή υπηρετεί αιόμνη στο Στρατό ή έχει μόλις απολυθεί και έχει αδρανοποιηθεί. Η δεύτερη ηλικιακή σειρά είναι περίπου 20 ετών, ενώ η τρίτη 15-16 ετών. Πιθανολογείται ότι μια τέταρτη γενιά "εκκολάπτεται", αν κρίνουμε από τις μαρτυρίες των καθηγητών, που ήδη αναφέραμε, ότι μαθητές του γυμνασίου της συνοικίας "L.A" ετοιμάζονται να μοιάσουν στους αδελφούς τους.

Η ηλικιακή ιεραρχία εκδηλώνεται έντονα στις σχέσεις μεταξύ αδελφών. Εδώ φαίνεται ανάγλυφα και η λειτουργία των διαδικασιών της υποπολιτισμικής μεταβίβασης. Ο μεγάλος αδελφός προστατεύει, συμβουλεύει και καθοδηγεί το μικρό ("να μην πιει πολύ, να μην

αργήσει το βράδυ, να προσέχει με τη μηχανή") ενώ ο τελευταίος εσωτερικεύει και ακολουθεί το μοντέλο του πρώτου. (Κατά τη διάρκεια των παρατηρήσεων μας συναντήσαμε πολλά αδελφικά "ζεύγη" ροκαμπίλληδων).

Με την διαδικασία της υποπολιτισμικής μεταβίβασης μπορεί να συνδεθεί και η αδελφικότητα και αλληλεγγύη που κυριαρχεί στις ενδοομαδικές σχέσεις των rockabilly, η συμπεριφορά που επιδεικνύουν όταν βρίσκονται σε "ομογενείς καταστάσεις" (G. Mauger & C. Fossé - Poliak, 1986). Όπως επισημαίνει ο Ι. Τραϊφόρος "το κύριο χαρακτηριστικό των ροκαμπίλληδων είναι η εκτίμηση που αισθάνονται ο ένας για τον άλλο. Η φιλία και η αλληλεγγύη μεταξύ τους θεωρείται ύψιστο αγαθό".

Μπορούμε λοιπόν να μιλήσουμε για προσπάθεια αναβίωσης (ή συνέχισης;) του κοινοτικού δεσμού της εργατικής συνοικίας. Με την προσπάθεια αυτή φαίνεται ότι σχετίζεται και η απαράβατη τήρηση άλλων παραδοσιακών αξιών, όπως είναι η ευγένεια και ο σεβασμός απέναντι στους ηλικιωμένους (παρ' όλο που συχνά τους βρίζουν και συνήθως τους αποκαλούν "γέρους" όταν βρίσκονται σε ομογενείς καταστάσεις), η ειλικρίνεια και η "ντομπροσύνη".

2.5. Οι διομαδικές σχέσεις των "rockabilly" και ο ρόλος της βίας

Όπως ήδη αναφέραμε οι rockabilly αποτελούν μια σχετικά αυτόνομη και "αυτάρχη" υποκοουλτούρα της νεολαίας της εργατικής τάξης. Έχουν τα δικά τους κεντρικά ενδιαφέροντα και δεν στηρίζονται σε ετεροπροσδιορισμούς, ανταγωνιστικές προβολές ή μεταθέσεις για να ενισχύσουν και να επιβεβαιώσουν την ομαδική τους ταυτότητα. Οι σχέσεις τους με τις άλλες υποκοουλτούρες χαρακτηρίζονται από ψυχρότητα και ουδετεροποιημένη αντιπάθεια. Πιο συγκεκριμένα τις υποτιμούν βαθύτατα (για λόγου χάριν, οι punks είναι κατά τη γνώμη τους "ηλίθιοι και χαοτικοί", ενώ οι hard rockers και οι hooligans "καθυστερημένοι"). Το σημαντικότερο πάντως γνώρισμα των σχέσεων αυτών συνίσταται στο ότι είναι κατ'αρχήν ειρηνικές.

Εξαιρέση αποτελεί η στάση των rockabilly απέναντι στους skinheads (που μάλλον συνιστά απάντηση στην έντονη εχθρότητα που δείχνουν οι skinheads απέναντί τους). Από την πλευρά των rockabilly, οι λόγοι της εχθρότητας πρέπει να συνδέονται με τα έντονα σωβινιστικά, εθνοκεντρικά, ρατσιστικά και "φασίζοντα" πρότυπα που ενστερνίζεται και εκφράζει η υποκοουλτούρα skinhead (παρά το γεγονός ότι όπως οι ίδιοι οι rockabilly μας είπαν: "στον κόσμο μας [δηλαδή στο περιβάριο] δεν υπάρχει αριστερά ή δεξιά. Εδώ είναι όλα μαζί"). Από την πλευρά των skinheads, η εχθρότητα απέναντι στους rockabilly πρέπει να έχει την αφετηρία της στον σεβασμό που οι τελευταίοι τρέφουν στις αριστερές εργατικές παραδόσεις, οι οποίες συνιστούν βασικό συστατικό στοιχείο της κοινωνικής τους ταυτότητας.

Η αμοιβαία αυτή εχθρότητα εκφράζεται στις βίαιες συγκρούσεις που διεξάγονται ανάμεσα στα δύο υποπολιτισμικά στυλ. Σύμφωνα με διασταυρωμένες πληροφορίες που συλλέξαμε από rockabilly, οι συγκρούσεις ελάμβαναν συνήθως χώρα στις εισόδους του "D.City" (Λεωφόρος Ποσειδώνος, στα πρακτορεία του Κηφισού). Μια φορά, σύμφωνα με δύο μέλη της

υποκουλτούρας αυτής, οι rockabilly είχαν δώσει ραντεβού στους skinheads στην Δεξαμενή, στο Κολωνάκι, για να "αναμετρηθούν". Εφοδιάστηκαν λοιπόν με σουγιάδες, αλυσίδες και ξύλα, αλλά όταν έφθασαν δεν βρήκαν εκεί τους skinheads. Αρχισαν έτσι να ψάχνουν στα μπαρ της περιοχής κτυπόντας όπου εύρισκαν μεμονωμένους skinheads. (Σύμφωνα με πληροφορίες της συνεργάτριας μας Χριστίνας Μιρικόρη, συχνές συγκρούσεις rockabilly και skinheads, γίνονται αργά τη νύκτα ή τα ξημερώματα στην πλατεία Φωκίωνος Νέγρη και στο Θησείο).

Εχουμε τη γνώμη ότι στη περίπτωση των rockabilly το μοτίβο της σύγκρουσης και της βίας εκφράζει το πρότυπο της δύναμης του ανδρισμού καθώς και την ανάγκη εξωτερίευσης της κοινωνικής και ψυχικής σκληρότητας που έζησαν και ενδεχομένως συνεχίζουν να ζουν τα μέλη της υποκουλτούρας αυτής, ως νεαροί εργάτες στη βαριά δουλειά, στην υποβαθμισμένη περιοχή και πιθανώς και στην οικογένειά τους. Παράλληλα, το μοτίβο της βίας μπορεί να αποτελεί κανάλι αποφόρτισης της συσσωρευμένης ενεργητικότητάς τους. (Οι διαπιστώσεις αυτές ενισχύονται από το γεγονός ότι οι rockabilly εκδηλώνουν βία και σε ομογενείς καταστάσεις. Ακόμα περισσότερο, σύμφωνα με τις δικές τους αφηγήσεις, εκδηλώνουν "τάσεις ενδοεπιθετικότητας" σε πάρτυ, γλέντια, κ.λπ., αυτοτραυματίζονται όταν βρίσκονται σε μεγάλη ένταση).

Παρά τις δια-πολιτικές αντιθέσεις, οι rockabilly επικαλούνται την παρουσία ή συμμετοχή των άλλων υποπολιτισμών, όταν θέλουν να δώσουν έμφαση στη φασαζία ("μπούγιο", "τζόγο") που γίνεται με αφορμή κάποιο εξαιρετικό γεγονός (καταλήψεις, πάρτυ, καυγάδες κτμπαρ: "ήλθαν και σκινάδες, πανκιά, κ.λπ., εκεί...").

Επίσης, φαίνεται ότι υπάρχει μια σαφής ιεράρχηση ανάμεσα στους διάφορους υποπολιτισμούς. Έτσι παρά την έντονη εχθρότητα που επικρατεί μεταξύ rockabilly και των skinheads, οι πρώτοι αναγνωρίζονται και αντιμετωπίζονται από τους τελευταίους (όπως επίσης και από τους punks, απ' όσο αντιληφθήκαμε στην pub "LEM" ως "γνήσια σοβαρή και δυνατή" εργατική υποκουλτούρα.

VII. Η ΥΠΕΚΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΩΝ PUNKS (ΚΑΙ ΤΟ "ΣΤΕΚΙ" ΤΟΥΣ "LEM")

1. Η γενική περιγραφή της "LEM" και του Προσωπικού της

Η *pub* "LEM" άνοιξε το 1979, όταν πρωτσεμφανίσθηκαν οι punks στην Περιοχή "X". Ήταν από τότε "New Wave και Punk Pub".

Η *pub* αυτή βρίσκεται σε μιά απόκεντρη γειτονιά του "D.City" και στεγάζεται στο ισόγειο ενός διόροφου κτιρίου, του οποίου ο επάνω όροφος είναι ημιτελής και ακατοίκητος. Σε όλο το μήκος του δρόμου αυτού, που την νύκτα γεμίζει από φορτηγά και νταλίκες, υπάρχουν punk αναγραφές - "Mohicans not Dead", "Punk!!"— όπως επίσης και συνθήματα hooligans.

Ολόκληρη η πρόσοψη της "LEM" αποτελείται από τζάμι βαμένο με μαύρο χρώμα. Ο εσωτερικός χώρος της *pub* είναι παραλληλόγραμμος με πέτρινο πάτωμα και ψευδοροφή από χάρτινα τελάρα αυγών για ηχομόνωση. Η εσωτερική πλευρά της πρόσοψης (πρόκειται για κατασκευή προορισμένη για κατάστημα και όχι bar) καθώς και οι άλλοι τρεις τοίχοι, έχουν επένδυση με καθρέπτες που ο περίγυρός τους είναι βαμένος με μαύρο χρώμα. Υπάρχει ένα μεγάλο μαυρο-άσπρο πανί τοποθετημένο διαγώνια, από την οροφή μέχρι τον καθρέπτη του πάγκου του μπάρ, το οποίο στο κέντρο του έχει έναν κλόουν.

Το κατάστημα διαθέτει ένα μεγάλο παλιό ψυγείο οικιακής χρήσης. Στα δεξιά του bar, που βρίσκεται απέναντι ακριβώς από την είσοδο, είναι οι τουαλέτες (ένα δωμάτιο ανδρών και ένα γυναικών). Αριστερά από το bar είναι το Desk του Disk Jockey. Πρόκειται για πολύ μικρό χώρο που έχει δύο πικ-απ, ένα μαγνητόφωνο και δύο-τρία ράφια με δίσκους και κασσέτες. Το desk είναι διακοσμημένο με εξώφυλλα δίσκων, φωτογραφίες punk rock και rock'n'roll μουσικών συγκροτημάτων και εκατοντάδες μικρά graffiti.

Η διακόσμηση του χώρου είναι λοιπόν πολύ φθηνή και έχει στοιχεία υποπολιτισμικής εφευρετικότητας. Η προσπάθεια διατήρησης ενός συγκεκριμένου υποπολιτισμικού "look" είναι ιδιαίτερα έντονη. Πρόκειται για το αρνητικό post punk στυλ (το "Dark Wave" όπως γράφει και η αφίσα της *pub*). Με την προσπάθεια αυτή συνδέεται η κυριαρχία του μαύρου και των σκούρων χρωμάτων γενικότερα. (Το κατάστημα φωτίζεται από προβολείς μωβ και μπλέ χρώματος). Η διακόσμηση της "LEM" δημιουργεί την ατμόσφαιρα του κλασικού underground bar. Το πλήθος των εσωτερικών αναγραφών ενισχύει την εικόνα που προαναφέραμε.

Η μουσική της *pub* εντάσσεται στο postpunk rock ή στο garage punk (ή hard core), ανάλογα με την ώρα, την ημέρα και τις προτιμήσεις των θαμώνων. Ακούγεται συνήθως πολύ δυνατά και έντονα (ώστε συχνά να τρίζουν τα τζάμια).

Όσοι συχνάζουν στην "LEM", δεν μπορούν να θεωρηθούν "πελάτες" (με την έννοια δηλαδή της εμπορευματικής κατανάλωσης και της τυπικής κοινωνικότητας). Είναι συνήθως ενταγμένοι σε κάποια υποκουλτούρα και θεωρούν ότι η *pub* αυτή είναι το "στέκι" τους. Πηγαίνουν για να συζητήσουν, να ακούσουν μουσική ή να "σκοτώσουν την ώρα" τους. Σπανίως πίνουν πολύ (αυτό συμβαίνει συνήθως την Παρασκευή ή το Σάββατο).

Τα έκδηλα κεντρικά ενδιαφέροντα του προσωπικού και των θαμώνων της "LEM" είναι τρία: η μουσική, η ανάπαυση (και διασκέδαση) και η διαπροσωπική επικοινωνία.

Η διαπροσωπική επικοινωνία διεξάγεται συνήθως μέσω της μουσικής (συζήτηση για μουσική ή παραγγελία συγκεκριμένων κομματιών). Πολλές φορές παίρνει την μορφή του δανεισμού και της ανταλλαγής δίσκων, κασσετών και βιβλίων (με κεντρικό πρόσωπο την "Μάρω" που είναι η barwoman της pub).

Οι μετακινήσεις των παιδιών από παρέα σε παρέα είναι πολύ συχνές και δείχνουν ίσως την χαλαρή συνεκτικότητα των παρεών (σε αντιδιαστολή με τις ομάδες των rockabilly). Κλειστή επικοινωνία, περιορισμένη στα πλαίσια της παρέας συναντάται μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις σκληρών ομάδων (skinhead-punk).

Ως ιδεολογικοποιημένος χώρος κοινωνικών συναναστροφών η pub διαθέτει πίνακα ανακινώσεων ("αυτοέκφρασης") για εκπομπές ερασιτεχνικών ραδιοφωνικών σταθμών, για πάρτυ, συναυλίες συγκροτημάτων, πωλήσεις αντικειμένων, κλπ.

Η ανάπαυση και η "διασκέδαση" εκφράζονται ποικιλόμορφα. Παρουσιάζονται ως "σκότωμα του χρόνου" (για όσους πάσχουν από ανία) ή ως απόσυρση και φυγή. Ορισμένες φορές παίρνουν τη μορφή της κοσμικότητας και της επίδειξης του στύλ (μακιγιάζ, κόμμωση, ντύσιμο), άλλες της εσωστρέφειας και της μελαγχολίας (σκυμένο κεφάλι, σκυμένο σώμα) και άλλες του ξεσπάσματος και της εκτόνωσης (άγριος επιθετικός χορός punk με πηδήματα, σπρωξιές ή σπάσιμο ποτηριών). Τέλος, στις περιπτώσεις των σκληρών ομάδων skinhead-punk εκδηλώνεται ως ανταγωνισμός φυσικής δύναμης και παρουσίας του-εαυτού.

Μπορούμε ως εκ τούτου να πούμε ότι "φυσική" ή "άνετη" διασκέδαση συναντάμε οπάντα στην "LEM", η κοινωνιοψυχολογική ατμόσφαιρα της οποίας παραμένει επίμονα μελαγχολική.

Παρόλα αυτά η "LEM" είναι ένα κέντρο υποκουλτούρας ανάπαυσης. Η ερευνητική ομάδα πραγματοποίησε τριάντα περίπου επισκέψεις (παρατηρήσεων) στον χώρο αυτό και διαπίστωσε ότι ο πληθυσμός του τριπλασιάζεται σχεδόν κατά την Παρασκευή και το Σάββατο. (Από 10-15 κατά μέσον όρον άτομα τις καθημερινές, πλησιάζει τα 30-40 στο τέλος της εβδομάδας). Αυτό το είδος της αυξομειώσης αποτελεί και ένδειξη ότι οι θαμώνες της pub προέρχονται από την εργατική τάξη. Η δεύτερη ένδειξη, που ενισχύει την πρώτη, σχετίζεται με τις καταναλωτικές συνήθειες των νέων που συχνάζουν εκεί. Το κυριότερο αλκοόλ που καταναλώνεται είναι η μπίρα και ακολουθεί το ούζο. (Whisky, Vodka και αντίστοιχα ακριβά ποτά πολλές φορές δεν υπάρχουν καθόλου στην pub).

1.1. Το προσωπικό της Pub (Η Ομάδα Διαχείρισης της "LEM")

Το προσωπικό της "LEM" (που έχει συγχρόνως και την ιδιοκτησία της) αποτελείται από τρεις νέους, τους οποίους αποκαλούμε "Ομάδα Διαχειριστών της LEM".

Ο ένας είναι ο "Τώνης", σήμερα 22 ετών. Κατοικεί στο "D.City" αλλά κατάγεται από την Νίκαια. Δεν συμπαθεί ιδιαίτερα τους punks, π.χ. όλο που συγκεντρώνονται τέτοιοι στο

μαγαζί του. Έχει στυλ γερμανού alternative (και ίσως λίγο παλιού "φρικιού"). Είναι εξαιρετικά καλλιεργημένος και έχει γνώσεις και απόψεις πάνω σε πολλά θέματα (εγκυκλοπαιδική μόρφωση) τις οποίες εκφράζει με αξιοσημείωτα εύστοχο τρόπο. Προέρχεται από την εργατική τάξη και έχει δουλέψει σε τζόνο και βενζινάδικο πριν αγοράσει μέρος του bar. (Κατά το τέλος της περιόδου των παρατηρήσεών μας είχε φύγει στην Κρήτη όπου έκανε, περιστασιακά, διάφορες αγροτικές δουλειές).

Ο "Τώνης", όπως αντιληφθήκαμε τελικά, ήταν τοξικομανής ("πρεζόνι") που επιδίωκε με κάθε μέσο να αποκτήσει την δόση του (έκλεβε την κάβα, το ταμείο και ορισμένες φορές και τους πελάτες). Επίσης τον απασχολούσε έντονα το σεξ (ίσως λόγω λοιπής ανίας) με αποτέλεσμα να παρενοχλεί συνεχώς όσες κοπέλες πήγαιναν στην "LEM" και να τους συμπεριφέρεται γενικά πολύ άσχημα και απότομα. Συνέπεια της συμπεριφοράς του ήταν η απομάκρυνση των κοριτσιών από την pub, για όσο διάστημα ήταν αυτός εκεί.

Με διάφορες μηχανορραφίες προσπαθούσε να διώξει την "Μάρω" από την "LEM". Στο τέλος όμως αποχώρησε εκείνος. Έφυγε στην Κρήτη, όπως είπαμε, τον Ιανουάριο του 1989 και εν συνεχεία στη Χαλκιδική (το Μάρτιο του ίδιου έτους).

Ο "Τώνης" έχει ένα αδελφό με παρόμοια υποπολιτισμική ένταξη και στυλ.

Η "Μάρω" έχει αρνητικό-πάνκ στυλ (κατάμαυρα ρούχα, μαύρα μαλιά φουντωτά, έντονο σκούρο μακιγιάζ, κολλά "φώ-μπιζού" και αξεσουάρ). Είναι 22 ετών, κατάγεται από και κατοικεί στον Πειραιά. Ο πατέρας της είναι ναυτικός και μάλλον εύπορος οικονομικά. Είναι όμως βίαιος και επιθετικός: "έχω εξασκηθεί στην βία και στο ξύλο και δεν τα φοβάμαι...". Με την μητέρα της έχει σχέσεις αμφιθυμικές. Συγκρούονται κυρίως λόγω της εμφάνισης punk. Έχει ένα μικρότερο αδελφό που μοιάζει να είναι heavy metal.

Τελείωσε το Γυμνάσιο και το Λύκειο εσωτερική στη Σχολή "Ζαν ντ'Αρκ" του Πειραιά και πέρασε 14η στην Πάντειο αλλά την εγκατέλειψε αμέσως. Ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις κινήσεις του punk rock και του Rock'n'Roll γενικότερα και προτιμά περισσότερο την αρνητική πάνκ μουσική. (Συζητώντας με τον ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ Ι για το ζήτημα της ενδογένειας και εξωγένειας του punk στην Ελλάδα μίλησε για "μίμηση αιτίων και όχι προϊόντων". Επίσης υποστήριξε αυτό που επισημαίνουν οι κοινωνιολόγοι του Νέου Κύματος: "το στυλ αντυνακλά τις απόψεις").

Η "Μάρω" είναι πολύ κοινωνική και διατηρεί καλές και στενές σχέσεις με τους θαμώνες της Pub. Αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο επικοινωνίας της "LEM" και οι περισσότερες παρτές των punks που επισκέπτονται την pub, απευθύνονται αμέσως σε αυτήν. Στο καταμερισμό των τυπικών ρόλων του κέντρου, εκτελεί χρέη barwoman.

Ο "Γιάννης" είναι ο Disk Jockey της "LEM". Κατάγεται από το "D.City" και κανονικά κατοικεί εκεί. Στο διάστημα όμως της έρευνάς μας έμενε σε άλλη περιοχή στο οπίτι ενός φίλου του, του "Ζούγκλα".

Έχει ηλικία μεταξύ 21-23 ετών. Το στυλ του είναι heavy metal (μακρυνά σγουρά και φουντωτά μαλιά, T-shirts, διάφορα τατουάζ, κλπ.). Ενδιαφέρεται εξαιρετικά για τη μουσική και γενικότερα τα περιθωριακά κινήματα του Rock'n'Roll ("Στης Ann Clarke το κονσέρτο, στην Νέα Υόρκη, προχθές, έγινε "της π... Πήγαν πάνκιδες, μοϊκανοί, ροκαμπίλλιδες, χαρντκοράδες... πήγαν όλοι και έγινε σκοτωμός...", έλεγε στην ΠΑΡ. Η τη στιγμή ακριβώς που έβαζε στο πικ-απ το νέο διπλό δίσκο της A. Clarke). Αρχικά άκουγε heavy metal τώρα όμως προτιμά hard core Rock'n'Roll. Ασχολείται ερασιτεχνικά τις Κυριακές με το ποδόσφαιρο.

Ο "Γιάννης" είναι πολύ εσωστρεφής. Έχει τη μεγαλύτερη ισχύ και κύρος στην LEM. Για το λόγο αυτό εκτελεί και τον ρόλο του D.J. Είναι ίσως ο μόνος που μπορεί να ελέγξει (και ελέγχει όσο αυτό είναι δυνατόν) την κίνηση της pub. Υποστηρίζει ότι η "LEM" "πρέπει να πάψει να είναι κολλεκτίβα και να γίνει μαγαζί". Διαφωνεί με την αντι-επαγγελματική συμπεριφορά του "Τώνη" ("Σαν άνθρωπο τον εκτιμώ πολύ" είτε στον ΠΑΡΑΤ. Ι).

1.2. Οι σχέσεις της "LEM" και του Προσωπικού της με την Περιοχή "X".

Η "LEM" δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της τοπικής εργατικής κουλτούρας ούτε, πολύ περισσότερο, λειτουργεί ως εδραιωμένος συνοικιακός πολιτισμικός θεσμός. Το ίδιο ισχύει και για τις περισσότερες παρέες ή ομάδες των punks που συχνάζουν στην pub αυτή: δεν είναι ενσωματωμένες ούτε ιδιαίτερα συνόδεσμένες με την περιοχή, ακόμη κι αν είναι ντόπιες. Από την άποψη αυτή, οι punks διαφέρουν ουσιαστικά από τους rockabilly, όπως και τα αντίστοιχα "στέκια" τους.

Παρόλο που δεν επιτύχαμε κάποια βαθύτερη και σφαιρικότερη εξέταση των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στους punks και το "D.City", είναι κοινή διαπίστωση των βασικών συνεργατών της έρευνας στον χώρο αυτό (Γ. Φλωράκης, Χ. Μπρικόρη και Ε. Κλωκίδου), ότι οι punks δεν συνιστούν εδραιωμένη συνοικιακή υποκουλτούρα. Επομένως, δεν ισχύουν και τα σχετικά σημεία των υποθέσεων εργασίας της μελέτης.

Διαφορετικές και συχνά αντιφατικές παρουσιάσθηκαν οι απόψεις σε σχέση μ'αυτό το ζήτημα.

Ο "Τώνης" σε μία πρώτη συζήτηση μας είπε ότι "οι ντόπιοι punks του "D.City" - αυτοί όμως που είναι κανονικοί και σκληροί όπως η "Μάρω" — πηγαίνουν στα Εξόχρεια, γιατί το "D.City" δεν έχει να τους προσφέρει πολλά πράγματα και αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα από τους κατοίκους της περιοχής. Όσοι έρχονται εδώ (στην "LEM" δηλαδή), δεν είναι προκλητικά πανκιά".

Σε μία δεύτερη συζήτηση ο "Τώνης" υποστήριξε ότι "πéρισυ την άνοιξη, ερχόντουσαν πολλοί πάνκιδες, σχινάδες και ροκαμπίλλιδες. Πολλοί περισσότεροι από ότι τώρα". Αφησε έτσι να εννοηθεί ότι υπεύθυνη για την απομάκρυνση των παραπάνω ήταν η παρέα της "Μάρως" (δηλαδή, οι αρνητικοί punks), την οποία αντιτιθούσαν.

Ο D.J. "Γιάννης", επίσης εκφραζόταν αντιφατικά πάνω σ'αυτό. Είχε πεί στον ΠΑΡΑΤ. Ι ότι "εδώ συχνάζουν κυρίως άτομα από άλλες περιοχές κι όχι από το "D.City". Με τους ντόπιους έχουμε τσακωθεί γιατί δεν πλήρωναν τα ποτά τους". Στην ίδια συζήτηση είχε αναφέρει ότι "οι "D-ιώτες" ακούνε συνήθως punk garage μουσική. Ταυτόχρονα όμως χορεύουν και hip-hop. Είναι ξενέρωτοι". Με αυτό ενδεχομένως εννοούσε ότι οι ντόπιοι δεν έρχονται στην "LEM" γιατί τους αρέσει μόνο η garage punk μουσική, ενώ αυτός βάζει και postpunk rock. Το πρόβλημα όμως είναι ότι σε ολόκληρο τον Δήμο δεν υπάρχει καμμία pub που να παίζει όχι μόνο garage punk, αλλά και οποιοδήποτε άλλο είδος μουσικής punk. Επομένως το ζήτημα στην πραγματικότητα δεν τίθεται όπως το έθεσε ο "Γιάννης".

Η "Μάρω" ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτική στις διατυπώσεις της αναφορικά με τους ντόπιους. Παρ'όλα αυτά όμως τις διέφυγαν ορισμένες εκφράσεις όπως: "είναι μ... από το "D.City"...

Ένα μεγάλο μέρος λοιπόν των θαμώνων της "LEM" προέρχεται από άλλες, εξ ίσου όμως εργατικές περιοχές (Αιγάλεω, Καλλιθέα, κλπ.).

2. Η υποπολιτισμική σύνθεση της "πελατείας" της "LEM". Οι κύριες τάσεις της και οι βασικές τους διαφοροποιήσεις

Στην υποπολιτισμική σύνθεση της "πελατείας" της "LEM" κυριαρχεί το ευρύτατο και ποικιλόμορφο στύλ των PUNKS.

Οι ROCKABILLY αν και είναι ιδιαίτερα γνωστοί και σχετικά πολυάριθμοι στην Περιοχή "X" εμφανίζονται σπανίως στη "LEM". Μόνο προς το τέλος της έρευνάς μας (και συγκεκριμένα από τον Φεβρουάριο του 1989) έγινε κάπως αισθητή η παρουσία τους. Δεν μπορέσαμε να διευκρινίσουμε τους λόγους της απουσίας τους, ούτε να αποσαφηνίσουμε τις συγκεκριμένες στάσεις τους απέναντι στη "LEM". Οι πληροφορίες που μας έδιναν ήταν αντιφατικές. Ορισμένοι rockabilly των "L.A. Teds" είπαν στον ΠΑΡΑΡ. Ι της "RAN" ότι δεν πηγαίνουν στην "LEM" γιατί δεν έχει πολύ κόσμο. Άλλοι rockabilly, από την παρέα του "DAM", μας είπαν ότι οι ιδιοκτήτες της pub αυτής "είναι ηλίθιοι και δεν τους πάνε καθόλου".

HARD ROCKERS και HEAVY METAL δεν πηγαίνουν καθόλου στην "LEM". Όπως ήδη αναφέραμε, οι ομάδες αυτές συγκεντρώνονται κατά εκατοντάδες στις discothèques "Limbo" και "Χωρίς Ανάσα".

SKINHEADS συναντήσαμε μόνο μία ή δύο φορές (ήταν δύο σγόρια με μία "πλαστική" και "εξαύλωμένη" καπέλα). Κατά κοινή ομολογία των punks και των rockabilly, ντόπιοι skinheads δεν υπάρχουν. Παρ'όλα αυτά δημιούργησαν ένα πολύ σοβαρό επεισόδιο στην pub "LEM", τραυματίζοντας σοβαρά δύο rockabilly, ενάμιση χρόνο πριν της διεξαγωγή της παρούσας έρευνας.

Στην "LEM" συχνάζει μία ομάδα απόσυρσης που μπορεί να χωριστεί σε δύο βασικές παρέες. Η μία αποτελείται από χρήστες ηρωίνης ("πρεζόνια") και η άλλη από χρήστες ψυχοφαρμάκων, βαρβιτουρικών, κλπ. ("χαπάκηδες").

Η παρέα των "ηρωίνομανών" ήταν ενσωματωμένη στο δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων της pub (αν και, όπως θα δούμε, αντιμετώπιζαν έντονη πολεμική από τις άλλες ομάδες). Οι "χαπάκηδες" ήταν πολύ απομονωμένοι (διατηρούσαν μόνον ορισμένες σχέσεις εξάρτησης από τους χρήστες ηρωίνης) και η πολιτιστική και κοινωνική τους κατάσταση ήταν ιδιαίτερα χαμηλή (προσέγγιζαν τα όρια της "εξαθλίωσης").

Κατά την πρώτη περίοδο της έρευνας, οι κοπέλες που σύχναζαν στην "LEM" ήταν ελάχιστες. Αργότερα όμως αυξήθηκαν σημαντικά και έφθασαν στο σημείο να αποτελούν το ένα τρίτο ή και το μισό της συνολικής πελατείας.

*

*

*

Στους D. Hebdige (1981) και S. Cohen (1972) οφείλεται η διαπίστωση ότι τα νεανικά υποπολιτισμικά στυλ αναπτύσσονται στα πλαίσια μιάς ακολουθίας ρήξεων και ανασχηματισμών. Η ανασχηματική αυτή ανέλιξη συντελείται και στο εσωτερικό μιάς υποκουλτούρας. Πρόκειται για τους ενδομαδικούς ή ενδοφυλετικούς ανασχηματισμούς:

Οι positive punks στρέφονται εναντίον των negative punks,

Οι negative punks στρέφονται εναντίον του συνδυασμού skinhead-punk,

Οι punks εναντιώνονται στους postpunks, κ.ο.κ.

Για τους λόγους αυτούς η υποκουλτούρα punk έχει διευρυνθεί και διαφοροποιηθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να συγκροτεί ουσιαστικά, ένα καλειδουκόπιο. Την ίδια εντύπωση σχηματίζει και όποιος παρατηρεί τις υποπολιτισμικές και στυλιστικές διαφοροποιήσεις των punks της "LEM".

2.1. Η παραλλαγή "Death Cult" των punks

Η punk παραλλαγή που ονομάζεται "Λατρεία ή Κουλτούρα του θανάτου" (Death Cult) και ανήκει στο ευρύτερο ρεύμα του αρνητικού πάνκ (ή Dark Wave) αποτελεί την αριθμητική και κοινωνιομετρικά (βάθος συμμετοχής στη δομή και στο επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM" συχνότητα εμφανίσεων κλπ.) σημαντικότερη υποπολιτισμική ομάδα του κέντρου τούτου. Συγκροτείται από είκοσι περίπου άτομα αναλογικά κατανεμημένα από άποψη φύλου (10 αγόρια και 10 κορίτσια) και είναι η μοναδική ομάδα που αποτελείται από τόσες πολλές κοπέλες.

Η ομάδα αυτή είναι ενιαία και την έχουμε συναντήσει επανειλημμένα εντός "LEM" (π.χ. σε κονσέρτα ροκ στον "Ρόδον") σε μεγαλύτερο ή μικρότερο μέγεθος και με περισσότερο ή λιγότερο διαφοροποιημένη σύνθεση. Θεωρούμε πολύ πιθανό ότι πρόκειται για τη μεγαλύτερη ομάδα "Death Cult" της Αθήνας. Είναι συγκροτημένη αρθρωτά, δηλαδή, από επιμέρους — και μεταξύ τους στενά συνδεδεμένες — παρέες διαφορετικής συνοικιακής προέλευσης. Όπως γράψαμε ήδη και θα δούμε αναλυτικότερα στην συνέχεια, η μιά παρέα της υποκουλτούρας αυτής είναι ενσωματωμένη στο κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM" και συνιστά μέρος των τυποποιημένων κοινωνικών της σχέσεων. Η δεύτερη παρέα είναι από την Καλλιθέα και συνδέεται στενά με την πρώτη. Η τρίτη είναι από τους Αμπελοκήπους και σχετίζεται επίσης με τις προηγούμενες. Τέλος, υπάρχει και μιά τέταρτη, από την Αμφιάλη, που φαίνεται (ίσως και λόγω απόστασης) ότι διατηρεί χαλαρότερες σχέσεις με τις προαναφερθείσες τρεις άλλες.

Προβλήματα αντιμετωπίσαμε σε σχέση με τον προσδιορισμό της κοινωνικής σύνθεσης της υποκουλτούρας αυτής. Οι συνεργάτιδες Ε. Κλωκίδου και Α. Σιάμου υποστηρίζουν με έμφαση ότι τα μέλη της δεν προέρχονται από την εργατική τάξη αλλά από τα μεσαία στρώματα,

ενώ ο Γ. Φλωράκης και ο γράφων υποστηρίζουν το αντίθετο. Βασική αιτία της διαφωνίας αυτής είναι η ερμηνεία του ενδυματολογίου των "Death".

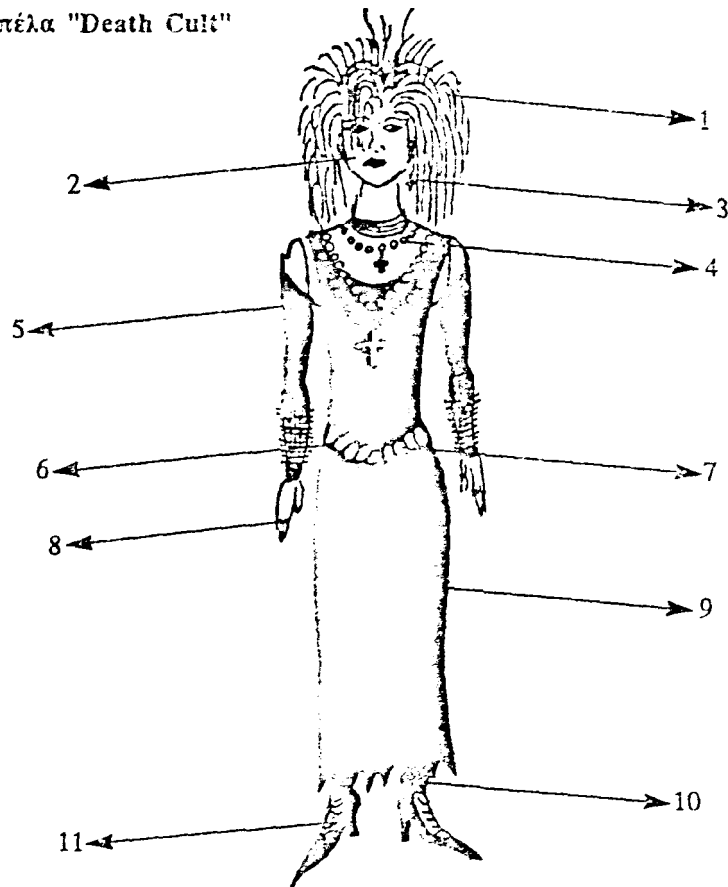
2.1.1. Σύντομη ιστορική παρουσίαση της υποκουλτούρας "Death Cult"

Η "Λατρεία του θανάτου" ως όρος μπορεί να θεωρηθεί ονομαστικός, στο μέτρο που τα ίδια τα υποκείμενα τον χρησιμοποιούν για να ορίσουν την ταυτότητά τους. Αντίθετα, η γενικότερη τάση "negative punk" ή "Dark wave" συνιστά έναν αναλυτικό όρο, επινοημένο από κοινωνικούς επιστήμονες, μουσικοκριτικούς και άλλους ειδικούς.

Η "Κουλτούρα του θανάτου" δημιουργήθηκε στις αρχές του 1980 ως αποτέλεσμα της κρίσης ταυτότητας του υποπολιτισμικού στυλ των punks. Ξεκίνησε από το Bat Cave Bar του Λονδίνου, με βασικούς επινοητές τα συγκροτήματα "Siouxsie & the Banshees", "Dead Can Dance, κ.α. Η "Death Cult" συμβολίζει τον θάνατο και την αυτοκαταστροφή. Ως εκ τούτου υιοθετεί μίαν εντελώς αρνητική στάση απέναντι στην κοινωνία και την ζωή γενικότερα. Η στάση αυτή, σε συνδυασμό με το εξεζητημένο και εκλεπτυσμένο στυλ της και την ελιτίστικη και ναρκισσιστική της συμπεριφορά, έκανε την υποκουλτούρα "Death Cult" χώρο συγκέντρωσης των συμβολικών punks (διανοουμένων, φοιτητών) και των κοριτσιών. Στους ίδιους, ίσως, λόγους οφείλεται και η έλξη που ασκεί στους ομοφυλόφιλους (ένα μεγάλο μέρος από τα αγόρια της ομάδας αυτής στην "LEM" ήταν εμφανώς ομοφυλόφιλοι).

2.1.2. Η παρουσίαση του στυλ των "Death Cult"⁽¹⁾

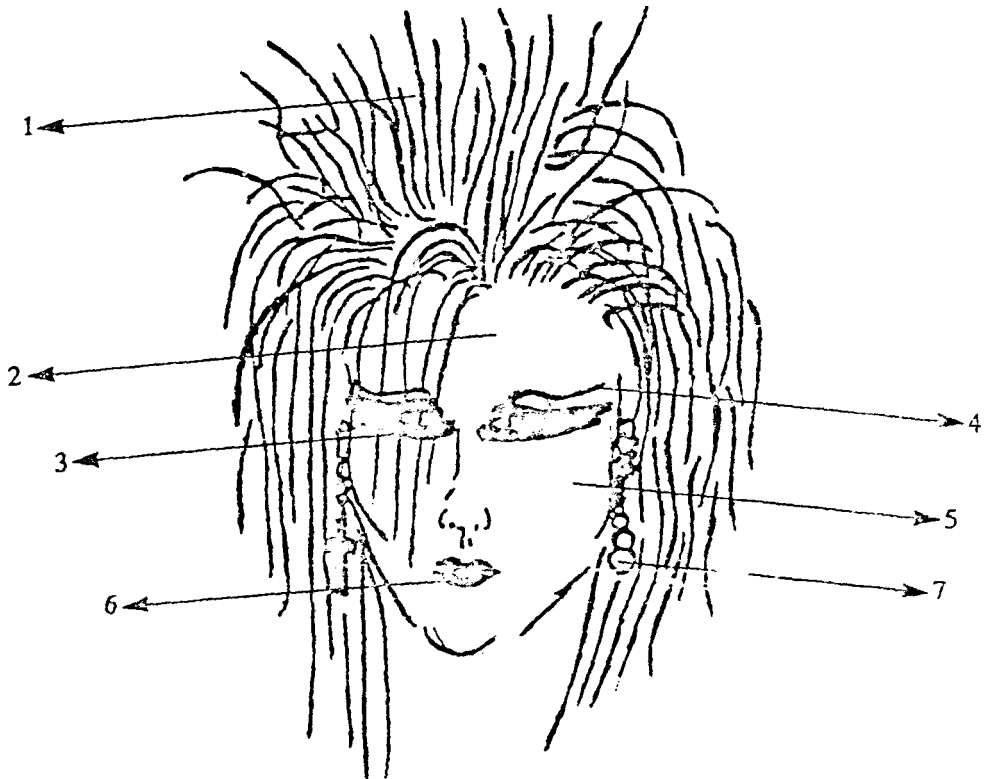
Εικόνα 1: Η κοπέλα "Death Cult"

1. Μαλλιά βαμμένα μαύρα-μπλε, μακριά, συνήθως, ξασμένα και φουντωμένα.
2. Πρόσωπο λευκό (βλ. ειχ. 2).
3. Σκουλαρίκια μεγάλα και μακριά ή μικροί κρίκοι (βλ. ειχ. 2).
4. Κολλιέ από αλυσίδες πολλές μαζί με μεγάλους σταυρούς.
5. Γάντια μαύρα, μακριά ή κοντά, με κομμένες τις άκρες ή όχι.
6. Βραχιόλια, πολλά μαζί, μεγάλα και μικρά, ασημένα ή ψεύτικα.
7. Ζώνες μαύρες με διακοσμητικά καρδιά πάνω ή αλυσίδες με σταυρούς.
8. Δακτυλίδια, ασημένα ή ψεύτικα, σ' όλα σχεδόν τα δάκτυλα.
9. Φόρεμα ή φούστα και μπλούζα, μακριά, σε μαύρο χρώμα, που κολλάει στο σώμα.
10. Καλσόν μαύρο, αδιαφανές ή δυκτιωτό.
11. Μπιρίνι μαύρο, μυτερό με αγκυράφες ή γόβα μαύρη μυτερή, με ψηλό ή χαμηλό τακούνι.

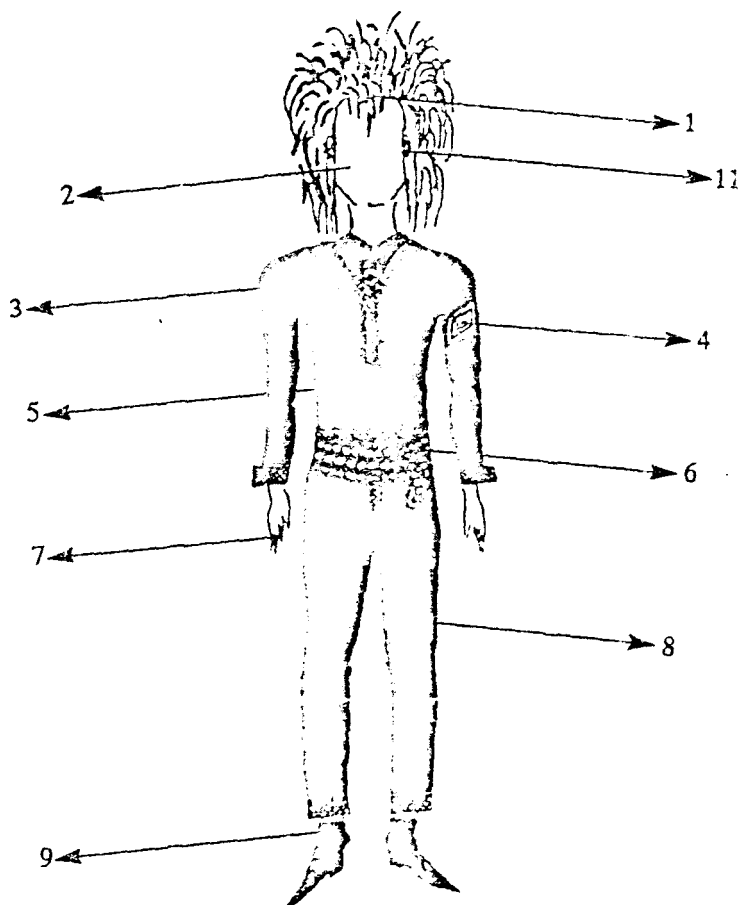
(1) Την μελέτη και απεικόνιση του στυλ των μελών της υποκουλτούρας "Death Cult" της "LEM" πραγματοποίησε η συνεργάτιδα της έρευνας Ελένη ΚΛΩΚΙΑΟΥ.

Εικόνα 2 : Το πρόσωπο της κοπέλας "Death Cult"

1. Μαλλιά βαμμένα μαύρα συνήθως, ξασμένα και φουντωμένα προς τα επάνω, ενώ μια πυκνή φράντζα, είναι ριγμένη μπροστά.
2. Πρόσωπο έντονα λευκό, βαμμένο με ένα ειδικό μείκ-απ.
3. Μάτια βαμμένα έντονα, σε μονοχρωμία του μαύρου, με μολύβι ή αϊ-λάινερ, σε διάφορα σχήματα.
4. Φρύδια, τονισμένα με μαύρο μολύβι και τραβηγμένα για να μεγαλώσει το μήκος τους.
5. Μάγουλα συνήθως όχι τονισμένα με χρώμα.
6. Στόμα με σκούρο ή μαύρο κραγιόν βαμμένο και με τονισμένες τις γωνίες.
7. Σκουλαρίκια: πολλοί μικροί κρίκοι σε όλο το μήκος του ενός αυτιού, ενώ στο άλλο αυτί, συνήθως το αριστερό, μακριά σκουλαρίκια, με σταυρούς ή άλλα σχέδια.

Εικόνα 3: Το αγόρι "Death Cult"

1. Μαλλιά βαμμένα μαύρα ή όχι, κοντά ή μακριά, ξασμένα και φουντωμένα ή πιασμένα ουρά και περασμένα με τζέλ.
2. Πρόσωπο μακιγιαρισμένο τις περισσότερες φορές.
3. Καρφίτσες παλιές ή με παλιά σχέδια.
4. Σήματα με ονόματα συγκροτημάτων ή φράσεις ραμμένα στο ύφασμα.
5. Πουκάμισο ή μπλούζα από μαύρο ύφασμα ή μαύρο τζην κουμπωμένο ψηλά.
6. Ζώνες πολλές μαζί από αλυσίδες με σταυρούς και κλειδαριές.
7. Δακτυλίδια παλιά ή με παλιό σχέδιο σ' όλα σχεδόν τα δάκτυλα.
8. Παντελόνι στενό σε μαύρο ύφασμα ή μαύρο τζην με γυρισμένες τις άκρες.
9. Μπιτσίνια μαύρα με διακοσμητικές αγκράφες, μυτερά.
10. Συμπλήρωμα το μπουφάν, δερμάτινο μαύρο, κοντό με φερμουάρ και σήματα ή τζήν ξεβαμμένο και ζωγραφισμένο.
11. Σκουλαρίκια στο ένα ή και στα δύο αυτιά, μικροί κρίκοι ή άλλα σχέδια.

2.2. Οι ομάδες των "Skinhead-punks" της "LEM"

Ο συνδυασμός *skinhead-punk*, που ανήκει στο ευρύτερο φάσμα του θετικού πάνκ, αποτελεί την δεύτερη - από άποψη αριθμητικής δύναμης και συγκρότησης της ομάδας -- σημαντική υποκουλτούρα της "LEM" (αριθμητικά προσεγγίζει τους Death διαφέρει όμως ουσιαστικά από την άποψη του βαθμού συμμετοχής της στο δίκτυο της *pub*).

Σ'όλη την διάρκεια της παρατήρησής μας εντοπίσαμε τρεις παρέες *skinhead-punk*. Η πρώτη (Α) αποτελείται από ένα πυρήνα 5-6 αγοριών και περιστοιχίζεται από 4-5 ακόμη. Το κεντρικό της πρόσωπο έχει στενές σχέσεις με την "Μάρω" και τον "D.J. Γιάννη". Η δεύτερη παρέα (Β) παρουσιάστηκε μόνο δύο φορές. Αποτελείται από 5-6 άνδρες και δύο κοπέλες. (Με την ίδια ακριβώς σύνθεση τους συναντήσαμε και εκτός "LEM"). Η τρίτη παρέα (Γ) εμφανίστηκε μόνο μία φορά και την αναφέρουμε λόγω του εξαιρετικού ενδιαφέροντος του παρουσιαστικού της. Απαρτιζόταν από 7 αγόρια και δύο μικρά παιδιά (ίσως αδέρφια τους).

2.2.1. Σύντομη παρουσίαση της υποκουλτούρας "skinhead-punk"

Ο συνδυασμός *skinhead-punk* αποτελεί την νεώτερη αποκρυστάλλωση των διαφόρων εναλλαγών, αναδιευθετήσεων και ρήξεων που συντελούνται στους κόλπους της ευρύτερης υποκουλτούρας *punk*. Ο συνδυασμός αυτός συνιστά εμπλουτισμό του στυλ πάνκ με στοιχεία της κουλτούρας *skinhead*, και εμφανίστηκε μετά την αποτυχημένη αναβιωτική προσπάθεια του *New punk*. Μπορεί να θεωρηθεί ακόμη και πρόσμιξη και ανασύνθεση των δύο υποπολιτισμών (*skinhead* και *punk*) σε μία καινούργια παρεκκλίνουσα ομάδα.

Σε κάθε περίπτωση, το *skinhead-punk* λειτουργεί ως νέος "λαϊκός δαίμονας" (S. Cohen) ακόμη και στις γραμμές των υπόλοιπων *punks*, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

Ο όρος "*skinhead-punk*" κατασκευάστηκε από εμάς για αναλυτικούς σκοπούς. Αντιθέτως, τα μέλη της υποκουλτούρας αυτής θεωρούν τους εαυτούς τους είτε *punks*, είτε *redskins*.

2.2.2. Η απεικόνιση του στυλ των "skinhead-punks" της "LEM"

Οι αφητηρίες του στυλ της υποκουλτούρας αυτής είναι κοινές (σύνθεση στοιχείων από την εικόνα των *postpunks* και από την εικόνα των *skinheads*). Οι τρεις παρέες όμως της "LEM" διαφοροποιούνται στυλιστικά ανάλογα με τον βαθμό περιθωριοποίησής τους και το κοινωνικο-οικονομικό τους *status*. Στις γραμμές που ακολουθούν όμως, θα παρουσιασθούν μόνον οι δύο ακραίες παραλλαγές (Παρέα Α και Παρέα Γ).

Η πρώτη Παρέα (Α) είχε πολύ κοντά μαλλιά (σχεδόν ξυρισμένα) στο πλάι και στον αυχένα, με ένα τσουλουφάκι στο μέτωπο (γιαυτό το λόγο τους δώσαμε το ψευδώνυμο "Ten-

Την"). Φορούσε λαδί προς το χακί ή μαύρο μπουφάν από νάυλον, πολύ γυαλιστερό και κοντό (έφθανε μέχρι το τέλος του θώρακα) στενά (σχεδόν εφαρμοστά) τζήν παντελόνια γαλάζια ή μαύρα βαμμένα μέσα σε άρβυλα με γκέτες τύπου U.S. Marine Corps κατά προτίμηση ή του Ελληνικού Στρατού.

Η τρίτη Παρέα (Γ) θύμιζε ομάδα γάλλων skinheads (τύπου "Λεπέν" ή "φίλων του Barbie"). Τα μέλη της ήταν πολύ σωματώδη και γεροδεμένα (φουσκωμένα ενδεχομένως από body building) με ουλές στα πρόσωπά τους. Μπήκαν στην "LEM" αφ'ενός ζυγού" (και από τον ψηλότερο προς τον κοντότερο με τελευταία τα δύο παιδιά) και παρατάχθηκαν μπροστά στην είσοδο κλείνοντάς την.

Είχαν ξυρισμένο κεφάλι στο πλάϊ και στον αυχένα με ένα ανεπαίσθητο τσουλουφάκι στο μέτωπο. Φορούσαν πορτοκαλί φουλάρι - τύπου κομμάντο - στον λαιμό και λεπτό νάυλον μπουφάν, χρώματος λαδοπράσινου, διακοσμημένο με διάφορα ναζιστικά σήματα (σβάστικες, κλπ). Φορούσαν μαύρα άρβυλα, τύπου U.S. Marine Corps, με γκέτες καθώς και παλιές δερμάτινες στρατιωτικές ξώνες από τις οποίες κρέμονταν διάφορα "αξεσουάρ" (θήκες, σιδερένια αντικείμενα, κλπ.).

2.2.3. Οι σημειωτικές λειτουργίες του στύλ ("Ο σημειωτικός πόλεμος")

Η εμφάνιση της ομάδας αυτής προκάλεσε τον πανικό στην κατάμεστη "LEM" (ήταν Σάββατο βράδυ, Αιτωίριες):

[Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ Η της "LEM", πήγε σκόπιμα την επόμενη νύκτα για να μάθει τι είδους ομάδα ήταν αυτή].

ΠΑΡ. Η Ρε "Μάρω", τί ήταν αυτή η παρέα με τους χονδρούς και κοντοκουρεμένους χθές; Σκίγγετς; Λεπενίτες;

"ΜΑΡΩ" Όχι αυτοί είναι πάνκιδες, έτσι θεωρούν τους εαυτούς τους. Μάλιστα μου ζήτησαν να βάλω το κομμάτι των Dead Kennedys "Nazi punks Fuck off", που βρίζει τους φασίστες

Μάλιστα με την παραγγελία αυτή λύθηκε κάπως η ένταση και ο φόβος που δημιουργήθηκε στα παιδιά¹ μόλις μπήκαν αυτοί μέσα.

- Ξέρεις πολλά παιδιά φοβήθηκαν πολύ και ερχόταν και με ρωτούσαν τι ρόλο παίζουν αυτοί και αν τους γνωρίζω.

ΠΑΡ. Η: Και από που είναι. Τους ξέρεις;

"ΜΑΡΩ" Ού που να ξέρω; Χθές ήταν εδώ από όλη την Αττική: Αιγάλεω, Μειζανόρφωση, Καλλιθέα, Αμπελοκήπους...

¹ Δηλαδή, στους υπόλοιπους punks και rockers

ΠΑΡ.ΙΙ: Και πως τους λένε;

"ΜΑΡΩ" Όσοι έχουν τσουλουφάκι μπροστά, είναι όλοι πάνγκς. Οι σκίνχεντς είναι γλόμπτοι. Και αυτοί είχαν τέτοιο τσουλουφάκι. Μοιάζουν με τους psychabilly (σαν το μουσικό συγκρότημα "CRAMPS"), αλλά οι psychabilly έχουν κούρεμα τύπου U.S. Navy: ξυρισμένοι στο πλάϊ και πίσω (αυχένα) και στο μέτωπο έχουν μαλλί που σχηματίζει πηλίκιο. Αυτοί εδώ όμως είχαν τσουλουφάκι, άρα είναι πάνγκς.

Είχαν και σβάστιτζες, τις είδες;

ΠΑΡ. ΙΙ: Καλά αγκυλωτούς σταυρούς είχαν και οι SEX PISTOLS δεν πειράζει...

2.3. Οι "New Punks - Mohicans" της "LEM"

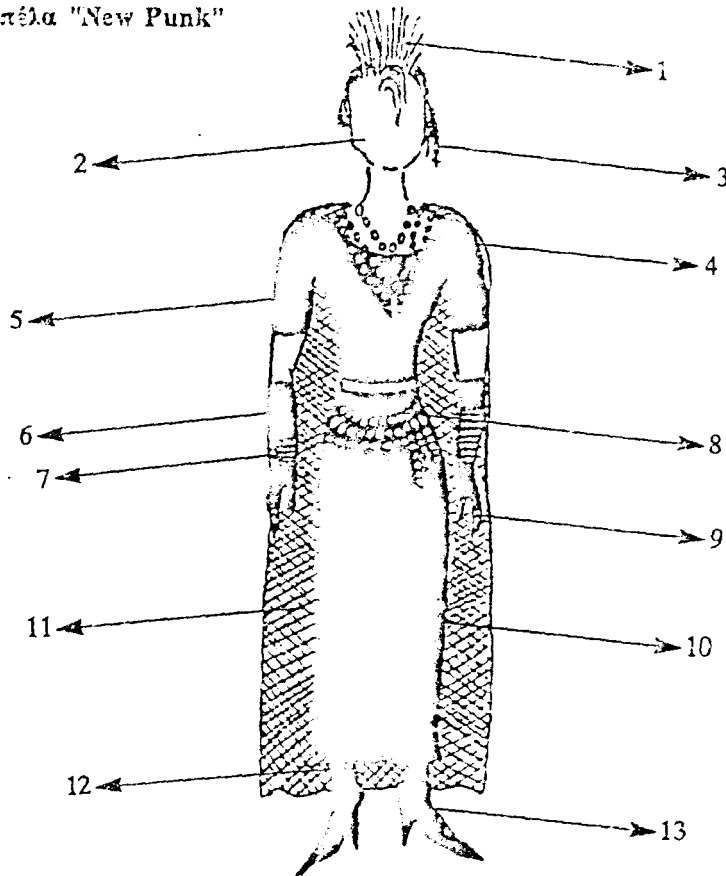
Η punk παραλλαγή των "Mohicans" ή "New Punks" αποτελεί την τρίτη, κοινωνιολογικά και αριθμητικά, σημαντική υποπολιτισμική ομάδα που συχνάζει στην "LEM".

Όπως ήδη αναφέραμε, μαϊκανό κούρεμα έκαναν ήδη οι Βικτωριανοί hooligans του Λονδίνου στα 1899, ενώ είχε διαδοθεί και στους κύκλους των πιό "έξαλλων" Teddy Boys, στα 1950 (G.Pearson, 1983). Επανεμφανίσθηκε κατά την διάρκεια της καμπής της υποκουλτούρας punk, από τους νεοπάνγκ.

Στην "LEM" οι νεοπάνγκ-μοϊκανοί αποτελούνται από μία παρέα 4-5 εφήβων (15 έως 18 ετών), από δύο-τρεις κοπέλες (ηλικίας 18 έως 22 ετών) καθώς και από μερικούς άλλους μεμονωμένους νεαρούς.

2.3.1. Η απεικόνιση του στυλ των "New Punks-Mobicans" της "LEM"⁽¹⁾

Εικόνα 1: Η κοπέλα "New Punk"

1. Μαλλιά βαμμένα μαύρα-μπλέ, ξυρισμένα στο πλάι, μακριά, ξασμένα και φουντωμένα μπροστά.
2. Πρόσωπο λεικό (βλ. εικ. 2).
3. Σκουλαρίκια μεγάλα και μακριά ή μικροί κρίκοι (βλ. εικ. 2).
4. Κολλιέ από αλυσίδες πολλές μαζί, καθώς και μεγάλους σταυρούς.
5. Μπλούζα μαύρη με ντεκολτέ, από δαντέλα ή λύκρα, κολλητή στο σώμα.
6. Γάντια μαύρα, μακριά ή κοντά, με κομμένες τις άκρες ή όχι.
7. Βραχιόλια πολλά μαζί, μεγάλα και μικρά, ασημένια ή ψεύτικα.
8. Ζώνες από αλυσίδες με σταυρούς και κλειδαριές.
9. Δακτυλίδια ασημένια ή ψεύτικα, σ' όλα σχεδόν τα δάκτυλα.
10. Φούστα μαύρη μακριά από δαντέλα ή λύκρα, που κολλάει στο σώμα.
11. Κάπα μαύρη, μακριά ή κοντή.
12. Καλσόν μαύρο αδιαφανές ή δυκτιωτό.
13. Μπιτοίνι μαύρο, μυτερό με αγκράφες ή γόβα μαύρη, μυτερή, με ψηλό ή χαμηλό τακούνι.

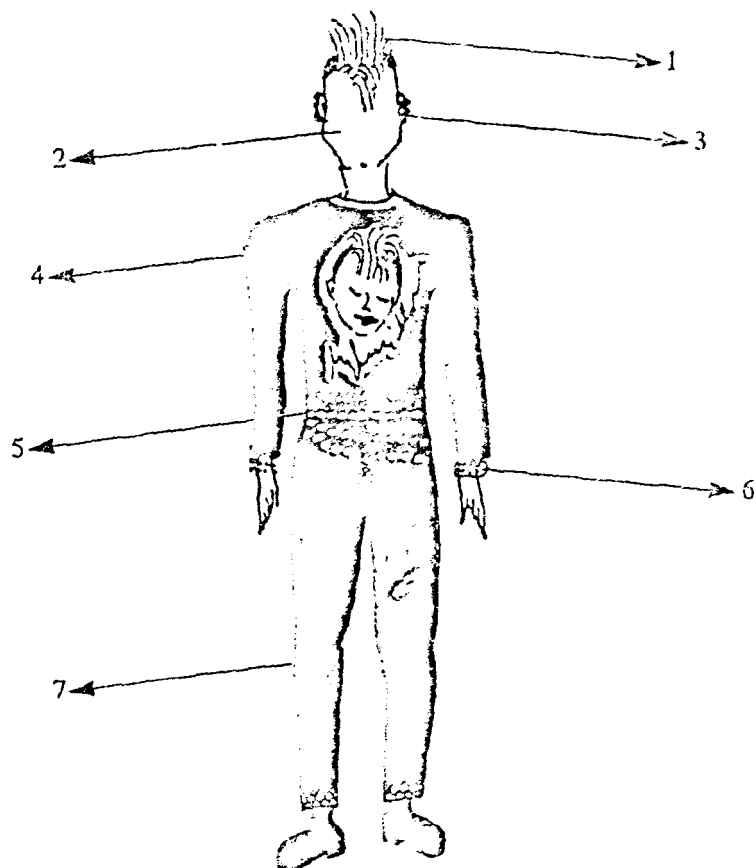
Εικόνα 2 : Το πρόσωπο της κοπέλας "New Punk"

1. Μαλλιά βαμμένα μαύρα συνήθως, ξυρισμένα στο πλάι, ενώ στο μεσαίο τμήμα του κεφαλιού είναι μακριά, ξασμένα και φουντωμένα προς τα επάνω, με μία πυκνή φράντζα ριγμένη μπροστά.
2. Πρόσωπο έντονα λευκό, βαμμένο με ένα ειδικό μίξ-απ.
3. Μάτια βαμμένα έντονα, σε μονοχρωμία του μαύρου, με μολύβι ή αϊ-λάινερ, σε διάφορα σχήματα.
4. Φρύδια τονισμένα με μαύρο μολύβι και τραβηγμένα για να μεγαλώσει το μήκος τους.
5. Μάγουλα συνήθως όχι τονισμένα με χρώμα.
6. Στόμα βαμμένο με σκούρο ή μαύρο κραγιόν και με τονισμένες τις γωνίες.
7. Σκουλαρίκια: πολλοί μικροί κρίκοι σε όλο το μήκος του ενός αυτιού, ενώ στο άλλο αυτί, συνήθως το αριστερό, μακριά σκουλαρίκια, με σταυρούς ή άλλα σχήματα.

(1) Την μελέτη και απεικόνιση του στυλ των μελών της υποκουλτούρας "Mohicans-New Punks" της "LEM" πραγματοποίησε η συνεργάτιδα της έρευνας Ελένη ΚΛΩΚΙΑΟΥ.

Εικόνα 3: Το αγόρι "New Punk"

1. Μαλλιά πολύ κοντά κουρεμένα ή ξυρισμένα στο πλάι του κεφαλιού και με λοιρίο στη μέση του κεφαλιού.
2. Πρόσωπο συνήθως όχι έντονα μακιγιαρισμένο.
3. Σκουλαρίκια στο ένα ή και στα δύο αυτιά, μικροί κρίκοι ή άλλα σχέδια.
4. Μπλούζα σε διάφορα χρώματα, με ονόματα και φιγούρες συγκροτημάτων της πανκ.
5. Ζώνες πολλές μαζί από αλυσίδες ή διακοσμημένες με καρφιά και κλειδαριές.
6. Αξεσουάρ στα χέρια από δέρμα διακοσμημένο με καρφιά ή αλυσίδες.
7. Παντελόνι στενό, από μαύρο ύφασμα ή τζην, ξεβαμένο, με μπαλώματα και με γυρισμένες τις άκρες.
8. Άρβιλα στρατιωτικά, χοντροκομένα ή αθλητικά παπούτσια.
9. Συμπλήρωμα το μπουφάν, από μαύρο ύφασμα ή τζην ξεβαμένο, με ονόματα συγκροτημάτων της πανκ ή συνθήματα, γραμμένα επάνω.

2.3.2. Ανάλυση της σημασίας του στύλ των "New Punks"

Η υποκείμενη θεματική του συμβολικού υποσυστήματος των ευπλάστων μορφών του στύλ (P. Cohen, 1972), των νεοπάνκ-Μοϊκανών, παραπέμπει στους ιστορικούς παράγοντες διαμόρφωσης της ομάδας αυτής. Οι νεοπάνκ συνιστούν ένα κίνημα αναβίωσης και ανανέωσης του punk, όπως υποδηλώνει και το επίθετο "νέοι". Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, το punk άρχισε να παρακμάζει και να διαχέεται από τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Οι νεοπάνκ διαμορφώθηκαν κατά το 1982-83, λίγο μετά την εμφάνιση του αγρητικού πάνκ ("Death Cult") και σε αντιπερισπασμό προς αυτό. Το κατηγορούν δε, για παρακμαϊκή, ελιτιστική και αυτοκαταστροφική συμπεριφορά.

Οι νεοπάνκ έδωσαν το έννασμα για την διάκριση του punk σε θετικό και αγρητικό (Dark Wave: Psychopunk, Death Cult). Η διάκριση αυτή διατυπώθηκε από τους άγγλους κοινωνιολόγους, μουσικολόγους, κριτικούς τέχνης και κυρίως δημοσιογράφους (των περιοδικών New Musical Express, Melody Maker, Sounds, κλπ).

Η περιβολή των νεοπάνκ διατηρεί όλα τα στυλιστικά στοιχεία του "τυπικού" πάνκ προσθέτοντας όμως καινούργια και κάνοντας την συναρμολόγηση πιά περίπλοκη. Επινόησε το μοϊκανό κούρεμα για να αυξήσει την προκλητικότητα του στύλ, προσπαθώντας έτσι να ενισχύσει την παρεκκλίνουσα μορφή της υποκοουλτούρας.

Η αναβιωτική υφή των Μοϊκανών πιστοποιείται και από τα graffiti: "Mohicans not Dead", "Punk not Dead" και την επαναφορά στο προσκήνιο των πρώτων punk μουσικών συγκροτημάτων (Clash, Sex Pistols, Damned, κλπ.). Με την αναβίωση αυτή συνδέονται και τα ηλικιακά χαρακτηριστικά (εφηβική ή αμέσως μετεφηβική ηλικία) των μοϊκανών της "LEM", οι περισσότεροι από τους οποίους, μέσα από τις κατασκευασμένες "εικόνες-του-εγώ" τους, αναπολούν και φαντασιώνουν τις "ένδοξες ημέρες" του punk κινήματος, όπως ενδεχομένως, τις έχουν γνωρίσει μέσα από τις διαδικασίες της υποπολιτισμικής μεταβίβασης (αδελφοί, μεγαλύτεροι σε ηλικία πάνκ, ιστορίες), τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και την μουσική punk rock.

*

*   *

Στο κέντρο του πίνακα "αυτοέκφρασης" της "LEM" υπάρχει ζωγραφισμένος ένας "πιτσιρικάς" Μοϊκανός (ηλικίας το πολύ 15 χρόνων). Το ύφος του και το στύλ του είναι αυτό της παρέας των τεσσάρων ή πέντε εφήβων νεοπάνκ που παρουσιάσαμε. Άλλες τρεις-τέσσερις φωτογραφίες new punk (αγοριών και κοριτσιών) ευρίσκονται καρφίτισωμένες μέσα στον πίνακα ή σε άλλα σημεία της pub.

Οι death και οι νεοπάνκ, όπως παρουσιάζονται στην "LEM", συνιστούν τις πιά επιτηδευμένες και έντονα ιδεολογικοποιημένες παραλλαγές των punks του χώρου αυτού. Αποτελούν την κομψή εκδοχή της ευρύτερης υποκοουλτούρας punk που αντιπαράκειται στην σκληρή και επιθετική λογική του συνδυασμού Skinhead-punk.

3. Η "LEM" ως κοινωνική οργάνωση. Η διάρθρωση της κοινωνικής της δομής

Όπως επισημάναμε ήδη, η εξέταση της υποκοουλτούρας των punk's της περιοχής "X" επικεντρώνεται κυρίως στη μελέτη της pub "LEM" η οποία προσεγγίζεται και αναλύεται ως κοινωνική οργάνωση. Η μέθοδος αυτή υπογορεύθηκε από την φύση των ερευνητικών ευρημάτων που συγκεντρώσαμε, τα οποία με την σειρά τους συνδέονται με την μορφή της υποκοουλτούρας των punk's στο "D.City". Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, θα διαπραγματευθούμε τα κεντρικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής και οργάνωσης της "LEM" όπως αποκαλύφθηκαν από την έρευνά μας.

Πιο συγκεκριμένα θα εξετάσουμε τη μορφολογία της κοινωνικής δομής της "LEM", όπως προέκυψε από την διάρθρωση και τυποποίηση των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων. Ως "τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων" ("patterned relationships" σύμφωνα με τον H.W. Polsky [1977: 44-47]) εννοούμε το αλληλεπιδραστικά και ιεραρχικά δομημένο σύστημα των σχέσεων ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες (διομαδικές σχέσεις), ανάμεσα στα άτομα, όπως αυτά είναι ενταγμένα στην ομάδα τους (ενδομαδικές σχέσεις) καθώς και ανάμεσα σε άτομα, ως θεωρούμενα εκτός ομαδο-εντάξεων (διατομικές σχέσεις).

Επίσης, θα εξετάσουμε την ιστορικού ενδιαφέροντος διαίρεση της κοινωνικής οργάνωσης της pub ανάμεσα στις ομάδες των punk's αφ'ενός και την ομάδα της απύραυσης αφ'ετέρου. (Η διχοτόμηση αυτή, που τώρα λειτουργεί αποδυναμωμένα και παρασκηνικό, υπονοείται ενδεχομένως μιά δυναμική και κυρίως πιθανότητες επανενεργοποίησης. Αν συμβεί αυτό, τότε η υφιστάμενη κοινωνική δομή θα αναδιαρθρωθεί).

Τέλος, θα παρουσιάσουμε τα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής της οργάνωσης αυτής. Πρόκειται κυρίως για την έλλειψη κοινωνικού ελέγχου, κατά πρώτον λόγον από την πλευρά της διαχείρισης της pub και κωδίκων κοινωνικής συμπεριφοράς, στις γραμμές των θαμώνων, που επιτρέπουν συχνά ροπές ή ταλαντεύσεις και "παρεκτροπές" προς την παραβατικότητα.

3.1. Η διάρθρωση και τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων στην "LEM"

Μία βαθύτερη διερεύνηση του συστήματος των κοινωνικών σχέσεων της "LEM" δείχνει ότι το σύστημα αυτό λειτουργεί κεντρομόλα, αν και φαινομενικά οι σχέσεις ανάμεσα στους θαμώνες της pub παρουσιάζουν μιάν εικόνα "διάχυσης". Ομάδες, παρέες ή άτομα που χαρακτηρίζονται από υποπολιτισμική ομοιότητα ή, πολύ περισσότερο, συγγένεια, έλκονται και εντάσσονται στο σύστημα αυτό. Αντιθέτως, άτομα και παρέες που δεν διακρίνονται από υποπολιτισμική ομοιότητα, απωθούνται και τελικώς απομακρύνονται από τους κόλπους του, ανάλογα με την απόσταση που τις χωρίζει από τα κεντρικά υποπολιτισμικά και στυλιστικά πρότυπα της pub. (Η ψυχολογική πίεση προς ομοιογενοποίηση έγινε ιδιαίτερα αισθητή και σε ορισμένους ερευνητές μέσω ρητών ή μη μηνυμάτων: π.χ. "γιατί δεν είσα ντυμένη όπως οι άλλες κοπέλλες"). Εξαιρούνται από τις διαδικασίες αυτές εκείνες οι ομάδες, οι οποίες έχουν διαφορετικά ή/και αντίθετα υποπολιτισμικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά, όταν απτά είναι ικανά να τις αναδείξουν σε αντιπάλους ή, ενδεχομένως, σε (νέα) ομάδα αναφοράς (π.χ. μιά ομάδα skinheads ή rockabilly).

Με βάση τις διαπιστώσεις που κάναμε δύο ομάδες παραγόντων διαρθρώνουν και ιεραρχούν γενικά τις κοινωνικές σχέσεις στη "LEM". Η πρώτη ομάδα συναποτελείται από τα συστατικά στοιχεία του υποπολιτιστικού στυλ ζωής (απεικόνιση του στυλ και παρουσίαση-του-εαυτού, ομαδική ταυτότητα, υπόγειες κοινωνικές αξίες κλπ.). Η άλλη ομάδα παραγόντων στοιχειοθετείται από τις σχέσεις ισχύος που έχουν ως καθοριστικό συντελεστή το φυσικό-πολιτισμικό ανάστημα (ή πολιτισμική πτυχή πάλι παραπέμπει στην μορφή της υποπολιτισμικής ομαδο-ένταξης). Επισημαίνουμε ότι τις σχέσεις αυτές δεν μπορέσαμε να τις αναλύσουμε εμπειριστατωμένα.

Στην τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων της "LEM" υπεισέρχονται και επιδρούν και ορισμένοι ειδικοί, ως επί το πλείστον καθαρά κοινωνιοψυχολογικοί παράγοντες όπως είναι οι διαπροσωπικές ταυτίσεις ή αμοιβαιότητες (π.χ. φιλία), οι ερωτικής υφής σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, οι μουσικές προτιμήσεις, κλπ.

Τα προαναφερθέντα στοιχεία λειτουργούν ως κοινωνικά κίνητρα που ενεργοποιούν και δρομολογούν κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Τα τεμάχια των αλληλεπιδράσεων αυτών συσσωρεύονται και μορφοποιούνται σχηματίζοντας έτσι τις τυποποιημένες κοινωνικές σχέσεις της κοινωνικής οργάνωσης της "LEM" (H. Polsky, 1972 [1962]). Η συχνότητα και η σταθεροποίηση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων διαμορφώνει το σύστημα κοινωνικής επικοινωνίας της οργάνωσης, το οποίο με τη σειρά του εξασφαλίζει και ενισχύει την μορφική πλευρά των κοινωνικών σχέσεων (G. Csepeli, 1979).

3.1.1. Οι κεντρικές ομάδες της "LEM" και η διάρθρωσή τους

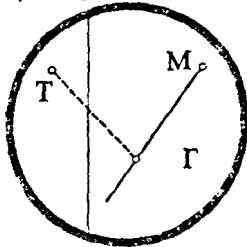
(α) Η "Ομάδα των Διαχειριστών" της "LEM"

Οι "Τώνης", "Γιάννης" και "Μάρω" συνιδιοκτήτες της pub, αποτελούν την "Ομάδα των Διαχειριστών" της "LEM", όπως ήδη έχουμε σημειώσει. Θα παρουσιάσουμε λοιπόν τον κεντρικό ρόλο που εκτελεί ο κάθε ένας από αυτούς.

Ο "Γιάννης" εκτελεί τον ρόλο του "φύλακα" και του "αρχηγού" της "LEM". Η hard core υποπολιτισμική του ταυτότητα τον εφοδιάζει με ανδροπρέπεια και δυναμισμό για την επιτυχή εκτέλεση των προαναφερθέντων ρόλων. Η "Μάρω" επιτελεί τον ρόλο του "κοινωνικού ατόμου" (της "οικοδέσποινας") και της "γυναίκας" (όπως αυτός εννοείται σε μία παραδοσιακή ομάδα: πλένει, καθαρίζει, κλπ.). Παράλληλα, η "Μάρω" λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις διάφορες παρέες των "Death Cult". Ο "Τώνης" εκτελεί ευκαιριακούς μόνον ρόλους (πότε του DJ, πότε του barman, κλπ.). Στην πραγματικότητα του έχει αποδοθεί ο ρόλος του "αποδιοπομπαίου τράγου".

Αν βασισθούμε στον καταμερισμό και την εκτέλεση των ρόλων (δεδομένου ότι τα τυπικά status ενός bar δεν υφίστανται στην "LEM": κανονικός barman, DJ, σεφίτιντζος, κλπ.) καθώς και στη διαμόρφωση των διατομικών σχέσεων, διαπιστώνουμε ότι η διάρθρωση και τυποποίηση των ενδομαδικών σχέσεων στην ομάδα των διαχειριστών της "LEM" μπορεί να αναπαρασταθεί κοινωνιομετρικά σε Y. (Στο κέντρο του Y βρίσκεται ο "Γιάννης", στην αριστερή κατάληξη η "Μάρω" και στην δεξιά ο "Τώνης", σχετικά απομονωμένος και από τον "Γιάννη").

Διάγραμμα 1: Το δίκτυο των διατομικών σχέσεων της "Ομάδας Διαχειριστών" της "LEM"

(β) Ο "Στενός Πυρήνας" της "LEM"

Ως "Στενό Πυρήνα" της "LEM" προσδιορίζουμε εκείνους τους θαμώνες οι οποίοι συχνάζουν καθημερινά σχεδόν στο κέντρο αυτό και ξεκινώντας από τα κοινά τους

ενδιαφέροντα (υποπολιτισμική ένταξη, μουσικές προτιμήσεις κλπ.), σχηματίζουν μία χαλαρή ομάδα. Τα μέλη του "Στενού Πυρήνα" είναι οι εξής:

- Ο "Πάνος" I: Έχει ελαφρύ αρνητικό-πάνκ στύλ· ενδιαφέρεται ιδιαίτερω για την μουσική rock'n'roll και περιστασιακά εκτελεί χρέη D.J. Είναι κοινωνικός και σχετικά ομιλητικός.
- Ο "Πάνος" II: Έχει έντονο "death cult" στύλ, μαλλιά μακρὰ και φουσκωμένα περασμένα με χένα (κοκκινωπά). Ενδιαφέρεται πολύ για την μουσική rock'n'roll. Αντικαθιστά συχνά τον barman ή τον D.J. Ανήκει και στην ομάδα των Death. Είναι ολιγομήλιτος και διακρίνεται από έντονη υπεροψία και ναρκισσισμό (ελιτιστική αντίληψη εαυτού).
- Ο "Μπάμπης": Έχει έντονο "dark wave" στύλ (με μαλλιά εμπρός κοντά και "gomené" πίσω αλογοουρά μικρή) και είναι ιδιαίτερα εσωστρεφής και βλοσυρός (πίνει το νέσκαφέ του κατά τις 12 το βράδυ κάθε μέρα). Κάνει συχνά τον D.J., και καμιά φορά και τον barman. Είναι ο πάρτενερ της "Ιόβης".
- Ο "Νάσαρχος": Έχει ήπιο rock στύλ. Στις αργίες συχνά "φορβεί την στολή" του: κατάμαυρα ρούχα με ελαφρύ αξεσουάρ· κάνει επανειλημένα πρόγραμμα μουσικής (D.J.) Είναι σχετικά ευδιάθετος και κοινωνικός.
- Ο "Τιάννης II" ή "Ζούγκλας": είναι ίσως το μόνο μέλος του "Στενού Πυρήνα" που δεν ανήκει στο υποπολιτισμικό στύλ του αρνητικού πάνκ· έχει ανάλογο παρουσιαστικό με τον "Τιάννη" I (D.J.), με τον οποίο είναι πολύ φίλοι. Είναι επίσης φίλος με τον "Τώνη"· είναι συζητήσιμος, ομιλητικός, χωρίς ελιτιστικές τάσεις και πολύ συχνά "φτιαγμένος" (δηλ. έχει καπνίσει χασίς ή μαριχουάνα). Έχει πολύ καλές γνώσεις rock'n'roll και punk rock μουσικής (ανεξάρτητη σκηνή).
- Η "Ιόβη": παρουσιάστηκε αρχικά σε στύλ ροκαμπίλλυ (μαλλιά μπανάνα, κρέικους χρυσούς στα αυτιά, φαρδιά jean παντελόνια με ρεβέρ). Αργότερα μετατράπηκε σε punk τύπου "death cult" ενώ παράλληλα τα "εφτιάξε" με τον "Μπάμπη" (που επίσης λίγο αργότερα άλλαξε κόψιμο μαλλιών). Για ένα μεγάλο διάστημα (επί ένα μήνα) είχε εξαφανισθεί εντελώς επειδή είχε κόψει τα μαλλιά της σιδερώνοντάς τα για να τα στήσει όρθια, πράγμα που την ανάγκασε να τα κόψει πολύ κοντά. Κλείστηκε μέσα διότι είχε αποκτήσει "αρνητική αντίληψη-εαυτού": ντρεπόταν να βγεί έξω γιατί ένοιωθε άσημη (σύμφωνα με την "Μάρω" με την οποία είναι πολύ καλές φίλες). Έρχεται συνήθως πολύ αργά (μετά τις 12) και παραμένει μέχρι να κλείσει η pub.

Χρειάζεται να αναφερθεί ότι τις ενδομαδικές σχέσεις του "Στενού Πυρήνα" δεν διαπιστώσαμε αξιόλογες αντιπαραθέσεις και ανταγωνισμούς (όπως στην περίπτωση της "Ομάδας των Διαχειριστών").

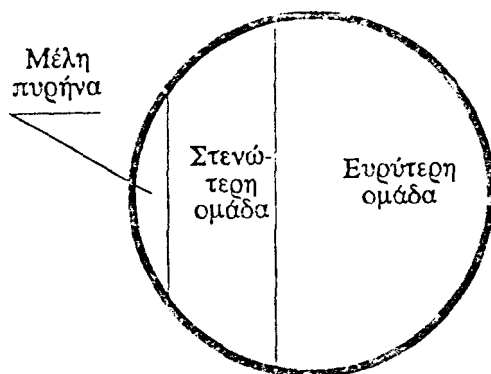
(γ) Η ομάδα της "Λατρείας του θανάτου"

Η ομάδα της "Λατρείας του θανάτου" (είκοσι περίπου άτομα) συμμετέχει καθοριστικά στην διάρθρωση και τυποποίηση των κοινωνικών σχέσεων της "LEM". Από την άποψη αυτή διαιρείται σε δύο επικοινωνιακά συγκροτημένους κύκλους.

Στον στενότερο (και περιορισμένο αριθμητικά) κύκλο που είναι συνδεδεμένος με το κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο του LEM. Στον κύκλο αυτόν συμμετέχουν και ορισμένα μέλη του "Στενού Πυρήνα" (ο "Πάνος" II και ενδεχομένως οι "Πάνος" I, "Μπάμπης" και "Ιόβη") καθώς και η "Μάρω" (από τους "Διαχειριστές της LEM"). Βάση του στενού κύκλου αποτελεί η παρέα της Καλλιθέας με 4 αγόρια και 2 κοπέλλες (που φαίνονται να είναι διασεξουαλικοί).

Ο ευρύτερος επικοινωνιακός κύκλος αποτελείται από τα υπόλοιπα 10-12 μέλη των "D.C.". Η συμμετοχή τους στο κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο είναι περιορισμένη (και ευκαιριακή για ορισμένες παρέες όπως π.χ. της Αμφιάλης, οι οποίες σπανίως εμφανίζονται).

Διάγραμμα 2: Η διάρθρωση της "Λατρείας του θανάτου" από την άποψη συμμετοχής της στο κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM"

Χρειάζεται ίσως να υπογραμμίσουμε ότι η διάρθρωση της υποκουλτούρας "Λατρεία θανάτου" από την άποψη της συμμετοχής της στο κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM" (επικοινωνιακή συγκρότηση σε στενότερο και ευρύτερο κύκλο) είναι διαφορετική από την εσωτερική αρθρωτή δόμηση της ομάδας (από περιοχικές παρέες).

δ) Η ομάδα της απόσυρσης

Η ομάδα αυτή αποτελείται από 8-10 άτομα. Κεντρικό ρόλο σ' αυτήν παίζουν οι "Τώνης" και "Τρύπας". Η ομάδα της απόσυρσης είναι ιδιαίτερα απομονωμένη και περιθωριοποιημένη από το κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM". Αποτελεί όμως τμήμα των τυποποιημένων κοινωνικών σχέσεων της οργάνωσης λόγω αφ' ενός της μακράς παράδοσης που έχει στην pub και αφ' ετέρου των μελών της "Τρύπα" και "Τώνης".

Οι σχέσεις της ομάδας αυτής με τις προαναφερθείσες τρεις κεντρικές ομάδες είναι ανταγωνιστικές και εχθρικές. Το ίδιο ισχύει όσον αφορά τις σχέσεις των δύο κεντρικών της προσώπων ("Τώνη" και "Τρύπα") με τις άλλες ομάδες, παρόλο που αυτά απολαμβάνουν κάποιου σχετικού κύρους λόγω κυρίως της rock κουλτούρας τους. Οι υπόλοιποι έχουν σπρωχθεί σε ένα status υποβιβασμού.

3.1.2. Οι διομαδικές σχέσεις στην "LEM"

(α) Οι σχέσεις της "Ομάδας των Διαχειριστών με τις άλλες ομάδες

Η "Ομάδα των Διαχειριστών" έχει έντονη επικοινωνία με τον "Στενό Πυρήνα" και την ομάδα της "Κουλτούρας του θανάτου" (και σχέσεις ανταγωνισμού με την ομάδα της απόσυρσης). Στην περίπτωση της επικοινωνίας με τον "Στενό Πυρήνα" οι βασικοί "πομποί" είναι η "Μ" και ο "Γ". Στην περίπτωση της επικοινωνίας με την ομάδα των death η βασική "πομπός" είναι η "Μ" ενώ ο "Γ" κατέχει δευτερεύουσα θέση. Στην περίπτωση της επικοινωνίας με την ομάδα απόσυρσης ο βασικός "πομπός" είναι ο "Τ" και ο δευτερεύων "πομπός" ο "Γ" (βλ. Διάγραμμα 3).

Με την φυγή ή απόσυρση του "Τ" οι "ναρκομανείς" παύουν να έχουν κύρια πρόσβαση στην Διαχείριση. Οι ήδη οριακές τους σχέσεις μετατρέπονται σε περιθωριακές. Όμως για λόγους ιστορικούς εξακολουθούν να στεγάζονται στην "LEM".

Θεωρούμε ότι οι σχέσεις μεταξύ της "Ομάδας Διαχειριστών", του "Στενού Πυρήνα" και της "Κουλτούρας του θανάτου" (και δευτερευόντως της ομάδας απόσυρσης), συγκροτούν το κεντρικό επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM".

Οι σχέσεις των Διαχειριστών με τις υπόλοιπες, σχετικά εδραιωμένες ομάδες είναι διαμορφωμένες ως ακολούθως. Υπάρχει μία μέτριας συχνότητας επικοινωνία μεταξύ της "Μάρως" και της ομάδας skin-punk του "Ten-Ten", όπως επίσης και μεταξύ του "Γιάννη" και των μοϊκανών (ή New Punks, βλ. Διάγραμμα 3).

Η "Μάρω" κατέχει την κεντρική θέση στο επικοινωνιακό δίκτυο της "LEM" αποτελώντας το κέντρο των σχέσεων με τις ομάδες του "Στενού Πυρήνα", της "Κουλτούρας του θανάτου" και του "Ten-Ten" (βλ. Διάγραμμα 3).

(β) Οι σχέσεις του "Στενού Πυρήνα" με τις άλλες ομάδες

Όλα τα μέλη του "Στενού Πυρήνα" συναναστρέφονται με την "Ομάδα Διαχειριστών" (πλην του "Τώνη"). Για τα περισσότερα μέλη της Ομάδας, ο κεντρικός άξονας επικοινωνίας είναι η "Μάρω". (Μόνον οι "Ζούγκλας" και "Χρήστος" έχουν διαμορφώσει σημαντικότερη σχέση με τον "Γιάννη D.J.).

Τέσσερα από τα μέλη του "Στενού Πυρήνα" (οι "Πάνος" I και II, "Μπάμπης", και "Ιόβη") έχουν ως ομάδα ένταξης την "Κουλτούρα θανάτου", αλλά και οι υπόλοιποι την θεωρούν ως ομάδα αναφοράς.

Επικοινωνία μεταξύ "Στενού Πυρήνα" και ομάδας απόσυρσης δεν υπάρχει (με εξαίρεση τον "Ζούγκλα" και ίσως τους "Ναύαρχο" και "Χρήστο" σε ένα επίπεδο πρακτικής επικοινωνίας). Οι εξωλεκτικές (μετα-επικοινωνιακές) στάσεις των περισσότερων μελών του Πυρήνα προς τους "τοξικομανείς", είναι πάντα αρνητικά φορτισμένες (βλέμματα και χαμόγελα ειρωνίας, περιπαικτικές χειρωνομίες και μιμήσεις, όπως π.χ. το τρεμούλιασμα των χεριών των μελών της ομάδας αυτής).

(γ) Οι σχέσεις της ομάδας "Λατρεία του θανάτου" με τις άλλες ομάδες

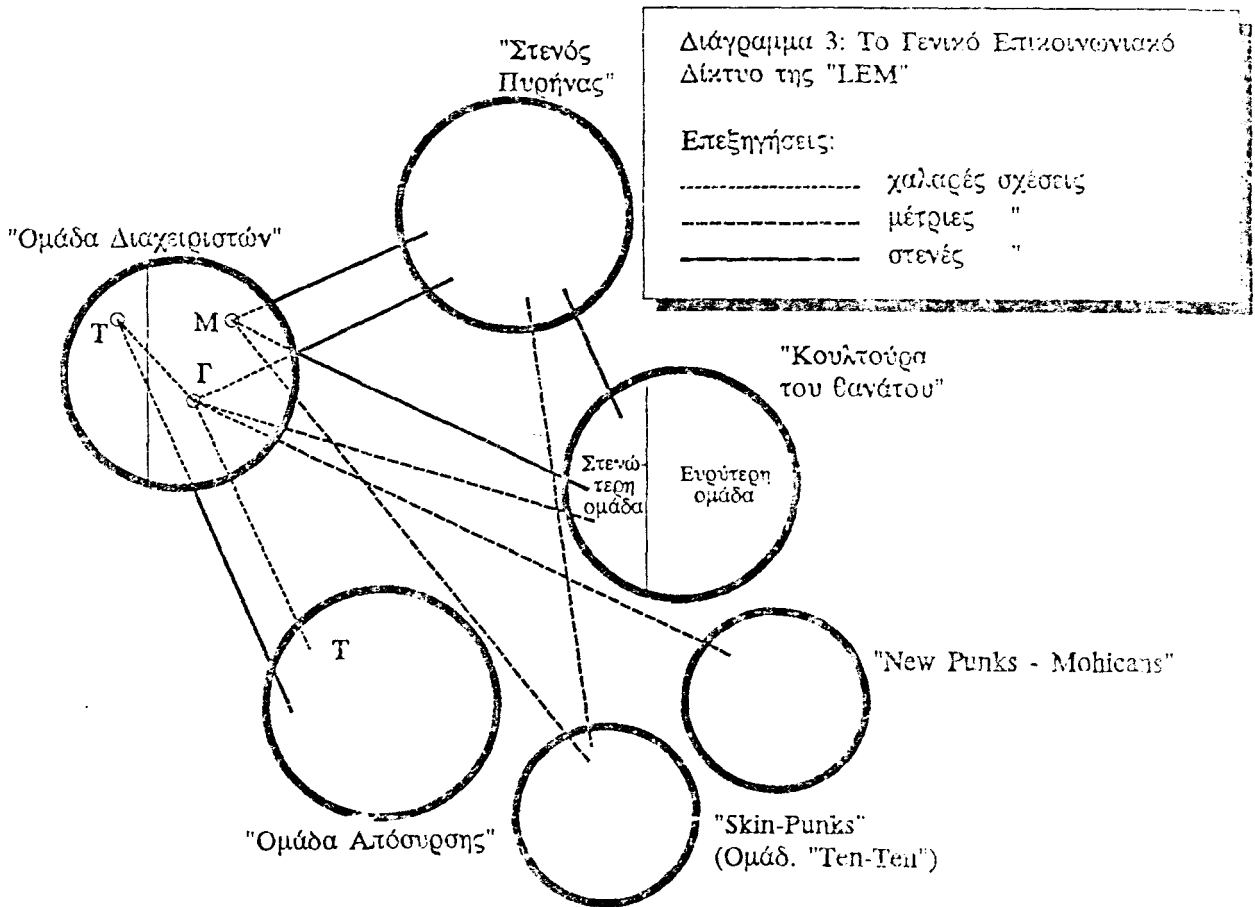
Όλα τα μέλη της "Λατρείας του θανάτου" έχουν ως άξονα επικοινωνίας τους την "Μάρω", όσον αφορά τις σχέσεις τους με την "Ομάδα των Διαχειριστών". Οι σχέσεις τους με τον "Γιάννη" D.J. είναι λιγότερο σημαντικές (βλ. Διάγραμμα 3).

Στην ομάδα αυτή είναι ενταγμένα και ορισμένα μέλη του "Στενού Πυρήνα". Και με τα υπόλοιπα όμως υπάρχουν εντατικές και συχνές αλληλεπιδράσεις.

Επικοινωνία με τους "αποσυρθέντες" δεν υπάρχει. Μετεπικοινωνιακές συνάψεις (τύπου "Στενός πυρήνας"β Γ-απόσυρση) δεν κατέγραψε ούτε εξέτασε η ερευνητική μας ομάδα. Είναι όμως πολύ πιθανό να υπάρχουν.

(δ) Οι σχέσεις της ομάδας απόσυρσης με τις άλλες ομάδες

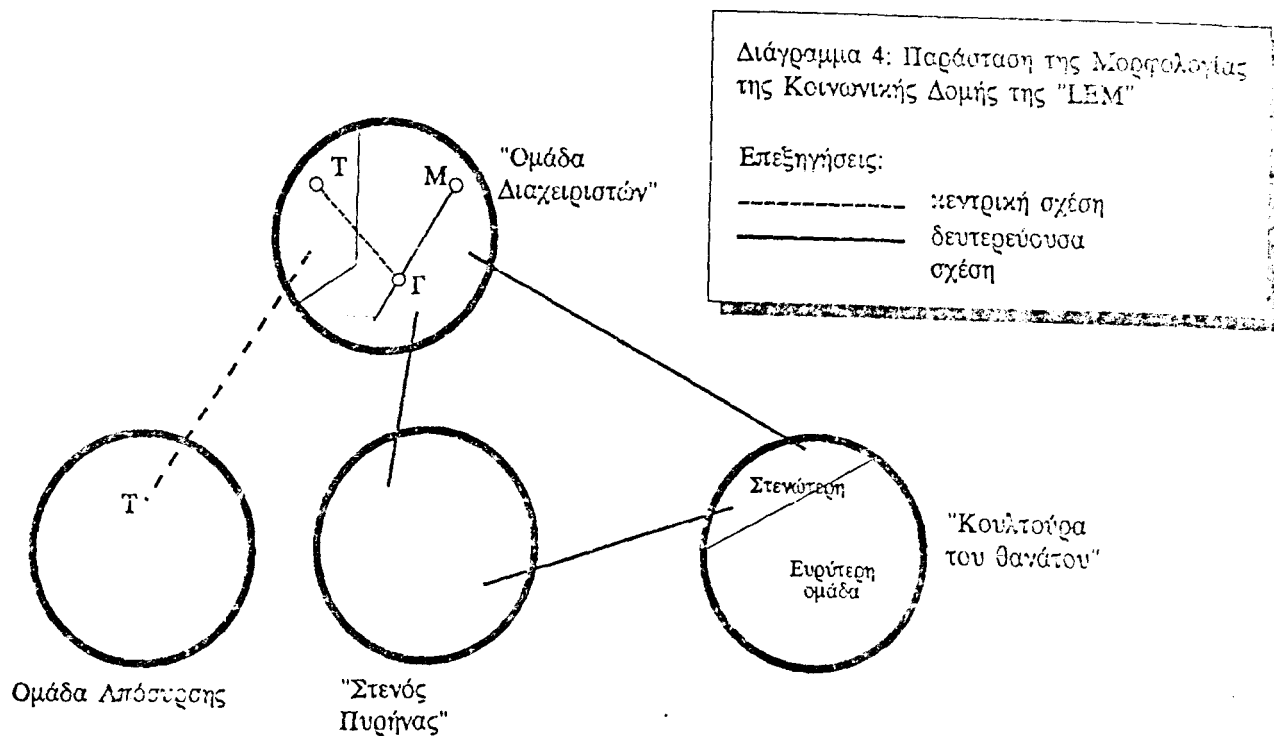
Όπως ήδη αναφέραμε και όπως τεκμαίρεται από τα προηγούμενα, η ομάδα της απόσυρσης βρίσκεται απομονωμένη σε έναν εχθρικό περίγυρο. Η πρόσβασή της προς την "Ομάδα της Διαχείρισης" ("Τώνη") έπαψε να υφίσταται εδώ και πέντε περίπου μήνες. Έτσι διαθέτει μόνο δύο διόδους επικοινωνίας που και αυτές είναι αμφίβολες: μία προς τον "Γιάννη" D.J. και μίαν προς τον "Ζούγκλα" κυρίως μέσω του "Τρύπα" (βλ. Διάγραμμα 3).

3.2. Η μορφολογία της κοινωνικής δομής της "LEM"

Η μορφολογία της κοινωνικής δομής της "LEM" είναι αποτέλεσμα της διάρθρωσης και τυποποίησης των σχέσεων που υπάρχουν, κατά πρώτον λόγον ανάμεσα στις κεντρικές ομάδες και σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάμεσα στα άτομα που εκτελούν κεντρικούς ρόλους, στα πλαίσια της οργάνωσης αυτής (βλ. Διάγραμμα 4).

Ένας τέτοιος προσδιορισμός της κοινωνικής δομής φαίνεται ίσως υπέρμετρα επηρεασμένος από την θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης (στο μέτρο που δίνει έμφαση μόνο στις αλληλεπιδράσεις των κοινωνικών ομάδων και των μελών τους). Δηλαδή, στην δομή και λειτουργία της κοινωνικής οργάνωσης δεν παίρνει υπόψιν του τις σχέσεις ισχύος και ιεραρχίας ή την διάταξη των κοινωνικών status. Νομίζουμε όμως ότι στην περίπτωση της οργάνωσης που εξετάζουμε, ενώ υπάρχουν οι σχέσεις δύναμης, λειτουργούν χαλαρά και περιστασιακά και είναι τόσο λανθάνουσες και εύπλαστες, ώστε να είναι αμφίβολη η καθοριστικότητά τους και επομένως αυθαίρετη η στήριξη της ανάλυσης πάνω σ'αυτές.

*

*

*

Η μορφολογία της κοινωνικής δομής της "LEM" ελέγχθηκε και επαληθεύθηκε μέσα από δύο επεισόδια. (Επεισόδιο Α: "Η φυγή του "Τώνη" [15.1.89]. Επεισόδιο Β: "Η προσωρινή επιστροφή του "Τώνη" [31.3.-1.4.89]). Ειδικά το δεύτερο επεισόδιο λειτούργησε ως ανατομία, συγχρονική τομή της κοινωνικής οργάνωσης στο μέτρο που επανέφερε στο προσκήνιο την ένταση και σύγκρουση που υπέβασκε ανάμεσα στους punks, αφ'ενός και την ομάδα της απόσυρσης, αφ'ετέρου. Δηλαδή, ανασυγκρότησε προσωρινά τους δύο βασικούς πόλους σπασίρωσης και αντιπαράθεσης, αναζωογονώντας την παλαιότερη διχοτομική συγκρότηση της κοινωνικής δομής της "LEM".

3.3. Τα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης της "LEM"

3.3.1. Περιγραφή ενός επεισοδίου: "Γλέντι στη "LEM"

Πλησιάζοντας την "LEM" εκείνο το βράδυ αρχίσαμε να αναρωτιόμαστε για ποιό λόγο η μουσική ακουγόταν τόσο δυνατά, πράγμα που δεν συνέβαινε τις Κυριακές. Μόλις μπήκαμε, είδαμε δύο νέους να χορεύουν πεσμένοι στο πάτωμα.

Οι δύο νέοι ήταν σχεδόν γυμνοί και "σέρονταν στο πάτωμα" ενώ ορισμένοι άλλοι έσπαζαν δίπλα τους ποτήρια και μπουκάλια.

Στην παράσταση αυτή τους συνόδευαν, κάτω πιά συγκρατημένα, ένας τρίτος νέος μαζί με μία κοπέλλα. Επίσης, την παράσταση εμπύχωνε και ο DJ της ημέρας, ένας rockabilly, δυναμώνοντας κατά διαστήματα την ένταση της μουσικής.

Συχνά, οι τέσσερις αυτοί βασικοί πρωταγωνιστές χόρευαν μαζί ή έσπρωχναν ο ένας τον άλλο, πέφτοντας στο έδαφος.

Άλλοι τρεις νέοι (δύο ροκάμπιλλυ και ένας σκίνχεντ), "σιγόνταραν στο "γλέντι".

Το ακροατήριο απαρτιζόταν από τον "Ζούγκλα" (στον ρόλο του banman), τον "Ναύαρχο" (που επρόκειτο να συνεχίσει το πρόγραμμα, πράγμα που τελικά δεν έγινε διότι δεν άφησε την θέση του ο rockabilly) και τους ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ II και III. (Η "Μάρω" και ο "Γιάννης" έλλειπαν. Η πρώτη ήλθε κατά τα μεσάνυχτα, ο δεύτερος δεν ήλθε καθόλου).

3.3.2. Ανάλυση του Επεισοδίου

Στο επεισόδιο αυτό δεν συμμετείχαν τα μέλη του "Στενού Πυρήνα" που εκείνη την στιγμή παρευρίσκοντο στην "LEM": οι "Ζούγκλας" και "Ναύαρχος".

Ο "Ζ" μας αποσαφήνισε αμέσως την άποψή του για την κατάσταση. "Ήλθαν ήδη "φτιαγμένοι", μας είπε συγκαταβατικά (αυτό σημαίνει: "μαστουρωμένοι" και μεθυσμένοι). Και γενικότερα η στάση που κράτησε ήταν αποδοκιμαστική και αποστασιοποιημένη (παρ'όλο που ήταν banman δεν παρενέβη καθόλου).

Ο "Ν" κινούσε ειρωνικά και συγκαταβατικά το κεφάλι του, κάνοντας νοήματα αποδοκιμασίας στον ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ II.

Η "Μάρω" ήλθε μετά την λήξη του "γλεντιού". Όταν οι ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ II και III ζήτησαν την γνώμη της για τα γεγονότα, απάντησε: "... τα έμαθα, είναι κάτι ηλίθιοι "D-ιώτες" που τώρα το παίζουν...".

Η στάση λοιπόν των μελών του "Στενού Πυρήνα" (και εκ των υστέρων της "Μ") ήταν απορριπτική. Ήταν όμως και αποστασιοποιημένη και αυτή η ιδιομορφία ενδιαφέρει κυρίως την ανάλυσή μας, διότι συνδέεται με ορισμένα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής της "LEM", τα οποία πρόκειται να εξετάσουμε στο σημείο αυτό.

Αυτό καθ'εαυτό το επεισόδιο δεν ήταν και τόσο ακραίο. Υπήρξαν όμως κάποιες στιγμές όπου η παρέμβαση ήταν επιβεβλημένη: Ο ένας πρωταγωνιστής (που δεν "στεκόταν στα πόδια του") συχνά κινδύνευσε να πέσει από τα ράφια στα οποία είχε ανέβει για... να καθίσει. Κανείς δεν τον βοήθησε να κατέβει όταν ταλαντεύονταν πάνω σ'αυτά. (Αργότερα μόνον, του έρριξαν λίγο νερό στο πρόσωπο). Σπασμένα γυαλικά και πλαστικά τασάκια "απογειώθηκαν" αρκετές φορές με κίνδυνο να κτυπήσουν κάποιον. Ούτε εδώ υπήρξε παρέμβαση, παρ'όλο που ο φόβος ενός τέτοιου ενδεχομένου ήταν ζωγραφισμένος στα πρόσωπα των "Ζούγκλα" και "Ναυάρχου".

Σημαντικό στοιχείο για την ανάλυση αποτελεί και το γεγονός της απουσίας και των δύο ιδιοκτητών: το μπάτρ λειτουργούσε (και λειτουργεί) συχνά μόνον με φίλους.

Κατ'άντὸν τον τρόπο αποκαλύπτονται τα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής καθώς και της ευρύτερης οργάνωσης της "LEM".

Όσον αφορά την διάρθρωση της κοινωνικής δομής της "LEM", πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει το τυπικό δίκτυο των status με βάση τα οποία κανονικά λειτουργεί μιά pub. Τα status του διευθυντή, του barman, του Disk Jockey δεν υπάρχουν στη "LEM". Ως εκ τούτου οι αντίστοιχοι ρόλοι εκτελούνται ευκαιριακά, άτακτα και αποστασιοποιημένα στο μέτρο που τα υποκείμενα δεν πιστεύουν σ'αυτούς. (Πρόκειται για μιά γνήσια ερμηνεία και εφαρμογή της έννοιας "role distance", του Goffman). Η "Μάρω" ως barwoman και ιδιοκτήτρια απουσιάζει συχνά, το ίδιο και ο "Γιάννης". Έτσι ο "Ζούγκλας" εκτελούσε τον ρόλο του barman αποστασιοποιημένα, σαν θεατής των γεγονότων.

Η απουσία διαρθρωμένου δικτύου status και ρόλων αντανακλάται στην κοινωνική οργάνωση ως έλλειψη κοινωνικού ελέγχου, γενικά και κωδίκων συμπεριφοράς για τους θαμώνες, ειδικά. Λόγω της αδυναμίας και της εξάντλησης των πρωταγωνιστών, το επεισόδιο έληξε αίσια. Όμως, ένα άλλο επεισόδιο που διαδραματίστηκε στην αρχική φάση των παρατηρήσεων μας με πρωταγωνιστές τον "Τώνη" και κάποιους "Γιάννηδες", τελείωσε με το σπάσιμο τριών κιβωτίων μπύρας και όλων των ποτηριών του καταστήματος. Τέλος, ένα τρίτο επεισόδιο και πιά συγκεκριμένα, μιά σύγκρουση μεταξύ skinheads και rockabilly στην "LEM" κατέληξε στο σοβαρό τραυματισμό δύο rockabilly και ενός rocker.

3.4. Συμπέρασμα: Η "LEM" ως κοινωνική οργάνωση ταλαντεύεται προς την παραβατικότητα

Παρουσιάσαμε ένα "διαγνωστικό επεισόδιο" (βλ. H.W. Polsky, 1977) που αποκαλύπτει ορισμένα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής της "LEM" (έλλειψη κοινωνικού ελέγχου και κωδίκων συμπεριφοράς των πελατών). Συγχρόνως, το επεισόδιο αυτό εξηγεί τους λόγους έλλειψης κοινωνικής ιεραρχίας και διαρθρωμένων σχέσεων δύναμης στην συγκρότηση της κοινωνικής δομής της οργάνωσης (απουσία διαρθρωμένου δικτύου status και ρόλων), όπως παρουσιάσαμε την μορφολογία της στην ενότητα 3.2. (Διάγραμμα 4).

Η έλλειψη status και ρόλων και η απουσία του κοινωνικού ελέγχου δικαιολογείται από τις αναρχικές αξίες των punks, διαπιστώνει ο συνεργάτης μας Γεώργιος Φλωράκης. (Αναρχία, παρακμή, συνθηκολόγηση είναι το αξιολογικό τρίπτυχο της υποκουλτούρας αυτής σύμφωνα με τον Hebdige [1981]). Η "LEM" ως "ανεξάρτητη punk επιχείρηση έχει βασικό της στόχο την γενίκευση της ανάπτυξης και της διασκέδασης και τρόπο λειτουργίας της "ανακύκλωση" ("αυτοτροφοδότηση"). Κατά τον G. Csepeli (1979) οι στόχοι και τα νοήματα μιάς οργάνωσης προσδιορίζουν και την δραστηριότητά της. Η δραστηριότητα δε αυτή με την λογική της καθορίζει τον τρόπο συγκρότησης της οργάνωσης. Τα παρεκκλίνοντα λοιπόν χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης είναι συνδεδεμένα με τις αναρχικές (punk) αξίες και τον αναρχικό τρόπο λειτουργίας ("punk αρχή ανεξάρτητης επιχείρησης") της "LEM".

*

*

*

Η έλλειψη κοινωνικού ελέγχου και κωδίκων κοινωνικής συμπεριφοράς επιτρέπει παραβατικές ροπές ή ταλαντεύσεις προς την παραβατικότητα ("delinquent drifts"). Σύμφωνα με τον D. Matza (1964) βάση της ροπής και ταλάντευσης προς την παραβατικότητα αποτελεί (συνήθως) μία περιοχή της κοινωνικής δομής στην οποία ο έλεγχος έχει χαλαρώσει. Αυτό συνδυάζεται με την αναποτελεσματικότητα της νεανικής απόπειρας να οργανώσει μίαν αυτόνομη υποκουλτούρα και ως εκ τούτου μίαν ανεξάρτητη πηγή ελέγχου όσον αφορά την παράνομη δράση της. (Έτσι είδαμε ότι οι punks του "D.City" ούτε εδραιώθηκαν συνοικιακά, ούτε δημιουργήσαν κάποιαν ιδιαίτερη υποπολιτιστική συγκρότηση). Η παραβατική ταλάντευση και ροπή είναι μιά κίνηση που κατευθύνεται από ήπιες υποκείμενες επιδράσεις και όχι από εξαναγκασμούς. Η διαδικασία αυτή είναι δυνατόν να έχει ενεργοποιηθεί από αναρίθμητα γεγονότα, έτσι ώστε κάθε προσπάθεια κωδικοποίησής τους να αποδεικνύεται μάταιη. Η κίνηση προς την παραβατικότητα είναι μιά διαδικασία βαθμιαίας μετατόπισης που δεν γίνεται αντιληπτή από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Το πρώτο στάδιο μπορεί να είναι απροσχεδιαστο και απρόβλεπτο, όπως ακριβώς και η επάνοδος από την διαδικασία αυτή (D. Matza, 1964: 28-29).

VIII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ταλάντευση προς την παραβατικότητα είναι ίσως ένα ευρύτερο χαρακτηριστικό των punks και των rockabilly. Είναι ίσως το χαρακτηριστικό που συνδέει το υποπολιτισμικά απτά στύλ με την νεανική παραβατικότητα.

Έχουμε αναφερθεί στον συγκρουσιακό χαρακτήρα των σχέσεων ανάμεσα στην ομάδα της απόσυρσης και στους punks της "LEM", όπως επίσης και στην απομόνωση και στο status υποβιβασμού που έχει οδηγηθεί η πρώτη από τους δεύτερους. Παρόλα αυτά, η συστέγαση των δύο ανταγωνιστικών ομάδων εξακολουθεί. Αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο γεγονός ούτε να αναχθεί στις διατομικές σχέσεις φιλίας που υπάρχουν ανάμεσα σε ορισμένα μέλη της ομάδας απόσυρσης και ορισμένους punks (για παράδειγμα, μεταξύ "Τώνη", "Γιάννη" I και "Ζούγκλα" ή μεταξύ "Τρύπα" και "Ζούγκλα").

Αντίστοιχη συστέγαση έχει διαπιστωθεί και στο "στέκι των "L.A. Teds", "Rap". Και εδώ μία παρέα "τοξικομανών" (οι περισσότεροι από τους οποίους είναι "επίσημα" στιγματισμένοι και σπρωγμένοι στις διαδικασίες της δευτερογενούς παρέκκλισης και ίσως επιπλέον εγκληματοποιημένοι) συγκατοικεί με τους rockabilly στο παραδοσιακό "στέκι" των δευτέρων, παρά τις αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις των δύο ομάδων. (Επίσης, έχουμε αναφερθεί στην ιστορία του "DAM", του κέντρου που συγκεντρώνεται η άλλη παρέα των rockabilly).

Από την άλλη πλευρά οι συστεγάσεις των υποπολιτισμικών στύλ με τις παραβατικές ομάδες απόσυρσης επιβεβαιώνουν, τουλάχιστον μερικώς, την ειδική εκείνη υπόθεση της έρευνας (η οποία στηρίζεται στην σύνθεση των θέσεων των MATZA και SYKES [1961]), και CLOWARD και OHLIN [1961], που αφορά στην ύπαρξη σχέσεων ή αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις δομές παράνομων ευκαιριών και την λειτουργία των υποπολιτισμικών στύλ.

Είναι, νομίζουμε, εμφανές ότι οι συστεγάσεις των punks και των rockabilly με τις αντίστοιχες ομάδες απόσυρσης αποτελεί παράδειγμα παρακλίνοιας αλληλεπίδρασης, ανεξάρτητα από τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα των σχέσεών τους.

Στην περίπτωση των punks της "LEM" διαπιστώσαμε εκείνους τους διαδοχικούς "ενδοφυλετικούς" ανασχηματισμούς που προσδίδουν στην υποκουλτούρα αυτήν την καλειδοσκοπική της υφή. Οι εν λόγω ανασχηματισμοί είναι αντίστοιχοι με τους παρατηρούμενους στη φυσική ιστορία των punks της Μ. Βρετανίας και υπογραμμίζονται με έμφαση από τους μελετητές της βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Στο ερώτημα, γιατί μπορεί να είναι η ειδική τους σημασία στην περίπτωση των punks της "LEM", δεν μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα. Ως εκ τούτου, πρέπει να διερευνηθούν σε βάθος δύο εναλλακτικές υποθέσεις. Είτε, πρώτον, οι ανασχηματισμοί αυτοί είναι ένας ατμός αντίκτυπος εκείνων που συμβαίνουν στο εξωτερικό, αποτελούν δηλαδή προϊόν επίδρασης των συστημάτων μαζικής επικοινωνίας και των συμβολικών συστημάτων καθορισμού της κοινωνικής συμπεριφοράς. Είτε, δεύτερον, έχουν και ενδογενή χαρακτήρα, προκύπτουν δηλαδή από τις εσωτερικές διαδικασίες ανάπτυξης της υποκουλτούρας punk στην Ελλάδα.

Αν πράγματι συμβαίνει κάτι τέτοιο, τότε η υποκουλτούρα αυτή είναι όχι μόνον "εγχωριοποιημένη", αλλά και αποτελεί υποπολιτισμική έκφραση των αδιέξοδων ορισμένων ομάδων της νεολαίας της ελληνικής εργατικής τάξης. Στη περίπτωση αυτή το γεγονός ότι οι punks δεν έχουν εδραιωθεί συννοικιακά, συνδέεται αποκλειστικά με τον αλλοτριωμένο και "χαωτικό" τους χαρακτήρα.

Είναι σπάνιο να συναντήσει κάποιος μιά γυναικεία υποκουλτούρα και ίσως ακόμη πιο δύσκολο μιά διασεξουαλική. Η ομάδα των "Death Cult" της "LEM" αποτελεί από αυτή την άποψη μιάν εξαίρεση. (Όπως ήδη αναφέραμε, από τα 20 περίπου άτομα που στελεχώνουν την υποκουλτούρα αυτή, οι δέκα ήταν κοπέλλες, ενώ από τα υπόλοιπα δέκα αγόρια τέσσερα ή πέντε ήταν έκδηλα ομοφυλόφιλοι). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα (το οποίο δεν απαντάται εδώ), αν η υποκουλτούρα των death αποτελεί υποπολιτισμική έκφραση κάποιων τάσεων αυτονόμησης της κουλτούρας της θηλυκότητας και αποδέσμευσής της από την ιδεολογία του ρομάντζο.

Οι παρέες των "Death Cult" αντιμετώπιζονταν με μεγάλη συντηπάθεια από τα μέλη της ομάδας απόσυρσης και ήταν στόχος εκδήλωσης του ανδρικού σεβινισμού των περισσότερων ομάδων των skinhead-punks (συνήθιζαν να μιμούνται περιπαικτικά τις "κομπές" τους κινήσεις). Η στάση των rockabilly απέναντι τους διαγράφεται ανάγλυφα κατά τη γνώμη μας, μέσα από την ακόλουθη συζήτηση ανάμεσα στον ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ Ι και δύο "L.A. Teds" στη "Ran".

ΠΑΡΑΤ. Ι Ρέ "θ", πώς το παίζουν τα άτομα στην "LEM". Τι μαυρίλα και νεκρίλα είναι αυτή;

"N" και "θ": ... (ξέσπασμα σε γέλια)

"N": Εκεί πηγαίνει και η "M" που είναι ένα σκέτο μ....

ΠΑΡΑΤ. Ι: Μα αυτή δικαιολογείται γιατί έχει "ψώνιο" με την εκκλησία

"N" και "θ": Έχεις δίκιο... (νέα χονδρά γέλια)

*

*

*

Παρουσιάσαμε ένα σημαντικό τμήμα των ευρημάτων της επιτόπιας μικροκοινωνιολογικής έρευνας που πραγματοποιήσαμε στην Περιοχή "X" της Δυτικής Αττικής. Πρόκειται για μιά κατ'εξοχήν περιγραφική μελέτη περιορισμένης επιστημονικής εμβέλειας Δεν αναφέρθηκε ένα μεγάλο μέρος από τα ερευνητικά δεδομένα (λόγου χάριν, κάπνισμα χασίς από ορισμένους punks ή χρήση L.S.D. από ορισμένους rockabilly), διότι κρίναμε ότι δεν είναι γενικεύσιμα κοινωνιολογικά.

Για να επιβεβαιωθούν οι διαπιστώσεις που κάναμε χρειάζεται να επαναληφθεί η μελέτη αυτή. Για να γνωρίσουμε καλύτερα το φάσμα των ελληνικών υποπολιτισμών και στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι απαραίτητη η ανάπτυξη μίας αλλητάλληλης σειράς μικροκοινωνιολογικών αρχικά και στη συνέχεια μακροκοινωνιολογικών ερευνών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Astrinakis, A. (1982): A "Nem-Integralt" Szocialis Identitas Görögországban: egy "Poszt-Modern Identitas Model"? (Szakdolgozat), E.L.T.E., Szociológiai Tanszék, Budapest («Η "Μη Ενσωματωμένη" Κοινωνική Ταυτότητα στην Ελλάδα: Είναι "Μετα-μοντέρνο Μοντέλο Ταυτότητας";» [ανέκδ. Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Έσθρος Λόραντ, Έδρα Κοινωνιολογίας, Βουδαπέστη).
- (1985): *Le Punk: L'approche sociologique. Exploration des phénomènes de marginalité et de déviance des sociétés post-industrielles* (Mémoire de D.E.A., inéd.), E.H.E.S.S., C.N.R.S.-C.A.D.I.S., Paris.
- Αστρινάκης, Α. (1988): "Νέα φαινόμενα και μορφές περιθωριοποίησης της νεολαίας στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κοινωνίες", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ειδικό τεύχος 68Α, 1988 (Αφιέρωμα στον Ηλ. Δασκαλάκη).
- Bailey, V. (1985): "Hooligan: A History of Respectable Fears" (A book review), *In: British Journal of Criminology*, vol. 25, No 1 (Jan. 1985).
- Balandier, G. (1985): *Le Détour (Pouvoir et Modernité)*, Paris: Fayard.
- Βασικό Σχέδιο Έρευνας Προκαταρκτικής Μικροκοινωνιολογικής Μελέτης Πεδίου στη Περιοχή "X" (Αθήνα 1988, ανέκδ. Υποβλήθηκε στην Ε.Ε.Ε. της Π.Α.Σ.Π.Ε. και στο Τομ. Εγκληματολογίας της ίδιας Σχολής).
- Berger, P., Berger, B. & Kellner, H. (1973): *The Homeless Mind. Modernisation and Consciousness*, Penguin Books.
- Boudon, R. (1984): *La place du désordre*, Paris: PUF.
- Blau, J. (1988): "Music as Social Circumstance", *In: Social Forces*, Vol. 66:4 (June 1988).
- Brake, M. (1985): *Comparative Youth Culture (The Sociology of Youth Cultures and Subcultures in America, Britain and Canada)*, London & N.Y.: Routledge & Kegan Paul.
- Cambell, A. (1987): "Self Definition by Rejection: The Case of Gang Girls", *In: Social Problems*, Vol. 34, No 5 (Dec. 1987).
- Clarke, J. & Jefferson, T. (1976): *Working Class Youth Cultures*, *In: G. Mungham & G. Pearson* (eds.).
- Cloward, R. & Ohlin, L.E. (1961): *Delinquency and Opportunity - A Theory of Delinquent Gangs*, N.Y.: Free Press of Glencoe.
- Cohen, A.K. (1955): *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, London: Collier Mc Millan.
- Cohen, A.K. & Short, I. (1958): "Research on Delinquent Subcultures", *In: Journal of Social Issues*, XIV.3, pp. 20-37.

- Cohen, P. (1972): *Subcultural Conflict and Working Class Community*, In: *Working Papers in Cultural Studies 2*, C.C.C.S., Univ. of Birmingham, England.
- Cohen, S. (1972): *Folk Devils and Moral Panics (The Creation of Mods and Rockers)*, N.Y.: St. Martin's Press.
- Council of Europe (November, 1989): "Spectator behaviour, Media Coverage and Crowd Control at the 1988 European Football Championships". (A review of data from Belgian, Denmark, F.R. of Germany, Netherlands & the U.K.). Paper prepared by J. Williams & A. Goldberg.
- Council of Europe (December, 1989): "Standing Committee of the European Convention on Spectator Violence... at Football Matches". (Document presented by L. Walgrave).
- Csepeli, G. (1979): *A Szocialpszichologia vazlata*, Budapest: N.P.I. ("Διάγραμμα της κοινωνικής ψυχολογίας", Βουδαπέστη: εκδ. N.P.I.).
- Δασκαλάκης, Η. (1985): *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Νομ. εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα.
- Δήμος "X" (1988): *Ανέκδοτη μελέτη για την κατάσταση του Δήμου αυτού*.
- Doubet, F. (1987): *La Galère: Jeunes en survie*, Paris: Fayard.
- Downes, D. (1966): *The Delinquent Solution. (A Study in Subcultural Theory)*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Dunning, E. (1986): *Sport as a Male Preserve: Notes on the Social Sources of Masculine Identity and its Transformations*, In: *Elias & Dunning (1986)*.
- Dunning, E., Murphy, P. & Williams, J. (1986): "Spectator Violence on Football Matches: Towards a Sociological Explanation", In: *British Journal of Sociology*, vol. XXXVII, No 2 (1986).
- Elias, N. & Dunning, E. (1986): *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*, Oxford & N.Y.: Basil Blackwell.
- Edgerton, R.B. (1980): *The Study of Deviance. Marginal Man or Every Man?* In: G.D. Spindler (ed.), *The Making of Psychological Anthropology*, Berkeley, Los Angeles & London: Univ. of California Press.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1986): *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*, Αθήνα: ΛΛ Νομική Βιβλιοθήκη.
- Firth, R. (1951): *Element of Social Organisation*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Firth, S. (1978): *The Sociology of Rock*, London: Constable
- (1986): "Art Versus Technology: The Strange Case of Popular Music", In: *Media, Culture & Society*, Vol. 8, No. 3 (July 1986).
- Fynel, T.R. (1961): *The Insecure Offenders. Rebellions Youth in the Welfare State*, Penguin, Harmondsworth.

- Garnham, N. (1989[1986]): Συνεισφορά σε μία πολιτική οικονομία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, In: Μ. Κομνηνού & Χ. Λυριντζής (Επιμ.), Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.[Contribution to a political economy of Mass-Communication, In Collins et al (eds): *Media, Culture & Society: A Critical Reader*, London: Sage].
- Giddens, A. (1981 [1966]): *The Class Structure of the Advanced Societies* (2nd Ed.), London: Hutchinson.
- Glasser, D. (1966): "Criminality Theories and Behavioural Images", In: *Am. Journal of Sociology*, 61 (March 1966).
- Habermas, J. (1981): *Theorie des Kommunikativen Handelns 1-2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T. & Roberts, B. (1978): *Policing the Crisis*, London: McMillan.
- Hebdige, D. (1977): *Reggae, Rastas and Rudies*, In: J. Curran et al (eds), *Mass Communication and Society*, London: Edward Arnold & O.U.P.
- (1981 [1979]): *Υποουλτούρα: Το νόημα του στύλ*, Αθήνα: "Γνώση" [Subcultures - The Meaning of the Style, London: Methuen].
- Klofas, J. & Cutshall, C. (1985): "Unobtrusive Research Methods in Criminal Justice: Using Graffiti in the Reconstruction of Institutional Cultures", In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 22, No 4, (Nov. 1985).
- Kobrin, S. (1961): "Sociological Aspects of the Development of a Street Corner Group", In: *Am.J. of Orthopsych.*, Vol. 31, No 4 (Oct. 1961).
- Lachman, R. (1988): "Graffiti as Career and Ideology", In: *Am. Journal of Sociology*, Vol. 94, No 2 (Sept. 1988).
- Laing, D. (1985): *One Chord Wonders (Power and Meaning in Punk Rock)*. Milton Keynes - Philadelphia: Open Univ. Press.
- (1986): "The Music Industry and the "Cultural Imperialism" Thesis", In: *Media, Culture & Society*, Vol. 8, No 3 (July 1986).
- Lamy, P. & Levin, J. (1986): *Punk and Middle-Class Values*, In: S.J. Ball-Rokeach & M.G. Cantor (eds): *Media, Audience and Social Structure*, Sage.
- Van Limbergen, K., Colaers, L. & Walgrave, L. (1989): "The Societal and Psycho-Sociological Background of Football Hooliganism", In: *Current Psychology* (Spring, 1989).
- Matza, D. & Sykes, G.M. (1961): "Delinquency and Subterranean Values", In: *Am. Soc. Rev.*, Vol. 26, No 5 (Oct. 1961).
- Matza, D. (1964): *Delinquency and Drift*, N.Y.-London-Sydney: J. Wiley & Sons Inc.

- Mauger, G. & Fossé-Polliak, C. (1986): A Csovesek, *In: Szociologiai Megfigyelő II* exfolyam, 1 (1986). [Les Loubards", *In: Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, No 50].
- Merton, R. (1968): *Social Theory and Social Structure*, The Free Press.
- (1968α): "Continuities in the Theory of Social Structure and Anomie, *In: Merton* (1968).
- (1968β): Contributions to the Theory of Reference Group behaviour (with A. Rossi), *In: Merton* (1968).
- (1968γ): Continuities in the Theory of Reference Groups and Social Structure, *In: Merton* (1968).
- Messner, M. (1987): The Life of a Man's Seasons. Male Identity in the Life Course of the Jock., *In: M.S. Kimmel* (ed.), *Changing Men. New Directions in Research on Men and Masculinity*, Sage publ.
- Messner, S. & Blau, J. (1987): "Routine Leisure Activities and Rates of Crime", *In: Social Forces*, 65 (1987).
- Miller, W.B. (1958): "Lower-class culture as generating milieu of gang delinquency", *In: Journal of Social Issues*, 14.3.
- Mishkind et al. (19987): The Embodiment of Masculinity. Cultural, Psychological & Behavioral Dimensions, *In: M.S. Kimmel* (ed).
- Moscovici, S. (1979): *Psychologie des minorités actives*, Paris: PUF.
- Mungham, G. & Pearson, G. (eds) (1976): *Working Class Youth Culture*, London Henley-Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Mungham, G. (1976): Youth in Pursuit of Itself, *In: Mungham & Pearson* (eds).
- Murdock, G. & McCron, R. (1976): Youth and Class: The career of a Confusion. *In: Mungham & Pearson* (eds).
- Πανταζίδης, Ν. & Κασσιμάτη, Κ. (1984): Μέγεθος και Σύνθεση του Πληθυσμού της Πρωτεύουσας (Κεφάλαιο IV), Αθήνα: εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε.
- Παπαστάμου, Σ. & Mugny, G. (1983): *Μειονότητες και Εξουσία*, Αθήνα: εκδ. Αλέτρι.
- Parker, H. (1976): Boys Will Be Men: Brief Adolescence in a Down-Town Neighbourhood, *In: Mungham & Pearson* (eds).
- Pataki, F. (1982): "Τα συμβολικά συστήματα καθορισμού της κοινωνικής συμπεριφοράς", Πανεπιστήμιο Έτβος Λόραντ Βουδαπέστης (Έδρα Κοινωνιολογίας) και Ψυχολογικό Ινστιτούτο Ακαδ. Επιστημών Ουγγαρίας, Ειδικό Πανεπιστημιακό σεμινάριο υπό τη διεύθυνση του καθ. Φέρενς Πάτακι, Ιανουάριος 1982.
- Pearson, G. (1976): "Paki-Bashing" in a North East Langashire Cotton Town: A case study and its History, *In: Mungham & Pearson* (eds).

- (1983): *Hooligan: A History of Respectable Fears*, London: Macmillan Press.
- (1986): *The Hooligan Nights* (A book review), *In: British Journal of Criminology*, Vol. 26, No 4 (Oct. 1986).
- Poggioli, R. (1968): *The Theory of the Avant-Garde*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard Univ.
- Polsky, H.W. (1977 [1962]): *Cottage Six. The Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment*, N.Y.: Robert E. Krieger P.C.
- Polsky, N. (1969 [1961, 1964]): *Hustlers, Beats and Others*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Reynolds, D. (1976): *When Pupils and Teachers Refuse a Truce: The Secondary School and the Creation of Delinquency*, *In: Mungham & Pearson* (eds).
- Roberts, K. (1983): *Youth and Leisure*, London-Sydney-Boston: George Allen & Unwin.
- Robinson, J. & Fink, E.L. (1986): *Beyond Mass Culture and Class Culture. Subcultural Differences in the Structure of Music Preferences*, *In: Ball-Rokeach & Cantor* (eds).
- Schwendinger, H. & J. (1985): *Adolescent Subcultures and Delinquency*, Praeger (special studies).
- Shepherd, J. (1986): "Music consumption and Cultural Self-Identities: Some Theoretical and Methodological Reflections", *In: Media, Culture & Society*, Vol. 8, No 3 (July 1986).
- Σκλαβούνος, Γ. (1985): "Η κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου στην Αθήνα και η επίδραση των συγκοινωνιών σ'αυτήν", *In: Επ. Κοιν. Ερ.*, No 57 (1985).
- Sutherland, E.H. & Cressey, D.R. (1966): *Principles of Criminology*, Philadelphia: J.P. Lippincott.
- Smith, L.S. (1978): *Sexist Assumptions and Female delinquency*, *In: Smart & Smart* (eds), *Women, Sexuality and Social Control*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Taylor, I. & Wall, D. (1976): *Beyond the Skinheads: Comments on the Emergence and Singificance of the Glamrock Cult*, *In: Mungham & Pearson* (eds).
- Thompson, E.H. & Pleck, J.H. (1987): *The Structure of the Male Role Norms*, *In: M.S. Kimmel* (ed.).
- Touraine, A. (1984): *Le retour de l'acteur*, Paris: Fayard.
- 1984/85: *Les fondements culturels de la société post-industrielle*, Enseignement théorique sous la direction d'Alain Touraine, 1984-85, E.H.E.S.S., C.A.D.I.S., Paris.
- Trivizas, E. (1980): "Offences and Offenders in Football Crowd Disorders", *In: British J. of Criminology*, Vol. 20, no 3 (July, 1980).
- Τσαούσης, Δ. & Koppe-Crueger, E. (1974): *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εις την Περιφέρειαν πρωτευούσης*, Αθήνα: Εκδ. Ε.Κ.Σ.Ε.

- Τσαούσης, Δ. (1984): Η κοινωνία του ανθρώπου, Αθήνα: Gutenberg.
- Veblen, T. (1982 [1899]): Η θεωρία της Αργόσχολης Τάξης, Αθήνα: εκδ. Κάλβος [The Theory of the Leisure Class].
- Waddington, P.A.J. (1986): "Mugging as a moral Panic: A Question of Proportion", In: *The British Journal of Sociology*, Vol. XXXVII, No 2 (1986).
- Walgrave, L. & Van Limbergen, K. (ανέκδ.): Research on Football Hooliganism in Belgium: A Major Guideline for Coping with it, Katholieke Universiteit Leuven: Faculteit Rechtsgeleerdheid (A.S.S. en Criminologie).
- Weber, M. (1978 [1920]): Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού, Αθήνα: Κάλβος.
- (1979): Οικονομία και Δίκαιο: Κοινωνιολογία του Δικαίου, Αθήνα: Σάκκουλας.
- White, W.F. (1945 [1943]): *Street Corner Society*, Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Williams, R. (1989 [1982]): Οι επιδράσεις και οι χρήσεις της τεχνολογίας, In: X. Αυριντζής & M. Κομνηνού (επιμ.) [Effects of the Technology and its Uses, In: Corner & Hawthorn (eds), *Communication Studies: An Introductory Reader*, London: E. Arnold I.
- Willis, (1977): *Learning to Labour*, London: Saxon House.
- Χαΐδου, Α. (1989): Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Young, J. (1978 [1971]): The Translation of Fantasy into Reality, In: P. Worsley (ed), *problems of Modern Society*, Penguin Books. [The drugtakers, Paladin].